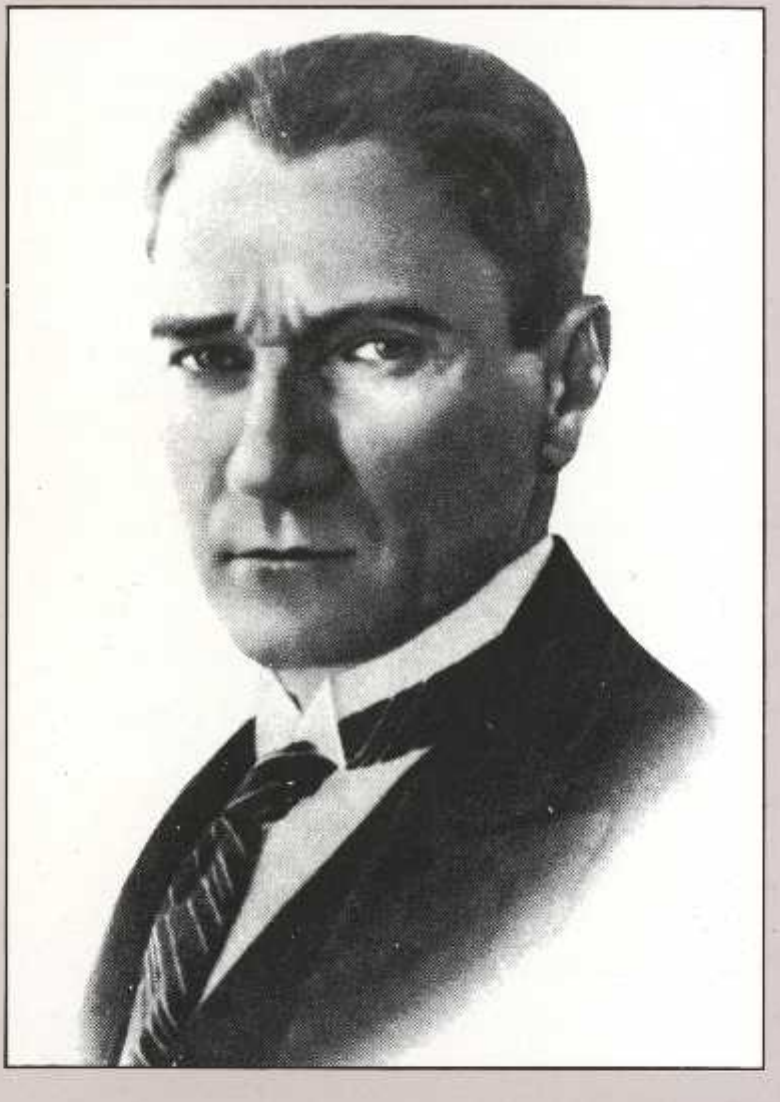
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

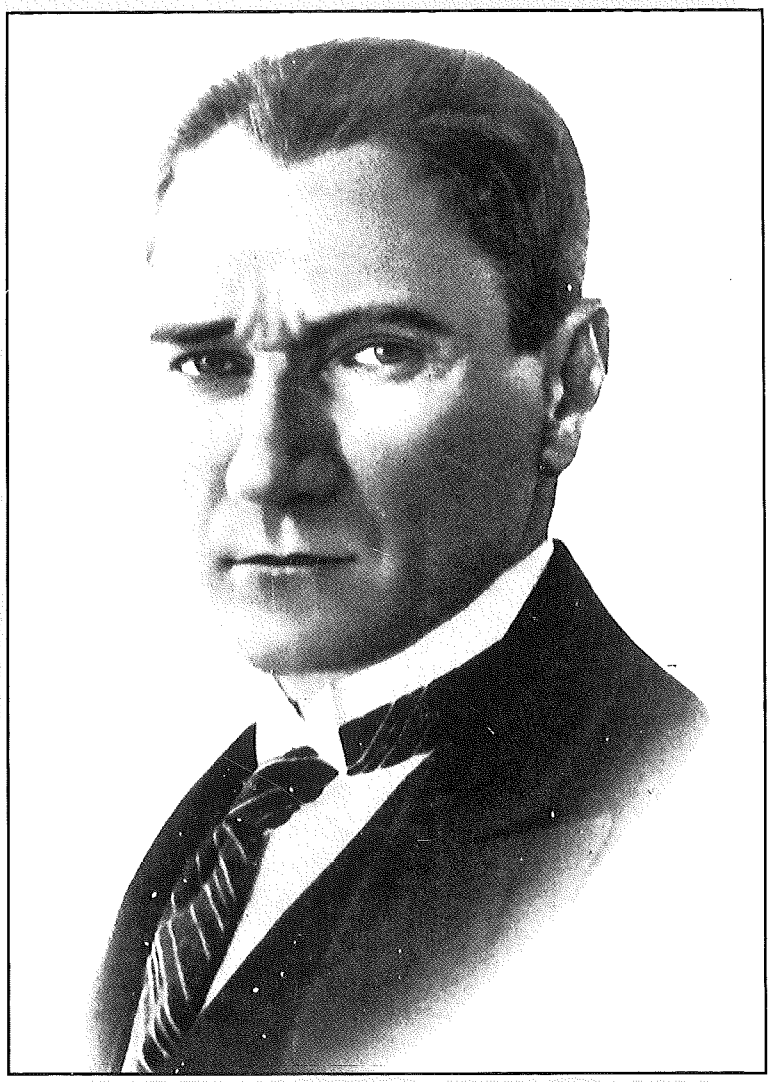
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: II Temmuz 1986 Sayı: 6

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

— İkinci Basım —

Cilt: II Temmuz 1986 Sayı: 6

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Töreni	:	Cumhurbaşkanımız KENAN EVREN'in konuşması	535
		Suat İLHAN'ın konuşması	536
		Joseph LUNS'un konuşması	540
Org. Necdet Öztorun	:	Atatürkçülüğü Hareketle Birlikte Yürütecek Bir Programın Esasları	557
Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar	:	Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı	579
Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu	:	Atatürk ve Kadın Hakları	585
Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu	:	Atatürk ve Gençlik	603
Prof. Dr. İsmet Giritli	:	Atatürk ve Barış	607
Prof. Dr. Mustafa A. Aysan	:	Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik	614
Prof. Dr. Ergun Özbudun	:	Siyasî Lider Olarak Atatürk	645
Prof. Dr. Ahmet Mumcu	:	Türkiye'nin Akıl Çağına Geçişi	669
E. Tümg. Muzaffer Erendil	:	Atatürk ve Demokrasi ..	683
Prof. Dr. İnci Enginün	:	Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız	733
Bekir Tünay	:	Jeopolitik Tehditler Karşısında: "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh"	743
Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal	:	Dört Hafta Sürmez Düşmanı Tepelemiş Olacağım! (Çeviri)	757
Haberler	:	.....	763

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Levent Şahverdi Arşivi

Joseph LUNS'a verirken bütün dünyaya buradan seslenmek istiyorum. Bütün milletlerin liderlerine seslenmek istiyorum: "Dünyayı daha fazla ihtiyarlatmayalım. Eğer savaşlarla yıpranan bu dünyayı tekrar savaş içine sokacak olursak öyle zannediyorum ki bu dünyanın sonu olur! Bütün gayretlerimizi dünya sulhu uğrunda toplayalım ve bizden sonra gelen nesillerin de sulh ve sükûn içerisinde yaşamalarına biraz olsun katkı sağlayalım". İşte bu düşüncelerle ben Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" doğrultusunda ihdas edilen bu ödülü Sayın Joseph LUNS'a veriyor ve kendisini kutluyorum.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Suat İLHAN'ın konuşması :

Sayın Cumhurbaşkanım, sayın davetliler,

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kanunu, birinci Atatürk Uluslararası Barış Ödülü'nün 1986 yılında ve 19 Mayısta verilmesini öngörmektedir.

Atatürk düşünce sisteminin tanıtılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlayacak adımlardan birisi olan ödül töreninin yapılacağı bu güne ulaşmaktan huzur duyuyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünce temelinde Atatürkçülük vardır. Bugünkü Anayasamıza da başlangıç bölümünden nihayetine kadar ruh ve şekil veren Atatürk düşünce sistemidir.

Milletimizin yok olmaktan kurtuluşunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve gelişmesini sağlayan, bunun yol ve yöntemini belirleyen millî önderimiz, yüzyılımızdaki kurtuluş hareketlerinin, millî devlet kuruculuğunun ve çağdaşlaşmanın da evrensel öncüsü ve önderidir. Atatürk, kendi milleti için ve bütün insanlık için daima barışı aramış, barışa devletlerin bağımsızlığı, milletlerin egemenliği ve kişilerin özgürlüğü ile ulaşılabileceğine inanmıştır.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü, Devlet Ödülü niteliğindedir. Kanunumuza göre ödül Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi doğrultusunda dünya barışına; uluslararasında dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet eden gerçek veya tüzel kişilere verilmektedir.

Aday gösterme, değerlendirme, önerme ve onay ile ilgili kısa bilgiler sunacağım.

Kanunumuz bazı kurum ve kişilere aday gösterme yetkisi vermiştir. Kanundaki ifade ile bunlar: Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük

Levent Şahverdi Arşivi

Millet Meclisi Başkanı, Başbakanın başkanlığındaki Barış Ödülü Kurulu üyeleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Türkiye'deki yabancı misyon şefleri, daha önce ödül almış kişiler, Ödül Kurulunun belirleyeceği diğer kişilerdir.

Ödül Kurulu 1986 yılı adayları için Eski Cumhurbaşkanlarımıza, UNESCO Genel Direktörü ile İslâm Konferansı Genel Sekreterine de aday gösterme yetkisi vermiştir.

Kanunen aday göstermeye yetkili olanlar 1986 için 31 Mart 1984 gününe kadar adaylarını bildirmiş, kendi kendilerini aday gösterenler de bu tarihe kadar müracaatlarını yapmışlardır.

Adayların tespitinde ve değerlendirilmesinde; ırk, dil, renk, cinsiyet, din ve benzeri sebeplerle ayırım gösterilmemekte, Atatürk'ün koyduğu ilkeye eserleriyle, hizmet ve faaliyetleriyle katkıda bulunmak şartı aranmaktadır.

Gösterilen adaylar hiçbir incelemeye tabi tutulmadan Ödül Kurulunun her yıl için ayrıca seçtiği değerlendirme komisyonuna verilmektedir.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu 1986 yılı için gösterilen adayları değerlendirmek üzere komisyona şu üyeleri seçmiştir: Ord. Prof. Dr. Sadi IRMAK, Orgeneral Recep ERGUN, Prof. Dr. Turhan FEYZİOĞLU, Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celâl GÜZEL, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Necdet TEZEL, E. Tümgeneral Muzaffer ERENDİL, Prof. Dr. Yüksel ÜLKEN, Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU, Prof. Dr. Mehmet GÖNLÜBOL.

Değerlendirme komisyonunun inceleme süresi bir yıldan fazladır. Değerlendirme komisyonu değerlendirmelerini kapsayan görüşlerini 19 Mart 1986 günü toplanan Barış Ödülü Kuruluna, Barış Ödülü Kurulu da aynı gün kararını Sayın Cumhurbaşkanının onayına sunmuştur.

Kanunumuz gereğince her yıl onayı müteâkip en geç 23 Nisanda ödülü kazanan ilân edilmekte ve 19 Mayısta ödül törenle verilmektedir.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu konu ile ilgili en üst kuruluştur. Bu kurul gerekli gördüğünde Cumhurbaşkanının başkanlık ettiği, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kuruluna Dışişleri Bakanının ve Cumhurbaşkanının seçtiği üç üyenin katılmasıyla oluşmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Seçilen üyeleri ile birlikte Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu'nun bugünkü kuruluşu şöyledir: Başbakan veya görevlendireceği Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısının Başkanlığında Genelkurmay Başkanı veya Genelkurmay II nci Başkanı, Tanıtma ve Enformasyon İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı, Dışişleri Bakanı, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Yükseköğretim Kurulu Başkanı, Atatürk Yüksek Kurum Başkanı ile Cumhurbaşkanı'nın Yüksek Kurula seçtiği Ord. Prof. Dr. Reşat KAYNAR, Prof. Dr. Hamza EROĞLU, Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, E. Vali Vefik KİTAPÇIGİL ve Cumhurbaşkanı'nın Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kuruluna seçtiği Prof. Dr. Suat SİNANOĞLU, Prof. Dr. Utkan KOCATÜRK, E. Büyükelçi M. Nuri BİRGİ.

Atatürk Birinci Uluslararası Barış Ödülü'nü kazanan Dr. Joseph LUNS'un özgeçmişi :

Dr. Joseph Marie Entoine LUNS, 28 Ağustos 1911 tarihinde Rotterdam'da dünyaya gelmiştir. Önce Amsterdam ve Brüksel'deki okullarda, sonra da Leyden ve Amsterdam Üniversitelerinde okumuş, mezuniyet Hukuk sınavını 1937'de Amsterdam Üniversitesinde vermiştir. Daha sonra London School of Economics (Londra Ekonomi Okuluna) ve Berlin Üniversitesinde Deutsches Institut für Auslander'e (Yabancılar için Alman Enstitüsüne) devam etmiştir.

Mr. LUNS Dışişlerine 1938'de intisap etmiş ve Elçilik Müşavirliği derecesine yükselmiştir. 1940-1941'de Bern; 1941-1943'de Lizbon; 1943-1944'de sürgündeki Hollanda Hükûmet Dışişleri Bakanlığı ile 1944-1949'da Hollanda Elçiliği nezdinde Londra'da; 1949-1952'de New York'ta Birleşmiş Milletler'de görev yapmıştır. 1952'de Dışişleri Bakanı olmuş ve 12 Ekim 1956'ya kadar da Mr. Beyen ile bu bakanlığı paylaşmıştır. 1956 yılında yapılan seçimler sonunda, Parlâmentoya girmiş; 1959, 1963, 1967 ve 1971 yıllarında yeniden seçilerek Parlâmento üyeliğini korumuştur. Dr. LUNS, NATO Genel Sekreterliğinde görev alıncaya kadar 19 yıl Hollanda Dışişleri Bakanlığı görevini değişik hükûmetler içinde sürdürmüştür.

Dr. LUNS Roma Antlaşmasına imza atanlardan birisidir.

Özellikle deniz kuvvetleri alanında olmak üzere askerî işlerle ilgilenmiştir. 1931'de Hollanda Kraliyet Deniz Kuvvetlerinde görev

Levent Şahverdi Arşivi

almış ve bir yıl hizmet vermiştir. Hollanda Kraliyet Donanması, deniz kuvvetleri ve uluslararası ilişkiler konusunda birçok çalışma ve makaleler yazmıştır. Yayımladığı kitaplar arasında "The Epic of the Royal Netherlands Navy" (Hollanda Kraliyet Donanması Destanı) ve "LUNS, Je Me Souviens" (Hatıralarım) (1971) vardır.

Bugün aramızda bulunan ve misafirimiz olan Bayan Barones Elisabeth Van Heemstra ile evlidir, bir oğulları ve bir kızları vardır.

Mr. LUNS, Hollanda Lion Büyük Haç Şövalyesidir ve Orange - Massau Nizamı görevlisidir.

Ayrıca birçok yabancı nişanları vardır. Son olarak da Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mr. Reagen tarafından özgürlük madalyası verilmiştir.

Kendisi aynı zamanda, Londra Ekonomi Okulu şeref üyesi; Harvard, Oxford, Centerbury, Kent ve diğer ABD ve İrlanda Üniversiteleri fahrî doktoru ünvanlarına sahiptir.

4 Mayıs 1967'de, Avrupa Birliği için çalışmaları sebebiyle Aix-La-Chapelle kenti tarafından Charlamagne ödülü ile ödüllendirilmiştir. Mr. LUNS ayrıca, uluslararası Hukuk Düzeni için bulunduğu girişimler sebebiyle 1968'de Straesesan ödülüne lâyık görülmüştür. Ayrıca, "Institut de France" üyesi ve "Kraliyet Coğrafya Kurumu" şeref üyesidir.

9 Şubat 1979'da (Lüksemburg 1979 Joseph Bek Avrupa) ödülünü kazanmıştır.

Hatırlanacağı gibi Dr. LUNS'a Ankara Üniversitesi tarafından da 1984'de "Fahrî Doktor" ünvanı verilmiştir.

19 yıl Hollanda Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Dr. LUNS 1971'den 25 Haziran 1984'e kadar 13 yıl da NATO Genel Sekreteri görevini sürdürmüştür.

NATO Eski Genel Sekreteri Dr. LUNS, bir savunma örgütü olan NATO İttifakı'nın birlik ve dayanışmasının korunup, pekiştirilmesinde önemli rol oynamış, ilkelerinin savunmasında gösterdiği titizlik ve başarı ile ittifakın simgesi haline gelmiştir. Görevi süresince sadakatle bağlı olduğu tarafsızlık ilkesinden ayrılmamıştır. LUNS, Avrupa'da barışın Doğu ve Batı arasındaki kuvvet dengesine dayandığı gerçeğinin idraki içinde olmuştur. Daima açık ve cesur davranış, barışı muhafaza etme maksadını kaybetmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Joseph M. A. LUNS Genel Sekreterliği görevini yürüttüğü süre içinde Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşamaya katkılar sağlamıştır. NATO ülkelerinin güvenliği konusunda, devletlerarası çekişmeleri önlemiş ve dengelemiştir. NATO'nun Atatürkçü doğrultusunda olan barış anlayışı ve kavramlarını korumuş; gerektiğinde taviz vermeden "barış ilkelerini" ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Barış Ödülü altın kaplama gümüş plaket, altın rozet, berat ve 1986 yılı için 10 milyon TL. dir.

Plaket, rozet ve berat ile ilgili yarışmalar kanun gereğince Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile işbirliği yaparak sonuçlandırılmıştır.

Bu ödülün ihdası ile ilgili kanunî düzenlemeleri yapanlara ve 1986 yılı uygulamasında görev alanlara şükran borçluyuz.

"I. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü"nü kazanan Joseph Luns'un konuşması

Sayın Cumhurbaşkanı, Başbakan, Ekselansları, Bayanlar ve Baylar,

Herşeyden önce bu çok yüksek payeyi alacak ilk kişi olarak seçildiğim için en derin takdirlerimi ve şükranımı ifade etmek istiyorum. Bu şerefe nail olduğum için çok büyük gurur duymaktayım. Ben bunu aynı zamanda onüç sene yönetmek şerefine mazhar olduğum bu dünyadaki en etkili barış teşkilatı olan Nato'ya bir değer verme olarak sayıyorum. Bu ödülü özellikle değerli kılan husus, onun Büyük Lideriniz, Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk'ün adını almış olmasıdır. Dünya barışına hizmet için tesis edilmiş olan bu ödüle bu ünlü devlet adamının isminin verilmesi gerçekten çok uygundur. Mustafa Kemal Paşa olarak Modern Türkiye'nin bağımsızlığı için uğraş vererek birçok parlak askerî zaferlerle, memleketini müdahale eden yabancı kuvvetlerden kurtaran Atatürk'ün isminin bir barış ödülüne niçin verildiğine insan ilk bakışta hayret edebilir. Fakat onun hayatını ve başarılarını yakından bilenler için buna çelişkili bir anlam vermek mümkün değildir. Onun ilk önemli askerî zaferi, sayı ve donatım açısından çok üstün olan İngiliz ordusunu geri püskürttüğü ve yarbay rütbesi ile yaptığı 1915 Gelibolu Müdafaası idi. Bir askerî lider olarak Atatürk'ün sadakatle bağlı olduğu amaç, anavatanı Türkiye'nin yabancı kuvvetlerin işgalinden ve hücumlarından kurtarılarak bağımsızlığına kavuşturulması idi. Şu hususu belirt-

Levent Şahverdi Arşivi

meye değer; Gazi bu amacına ulaştıktan sonra bir daha hiçbir askerî harekette bulunmadı ve her fırsatta, Türkiye'nin tam bağımsızlığını elde ettikten sonra tek bir amacı kaldığını belirtti. Bütün komşuları ile sulh içinde yaşamak ve bütün ülkelerle barışçı ilişkileri geliştirmek. Bu suretle meşhur dünya liderleri arasında çok ender görülen bir hasleti ortaya koydu: İtidal. Atatürk'ün yol gösterici siyasî ihtirası içinde tutuşan vatan aşkı idi ve kesin kararı, köhnemiş Türk İmparatorluğunun bütün Türk milletinin hayat ve bilgi standardını geliştirecek ve yükseltecek bir bünyeye sahip modern bir devlete dönüştürmek idi. Onun itidalli davranışı yorulmaz faaliyetlerinin çeşitli safhalarında kendini gösteriyordu. Atatürk'ün en büyük başarılarından biri Türkiye'nin yalnız Türk milletinin yerleşmiş olduğu topraklarının hudutları dahilinde kalması gibi başlangıçta çözülemez bir sorun gibi görünen inancını başarılı sonuçlara ulaştırmasıydı. O, bir zamanlar Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümüne ve hemen hemen bütün Arabistan'a yayılmış olan Türk idaresinin altındaki toprakları bir kuvvet kaynağı olmaktan uzak olduğunu isabetle kavradı. Buralarda Türkiye ile tek müşterek bağlarının müşterek bir din olan yabancı ırklar oturuyordu. Bunlar gerçekte anavatanın kuvvetini ve olanaklarını temelinden kurutan zayıflık kaynağı idi. Bundan dolayı Modern Türkiye'yi bugünkü ölçüsü ile sınırlandırmak ve halifeliğin haksız talep ve iddialarından kurtulmak akıllı ve ileriyi gören bir anlayışı idi. Onun itidalli davranışları siyasî faliyetlerinde de aynı şekilde mevcuttu. Atatürk'ün 29 Ekim 1923'te Cumhurbaşkanlığına seçilişi şüphesiz yanan bir ihtirasın takdisi değildi. Son sultanın sarayında hapsedilmesine ve sadrazamın otoritesini itilaf kuvvetlerinin fiilî işgal altında olduğu başkentte yabancı güçler tarafından tamamen etkisiz hale getirilmesine rağmen, Mustafa Kemal büyük bir sabır ve sebatla Sultan ve onun hükûmetinin politikasını değiştirip Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni kabul ettirmeği ve yüz kızartıcı Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin tanınmamasını istemişti. Eğer bu başvuruları kabul edilse idi belki de sultanlık şu ya da bu şekilde korunabilirdi. Diğer bir deyişle Atatürk sultanlığı tanımamaya ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki en büyük makamı üstlenmeğe zorlamıştı. Sevr'in yerini alan Lozan Antlaşması Gazi'nin Türkiye'nin bağımsızlığı ve tam bir özgürlük için çabalarına idealine vakfedilmişti.

Bu büyük adamın bu kadar kısa bir süre içindeki akıl almaz başarısı takdire şayandır. Türk politikasının, kültürünün ekonomisi-

Levent Şahverdi Arşivi

nin ve sosyal yaşamının tüm unsurları Atatürk'ün öncülüğünde reforma uğramış, modernize edilmişti. Eğer "Türklerin Babası" ismi tam ona layıksa bu onun başarılarındandır. Onun birçok başarıları çok etkileyicidir. Hâlâ ortaçağ adetleri ve töreleri ile yaşayan ve kendi sınırları içindeki imtiyazlı yabancı ülke vatandaşlarının davranışlardan yakınan haksızlığa uğramış, hezimete uğramış bir toplumu bütün dünyada en yüksek prestij, etkililik ve güç sahibi bir duruma getirmişti. Mustafa Kemal'in Türk halkını ümitsiz durumdan çıkarıp onun yeniden doğuşa ve kurtuluşa götüren çalışmalarına başladığı zaman ülkesinin hasta devletini nasıl tanımladığını nakletmeme izin verin.

İşte O'nun sözleri:

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1919'da temelleri yıkılmış ve hayatından umut kalmamıştı. Osmanlı dominyonlar parçalanmıştı. Bir avuç Türkün sığındığı yer vatan olarak mevcudiyetini koruyordu. Son mesele bu bakiyenin paylaşması üzerindeydi. Osmanlı İmparatorluğu, onun bağımsızlığı Sultan, Halife, Hükûmet, tüm bunlar gerçek anlamı olmayan anlamsız kelimeler olmuştu. Atatürk'ün tarihî konuşmasından alınan bu alıntılar 23 Nisan 1920 yılında Ankara'da yapılan Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısında söylenmişti. Böylece çok yönlü bir deha dünya sahnesinde çok ender görülmüştür. Büyük ulusal lider ölümü ile pek çok ülkenin maruz kaldığı akıbete karşılık, Atatürk'ün eserleri onun ardından tam olarak korunmuştur ve hâlâ bugünkü Türkiye için ilham kaynağıdır.

O, "Ülkemiz ve halkımızın barışa ihtiyacı olduğu gibi, bütün dünya uygarlığının da barışa ihtiyacı vardır" diyerek barış arayışını özetlemiştir. Gazi, Türk devletinin kurulup pekiştirilmesinden sonra şöyle söylerken çok haklıydı: "Ne Mutlu Türküm Diyene". Kalıcı, etkili ve herkes tarafından beğenilen başarıları, Fransızların deyişiyle şu "qualite maitrasse" (temel nitelik) den kaynaklanıyordu: ölçülülük. Çevresinde hep dikkate değer nitelikteki kişileri toplamıştı. Bunlar arasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak halefi olan ve daha sonra İsmet İnönü adını alan İsmet Paşa'yı anmak isterim. Devlet işlerinde yetenekli kişilerden yararlanılmasına karşı çoğu önemli ve güçlü millî liderlerde görülen yetenekli kişilerden devlet idaresinde yararlanmada görülen çekingenliğe Atatürk'te rastlanmaz. Dış politikadaki hedefleri, Türkiye'nin doğusunda ve

Levent Şahverdi Arşivi

batısındaki komşularıyla uyumlu ve barışçı ilişkiler kurmak ve onları sağlamlaştırmak doğrultusundaydı. 1934'de Balkan Antantını imzalarken batı komşuları ile olan ilişkilerini güçlendirdi. Bundan sonra Türkiye'nin doğu komşuları ile dostça ilişkilerini güvence altına alan ve geliştiren Sadabat Paktı da 1937 yılında kuruldu. Türk ulusunun, dünyadan çok erken ayrılan Atatürk ve anısına karşı duyduğu hayranlık ve minnet duyguları, O'nun yeni Türkiye'yi kurduğu, başkenti yaptığı ve şimdi fâni bedeninin istirahat ettiği kentte, büyük ve unutulmaz anıt-mezarda ifadesini bulmuştur. Batıda NATO antlaşması ile bir araya gelmiş olan bizlerin, Atatürk'e gönülden borçlu olmak için kuvvetli sebeplerimiz vardır. Çünkü, müttefikleriyle aynı idealleri, aynı özgürlük ve barış sevgisini paylaşan çağdaş Türkiye, Atatürk'ün başarıları dışında düşünülemez. Sadece batılı görünümü ve Avrupalı siyasî ve sosyal yapısıyla Türkiye NATO Paktına katılabilirdi. Yıllarca Kuzey Atlantik Paktı'nın en güvenilir, inanılır ve güçlü üyelerinden biri olduğunu ispat eden O'nun ülkesine saygılarımı sunmak isterim! Türk Silahlı Kuvvetlerinin kendini görevine vakfedişine, disiplin ve coşkusuna çok kez tanıklık etmek ayrıcalığına sahip oldum. Sovyet liderlerinin şu üç NATO ordusunu en etkili ve korkulan ordu olarak nitelendirmelerini anlamak zor değildir: herkes tarafından bilinen sebeplerle Federal Alman Cumhuriyeti; çok büyük sanayi gücüne sahip olması dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri ve kahramanlığı, disiplini ve yurtseverliği sebebiyle Türk ordusu.

Türk Silâhlı Kuvvetleri belirli bir modern teçhizat eksikliğinden etkilenmekle birlikte, yukarıda saydığım erdemleri bu eksikliği kapatmaktadır. Ayrıca, Türkiye en önemli stratejik konuma sahiptir. İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'na hâkim bir noktadır. Bu nedenle, Akdeniz'in bekçisidir, Akdeniz'e girişin anahtarı ondadır. Tarihin verdiği dersleri iyi biliyoruz. Bu girişler savaş durumlarında ender olarak zorlanmıştır. Daha önce söylediğim gibi seçkin bir yönetme yeteneğiyle ve kendinden üstün güçlere karşı koyarak, İngiliz kuvvetlerinin Gelibolu'yu almasını önleyen ve böylece İngiliz ve Fransız donanmasına Marmara denizini kapayan Mustafa Kemal olmuştur. Doğu Anadolu'nun savunması da, aynı şekilde, bir düşmanın bütün ülkeyi katederek Akdeniz kıyılarına ulaşmasını önlemek bağlamı içerisinde düşünülmelidir. Bir iki yıl önce, Türkiye'nin o dağlık bölgesinde, Amerika Birleşik Devletleri,

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere, İtalya ve Federal Alman Cumhuriyeti birlikleri ve müttefik savaş uçaklarının desteğinde 30.000'den fazla Türk askerinin bir hafta süreyle yaptıkları manevralara tanıklık etmek şansına sahip olmuştum. Müttefik generaller ve subaylar bu vesileyle, Türk ordusunun gösterdiği performans, disiplin ve dayanıklılığa, ayrıca, askerlerinin öylesine belirgin özelliğini oluşturan tutumluluk ve yalınlığına karşı duydukları sınırsız hayranlığı dile getirmişlerdi. Burada da Büyük Atatürk'ün dersleri ve sunduğu örnek gözönüne alınmıştır. Türkiye, 16 Müttefik ülke arasında en geniş ikinci askerî kuruluşa sahiptir. Doğu kanadın böylesine önem taşıyan savunması, müttefik savunma hatlarının diğer kısımlarıyla karşılaştırıldığında, en etkili savunma olarak ortaya çıkmaktadır. En başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne malî ve maddî destek sağlayan ülkelerin, maddî katkılarını muhafaza etmekle kalmayıp, gelecek yıllarda artırmalarını içtenlikle umut ediyorum. İttifakın kuruluşundan beri, halklarımızın özellikle sol kesimlerinde, NATO'yu, çalışmasını ve yararını eleştiren bir eğilim vardır. Kuzey Atlantik İttifakı'ndan daha etkili bir barış koruyucu teşkilâtın bulunmadığını bir kere daha söylememe izin veriniz. NATO bu konuda eşsizdir. Tarihte ilk defa 16 devlet, askerî bütünlüğünü barış zamanında sağlamış bir yapı içerisinde birleşmiştir. Bu, en küçük ve en güçsüz üyesinin dahi kendi askerî çabasının bir anlam taşıdığını ve aynı zamanda bir saldırıya karşı en etkili savunma güvencesi bulunduğunu bilmesini sağlar. Uluslararası kurmayları ve birçok ülke insanını tam bir uyum içinde çalışmaları başında görmek çok heyecan verici bir tecrübedir. Varşova Paktı'nın çalışmaları ve yapısıyla ne büyük bir tezat. Zaman zaman gerek NATO, gerekse Varşova Paktı'nın kaldırılmasını önerenler, bu iki kuruluşun birbirleriyle karşılaştırılmasına imkân olmayan iki kuruluş olduğunu unutuyorlar. Çünkü, herşeyden önce NATO'da üyeler eşit haklara sahiptir ve askerî konular da dahil, kararlar oybirliğiyle alınır. İkinci olarak NATO aynı zamanda bir siyasî ittifaktır. Buna karşılık Varşova Paktı sadece Sovyetler Birliği'nin hükmettiği sadece askerî bir kuruluştur. Kuzey Atlantik Konseyi her hafta güncel siyasî sorunları tartışır ve konsey karar ve tavsiyelerinin oybirliğiyle kararlaştırılmış olmaları gerekir. Sadece ender hallerde bu oydaşma gerçekleşemez.

Örneğin, Türkiye'nin önayak olmasıyla, ilk kez Nato Konseyi'nde Uluslararası terörizmin tehlikeleri üzerinde durulmuş ve tartışıl-

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. Daha sonra vuku bulan olaylar, Türk hükûmetinin ne kadar haklı olduğunu fazlasıyla göstermiştir. Müttefikler arasında hiçbir ülke terörizmle mücadelede ve terörizmin boyutlarını küçültmede Türkiye kadar başarılı olamamıştır. Şimdiki hükûmet iktidara geçmeden önce terörizmin devamlı bir belâ haline gelmiş olduğunun, teröristler tarafından her hafta bir çok cinayet işlendiğinin hatırlanması gerekir. Türk yetkililerinin etkili önlemleri sayesinde bu tehlikeli ve caniyane faaliyetler hemen hemen tamamiyle bastırılmıştır. Ancak uluslararası terörizm ne yazık ki diğer yörelerde tamamiyle yok edilmiş olmaktan çok uzak durumdadır. Tam tersine, şu son yıllarda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İspanya, Fransa, İngiltere gibi diğer bazı ülkelere yönelik terörist faaliyetlerin sayı ve alanlarında artış görülmektedir. Terörist saldırılara yüzyıllardan beri rastlanmaktadır, ancak bugün çok daha tehlikeli ve çok daha etkili bir olgu ile karşı karşıya gelmiş bulunmaktayız. Bu olgu, hükûmetler tarafından organize edilen, paraca beslenen, bu suçlulara emin bir sığınak sağlayan devlet-destekli terörizm olgusudur. Bu soruna yaklaşmada ve onu yok etmede müşterek bir yol bulmanın zamanı çoktan gelmiştir. Tabii bu arada çeşitli ülkeler arasında eksiksiz bir bilgi alışverişi de şart olmaktadır.

Otuzyedi yıl önce NATO kurulduğu zaman, dünyanın görünümü bugünkünden çok farklıydı. O günün dünyası iki kutuptan oluşan bir dünyaydı ve uzlaşmaz ideolojik davranışı Sovyetler Birliği ile Batı demokrasileri arasındaki ciddiyet hepimiz için büyük bir engel idi. Üçüncü dünya daha yeni yeni uyanıyordu; bir yandan da İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika gibi büyük sömürgeci güçler, hâlâ, geniş imparatorluklarına tamamiyle sahip bulunuyorlardı. Japonya bitkin durumdaydı ve Çin büyük bir iç savaşa doğru gidiyordu. Kısacası, dikkatlerimizin ve çabalarımızın tümü Avrupa'ya ve statükoyu koruma çalışmalarına yönelikti. O günkü sorunlar, tehlikeli olmalarına rağmen bugün yüzyüze geldiklerimizden çok daha basit yapıdaydı. Bugün dünyamız çok karmaşık hale gelmiş bulunuyor. Artık dünyamız çok kutuplu bir dünya halindedir. Muazzam değişikliklere şahit olduk. Japonya ise, dünya savaşının külleri arasından bir föniks gibi yükseldi. Mao Tse-Tung tarafından birleştirilen Çin, o zamandan bugüne olağanüstü bir değişiklik göstermiştir. Üzerinde bir milyardan fazla insanın yaşadığı bu geniş ve eski ülke, komünist doktrine sıkı sıkıya bağlanmanın toplumu üzerine yükseldiği

Levent Şahverdi Arşivi

ve gelişmesini felce uğratan zincirlerin çoğunu parçalamış bulunmaktadır. Batıya açılan ve Amerika Birleşik Devletleri'yle çok daha iyi ilişkiler içine giren Japonya ile Avrupa'nın hür ülkeleri olağanüstü sonuçlar elde etmişlerdir. Bu arada Japonya'nın Sovyetler Birliği ile mevcut ilişkilerindeki soğuma Moskova'nın karşı karşıya bulunduğu sorunları artırmıştır. Bu durum da, NATO'ya karşı girişilecek bir askerî macera hevesini önleyen bir fren olabilir. Avrupa imparatorluklarına bağlı Asya ülkelerinin hepsi de bugüne kadar bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Ancak, gerçekleri ifade etmek gerekirse, bu durum bazı ülkeler için bir karmaşık nimet olmuştur. Hindistan toprakları üzerinde üç bağımsız ülke oluşmuş, bu arada Türkiye'ye komşu İran ve Irak gibi ülkeler kendi aralarında bir ölüm-kalım savaşına girişmişlerdir. Türkiye'nin, düşmanlığı azaltmak ve giderek savaşı durdurmak çabasındaki rolü gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye'nin güttüğü basiretli siyasetin semeresini vereceğini ummak gerekir. Avrupa'yla Asya'nın birleştiği noktada yer alan ve siyasî istikrar örneği durumunda bulunan Türkiye'nin, komşusu iki müslüman ülke arasındaki silahlı çatışmada arabulucu rolü oynama bakımından eşsiz bir konumda olduğu açıktır.

Bir yandan Lübnan kan gölü haline gelmişken, öte yandan İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlığın çözümlenmesi yolunda bugüne kadar çok az ilerleme kaydedilmiş olması üzücüdür.

Afrika da bugün, eski sömürgeciliğin bütün izlerinin silindiği bir kıt'a haline gelmiştir. Ancak buradaki ülkelerden bazılarında iç istikrar henüz sağlanamamıştır. Söz konusu ülkelerden birisi Etopya'dır.

Nihayet Amerika Birleşik Devletleri Latin Amerika'da, Meksika'nın güneyindeki bazı ülkelerde yaygın olan tehlikeli durumlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Yeniden Sovyetler Birliği konusuna dönelim: Bu ülkenin muazzam ve son derece gelişmiş bir donanma teşkil etmekte olduğunu saptamış bulunuyoruz. Bu donanma bugün hâlâ Amerikan donanmasından biraz geride de olsa, NATO müttefiklerinin müşterek donanmalarından elbette geride de bulunsa, muhakkak ki çok büyük bir meydan okuma teşkil etmekte; bu arada Rusya da, ister kendi topraklarında, ister kendisine komşu müttefiklerinin topraklarında olsun uzayıp gidecek bir savaşı devam ettirebilmek, destekleyebilmek

Levent Şahverdi Arşivi

için ihtiyaç duyduğu hemen herşeyi temin etmektedir. Bu nedenle Sovyetler Birliği, donanmasının büyük bir kısmı tahrip edilse bile savaşı sürdürmeğe devam edebilir. Ancak Atlantik Müttefikleri, adlarının da ifade ettiği gibi, denizlerin bağımsızlığının korunmasına kesinlikle bağlı bulunmaktadırlar. Sovyetler Birliği'nin donanması küçük bir donanma değildir. Bu donanmada pek çok kruvazör, firkateyn ve amfibik güç bulunmaktadır.

Son zamanlarda Sovyetler Birliği donanmasına bir çok uçak gemisi de eklenmiş durumdadır. Sovyetler Birliği'nin müthiş denizaltı filosu ise, NATO müttefiklerinin tümünün denizaltı filoları toplamından büyük durumdadır.

Türk-Yunan anlaşmazlığı konusunda da sedece bir kelime: biran önce her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm yolu bulunmasını umduğumu ifade etmek isterim.

Sözlerimi ihtiyatlı bir iyimserlikle bitirmek isterim: NATO bütünlüğünü, dayanışmasını koruduğu, bir saldırıya yeterince karşı koyacak konvansiyonel gücü muhafaza ettiği ve gerektiğinde müttefiklerin mobilize güçlerinin çatışmaya girmesine izin verdiği ve hepsinden önemlisi, güvenli bir nükleer caydırıcılık sağladığımız sürece bir başka dünya savaşından kormamız gerekmez. Nazi hiyerarşisinin inancının aksine, Sovyetler Birliği, milletin bir savaştan daha kuvvetli, daha güçlü ve daha birleşmiş olarak çıkacağını sanmamaktadır. Sovyet liderleri savaşın ne demek olduğunu bilmektedirler; İkinci Dünya Savaşı'nda kız-erkek 21 milyon gencin öldüğünün, şehirlerinin, topraklarının büyük ölçüde harap olduğunun üzücü bilinci içindedirler; bir atom yangını felâketine tırmanacak savaşı başlatmaktan elbette çekineceklerdir. Bu nedenle nükleer caydırıcılığımızın güvenilir olması, bir savaş söz konusu olduğunda nükleer araçları kullanıp kullanmayacağımız açısından Kremlin'i kuşkuda bırakmamız zorunlu bulunmaktadır.

Kuşku yeterlidir. Sovyetler Birliği galip de gelseler, ülkelerinin büyük bir kısmını tamamiyle harap edecek olan bir savaşı başlatmak istemez.

Sözlerime, Atatürk Barış Ödülünü almaktan duyduğum olağanüstü kıvancı bir kere daha ifade ederek son vermeme müsaade buyurunuz. Bu münasebetle kendimi Türkiye'ye ve kahraman ve vakur Türk milletine daha da kuvvetle bağlanmış hissediyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Joseph Luns'un konuşmasının İngilizcesi:

Mr. President of the Republic of Turkey, Mr. Prime Minister, Your Excellencies, Ladies and Gentlemen,

First of all I want to express my deep appreciation and gratitude for having been singled out to receive as first recipient this very high distincition. I am immensely proud to have been considered worthy of this honour which I see also as a tribute to the most effective peace organization in this world, NATO, which I was privileged to lead for thirteen years. What makes this reward especially valuable is the fact that it is named after your great leader, the founder of modern Turkey, Atatürk. Indeed, it is most fitting to name this prize, instituted for services to world-peace, after this famous statesman.

At first sight one might wonder why Atatürk, who as Mustapha Kemal Pasha, forged the independence of modern Turkey and freed it from foreign interferences by a series of brilliant military victories, should give his name to a peace prize. However, for those who are conversant with his life and achievements, no contradiction can be construed. His first significant military victory was his defence of Gallipoli in 1915, when he held the rank of Lt. Colonel and threw back the British army, superior in numbers and equipment. But already as a military leader Atatürk's goals, stated and faithfully adhered to, were limited to the liberation of the Turkish homeland from occupation and aggression on the part of foreign powers and it is in this respect important to note that after these goals were achieved the Gazi never again resorted to military action and always stated that Turkey, once its complete independence was gained, had only one target, namely to live in peace with all its neighbours and to promote peaceful relations between all nations. He displayed thereby a very rare quality amongst famous world-leaders: moderation. The guiding political passion of Atatürk was his burning love for his country and his firm resolve to transform the antiquated structure of the Turkish Empire into a modern state with an infrastructure suited to develop and raise the standard of living and of knowledge of the whole Turkish nation. His moderation showed itself in many spheres of his untiring activities. One of his greatest achievement has been Atatürk's conviction, carried through against odds which seemed at first unsurmountable, that Turkey

Levent Şahverdi Arşivi

should be confined to the boundaries englobing only the territories where the Turkish nation was settled. He rightly conceived that, far from being a source of strength, the many territories under Turkish rule, which at one moment exrended to a great part of North Africa and nearly the whole of Arabia and inhabited by foreign races whose only common link with Turkey was a common religion, were in fact a source of weakness, sapping the strength and resources of the homeland. It was, therefore, a wise and farsighted perception to limit modern Turkey to its present size and to forego the claims and pretensions of the caliphat. His moderation was equally apparent in his political activities. Atatürk's elevation to the presidency of the newly founded republic on the 29 th. of october 1923 was certainly not the consecration of a burning ambition. Even when the last sultan was practically confined to his palace and the authority of the grand vizir was nearly wholly undermined by foreign interference in the capital city, where troops of the Entente were in virtual occupation, Mustapha Kemal tried with great patience and perseverance to bring about on the part of the sultan and his government a change of policy alimed at the acceptance of the Grand National Assembly in Ankara and the repudation of the dictated and humiliating treaty of Sevres, quite possibly, if his repeated appeals had been heeded in İstanbul, the Sultanat in some form or another might have been preserved. In other words, Atatürk was in fact forced to reject the Saltanat and assume the highest office in the Republic of Turkey. The treaty of Lausanne, superseding the Dictate of Sevres consecrated the apotheosis of the Gazi's struggle for complete freedom and independence of Turkey.

It is stupendous what this great man has achieved in so short a time. All elements of the Turkish political, cultural, economic and social life were reformed, modernized by guidance and direct action on the part of Atatürk. If ever tha name "Father of the Turks" was fully deserved, it was in his case. The list of his many achievements is most impressive. He has lifted a down-trodden and defeated nation, still living with medieval customs and conceptions, and having to suffer within its boundaries a priviliged treatment, for the citizens of foreign powers, to a position of immense prestige, great influence and strength in the whole world, thereby setting in many ways a brilliant example to other countries. Let me quote how Mustapha

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal described the sorry state of his country when he started his endeavours to lift the Turkish nation from its nearly desperate condition towards its rebirth and salvation.

Here follow his worlds:

"The fact was that by that time (that is in 1919) the foundations of the Ottoman Empire had collapsed and its lifespan ended. The Ottoman dominions had fallen to pieces. All that remained was the homeland, where a handful of Turks had found refuge. The last question revolved round the partition of this remnant. The Ottoman Empire, its independence, the sultan, the caliph, the government, all these had become meaningless words without real contets", taken from his historic speech pronounced during the first session of the Turkish Grand National Assembly in Ankara on the 13th of april 1920.

It is but very rarely that such a many-sided genius appears on the worldscene. Contrary to the fate suffered by some other countries after the disappearance of a great national leader, Atatürk's work has been completely preserved and is still the inspiration to present day Turkey. He summed up his search for peace, saying: "Just as our country and our people need peace, so too does the whole civilized world." The Gazi was completely right when in the years after the founding and consolidation of the new Turkish State he said: "Happy is the man who may call himself a Turk". That his achievements have been so durable, so efficient and so popular is again due to what the French call "la qulité maitresse: moderation". And then, of course, he surrounded himself by a group of remerkable men, first of whom I would mention General İsmet Pasha, later as Ismet Inönü, his successor as president of the Turkish Republic. The oft observed reluctance shown by remarkable and powerful national leaders to make use of talented individulas in the running of the State has been totally absent in the case of Atatürk. His goals in foreign policy were to consolidate the harmonious and peaceful relations with Turkey's neighbours in east as west. The signing of the Balkan Entente Treaty in 1934 strengthened the country's relations with ist western neighbours, which in 1937 was followed by the setting up of the so-called Saadabad Pact which guarenteed and developed Turkey's friendly relations with its eastern neighbours.

Levent Şahverdi Arşivi

The admiration and gratitude of the Turkish nation for Atatürk and for his memory after his too early demise has found expression in the grandiose and most impressive mausoleum in the city where he founded the naw Turkey and which became its capital and where now his mortal remains rest.

We in the west, joined together by the NATO Treaty, have strong reasons to be very grateful to Atatürk because modern Turkey, sharing with its allies the same ideals, the same love for freedom and peace, is inconceivable without Atatürk's achievements. Only modern Turkey with its western outlook and its european political and social structure could have joined the NATO Alliance. Let me pay homage to this country which, throughout the years, has proved itself one of the most faithfull, reliable and strong members of the North Atlantic Alliance. It has been my privilege many times to witness the dedication, discipline and enthusiasm of the Turkish military forces. And it is fully understandable that Soviet leaders consider three NATO armies as being the most effective and the most feared, to wit: the Federal Republic of Germany, for obvious reasons, the United States of America, because of its immense industrial power and the Turkish army because of its valour, discipline and patriotism.

Although the Turkish armed forces are suffering from a certain lack of modern equipment, they make up for this by the virtues I just mentioned. Moreover, Turkey enjoys a most important strategic position. Turkey lies astride of the Bosphorus, the Sea of Marmara and the Dardanelles and is, therefore, the guardian of and holds the key to the entry to the Mediterranean. We know the lessons of history rarely, if ever, have these entries been forced during hostilities. And, as I said before, it was Mustapha Kemal who, by brilliant leadership and facing superior forces, prevented the British to capture Gallipoli and thereby opening the door the Sea of Marmara for the Anglo-Franch navy. Likewise the defence of eastern Turkey should be seen in the context of preventing an enemy from reaching over land the shores of the Mediterranean. A couple of years ago I was fortunate to witness in that mounteneous part of Turkey large-scale maneuvres where more than 30.000 Turkish troops, supported by army detachments from the United States of America, Great Britain, Italy and the Federal Republic of Germany,

Levent Şahverdi Arşivi

as well as by allied warplanes, exercised during a week. The allied generals and officers expressed on that occision unbound admiration for the performance, discipline and stamina of the Turkish army as well as for the frugality which is so characteristic of its soldiers. Here too the lessons and example of the great Atatürk were upheld. Turkey maintains the second largest military establishment of the 16 allied nations. The defence of the so important eastern flank is, compared to other sectors of the allied defences, one of the most effective and for one sincerely hope that the countries which provide financial and material assistance to the Turkish armed forces, in the first place the United States of America, will not only maintain but increase in the years to come their material contributions.

Literally since the founding of the alliance there has been a tendency, especially in left-wing sectors of our populations, to criticize NATO, its performance and its utility. But let me say again, there is no more effective peace-preserving organisation than the North Atlantic Alliance. It is indeed a unique alliance because, for the first time in history, here is a pact uniting 16 states in a strücture where military integration has already been achieved in time of peace. This ensures that even the smallest and weakest member knows that its military effort is meaningful while at the same time it guarentees the most effective defence against aggression. To see the international staffs at work, where in perfect harmany offers and men of many nations work together. Is indeed an inspiring experience. What a contrast with the workings and organization of the Warsaw Pact. Those who from time to time suggest that both NATO and the Warsaw Pact be abolished forget that firstly they are incomparable institutions because in NATO the members have equal rights while its decisions, also in the military field, must be taken on the basis of unanimity. Secondly, NATO is also a political alliance while the Warsaw Pact is a purely military set-up, completely dominated by the Soviet Union. Literally every week the North Atlantic Council discusses the political problems of the day and their decisions and recommendations must be unanimously agreed upon. Only rarely consensus fails to materialize for instance, it was in the NATO Council that, on the initiative of Turkey, the dangers of international terrorism were first analysed and discussed. Later events have amply demonstrated how right the Turkish Government was in initiating

Levent Şahverdi Arşivi

these discussions. No country amongst the allies has been so successful in combating and reducing terrorism as Turkey. One should remember that before the present government took office acts of terrorism had become an endemic plague and that literally every week killings by terrorists took place. Thanks to the energetic measures of the Turkish authorities these dangerous and murderous acts have well nigh been suppressed. But elsewhere international terrorism is, unfortunately, far from extinct. On the contrary, there has been these last years an increase in numbers and scope of terrorist acts, directed especially against the United States of America but also against other contries, like Spain, France, the United Kingdom and quite a few others. There have been terrorist attacks since many centuries but nowadays we are faced with a far more dangerous and effective phenomenon, namely state-sponsored terrorism, organized, paid for and directed by governments which, moreover, provide a safe haven for these criminals. It is high time that we should develop a common approach to this problem and a common way of dealing with it, while a full exchange of information between the various governments remains a necessary prerequisite.

When 37 years ago NATO was founded, the world picture was greatly different from to-day. It was a bi-polar world and the antagonism between the expansionist Soviet Union with its uncompromising ideological posture and the freedom-loving countries and democracies of the west was the great challenge to all of us.

The third world was barely awakening while the great colonial powers, Great Britain, France, the Netherlands and Belgium were still in full possession of their far-flung empires. Japan was prostrate and China was moving into a murderous civil war. In short, all our attention and efforts were directed to Europe and to our endeavours to maintain the status quo. The problems, although dangerous enough in themselves, were of a far simpler nature than the challenges we face to-day. Our world has become far more complex. It is now a multipolar world. We have witnessed enormous changes. Japan has risen like a phonix out of the ashes of the last war. China united by Mao Tse-Tung, has since his demise undergone a most remarcable metamorphosis. That vast and ancient country, inhabited by more than a billion people, has shed many of the shackles which a rigid adherence to the communist doctrines had imposed upon

Levent Şahveredi Arşivi

its society and paralysed its development. The openning to the west, the vastly improved relations with the United States, Japan and the free countries of Europe have brought remarkable results while the cooling off its relations with the Soviet Union has added to the problems faced by Moscow. It may well act as a brake against the temptation of a military adventure against NATO. All the territories in Asia, which were part of European empires, have by now gained their independence which, to be honest, has for some of them been a mixed blessing. The Indian subcontient is divided into three independent states while countries, bordering on Turkey, like Iran and Iraq, are involved in a deadly struggle. Turkey's role to limite the scope of hostilities and eventually put an end to the fighting should be recognized. It is to be hoped that its discreet diplomacy may bear fruits. Turkey, situtation on the crossroads of Europe and Asia and being an example of political stability, is obviously in a unique position to play the role of meidator in the armed conflict between the two moslim countries near its forentier.

It is a matter of regret how little progress, thusfar, is being made in the solving of the Israel-Arab conflict while the Lebanon is being bled to death.

Africa too has become a continent where all traces of former colonialism have been swept away. However, some of these countries have not yet found internal stability. A case in point is Ethiopia. Finally, in Latin-America the United States is faced with perilous conditions prevailing in some countries south of Mexico. To return to the Soviet Union we have noted how that country has been building an enormous and highly sophisticated navy which, although still somewaht inferior to the American fleet and certainly inferior to the combined fleets of the NATO alliance, nevertheless presents a deadly challenge, while Russia finds practically all it needs to sustain a prolonged war, either in its own territories or in those of her allies with common frontiers with her. The Soviet Union could, therefore, continue to wage war, even if the bulk of its navy were destroyed. But the Atlantic Alliance, as its very name implies, is absolutely dependent upon the maintenance of the freedom of the seas. History has shown that even an inferior force, and the Soviet Union is far from having an inferior navy. It has a large number of cruisers, frigates, amphibious forces and has quite recently

Levent Şahverdi Arşivi

added to its fleet a number of aircraft carriers. Its formidable submarine fleet is bigger than all the submarine-fleets of NATO put together.

One word only on the Greek-Turkish conflict. Let me express the hope that a solution, acceptable to both parties, may be found as soon as possible.

I would like to conclude on a note of cautious optimism. As long as NATO maintains its cohesion, its solidarity and sufficient conventional forces to resist long enough an aggressive onslaught and allow the mobilized forces of the alliance to enter the fray, but above all as long as we maintain a credible nuclear deterrent, we need not fear another worldwar. The Soviet Union, contrary to the belief of the nazi-hierarchy, does not think that the nation would come out of a war stronger, more virile and more united. The Soviet leaders know the meaning of war and they are still painfully aware of the 21 million of their sons and daughters killed during the second worldwar and of the vast destruction in their territories and cities. And they would surely shrink from unleashing a war which could escalate into an atomic conflagration. It is, therefore, imperative that our nuclear deterrent remains credible and that we maintain in the Kremlin uncertainty whether in case of war we would use nuclear devices.

Uncertainty is enough. The Soviet Union does not want to start a conflict which, even if they were victorious, would leave their country for a great part completely devestated.

Let me end by again expressing my tremendous gratification for having received the Atatürk Peace Award. I feel thereby even stronger atteched to Turkey and the courageous and proud Turkish nation.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRKÇÜLÜĞÜ HAREKETLE BİRLİKTE YÜRÜTECEK BİR PROGRAMIN ESASLARI*

Org. NECDET ÖZTORUN

ATATÜRKÇÜLÜĞÜ ÖĞRENMEK İÇİN UYGULANACAK PROGRAMIN DÜZENLENMESİNDE İLK İŞ ATATÜRKÇÜLÜĞÜ BİR İHTİYAÇ OLARAK BELİRLEMEKTİR. BU İHTİYACIN TESBİTİ İÇİN ATATÜRKÇÜLÜĞÜN NE OLDUĞUNU ANLAMAK VE TARİF ETMEK UYGUN OLUR

1 Atatürkçülük nedir, nitelikleri nelerdir ?

Atatürk'ün yaptıklarını ve yapmak istediklerini, amaçlarını, kendi tabirleri ile "Millî İdeali" anlamak, millî ideale ulaşmak için kullandığı yöntemleri, hareket tarzlarını, ilkelerini, Atatürk'ün girişimlerini, imkânlarını ve vasıtaları inceleyerek Atatürkçülüğün ne olduğunu anlamak mümkündür.

Atatürkçülük, esasta Atatürk'ün belirttiği, açıkladığı fikirler; ilkeler ve bu fikirleri uygulamaya koyan "fikrin müteşebbisi"[1] olarak Atatürk'ün yaptıklarının ve imkân ve koşullara göre gerçekleştiremediği, ancak yapmak istediklerinin incelenmesi ile en iyi şekilde anlaşılır ve daha önemlisi benimsenir. Atatürk, insanlık tarihini, tarihte insanın yerini, Türk tarihini, Türk tarihinde ve insanlık tarihinde Türk'ün yerini incelemiş, sonuçlar çıkarmış, Türk'ün, Türk'lerin medenî dünyada yerini ve önemini belirten, tarihte ve gelecekte Türk kavramının esaslarını ortaya koymuş, bu kavramdan çıkan bir sonuç olarak Türk'üm diyenlerin mutlu olmasını, övünmesini, tarihten aldığı güçle kendi gücüne inanmasını, çalışmasını, övünecek işler yapmasını öngörmüştür. Türk kavramı, Türk vatandaşlarının Türkiye'de, Türk milleti, Türk halkı içindeki yerini de belirtmektedir. Ayrıca "Türk medeniyetlerini arayıp,

*Bu konferans Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi'nin tertiplediği "Atatürk Konferansları" dizisi içinde 21 Mart 1986 günü Türk Tarih Kurumu konferans salonunda verilmiştir.

[1] Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı Yayını 1. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 79.

Levent Şahverdi Arşivi

inceleyip, Türklüğe dünyaya bildirmek bizler için borçtur" diyerek,[2] kavramının genişletilmesini ve geliştirilmesini istemiştir. Atatürk, Türk milletini tanıyarak, o'na inanarak ve güvenerek, tedricî tekâmül prensiplerini kabul etmiyerek, bir defada yaptığı devrimlerle "Türkiye Cumhuriyeti"nin ulusal çehresini kesin çizgileri ile ortaya çıkarmıştır."[3] Bu suretle Atatürk devrimler için, Türk toplumunu değişik sınıflar olarak kabul etmemiş, yapısını inceleyerek, sınıflara, sınıf mücadelelerine dayanarak ancak bu toplum yapısı buradan şuraya gider görüşü ile tarihî gelişim teorisine uyarak kendine yol çizmemiştir; fikirlerini geliştirmiş ve bu fikirlerin müteşebbisi olarak bilim ve teknolojinin rehberliğinde Türk toplumunu geri bırakan müesseseleri, düşünceleri kaldırarak, devlet hayatında, fikir hayatında, ekonomik hayatta atılımlar yaparak Türkiye'yi çağdaşlaştırmak sürecine sokmuş, bunu da yukarıdan aşağıya doğru yapmış, bu değişme süreci içinde de Atatürkçülük dediğimiz değerleri, ilkeleri ve esasları açıklamıştır.

İnsanlık tarihine ve Türk tarihine dayanarak Türk'lerin insanlıkta ve Türk toplumunda övünmesini gerektirecek bir yere sahip olduğunu açıklayan Atatürk, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve tarihten aldığı derslerden çıkardığı sonuçlarla Türk milletinin çarpık gidiş yönünü, parlak bir geleceğe, "En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak"[4] varlığını yükseltmeye çevirmiştir. Bu kısa açıklamadan amacım, Atatürkçülükte bir tarih şuurunun var olduğunu, bu şuurun Atatürkçülüğe özgü olduğunu göstermektir. Medeniyetin bir olduğu, bir milletin ilerlemesi için bu tek medeniyete ortak olmasının zarureti bu şuurun esaslarından biridir.[5] Millet bağıyla birbirine bağlı olan Türk'lerin, milletlerarası genel mücadele sahasında hayat sebebi, kuvvet sebebi olacak ilim ve vasıtanın en çok muasır medeniyette bulunabileceğini kabul etmeleri;[6] medeniyet yolu üzerinde duraksayanların medeniyetin coşkun seli altında yok olmaya mahkûm olacaklarını, sosyal hayatta, ilim ve fen sahasında başarılı olmak için tek gelişme yolunun

[2] Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 3. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1983, s. 142.

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 1, 1961, s. 380.

[4] Atatürkçülük, 3. kitap s. 13.

[5] a.g.e., s. 139.

[6] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

medeniyet yolunda yürümek ve başarılı olmayı dünya görüşünün esasları olarak vurgulamıştır[7]. Ayrıca yapılan inkılâpların ve değişikliklerin tabii ve zorunlu gereği toplum idaresinin ve kültür kavramlarının ancak dünya ihtiyaçlarından doğmuş ve ihtiyacın değişme ve gelişmesiyle devamlı olarak değişmesi ve gelişmesi gerekli olan, dünyaya ait zihniyete dayandırmıştır.[8] Bu esas Atatürk inkılâpçılığının da ilkesi ve esasıdır.

Atatürkçülük, devlet, fikir ve ekonomik hayatta yapılanların hasılası olan medeniyet düzeyi için "Yüksek ve inkılâpçı bir kültür düzeyine varmak için" devlet, fikir ve ekonomik hayatta kullanılacak değerlerin, imkânların neler olduğunu, tatbikata nasıl geçeceklerini açıklamış ve uygulamalar, örnekler vermiş, ferden ve toplum olarak olayları nasıl değerlendirip seçim yapabileceğimizi, bütün faaliyetlerde "En doğru yol göstericinin ilim ve fen olduğunu"[9] belirtmiştir.

Atatürkçülük, fikri, icraatı, hareketi birlikte yürütmeyi öngörmüş ve yürütmüştür.

Özet olarak Atatürkçülük temel esasları Atatürk tarafından açıklanmış devlet, fikir ve ekonomik hayata ilişkin ilkeler ve fikirlerdir. Atatürkçülük, Türk Devletini dinamik ideallerine ulaşması için gerekli olan değerleri, tercihleri, hedefler olarak istenen sonuçları, bu sonuçları elde edecek vasıtaları, devletin müesseselerine ilişkin kavramları açıklamaktadır.

Atatürkçülük, tarihin sayfalarından çıkarılmış neticelerin oluşturduğu geniş bir tarih kavramı içinde Türk milletinin ferdî ve toplumsal ve müesseselerin vazifelerini anlayacak, kıymetlendirecek, gerçekleştirecek, zihnî ve bedenî güç ve yetenekleri; Türk kültürünü çağdaş medeniyet düzeyi üzerine çıkaracak ve Türk milletini en medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltecek daima gelişen bir faaliyetler programı ile birleştiren, irtibatlandıran duruma, imkânlara uyan değişik hal tarzlarının bulunup uygulanmasına imkân veren geniş kapsamlı, insicamlı, gerçek bir semboller, ilkeler ve değerler sistemidir. Modernleşme, güçlenme, gelişme ideolojisidir.

[7] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 140.
[8] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 113.
[9] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 108.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçülük yukarıdan aşağıya doğru uygulanmıştır. Şüphesiz "Aşağıdan yukarı doğru, temelden çatıya doğru yükselen bir müessese elbette güçlü olur. Şüphe yok ki her işin başlangıcında, aşağıdan yukarı olmaktan ziyade, yukardan aşağı olma zarureti vardır." [10]

2. ATATÜRKÇÜLÜĞÜ BİR İDEOLOJİ OLARAK ELE ALDIKTAN SONRA, NEDEN ATATÜRKÇÜLÜĞÜ ÖĞRETMEK GEREKİR HUSUSUNUN İNCELENMESİ :

a) Atatürk'ün, Atatürkçülüğü uygulama devri olan 1919-1938 yılları arasında Türk İnkılâp Tarihini inceleyerek, nelerin yapıldığını görmek, anlamak ve benimsemek mümkündür. Bu devrede Atatürkçü fikirler tespit edilmiş, uygun ve zorunlu koşullarda uygulanmış, geliştirilmiş, benimsenmiş ve inanç haline gelmiş ve neticede yeni, modern, güçlü bir Türk Devleti yaratılmıştır. Bu devrede iç ve dış sorunlar Atatürk'ün sevk ve idaresinde tespit edilmiş, tedbirler bulunmuş, sorunlar çözülmüş, fikirler gerekli girişimlerle uygulama alanına dökülmüş ve geleceği de kapsayan fikirler, ilkeler açıklanmıştır. Bu devrede, çok kısa sürede "Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çehresi kesin çizgileri ile ortaya çıkarılmıştır; yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, sanat, bilimsel müzik ve teknik kurumları ile kadını erkeği her hakta eşit modern Türk toplumu" gerçekleşmiş, [11] tüzel, sağlık, finans, ekonomi ve bayındırlık işlerinde alınan tedbirlerle ve girişimlerle Türkiye geleceğe doğru güçlü adımlar atmıştır.

"Türk ulusu varlığını derin ve sağlam kültür sınırları ile çevirmiştir." [12] Adedî ve istatistikî bilgiler Türkiye'nin nereden nereye geldiğini göstermektedir. Bu devrin başlangıcındaki durum kısaca şöyle açıklanabilir: "Uçurum kenarında yıkık bir ülke; Türk düşmanları, kanlı boğuşmalar, yıllarca süren savaş." [13] Türkiye böyle bir başlangıç ile modernleşmeye, güçlenmeye başlamış, barış içinde, Millî Devir, Halk Devri, Ekonomik Devir yaşayarak gelişmiştir.

Atatürkçülük başarı ile uygulanan, ancak başlangıçta yukarıdan aşağı doğru uygulanan bir ideolojidir. [14]

[10] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, 1959, s. 11.
[11] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, 1961, s. 380.
[12] a.g.e., s. 380.
[13] a.g.e., s. 380.
[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, 1959 s. 11.

Levent Sahverdi Arşivi

b) Atatürk'ten sonra, Atatürkçülük uygulaması ne durumdadır ve Türkiye ne hale gelmiştir?

2 nci Cihan Harbinden sonra gerekli reformların uygulaması yapılamamıştır, Atatürk'ün gösterdiği hedeflere doğru dengeli ilerleme yavaşlamış, Türkiye'nin doğusu ve batısı arasında ve her yönde farklılaşma büyümüştür. Genel olarak Türkiye, Atatürkçülükten uzaklaşmış ve 12 Eylül 1980 de millî varlığımızın temelini millî şuur ve millî birlikte gören[15] ve milletimizin maddî ve manevî huzuruna her şeyden fazla önem veren Atatürkçülük işlemez hale gelmiştir.

12 Eylül'den önceki durum en kısa ve kesin açıklamaları ile Cumhurbaşkanı Sayın EVREN'in nutuklarında vardır.

— Türkiye'de 12 Eylül 1980 öncesi durum Türk kamuoyu tarafından olduğu kadar, dünya kamuoyunca da bilinmektedir. Özetlemek gerekirse; demokratik parlamenter sistem tümüyle ve bütün müesseseleriyle felce uğramış, devlet otoritesi ve kanun hakimiyeti hemen hemen yok olmuş durumda idi. Bunun tabiî sonucu olarak da meydana gelen boşluk bir anarşi ve terör düzeni ile doldurulmuştu. Ülkenin her yanında terör ve siyasal şiddet hakim olmuştu. Bunlara ilâveten, bölücülük ve dinî tutuculuk, sinsi amaçlar için kötü niyetli mihraklar ve güçler tarafından desteklenmekte ve teşvik edilmekte idi. Üniversite ve okullarımız birer eğitim yuvası olmaktan çıkmış, birtakım zorbaların hüküm sürdüğü anarşi yuvalarına dönmüş, bunun sonucu olarak da milletimizin umudu gençliğimiz düzenli bir eğitim imkânından yoksun bırakılmıştı. Temel insan hakları, hepsinin üstünde en tabii hak olan yaşama, korkusuzca yaşama hakkı sağlanamaz hale gelmişti. Enflasyon oranı ve fiyat artışları, sosyal dengesizlik, toplumun tahammül gücünü aşan bir seviyeye ulaşmış, artan ekonomik ve sosyal sorunlar devlet mekanizmasını ve otoritesini âdeta etkisiz hale getirmiştir. Kısaca, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve bağımsızlığı, akla gelebilecek her yönden ve her şekilde tecavüze maruz kalmıştı ve topraklarının bölünmezliği ve milletin birliği tehlikede idi.[16]

[15] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 79.

[16] T.C. Devlet Başkanı Org. Kenan EVREN'in Söylev ve Demeçleri, c. 1, s. 329-330.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısaca devletin yapısını ve icraatını düzenleyen yasalarda; Atatürk ilkelerinden ve demokrasiden ayrılmaları, ülkeyi parçalamaya yönelik ideolojik esarete götürecek sapmaları zamanında tespit edip gerekli ve uygun tedbirleri almayı mümkün kılacak esasların ve müesseselerin bulunmaması, aksine en önemli, en buhranlı zamanlarda dahi vazifesini bilen kuruluş ve kişilerin bile gerekli yasal işlemlere geçmesinin kolaylıkla önlenmesine imkân veren sınırlamaların bulunmasıdır.

12 Eylül'den önce 20 aydan fazla süren sıkıyönetim uygulamasının geçersiz kalması, bunun en çarpıcı örneğidir. Bütün yasal noksanlıklar, boşluklar yanında devletin sorumlu kişileri de, hayal ve doğmalara ön yargılara sahip olarak kişisel ve parti çıkarlarına öncelik vermeleri çok küçük bir azınlığın, dışarıdan aldığı destek ve güçle de azarak Türkiye'yi anarşi ortamına ve iç harbe sürüklemesine neden olmuştur. [17]

"Atatürk ilke ve inkılâpları tabanına oturtulmuş Türk demokrasi rejimi, maalesef kendi kendini savunacak Atatürkçü görüş ile teçhiz edilmiş yeni nesiller yetiştirilmesinde bilerek veya bilmeyerek zaafa düşürüldü" [18] Bu durumu ile Atatürkçülük, Türkiye'de belli derneklerin, kuruluşların ideolojisi haline gelmiş, en iyimser bir yorumla Türkiye'deki mücadele halinde olan politik görüşlerden biri durumuna inmiştir. Bu durum Türkiye'yi ideolojik ve sosyal olarak bölünmeye yüz tutmuş ülke haline getirmiştir.

3. ATATÜRKÇÜLÜĞÜ BİLEN VE UYGULAYAN KİŞİLERE YAYGIN OLARAK İHTİYAÇ DUYULMASI VE BÜTÜN VATANDAŞLARIN ATATÜRKÇÜLÜĞE SAHİP ÇIKMASININ SAĞLANMASI BİR ZARURETTİR.

Atatürkçülüğü Öğretmenin Zarureti:

Türkiye'nin İnkılâp Tarihi ve bugüne kadar Türkiye'deki gelişmeler incelendiğinde Atatürkçülüğü bilen ve uyan ve uygulayan vatandaşlara ve Atatürkçülüğü uygulayacak müteşebbislere ihtiyaç olduğu açıktır. Bu ihtiyaçlar, Atatürkçülüğün öğretilmesini ve bu öğretimin etkili olmasını gerekli kılmıştır.

[17] T.C. Devlet Başkanı Org. Kenan EVREN'in Söylev ve Demeçleri, c. 2, s. 153. (29.1.1982).

[18] T.C. Devlet Başkanı Org. Kenan EVREN'in Söylev ve Demeçleri, c. 1, s. 30. (16.9.1980)

Levent Şahverdi Arşivi

"Yılların ihmali olan bir eksikliği, mümkün olan süratle giderme amacındayız. Ülkemizin gerçeklerinden kaynaklanan Atatürkçülüğü, bir düşünce sistemi olarak gençlerimize öğretmenin, onları yabancı akımların olumsuz etkilerinden korumada büyük yarar sağlayacağına inanıyoruz, çünkü fikrî, ideolojik sızmalar ancak daha etkili, daha insancıl ve daha çok memleketçi fikirler ile önlenebilir. Bugün, yakın geçmişte unutulmuş veya kasten bir tarafa itilmiş bulunan, Atatürk'e özgü, asrın en mükemmel ideolojisini yansıtan Atatürkçülüğü ve Atatürk ilkelerini bütün öğretim kurumlarımızda, tüm Türk gençliğine verme çabası içindeyiz[19].

Bütün uygulamalar ve incelemeler göstermiştir ki, Atatürkçülüğün iki önemli niteliği vardır:

1. Koruyucu niteliği: Bütün yabancı ideolojilere karşı vatandaşların zihnen güçlenmesini sağlayarak koruması.

2. Uygulayıcı niteliği: Bir ideoloji olarak müesseselerdeki değişik yönetim düzeylerindeki yöneticilerin bilim ve teknolojinin gösterdiklerini uygulama programlarına dönüştürecek değerleri ihtiva eden yaptırıcı davranışı gerçekleştirmesi.

4. ATATÜRKÇÜLÜĞÜN NİTELİKLERİ DİKKATE ALINARAK ÖĞRETİM VE EĞİTİMİN İKİ ANA DÜZEYDE YAPILMASI UYGUNDUR:

Bütün vatandaşlar için koruyucu düzeyde ve buna ilâve olarak bütün düzeylerdeki fikir müteşebbisleri, yöneticiler için uygulayıcı düzeyde eğitim yapılması Atatürkçülüğün başarısı için, Türk Devletinin parlak geleceği için gereklidir.

a) Atatürkçülüğü öğretmenin vatandaşları, gençleri Atatürkçü olarak eğitmenin zarureti anlaşıldıktan sonra "Türkiye'de Atatürkçülüğün bir ideoloji olarak Atatürk'ün sözleri, fikir ve ifadeleri ile yazılması sureti ile Atatürkçülük, Atatürk'ün doğumunun 100. yılında bir bütün olarak hazırlanmıştır. (Atatürkçülüğü öğretmede Gnkur. Başkanlığınca hazırlanan kitaplar ele alınmıştır.)

b) Atatürkçülüğün eğitiminde programın her yönü ile sistematik bir biçimde hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi için sistem kavramının tatbiki bu çalışmada uygun bir yöntem olarak ele alınmıştır.

[19] T.C. Devlet Başkanı Org. Kenan EVREN'in Söylev ve Demeçleri, c. 2 s. 5.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Eğitim için sistem yaklaşımı; gerekli olan vasıtaların temini ve eğitimi sonunda ulaşılması öngörülen hedeflerin elde edilmesi için; değerlendirme, analiz ve tertipleme, geliştirme ve uygulama süreçlerinin etkili bir biçimde kullanılmasını öngörür.

Bir eğitim sisteminin geliştirilmesine ilişkin programın tespitine daha evvel neler yapıldığının incelenmesiyle başlar. Burada iki kavramı belirtmekte fayda görüyorum. Bunlardan biri eğitim, diğeri öğretimdir. Eğitim, fertlerin belirli fonksiyonları, vazifelerini yapmalarına ilişkin niteliklerini, yeteneklerini geliştirmeye ilişkin esasları, öğretim ise fertlerin faaliyetlerinde daha başarılı olmaları için belirli konulardaki bilim ve sanata ilişkin bilgilerini güçlendirmeye yönelik esasları belletmeyi kapsar. Bütün eğitim faaliyetlerinde olduğu gibi Atatürkçülük eğitim sistemini de bir eğitim felsefesine dayandırmak uygun olur.

5. EĞİTİM FELSEFESİ :

Etkili bir eğitim için Atatürkçülüğün bütün eğitim sistemi için öngördüğü esasları Atatürkçülüğün eğitimi ve öğretimi için de kullanmak uygun olur, hatta zaruridir.

a) *Atatürkçülüğün Eğitim ve Öğretim için Öngördüğü Esaslar:*

1. Amaca İlişkin Esaslar:

Atatürkçülük eğitim ve öğretiminin genel amacı, millî kültürümüzü, milliyetçi, yüksek ve inkılâpçı bir düzeye çıkarmayı öngörmüştür.[20] Bu amaca ulaşmak için, müsbet bilimlerin temeline dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar, beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür, erdemli, kudretli nesiller yetiştirmek gerekir.

2. Eğitim Programında Gözönünde Tutulacak Esaslar:

Öğretmenlerin ve öğrencilerin dikkate alacağı husus insandır. "İnsanı, hareket ve faaliyetlerini dinanizm ifadesi olarak ele almak gerekir.[21] İnsanların bu vasıflarını kullanmaları için kültürlü olmaları gerekir. Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı terbiye

[20] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 129.
[21] a.g.e., s. 128.

Levent Şahverdi Arşivi

etmek demektir.[22] Bu yönden aynı biçimde Atatürkçülüğü anlamak, anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek ve Atatürkçülükle zekâyı terbiye etmek gerekir.

3. Eğitim Metodunun Tespitinde Gözetilecek Esaslar:

Eğitimde, Türkiye'nin çocukları, yazarların ve teknisyenlerin tek taraflı dinleyicisi durumunda kalmamalı ve her profesörün ve her öğretmenin telkini ideal gayelere hizmet edecek şekilde olmalıdır.[23] Eğitimde, orta eğitimde bile eğitim metodunun tatbikî olması esasına uymak şarttır. Çünkü millî eğitimin gayesi; memlekete ahlâklı, karakterli, cumhuriyetçi, olumlu, atılgan, başladığı işleri başaracak kabiliyette, dürüst, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli gençler yetiştirmektir.[24] Öğretim programları ve sistemleri buna göre düzenlenmelidir.

Bize göre bugün kendi faaliyet alanında gerekli bilgi ve beceriye sahip Atatürkçü gençler yetiştirmek, yukarıda belirtilen esasların uygulanmasını gerekli kılar.

Şüphesiz yalnız Atatürkçülüğü öğrenmek doğrudan başarılı olmayı sağlamaz. Her faaliyet alanı için bilgi, beceri ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Ancak Atatürkçülük bir ideolojidir, bilgi ve beceriye, bedenî yeteneklere sahip olmayı ön görür. Kişilerin zihnî yeteneklerini ve davranışlarını etkileyerek kişileri ve müesseseleri dinamik idealleri gerçekleştirecek faaliyetlere yöneltir. Kısaca Atatürkçülük zihnen ve bedenen güçlenmiş, kendi faaliyetlerini ve vazifelerini yapacak bilgi, beceri ve imkânlara sahip kişileri ve müesseseleri ferdi, millî ve millî kültüre ilişkin dinamiki deallere yönlendirecek bir ideolojidir. Bu yönden bütün programlarda olduğu gibi Atatürkçülüğü eğitmek ve öğretmek için uygulanacak "programlarımızın, Türk milletinin, devletinin, sosyal hayatımızın ihtiyaçlarına uygun olması ve çağın gereklerine, diğer bir tanımla çevre koşullarına uyması gerekir."[25]

b) *Atatürkçülüğü Öğretme ve Uygulatmada Kullanılacak Eğitim Felsefesinin Esasları:*

1. Buraya kadar inceleyip özet olarak açıkladığım esaslara uygun olarak diyebiliriz ki; Türkiye'nin barış içinde, her türlü taarruz-

[22] a.g.e., s. 128.
[23] a.g.e., s. 135.
[24] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 249.
[25] a.g.e., s. 223.

Levent Şahverdi Arşivi

dan korunmuş olarak, dinamik ideallerine[26] doğru ilerlemesini sağlamak ile Atatürkçülük İdeolojisini bilmeyi ve uygulamayı sağlayacak öğretim ve eğitim arasında doğrudan ilişki vardır. Atatürkçülüğün bugün Türk milletinin, Türk vatandaşlarının içinde bulunduğu iç ve dış koşullarda uygulanacağı dikkate alınarak öğretilmelidir.

Atatürkçülüğün öğretilmesi milletin selâmeti için gereklidir. Bugün anlaşılan ve inanılan husus Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün bozguncu, yıkıcı akım ve ideolojilere karşı koyabilen, bunlarla mücadele edebilen güçlü, karakterli, olumlu, ahlâklı, atılgan, mücadeleci, iradeli, dürüst düşünceli, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür, Atatürkçü kişiler istemesidir. Bu yönden Atatürkçülüğün bu niteliklere ve değerlere sahip kişiler yetiştirecek biçimde öğretilmesi Türk milletinin selâmeti için gereklidir.

2. Atatürkçülük Eğitiminin Nitelikleri:

a) Atatürkçülük öğretim ve eğitimi uygulamaya ve kişilerin vazifelerini yapmalarına yönelik ve etkili olmalıdır.

Atatürkçülük bir ideoloji olarak kişileri, kurumları etkilemeli, sonuç elde etmelidir. Atatürkçülükteki esasların öğrenilmesinde ağırlık, bilmek değil bilinenin nasıl uygulanacağında olmalıdır. Talebelere, gençlere, erlere, halka Atatürkçülüğün esaslarını uygulamakla nasıl sonuç alacakları öğretilmeli ve gösterilmelidir.

b. Eğitim etkili olmalıdır, bu yönden hazırlanacak eğitim programları, ders notları, öğretmenler yeterli olmalıdır. Atatürkçülüğü öğretmede ve eğitmede önemli olan öğretmenlerdir. Öğretmenler neyi, nasıl biliyorsa Atatürkçülüğü nasıl uyguluyorsa öyle öğreteceklerinden öğretmenlerin yetiştirilmesine özen gösterilmelidir.

c) Atatürkçülük öğretimi ve eğitimi Atatürkçülüğün istekleri hangi koşullarda nasıl gerçekleşecekse mümkün olduğu kadar öyle öğretilmelidir, uygulamaya ilişkin gerçek örnekler verilmelidir.

d) En küçükten en büyük sorumluya kadar bütün yöneticiler, diğer sorumlular Atatürkçülükte öğretmen olacak biçimde yeterli bilgiye sahip olmalıdır.

e) Atatürkçülüğü açıklayan en etkili ve uygun dokümanlar geliştirilmeli ve kullanılmalıdır.

[26] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

f) Eğitim millî terbiyeye ilişkin esaslardan ve fikrî hayatın temellerinden olan, akılcılık, bilim ve teknoloji, taassupsuzluk, insan sevgisi ve dayanışma ve barışçılıktan başlayarak ekonomik hayat, devlet hayatı ve dine ilişkin esaslara doğru yapılaşmalıdır. Bütün kavramlar için uygun tarifler yapılmalı ve örnekler verilmelidir. Örneklerin Türk toplumundan ve öğrencilerin kendi çevrelerinden verilmesi uygun olur.

g) Atatürkçülük öğretimi ve eğitiminde, öğretmenler sürekli olarak millî şuuru, millî birlik ve beraberliği gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Atatürkçülüğü öğrenenlerde yeterlilik, övünç, çalışma hevesi ve güven yaratılmalıdır, Türk milletinde Atatürkçülüğe sadakat ve kendini adama hisleri geliştirilmelidir. Atatürkçülüğün, kararlı ve mücadeleci olan, kendini koruyan, geleceğe dönük gelişen bir ideoloji olduğu anlatılmalıdır.

h) Gerçekçiliğe ağırlık verilmeli, Atatürkçülüğün gerçek olduğunu vurgulamalı, örnekler verilmelidir. Açıklamalarda Atatürkçülüğün gerçekçi, millî, insanî, barışçı, sosyal, dinamik, geleceğe yönelik nitelikleri üzerinde durulmalı, her konuda inkılâp tarihinden Atatürk'ün uygulamalarından örnekler verilmelidir. Atatürkçülük eğitiminde sağlanan bilgi ve esaslar doğru olmalıdır. Atatürk'ün fikirleri, yaptıkları ve yapmak istedikleri olduğu gibi açıklanmalıdır.

c) *Eğitim Düzeyleri:*

Atatürkçülük, koruyucu ve koruyucu-uygulayıcı amaçlar ile kamuoyu, talebeler, öğretmenler muhtelif düzeylerde yöneticiler olmak üzere değişik bilgi ve beceriye sahip değişik düzeylerdeki kişilere değişik programlarla ve ifadelerle öğretilmelidir.

6. ATATÜRKÇÜLÜK ÖĞRETİM VE EĞİTİM SİSTEMİNDE GÖZETİLECEK HUSUSLAR :

Atatürkçülüğe ilişkin olarak bir eğitim ve öğretim sisteminin tertiplenmesi, uygulanması ve geliştirilmesinde, yönetim, iletişim, davranış bilimlerin sonuçlarına bilhassa vazife analizlerinden, karar teorisinden ve bütün bu esaslarda uygulandığı birliklerin vazifelerine ve kişilerin uygulamalarına dönük Silâhlı Kuvvetler eğitim sisteminden faydalanılmıştır.

Öngörülen eğitim sisteminde yapılacak işler, eğitim ihtiyacının incelenmesi; eğitimin düzenlenmesi; geliştirilmesi; uygulanması ve

Levent Şahverdi Arşivi

niteliklerinin gelişmesine ve devamını sağlamaya yönelik faaliyetlerdir.

Atatürkçülük eğitim sisteminin geliştirilmesinde ilk iş Atatürkçülük eğitim ve öğretiminde neler yapıldığının incelenmesidir. Atatürkçülük eğitiminin nihaî amacı Atatürkçülüğün öngördüğü niteliklere sahip kişilerin yetiştirilmesidir. Yetiştirilmiş olmanın anlamı, Atatürkçülüğün öngördüğü vazifeleri yapacak nitelik ve güce sahip olmaktır. Şüphesiz Atatürkçülüğün her konuda kişilerden, kurumlardan istedikleri işler, icraat vardır, doğru düşünmeleri, karar vermeleri için öngördüğü zihnî beceriler vardır. Burada zihnî beceri diyorum, çünkü Atatürk fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetini şart koşmuştur. Bu da zihnî beceriye sahip olmakla sağlanır.

Atatürkçülük eğitim ve öğretimi için, mevcut durumun ve eğitim ihtiyaçlarının tespiti, ihtiyaçları karşılayacak eğitimin geliştirilmesini, uygulanmasına ve değerlendirilmesine ilişkin faaliyetlerin bir sistem olarak ele alınması uygun olur. Bu yöntemde; bir iş, memuriyet, sorumluluk ve vazife olarak ele alınan Atatürkçülüğe ilişkin vazifelerin incelenmesi, vazife ve görevlerin yapılmasına yönelik eğitimin düzenlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi eğitim sürecinin faaliyetlerini meydana getirir.

Bu sistemde en önemli faaliyet Atatürkçülerin bugün için yaptıkları ve yapmaları gereken görevlerin neler olduğunu tespit eden vazife, sorumluluk incelemesidir. Atatürkçülük bir ideoloji olarak incelenerek, görevler tespit edilir, bu görevlerin fertler, kurumlar tarafından yerine getirilip, getirilmeme derecesine göre eğitim ihtiyacı ortaya çıkar. Esasta vazife incelemesi sistemli bir biçimde, Atatürkçülerin, Atatürkçülüğü ayrıntılı olarak nasıl uyguladıklarını, hangi koşullarda, hangi standartlarda uyguladıklarını incelemektir. Ancak vazife ve görevlerin neler olduğunun ilk tespiti için Atatürkçülüğün uzmanlar, öğretmenler tarafından incelenmesi gerekir. Bu suretle Atatürkçülüğün öğretilmesi için öğrenilecek esaslar, yapılacak vazifeler ve görevler birbirlerine bağlı olarak listelenir. Öngörülen vazifeler temelden yukarı doğru sıralanmalıdır. Bu sıralama tam ve doğru olarak yapılırsa, eğitim ve öğretim için etkili bir temel tespit edilmiş olur. Bu vazifelerle birlikte vazifelerin hangi koşullarda, hangi standartlara göre yapılacağı incelenerek belirtilmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Konferansın başında Atatürkçülüğün öğrenilmesi, benimsenmesi ve uygulanması için fert ve millet olarak duyulan ihtiyaç açıklanmıştır. Özet olarak Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk'ün milletini kurtardığı ve Atatürkçülüğü uygulayarak modernleştirdiği 1919-1938 yıllarından sonra ancak yarım asırlık bir süre geçmesine rağmen Türkiye iç savaşın eşiğine gelmiş, Atatürkçülüğe sahip olan güçlerin mevcudiyeti ve Atatürkçülüğün "her zaman ifade edilmemesine ve açığa çıkarılmamasına rağmen"[27] genel olarak Türk toplumunun ortak ve genel fikirleri haline gelmesi sayesinde Türkiye tekrar Atatürkçülük yoluna girmiştir. Atatürkçülüğü bilen ve uygulayan ideoloji "müteşebbislerine" ve Atatürkçülüğü bilen ve sahip çıkan kamuoyuna ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaca dayalı olarak şu hükme varabiliriz; Atatürkçülük ferdîdir, kurumlara aittir, millîdir ve evrenseldir. Ancak Atatürkçülüğün yaşatılması gereklidir. Başlıca çalışma gruplarının vazifeleri kendi gruplarında ve Türk toplumundaki yerleri, tüm grupların ve bütün vatandaşların mutluluğu, bütün müesseselerin ve fertlerin vazifeleri Atatürk İdeolojisi ile irtibatlandırarak Atatürkçülük canlılığa kavuşur ve uygulamaya yönlendirilmiş olur. Aynı şekilde Türk milleti, ayrıntıları Atatürkçülüğün dinamik idealinde açıklanmış olan "En medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak" varlığını yükseltme yolunda büyük atılımlar yapar.

Atatürkçülüğe ilişkin vazifeler tespit edildikten sonra, genel olarak dört ayrı öğrenme çeşidi için ayrı ayrı eğitim hedefleri tespit edilmelidir.

7. ÖĞRENME ÇEŞİTLERİ

Atatürkçülük İdeolojisini öğrenmede eğitim amaçları, hedefleri tespit edilirken öğrenme kategorileri dikkate alınmalıdır. Hatırlatmak üzere öğrenme kategorilerinin ne anlamda kullanıldığını kısaca açıklamak isterim:

Öğrenim kategorileri; kaide ve usulleri anlamak, tasnif etmek, zihnî süreçleri içeren problem çözmek, düşünmek, yaratmak, analiz, kısaca "okumak, anlamak, görebilmek, gerektiğinde anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek"[28], zihnî beceridir. Olayların, isimlerin,

[27] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 259.
[28] Atatürkçülük, 3. Kitap, s. 128.

Levent Şahverdi Arşivi

şekillerin, bilim ve sanata ait esasların öğrenilmesi ve hatırlanması bilgiyi meydana getirir. İnsanların aklını, zekâsını, organlarını, adalelerini kullanarak yaptıkları doğrudan izlenen hareket ve faaliyetleri, fizikî beceriyi meydana getirir. Kişilerin seçim yapmada, herhangi bir konuda davranışlarını istikrarlı ve etkili bir biçimde ortaya koymalarında belirli etkisi olan nitelik tutumdur. Özet olarak öğrenim katagorileri zihnî beceri; bilgi, (malûmat) fizikî beceri ve tutum olarak dört bölümden meydana gelir. Atatürkçülükte fikir icraata döneceğinden, fikirler, kişilerde gözlenebilen davranışları, faaliyetleri, sağlayacak biçimde öğretim hadefleri olarak belirtilmelidir. Öğretim hedefleri, bu suretle öğrenim kategorilerinden birine uygun bir hasılayı ortaya koyacak veya amaca ulaştığını gösterecek bir icraatı, durumu, tutumu belirtmeli; ayrıca öğrencinin hangi koşullarda bu öğrenimi yapacağı ve öğrencinin tam ve doğru olarak öğrendiğini belirten standartların neler olduğunu açıklamalıdır.

Özet olarak öğrenmede, bir işin nasıl yapılacağını öğrenmekle işin nasıl yapılması arasında; bir fikri öğrenmekle fikri uygulamak arasında bir köprü kurmak gerekir. Bu köprü yukarıda açıklandığı gibi öğrenim hedeflerini tespitle kurulabilir.

8. ŞİMDİ BİR ÖRNEKLE BU YAKLAŞIMIN UYGULANMASINI GÖSTERELİM :

Atatürkçülükte "taassupsuzluk" birlik, beraberlik ve barış içinde ilerleme, modernleşme için önemli bir kavramdır. "Taassupsuzluğun, arzu edildiği gibi genelleşmesi ve huy haline getirilmesi"[29] istenir. Bu husus, Türk vatandaşları için, müesseseler için bir vazife olarak ele alınmalıdır. Ayrıca inkılâpçılık ilkesi diğer bir deyimle inkılâpçı olmak taassuba karşı olmayı ve taassupsuzluğu öngörür. İlerlemeyi, gelişmeyi önleyen engelleri ortadan kaldıran inkılâpçılık "fanatizm" ile mücadelede önemli bir metotdur. Bu suretle inkılâpçı olmak geniş anlamıyla bir vazife olarak ele alınırsa taassupsuzluk, bu vazifeye ilişkin bir görev olarak düşünülebilir, bu yönden bütün vazifeleri, görevleri tespit etmek ve bir liste üzerinde birbiri ile olan ilişkilerine göre tertiplemek Atatürkçülüğün bir bütün olarak ele alınmasında uygun bir yöntemdir. Buradaki amaç Atatürkçülüğün harekete dönmesini sağlıyacak bir program esaslarını tespit olduğundan

[29] a.g.e., s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

taassupsuzluğu bir vazife olarak veya inkılâpçılık vazifelerinin alt görevlerinden biri olarak ele almak mümkündür.

İnkılâpçı olmanın gereklerinden biri taassupsuzluk, bir diğeri icraatın ne olacağını tespit için bilim ve teknolojiyi rehber edinmektir. Diğerleri ise tedricî tekamül prensibine uymamak, ilerlemeyi önleyen müesseseleri tespit etmek ve kaldırmak, kararlı olmak, plancı olmak gibi hususlardır. Basitlik amacı ile biz burada taassupsuzluğu başlı başına bir vazife olarak ele alacağız.

Atatürkçülüğe uyan bir taassupsuzluk kavramını vazife olarak Atatürkçülüğe göre tarif etmek uygun bir başlangıç olur. "Fikir hayatında taassubun ve uygulanmasının sonuçlarını tespit ederek taassuba karşı mücadele etmek ve taassupsuzluğun niteliklerine uygun olarak hareket etmek ve taassupsuzluğu çevresine yaymaktır. Bu suretle taassupsuzluğa ilişkin olarak yapılacak işler, koşullar ve öğrenim standartları genel olarak tespit edildikten sonra bu vazifenin yapılmasını sağlayacak görevlerin ayrıntılı olarak tespiti gerekir. Bu görevlerin yapılmasında taassupsuzluğu öğrenen kişinin kafalarını okumak mümkün olmadığı için zihnî becerilerini ve tutumlarını bu konuda ölçülebilen faaliyetlerini tespit edecek bilgi ve becerilerin ölçülmesini sağlayacak icra gösteren fiiller kullanılmalıdır.

Tabii bu arada dikkate alınacak husus "Her görevin konusunun ne tip bir öğrenim öngördüğüdür." Burada bilgi edinmek, zihnî beceri sağlamak, tutuma sahip olmak öngörülmektedir ve "göster, hareket et, incele, mukayese et, seç, tespit et" gibi fiiller kullanmak amaca uygun olur.

9. VAZİFE, ATATÜRKÇÜLÜĞÜN BELİRTTİĞİ ESASLARA GÖRE ŞÖYLE TARİF EDİLEBİLİR

Taassupsuzluk kavramını öğrenmek ve benimseyerek, fikir hayatında, ekonomik hayatta, devlet hayatında tüm faaliyetlerde, taassup ve uygulamasını tespit ederek mücadele etmek, taassupsuzluğun niteliklerine uygun olarak hareket etmek, taassupsuzluğu çevresine yaymak.

a) *Genel hususlar:*

Eğitim hedeflerinin tespiti için genel vazife, fikirlerin uygulamaya dönüştürülmesi amacı ile eğitim kategorilerine uygun olarak görevler halinde ayrıntılı bir biçimde yeniden tertiplenip ve her görevin

Levent Şahverdi Arşivi

nasıl öğretileceğine ilişkin koşulları ve öğretimden elde edilecek standartlar belirtilir. Uygulamayı kolaylaştırmak amacı ile yapılan bu çalışmada Atatürkçülükten ayrılmamak için alt görevler Atatürkçülükteki esaslara göre tespit edilmelidir. Genel vazife 3 bölümde ele alınabilir ve bilâhare her biri ayrıntılı olarak görevler halinde açıklanır.

1. Taassupsuzluk kayramını ve esaslarını anlamak ve açıklamak (Bilgi amacı ile)

2. Taassupsuzluğun diğer bazı kavramlarla ilişkilerini anlamak ve açıklamak (Bilgi ve zihnî beceri amacı ile)

3. Taassupsuzluğu, devlet hayatında, fikir hayatında, ekonomik hayatta faaliyetlere yaymak, genelleştirmek ve kişilerde huy haline getirmek (Zihnî beceri ve tutum amacı ile).

b) *Taassupsuzluk, kavramının esaslarını anlamak ve açıklamak :*

Bu görev harekete dönecek bilgilerin belletilmesi amacına yöneliktir. Taassupsuzlukla ilgili olarak neleri bilmek gerekir suallerinin cevapları Atatürk'ün fikirlerine ve Atatürkçülüğün esaslarına göre tespit edilmelidir.

1. Taassupsuzluk nedir? Açıklayınız.

2. Taassupsuzluk kimlerde vardır? Belirtiniz.

3. Taassup nedir? taassup nasıl güçsüz bırakılır? Açıklayınız.

4. Taassup tamamen yok edilebilir mi? İnceleyiniz.

5. Taassupsuzlukla, ilgisizlik arasındaki fark nedir? Taassupsuzlukla taassup ve taassupsuzlukla ilgisizlik sınırları nelerdir? Belirtiniz.

c) *Taassupsuzluğun aşağıdaki kavramlarla ilişkilerini anlamak ve açıklamak :*

Bu görev taassupsuzluğa ilişkin zihnî beceri kazanmak amacına yöneliktir. Bu görevin yapılması için, öğrencilerin konularda hangi bilgilere sahip olmasının gerekli olduğu incelenmelidir.

1. Lâiklikle ilgili:

Lâiklik nedir? Hürriyet nedir? Vicdan Hürriyeti nedir? Lâikliğin uygulanmasında taassupsuzluk neleri sağlar? Açıklayınız.

Levent Şahverdi Arşivi

2. İnkılâpçılık ile ilgili:

İnkılâpçılık nedir? İnkılâpçılık neden değişme ilkesine dayanır?[30] Taassupla mücadelede inkılâpçılığın rolü nedir? Açıklayınız.

3. Dayanışma ve barışçılık ile ilgili:

Taassubun sağladığı dayanışma nedir? Bu dayanışma gençler, taassup sahibi kişiler arasında nasıl bir mücadeleye sebep olur? Taassupsuzluğun "Herkes herkes içindir" ilkesinin uygulanması ile dayanışma ve barışçılık arasındaki ilişkiler nelerdir? Açıklayınız. İç barışın sağlamasında ve idamesinde taassupsuzluğun etkileri nelerdir? Açıklayınız.

4. Hürriyet ile ilgili:

Her çeşit hürriyetin tesisinden sonra muhafazasında taassupsuzluğun rolü nedir? Açıklayınız.

5. "Bütün fikirler bir noktada birleşirlerse hareketsizlik belirtisidir, ölüm işaretidir."[31] esası ile taassupsuzluğun ve iyi niyetin ilişkisi nedir ? Açıklayınız.

d) *Taasssupsuzluğu devlet hayatında, fikir hayatında, ekonomik hayatta, dinî faaliyetlere yaymak, genelleştirmek ve kişilerde huy haline getirmek:*

Bu görev öğrenme, zihnî beceri kazanma yanında huy edinme, başka bir tanım ile belli bir tutuma sahip olacak nitelikleri ve esasları öngörür.

1. Kişilerin hangi hürriyetlere nasıl sahip olduğunu bilerek, kişilerin hürriyetlerine ve toplumun örf ve âdetlerine, kanunlara uygun hareket etmelerini sağlamak.

2. Kişilerin dinî inançları ile ilgilenmemek, kendisine uymayan inançları olağan olarak karşılamak, kimseye inançlarından ötürü acımamak.

3. Birlik ve beraberliği millî şuurda, millî birlik ve beraberlikte görmek, bölgeci ve bölücü fikirleri tespit etmek, onlarla mücadele etmek.

4. Taassup derecesine varan inançlarla, hürriyet uygulamasında hudutların dışına çıkan eylemleri tespit ederek bunları reddetmek ve bunlarla mücadele etmek.

[30] Atatürkçülük, 1. Kitap, s. 113.
[31] a.g.e., s. 385.

Levent Şahverdi Arşivi

5. Devlet hayatında, fikir hayatında, ekonomik hayatta bilim ve teknolojinin uygulanmasını, gelişmeyi, millî ideale varmayı engelleyecek inançları tespit ederek mücadele etmek (Buna örnek olarak "Atatürk'ün fakirliği, fazilet bilmek felsefesine inancına karşı olan tavrı gösterilebilir.").

e) *Bu incelemelerden sonra Atatürkçülük eğitimi ve öğretimi için seçilen bir konu olan taassupsuzluğun öğrenilmesi ve bu fikrin uygulanması arasında bir köprü vazifesi görecek öğrenme hedeflerinin açıklanmasında, aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır:*

1. Öğreneceklerin durumuna, bilgi ve becerilerine, müesseselerdeki vazifelerine göre, anlayacakları düzeyde bir eğitim programı hazırlanmalıdır. Bu eğitim dershanelerde, televizyonda, Atatürkçülük kitaplarında ve inkılâp tarihinden çıkarılan yukarıdaki vazife ve görevlere ilişkin bilgileri kapsamalıdır.

2. Görevler için gerekli bilgiler Atatürkçülük kitaplarından, Atatürk'ün söylev, demeç ve açıklamalarından çıkarılarak, bir eğitim planı haline getirilmelidir.

3 Ayrıca öğrenmenin istenen hedefleri gerçekleştirdiğinin tespiti için davranışları, zihnî beceriyi ve bilgiyi ölçen bir değerlendirme sistemi geliştirilmelidir.

10. ATATÜRKÇÜLÜĞÜN VAZİFE VE GÖREVLER OLARAK TESBİTİ İÇİN ESASLAR :

Atatürkçülük kitapları incelenerek vazifeler genel olarak tespit edilir ve bilâhare görevler ayrıntılı incelemelerle vazife ve görevleri de içeren eğitim hedeflerine dönüştürülür. Burada bir örnek olarak Atatürkçülük kitabı incelenmiş ve devlet hayatına ilişkin vazifelerden bazıları açıklanmıştır.

a) *Atatürkçülüğü tanımak, benimsemek ve uygulamak.*

1. Atatürkçülüğü bir ideoloji olarak tarif etmek.

2. Atatürkçülük ideolojisinin Türk devlet, fikir ve ekonomik hayatındaki fonksiyonlarını tespit etmek ve açıklamak.

3. Atatürkçülükte devlet hayatının, ekonomik hayatın, fikir hayatının dinamik ideallerini bilmek, ideallerin amaçlarını, niteliklerini açıklamak.

Levent Şahverdi Arşivi

a) Fertler için bu ideallerden güdülen maksadı açıklamak.

b) Türk toplumu için bu ideallerden güdülen maksadı açıklamak.

c) Müesseseler için bu ideallerden güdülen maksadı açıklamak.

4. Dinamik ideallere ulaşmak için, fert olarak, müesseseler olarak nelerin nasıl yapılacağını örneklerle açıklamak.

b. Atatürkçülükte devlet hayatını tarif etmek, güçlü devletin niteliklerini açıklamak.

1. Türk Devletini ve niteliklerini açıklamak.

2. Türk Devletinin yapısını, dayandığı esasları açıklamak,

3. Türk Devletinin ve niteliklerinin esaslarını açıklamak, bunları benimsemek, bu niteliklere karşı olan akımları tespit etmek, bunlarla mücadele etmek.

4. Atatürkçülüğün devlet yönetiminde partilere ilişkin esaslarını açıklamak, bu esaslar ile demokrasi ilkelerinin ilişkilerini tarif etmek; Atatürkçülüğün bilim ve teknolojiye, Türk Devletinin temel niteliklerine uygun, değişik fikirlere ve esaslara neden önem verdiğini açıklamak.

5. Türk Devletinin diğer ülkelerle ilişkilerini düzenleyen esasları ve kullanılmalarını örneklerle göstermek.

6. Atatürkçülükte devlet hayatına ilişkin müesseseleri ve bu müesseselere ilişkin esasları açıklamak.

7. Kişinin devlete ilişkin vazifelerini açıklamak.

8. Devletin genel vazifeleri ve kişisel hürriyete ilişkin vazifelerini açıklamak, devletin ve kişilerin vazifelerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini tespit etmek.

Burada bir örnek olarak devletin dinamik ideallerine ve devlet hayatına ilişkin vazifeler genel olarak açıklanmıştır. Bu genel vazifeler teferruatlandırılarak ve her biri için Atatürkçülük incelenerek görevler çıkarılmalıdır. Örneğin "Yurtta ve Dünyada barış" için çalışmak, Atatürkçülük ideolojisinin dinamik ideallerinden biridir, öğrenilmesi, benimsenmesi ve uygulanması öngörülmektedir. İç barışın sağlanması ve idamesi fertler için, bütün müesseseler için, bir görev olarak ele alınabilir. Bu görev için bilâhare Atatürkçülük incelenerek nelerin

Levent Şahverdi Arşivi

yapıldığı ve bu hususlaki fikirlerin neler olduğu tespit edilmeli ve görevi de kapsayacak biçimde eğitim hedefleri olarak açıklanmalıdır.

c) *Atatürkçülük fertler tarafından benimsenip uygulandığı gibi müesseseler tarafından da benimsenip uygulanmalıdır. Atatürkçülüğün belirttiği temel müesseseler Atatürkçülük kitabında ilk bahsedildiği yere göre sıra ile şunlardır:*

— Meclis sistemi ve meclisi oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Hükûmet sistemi ve hükûmeti oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Ekonomik sistem ve ekonomik sistemi oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Eğitim sistemi ve eğitimi oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Yargı sistemi ve yargı sistemini oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Türk Devleti ile Türk milletinin diğer devlet ve milletlerle ilişkilerini düzenleyen sisteme ilişkin fikirler ve müesseseler.

— Askerî sistem ve askerî sistemi oluşturan temel ilke ve müesseseler.

— Aile ve Türk toplumunu oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Kamuoyunu oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Gençlik sistemini oluşturan temel fikir ve müesseseler.

— Dinî sisteme ilişkin temel fikir ve müesseseler.

Atatürkçülüğü canlı tutmak, gerçekleştirmek ve başarılı olmak için, bütün müesseseler Atatürkçülüğün ilke ve esaslarını, kendi strateji ve politikalarında ve planlarında kullanmaları, Atatürkçülükten vazifeler çıkarmaları ve kendi eğitim sistemlerinde kullanmaları gereklidir.

II. SONUÇ OLARAK :

Atatürkçülük; Türk ve milletler tarihinden çıkarılmış neticelerin oluşturduğu geniş bir tarihî kavram içinde, ferdî, toplumsal ve müesseselerin vazifelerini, koşulları anlayacak, kıymetlendirecek, zihnî ve bedenî güç ve yetenekleri; Türk kültürünü çağdaş medeniyet üzerine çıkaracak ve Türk milletine en medenî ve refah seviyesi yüksek bir millet olarak varlığını yükseltecek daima gelişen bir

Levent Şahverdi Arşivi

faaliyetler programı ile birleştiren, irtibatlandıran, kapsamlı, insicamlı ilkeler, değerler ve semboller sistemidir. Modernleşme, güçlenme ve gelişme ideolojisidir.

Atatürkçülük zihnen ve bedenen güçlenmiş kendi faaliyetlerini ve vazifelerini yapacak bilgi, beceri ve imkânlara sahip kişileri ve müesseseleri ferdî, millî ve millî kültüre ilişkin ideallere yönlendirecektir. Ancak Atatürkçülüğün canlılığa kavuşmuş olması ve uygulanması gerekir. Bunu sağlamak amacı ile Atatürkçülük uygulamaya, vazifelerin ifasına yönelik olarak öğretilmelidir. Bu eğitimde Atatürkçülüğün iki önemli niteliği olan koruyucu ve uygulayıcı nitelikleri dikkate alınmalıdır. Eğitim için gerekli vasıtaların temini ve eğitim sonunda öngörülen hedeflerin elde edilmesi için eğitim vazifelerini, görevleri, koşulları, standartları kapsayan eğitim hedefleri tespit edilmelidir. Eğitim uygulaması yapılmalı, eğitim sonuçları değerlendirilmeli ve geliştirilmelidir.

Eğitim sisteminin geliştirilmesinde, Atatürkçülüğün eğitim felsefesi uygulanmalı, vazifelerin ve eğitim hedeflerinin tesbitinde Atatürkçülük esas olmalı ve Atatürk'ün hedefleri, ilkeleri, yaptıkları ve yapmak istedikleri incelenmelidir. Uygulamaya yönelik olan bu eğitim sisteminin en önemli faaliyeti, fertlerin ve müesseselerin Atatürkçülüğe ilişkin vazife ve görevlerinin tespit edilmesi, birbiri ile irtibatlandırılması, uygun koşullar ve Atatürkçülüğün açıkladığı esaslar, ilkelerden meydana gelen standartlarla birlikte eğitim hedefleri olarak açıklanmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR VE EĞİTİM ANLAYIŞI

Ord. Prof. REŞAT KAYNAR

Atatürk'ün sosyal inkılâpları üzerinde incelemeler yaparken, bu inkılâpların dayanak noktalarını oluşturan kültür ve eğitim anlayışını da belirtmek gerekir. Bu konuya girerken herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel kültür ve eğitim anlayışına eğilmekte yarar görüyoruz. Bu bakımdan kısa bir özetleme yapacağız.

Osmanlılar Devrinde Kültür İkileşmesi

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı düzeni, büyük ölçüde İslâm etkisi altında bulunuyordu. Osmanlılarda İslâmın dünya görüşü egemendi.

Tanzimat döneminin başlamasından sonra, Osmanlı düzeni üzerinde İslâm baskısının hafiflediği görülmektedir. Fakat bu hafifleme Osmanlı toplumunda Batının etkisiyle kültür ikileşmesini meydana getirmiştir. Osmanlıların toplum yaşamında beliren bu kültür ikileşmesi eğitim alanına da yansımış ve medrese ile mektep ikiliği biçiminde yerleşmişti. Medreseler İslâm dininin kesin egemenliği altında kalmışlardı. Bunlarda özgür düşünceye yer yoktu. Bağnaz bir görünümleri vardı. Bunlarda temel esas, İslâmın inanç ve ibadetleri ile şeriat esaslarını öğretmekti. Batıdan taklit suretiyle aktarılan Tanzimat mekteplerinde ise, ancak dar bir alanda özgür düşüncenin varlığı kabul olunabilir.

Kültür ikileşmesi, Osmanlı hukuk düzenine de yansıyordu. bir yanda, İslâm hukuku dediğimiz şeriat kuralları ve kurumları yürümektedir. Bir yanda da Batıdan taklit yoluyla aktarılan kurallar ve kurumlar işlemektedir. Bu kültür ikileşmesinin meydana gelişinde, İslâmcıların ileri sürdükleri "maddî medeniyet" ve "manevî medeniyet" ayrımı etki yapmıştır. İslâmcılar, bilimle teknolojinin "maddî medeniyet" olduğunu ve müslüman toplumlara aktarılabileceğini, fakat "manevî medeniyet"in, yani hukuk, ahlâk, ekonomi ve yaşam biçimlerinin, reddedilmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. İslâmcıların bu ağır baskısı karşısında Tanzimatçılar bir yandan

Levent Şahverdi Arşivi

ülkede yerleşip çağdaş olmayan kural ve kurumların da korunmasını ödün olarak kabul etmişler, bir yandan da, çağdaş kural ve kurumların görev yapmalarına yol açmışlardır.

İslâmcıların "maddî medeniyet" ve "manevî medeniyet" diye yaptıkları ayrım, İkinci Meşrutiyetten sonra, Gökalp'in dilinde "hars" ve "medeniyet" ayrımına dönüşmüştür. Gökalp'e göre, "hars" yani kültür, ulusaldır ve bu bakımdan değişmez bir niteliği vardır. Halbuki medeniyet, bilim ve teknolojiyi içerdiğinden uluslararası bir karakter gösterir. Gökalp, kültürün ulusal olması dolayısıyla değişmesine karşıdır. Sadece başka ülkelerden medeniyet yani bilim ve teknoloji alınmakla yetinilmelidir. Ona göre ulusal niteliği olan kültür ögelerinden birisini başka bir toplumun kültürüne aşılamak olumlu bir sonuç vermez.

Atatürk'ün Kültür Anlayışı

Atatürk, Gökalp'ın "hars" ve medeniyet ayrımına karşıdır. Böyle bir ayrımın, toplumumuzun çağdaşlaşmasını durduracağını kabul etmektedir. Atatürk için kültür ve medeniyet ayrılığı yoktur; kültür ve medeniyet birdir. O, bu konuda şunları söyler : "Medenitin ne olduğunu hep başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti hars'tan ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bu görüşümü açıklamak için hars ne demektir, tanımlayalım. Hars, insan toplumunun devlet hayatında, düşünce hayatında ve ekonomik hayatta yapabileceği şeylerin toplu sonucudur. Bir milletin medeniyeti dendiği zamanda, hars namı altında saydığım, insan toplumunun devlet, düşünce ve ekonomik olarak üç nevi faaliyetinden başka bir şey düşünülemez".[1]

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, Atatürk'ün medeniyeti de içeren bir kültür anlayışı vardı. Şayet Atatürk, Gökalp'in hars ve medeniyet anlayışını reddetmemiş olsaydı, Gökalp'in ulusal saydığı alanlarda çağdaşlaşmayı gerçekleştiremezdi. Bu duruma göre, hukuk alanında çağdaş ülkelerden aktarma yapılamazdı. Zira, Gökalp'e göre, hukuk düzeni "hars"ın bir ögesi sayılırdı. Bu bakımdan ulusaldı ve bu alanda bir inkılâp yapılacak olursa, bu inkılâp toplum için yıkıcı olacaktı.

Atatürk döneminden önce yapılan reformlar, medeniyet ve kültür ayrımının etkisi altında kalarak, sadece teknolojinin taklit

[1] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayını, 1959, s. 267

Levent Şahverdi Arşivi

edilmesiyle sonuçlanıyordu. Teknolojinin dışında "hars" denilen şeyler aktarılamadığı için, taklitçilikten ileri gidilemiyordu. Oysa, çağdaş uygarlığın temel kaynağı, bu teknolojiyi doğuran dünya görüşü, yaşam biçimi ve zihniyetidir. Bunun için de çağdaş yaşayış biçimi benimsenmeden, çağdaş dünya görüşüne sahip olunmadan, toplumun değişmesi ve gelişmesi olanaksızdı.

Atatürk her türlü taklit hareketlerine karşıdır. Çağdaşlaşabilmek için yaratıcı olmak gereklidir. Bu da ancak teknolojiyi meydana getiren zihniyet ve yaşam biçimini elde etmekle gerçekleşir.

Atatürk'ün nitelik bakımından medeniyeti kültürden farklı görmemesi ve medeniyeti kültürün özel bir durumu olarak açıklaması, bugün Kültürel Antropoloji'nin de tartışmasız kabul ettiği bir prensiptir. Atatürk'ün ölümünden sonra çok gelişen Kültürel Antropoloji, Atatürk'ün sağlığında vurguladığı esasları bugün bilimsel bir sonuç olarak kabul etmektedir.

Atatürk, geleneksel kültürden çağdaş kültüre, inkılâpçı atılımlarla geçilebileceği görüşündeydi. Geleneksel kültür unsurlarının yerini, yenilerinin alacağını kabul ediyordu. Örneğin, devletin geleneksel yönetim biçimi olan saltanat ve hilafet yerine, cumhuriyet geçmiştir. İkili kültür ve ikili eğitim yerine de, bir tek eğitim yani millî eğitim egemen olmuştur. Böylece, geleneksel kültürün eskimiş unsurları koparılarak yeni unsurlar getirilmiştir. Atatürk'ün bu görüşleri ölümünden sonra çok gelişen Kültürel Antropoloji tarafından bilimsel bir gerçek olarak kabul edilmiştir.

Atatürk, geleneksel Osmanlı kültürüne egemen olan şeriat düzeni yerine yeni unsurların geçebilmesi amacıyla lâiklik sistemini aktarmıştır. Nitekim bugün Türk toplumu, eskisi gibi müslüman bir toplumdur ama, lâik bir devlet yönetimine sahiptir. Atatürk'ün geleneksel Osmanlı kültüründen modern kültüre geçişi ve lâiklik sisteminin bu hususta büyük yardımı, Türk Toplumunun değişiminde ve gelişiminde etkili olmuştur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk yurttaşlarının çok büyük çoğunluğu, dünyadaki bütün Müslümanlar gibi, dinlerine içtenlikle bağlıdırlar. Fakat bu Müslümanlar inan ve ibadet bakımından lâik Müslümanlardır. Böylece Müslüman Türkler, eylemsel olarak, lâik devleti kurmuşlardır ve bu devleti sürdürmektedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün Eğitim Anlayışı

Atatürk'ün eğitim anlayışı, kültür değişimine ilişkin anlayışının bir sonucudur. Eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimde ulusallık ilkesini bozmayacaktır. Atatürk, Milli Kurtuluş Savaşına başlarken dayandığı ulusçuluk hareketi, bu bakımdan statik bir hareket değildir. İşte Atatürk'ün eğitim anlayışı bu temel esas üzerine dayanmaktadır. Böylece eğitim, çağdaşlaşmaya dayanan ulusal nitelik kazanacaktır. Dinsel ögeler, bu çağdaşlaşmayı engelleyemez.

Lâiklik hareketiyle Türk insanı, toplumun alınyazısını değiştirme gücünün kendi elinde olduğuna inanacaktır. İslâm kültürü, bu gerçeğe katılmaz ve bu gerçeği benimsemez. Onun için gerek doğa, gerekse toplum, Tanrı tarafından düzenlenmiştir. Bu düzen değiştirilemez. Bu bakımdan, toplumun alınyazısını insanlar değil; Tanrı tayin eder. Atatürk'ün eğitim anlayışı, Türk insanının gerek doğal çevreye, gerekse toplum çevresine etki yapıp toplumun alınyazısına egemen olmasını ve bu hususta insan iradesinin üstün gelmesini amaçlar. Atatürk bu zihniyetin ışığı altında inkılâpçı atılımlarla Türk toplumunun eğitim aracıyla çağdaşlaşmasını sağlamak istemiş ve bu konuda mücadele vermiştir.

Atatürk'e gelinceye kadar bütün Osmanlı döneminde, medrese ve evkaf okullarında bir değişiklik yapılamamıştır. Zira bu kurumlar dinsel esaslara göre dondurulmuş bulunmaktaydı. Batıdan alınan Tanzimat okullarında ise, özgür düşünceye de yer verilmiş bulunuyordu. Bu bakımdan, Batıdan alınmış okulları sürdürerek medreseleri ve evkafın yönetiminde dinsel baskılarla devam eden ilkokulları da kaldırmak gerekliydi. Şu var ki medrese ve evkafın ilkokulları ile yeni okullar arasındaki farklı eğitim kaldırılamamıştır. Bunun sonucu, birbirinden ayrı zihniyette kuşakların yetişmesi olmuştur.

Her ne kadar Gökalp, evkafın yönetimindeki ilkokulların Eğitim Bakanlığınca denetlenmesini ileri sürmüş ve böylece öğretim birliği önermişse de, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi, evkaf okullarıyla medreselerin kaldırılarak eğitimin birleştirilmesine yanaşmamıştır.

Millî Kurtuluş Savaşının zaferlerle sona ermesinden sonra, Atatürk "Öğretimin Birliği" hareketiyle Evkaf ve Şeriye Bakanlıklarını kaldırmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan bütün okulların yönetimini ve denetimini Maarif Bakanlığına bağlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat Öğretimin Birleştirilmesi Kanununun yayınlanmasından sonra, medreselerin kapatılmamasını, sadece bunların üzerinde reform yapılarak varlıklarının sürdürülmesini isteyen ünlü aydın kişiler çaba harcadılar. Hatta bu kurumların adlarının "Hakimiyeti Milliye" veya "İnkılâp Medreseleri" biçiminde değiştirilerek yürütülmesini istiyorlardı. Atatürk, bu önerileri reddetmiştir. Böylece eğitim kuruluşları, teolojik kuruluşlar olmaktan kurtarılmıştır. Lise ve ortaokul müfredat programlarından 1927 yılında din dersleri çıkarılmıştır. Doğu dilleri olan Arapça ve Farsça dillerinin öğretilmemesi için bu derslere Programda yer verilmemiştir. Şu var ki; Lise ve ortaokul müfredat programlarından din dersleri çıkarılmasına karşılık, köy okullarındaki din derslerine dokunulmamıştır. "Köy İlkokulları Müfredat Program"ın dan aşağıdaki esaslara saygı gösterilmek suretiyle devamında bir sakınca görülmemiştir. Din dersleri haftada bir saat gösterilecektir. Bu derslerde Tanrı'nın birliği, tarihsel gerçeklere bağlı olarak Peygamberimizin yaşamı anlatılacaktır. İslâmın temel esasları, modern ahlâk prensipleri olarak açıklanacaktır. Bu prensipler arasında şu esaslara yer verilecektir. Kimsenin dinine ve inancına karışılmaması anlatılacaktır. Çok çalışmak telkin edilecektir. Hayırlı insan olmaları istenecektir. Başka insanlarla iyi işlemler görmesi telkin edilecektir.

Atatürk döneminin kültür ve eğitim anlayışı, Türk toplumunun değişmesini, gelişmesini ve böylece çağdaşlaşmasını sonuçlandıracak bir karakter göstermekteydi. Fakat, Atatürk'ün ölümünden sonra gelen iktidar çevreleri, Türk toplumunu dinsel sömürülerden koruyamadıkları için, bugün tekrar kültür ikileşmesi hastalığı ortaya çıkmış ve ayrı kaynaklardan gelen birbirine karşıt iki kuşağın savaşım tehlikesi belirmiş bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE KADIN HAKLARI

Prof. Dr. TURHAN FEYZİOĞLU

Atatürk'ün düşünceleri tutarlı bir bütün oluşturur. Atatürk'ün, kadının hakları ve toplumdaki yeri ile görüşleri bu bütünün önemli bir unsurudur. Atatürk hayatında başka hiçbir hizmet yapmamış olsaydı, sadece kadınları akla ve vicdana aykırı bir durumdan kurtarma yolundaki düşünceleri ve başarılarıyla, Türk tarihinde olduğu gibi, insanlık tarihinde de şerefli bir yerin sahibi olurdu.

Kasım 1938'de, Atatürk'ün ölümü üzerine yayınladığı bildiride Hindistan Kadınlar Birliği, O'nu, "*kadın haklarının tarihi boyunca gelmiş en büyük savunucularından biri*" ilân etmişti[1]. Bu değerlendirmenin ne kadar yerinde olduğunu anlamak için tarihe kısaca göz atmak ve Türkiye dışındaki İslâm ülkelerinde hüküm süren durumla Türkiye'deki şartları karşılaştırmak yeterlidir.

KADIN SORUNUNUN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Kadını hor görüp aşağılayan görüşlerin kökleri tarihin derinliklerindedir. Birçok din yorumcuları, kadını, pek haksız şekilde, "acıların kaynağı", "günahın sembolü", "şeytanın aracı" gibi göstermeye çalışmışlardır. Budizmle ve Hıristiyanlıkla ilgili eski kaynaklarda, bugün bu dinlere bağlananların da ciddiye almadıkları böyle yersiz suçlamaların sayısız örneğine rastlanır[2].

İslâmiyetten önce, Arap toplumu, istenmeyen bir kız çocuğunun diri diri gömülebildiği, erkeğin dilediği sayıda evlenebildiği, kadının bir eşya parçası gibi alınıp satılabildiği bir toplumdu. Böyle bir toplumda, İslâmiyet daha önceki duruma göre kadınlar lehine

[1] Hindistan'lı Profesör S.A.H. Haqqi'nin Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle İş Bankası'nca düzenlenen Milletlerarası Sempozyum'a sunduğu "*The Atatürk Revolution and India*" başlıklı bildiri. Değerli bilim adamının bildirisinde, Atatürk'ün Hindistan'ın bağımsızlığı için uğraşan Müslüman veya Hindu liderlerin hepsini ve Hindistan halkını ne kadar derinden etkilediğini gösteren belgeler vardır.

[2] Enver Ziya Karal, "*Atatürk ve Kadın Sorunu*" (*Atatürk ve Devrim, Konferans ve Makaleler*, Ankara 1980), s. 118.

Levent Şahverdi Arşivi

çok büyük bir değişiklik getirmiş sayılabilir[3]. İslâmiyet, Arap toplumunda âdeta bir eşya statüsünde olan kadını bu durumdan kurtarıp, belli hakları olan bir insan statüsüne kavuşturmuştur, denebilir.

Ancak nasıl ki bugün insan aklının ve vicdanının asla kabul edemeyeceği bir durum olan kölelik, yüzyıllar boyunca, yalnız Arap toplumunda değil, eski Yunan ve Roma toplumlarının en demokratik çağlarında bile pek tabiî bir olay gibi görülmüşse ve büyük dinlerin hepsi bu kökleşmiş sosyal kurumu ortadan kaldırmayı başaramayarak, sadece kölelik statüsünü düzenlemek ve kölenin durumunu bir ölçüde iyileştirici hükümler getirmekle yetinmişlerse; kadın erkek eşitsizliği de Arap toplumunda öylesine kökleşmiş idi ki, bunu bir çırpıda ortadan kaldırmak kabil olmadı. Kaldı ki Müslümanlığın yayılması sırasında, bazan İslâmiyetin özüyle hiçbir ilgisi olmayan birtakım eski âdetler, kötü ve yanlış uygulamalar, eksik ve çarpık yorumlar etkili olmaya başladı. Böylece, zamanla, kadın hakları konusunda, İslâm'ın asıl ruhuna ve amacına uygun bir yönde olumlu gelişmeler görülecek yerde, tam aksine, kadını ikinci sınıf insan durumuna düşüren bir takım anlayış ve uygulamalar İslâm dünyasına gitgide egemen oldu. Din kuralları dar ve ters yönde yorumlandı. Kadınlar aleyhine yorumlar getirildi. Hukukî çözümler bir noktada donduruldu. Çağların değişmesine ve dünyadaki ilerlemelere ayak uydurulamadı. Kadının yeterince eğitilmemesi, peçe ve kafes ardına hapsedilmesi, sosyal hayatın dışına atılması, giderek toplumda geriletici etkiler yapmağa başladı.

İslâmiyetten önceki eski Türk toplumlarında, kadın, erkekten farklı, ama ona eşit bir varlık olarak saygı görürdü. Aile tek evliliğe dayanırdı. Doğan çocuğun kız olması mâtem sebebi sayılmazdı. İstenmeyen kız çocuklarının öldürülmesi âdeti hiçbir Türk toplumunda görülmemişti. Çocuklar üzerinde baba kadar ananın da hakları olduğu kabul edilirdi. Mülkiyet bakımından da kadın eşit haklara sahipti. "Hakan"ın emirlerinde, eşinin, "Hatun"un adına da yer verilirdi. Türk toplumu, kadınlar için, kapalı bir toplum değildi.[4]

[3] *Aynı eser*, s. 118.

[4] Enver Ziya Karal, *age.*, s. 119-120; Emel Doğramacı *Türkiyede Kadın Hakları*, Ankara 1982, s. 3 ve devamı; Sıdıka Tezel, "*Atatürk ve Kadın Hakları*" (Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, Ankara 1983) s. 1-3.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk dünyasında sayısız hayır ve bilim kurumunun "Hatun"lar tarafından veya onlar adına kurulmuş olması, Anadolu'daki birçok Türk aşiretinde kaç-göçe ve çok evliliğe rastlanmaması gösteriyor ki, Türklerin eski gelenekleri, İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra da canlılığını bir ölçüde sürdürmüştür. [5]

İstanbul alındıktan sonra, özellikle saray hayatı ile ilgili olarak, Bizans'ın bazı olumsuz etkileri görüldü. Arabistan ve Mısır'ın fethinden sonra ise, Arap toplumunun kural ve geleneklerinin Osmanlı toplumu üzerindeki etkisi arttı. Buna, bazı din kurallarının hiçbir ilerlemeye imkân vermeyecek şekilde dar, yanlış ve donmuş yorumlara bağlanışı da eklenince, uygar dünyada görülen gelişmelerin tam aksine, kadının statüsü geriledikçe geriledi.

O kadar ki, XIX. yüzyılda bile, İstanbul'da beyaz kadınların köle olarak eşya gibi alınıp satıldığı, çalışmaları resmî şekilde düzenlenmiş pazarlar vardı. Bu pazarlar ancak 1848'de, köleliği yasaklayan milletlerarası anlaşmaların kabulü üzerine kapatıldı. XIX. yüzyılda İstanbul'da, yalnız padişah sarayı değil, devlet ricalinin, şeyhülislâmların, kadıaskerlerin konakları, satın alınmış veya eşya gibi hediye edilmiş düzineler, hatta yüzlerce kadınla dolu idi. [6]

Köle olmayan, "hür" kadınların durumu da hiç parlak sayılmazdı. Çünkü onlar da ikinci sınıf insan muamelesi görüyordu.

Erkeğin birden çok kadınla evlenebilmesi (poligami) ve dilediği zaman tek taraflı iradesi ile eşini boşayabilmesi; kadının kendi isteği dışında, temsil yoluyla evlendirilebilmesi; kız çocuğunun erkek çocuğa göre mirasta yarım hisse sahibi oluşu; makkemede kadın şahidin ifadesinin, erkek şahidin verdiği ifadeye göre, yarı değerde sayılması; kız çocuklara ancak 7-8 yaşlarına kadar dua öğrenmek için okula gitme izni verilmesi ve daha ileri yaşlarda eğitim hakkından yoksun bırakılmaları; ancak bir avuç ayrıcalıklı kadının özel öğretmenlerle eğitim görebilmeleri; mesleklerin genellikle kadınlara kapalı oluşu ve benzeri eşitsizliklerin bir kısmı, XX. yüzyıla kadar sürüp geldi.

[5] Kadınlar tarafından veya onlar adına hastaneler, kitaplıklar, bilim kurumları vb. için bk. A. Afetinan, "*Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*". İstanbul, 1968, s. 40 ve s. 73-77.

[6] Daha geniş bilgi için bk. Enver Ziya Karal, *age.*, s. 121-122.

Levent Şahverdi Arşivi

KADIN SORUNUNDA TANZİMAT SONRASI AYDINLARININ TEPKİLERİ, CILIZ DÜZELTME TEDBİRLERİ

Gitgide güçlenen Avrupa karşısında İslâm dünyası geriliyor, birçok İslâm ülkesi batı sömürgeciliğinin pençesine düşüyordu. Osmanlı aydınları bu geri kalışın sebepleri üzerinde düşünmeye başlamışlardı. Buldukları sebeplerden biri de, nüfusun yarısını oluşturan ve çocuğun yetişmesinde çok etkili olan kadının eğitimden ve özgürlükten yoksun oluşu idi.

Tanınmış yazarlar, şairler, romancılar, kadının ezilmesine, horlanıp aşağılanmasına karşı mücadele açtılar.[7]

Şinasi, "*Şair Evlenmesi*"nde, görücü usulü ile evlenmenin zararlarına dikkati çekti.

Namık Kemal, "*İbret*" ve "*Tasvir-i Efkâr*" gazetelerinde kadın haklarını savunan ateşli makaleler yazdı. Roman ve piyeslerinde kadının dramını ortaya koydu. Ahmet Mithat, çok kadınla evlenmeyi eleştirdi ve bu yüzden saldırılara uğradı.

Tevfik Fikret, "*Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer*" diyerek sesini yükseltti. Abdülhak Hâmit, "*Bir milletin kadınları o milletin ilerleme derecesinin ölçüsüdür*" diye yazdı. Hüseyin Rahmi (Gürpınar) eserlerinde kadın-erkek eşitsizliğini işledi.

Halide Edip, daha 1909 da, İkinci Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamından yararlanarak, "*Kadınların Yükselmesi* (Taali-i Nisvan) *Derneği*"ni kurmuştu[8]. Yabancı okullarda eğitim görme imkânı bulmuş çok az sayıdaki Türk kadınlarından biri olan Halide Edip, *Tanin* gazetesinde, bütün Türk kızlarının eğitime kavuşturulması için güçlü ve etkileyici makaleler yazdı. Romanlarında kadın-erkek eşitsizliğinin zararlı sonuçlarını, horlanan kadının acılarını ustalıkla işledi[9].

Ziya Gökalp, kadın hakları konusuna hem bilim adamı, hem sanatçı gözüyle eğildi. "*Türk Medeniyeti Tarihi*" adlı eserinde eski

[7] Emel Doğramacı, *age.*, "*Bazı Örneklerle Türk Edebiyatında Kadın*" bölümü, s. 23-80.

[8] Bu dernek ve İkinci Meşrutiyetten sonra kadınlarımızın dernek kurma ve yayın faaliyetleri hakkında, bk. Gülgün Bolat, "*Cumhuriyet Öncesi Kadın Dernekleri*" (*Atatürk ve Kadın Hakları*, Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar. Ankara 1983, s. 177 ve devamı).

[9] Halide Edib'in bu konudaki çalışmaları ile ilgili değerlendirmeler için, Emel Doğramacı. *age.*, s. 53-71.

Levent Şahverdi Arşivi

Türklerde kadının durumunu aydınlığa kavuşturdu. "*Türkçülüğün Esasları*"nda geleceğin Türk kadını ile ilgili düşüncelerini açıkladı. Somut öneriler getiren bir düşünür olarak kadın davasına büyük hizmetler yaptı. Şiir şeklinde yayınladığı öğretici yazılarında, kadının değerini ve bu konuda tutulması gerekli yolu anlattı.

"Bu mahlûklar nasıl hakir olur şer'in gözünde?*
Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde"* [10]

beytiyle din kurallarının dar ve yanlış yorumlanmasına karşı çıktı.

Yeni Hayat dergisinde yayınlanan "*Kadın*" adlı şiirinde:

"Millet yalnız yapılamaz, bunu ancak birlikte
Kadın erkek, iki vicdan birleşerek yapacak"

diyerek kadının millî toplum içindeki rolünü belirtti.

"Bir kız irste yarım erkek, izdivaçta dörtte bir
Bulundukça ne aile, ne memleket yükselir"

dizeleriyle mirasta kız çocuklarının yarım hisse almasına, erkeğin dört kadınla evlenebilmesine karşı çıkan Ziya Gökalp :

"Kadın yükselmezse alçalır vatan"

dizesinde aynı düşünceyi tekrarladı. Başka şiirlerinde de "nikâhta, boşanmada, mirasta" kadınlar için eşitlik istedi.

"Bunlar da olmasa, kadın insandır,
Kadının en büyük hakkı irfandır"

diyerek kızların eğitim hakkını savundu [11].

İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürgüne gönderilen Ziya Gökalp, oradan kızına yazdığı mektuplarda da şunları söylüyordu:

"Yeni Hayat ne zaman başlayacak? Ne zaman ki, kadınlar da erkekler kadar tahsil görerek, cemiyetin idaresindeki rollerini icraya başlarsa..."

"Aile millî cemiyetin temelidir. Aileyi kadın yapar. O halde millet de kadının bir eseri demektir... Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için aile

* *Şer'in: şeriatın, müfessirin: yorumcunun.*

[10] Uriel Heyd: *Türk Ulusçuluğunun Temelleri,* (K. Günay Çevirisi). Ankara 1979, s. 112.

[11] Ziya Gökalp'ın şiirleri toplu ve düzenli olarak, Fevziye Abdullah Tansel'in *Ziya Gökalp Külliyatı-I Şiirler ve Halk Masalları* (Türk Tarih Kurumu Yayını, 2. basım, Ankara 1977) adlı eserinde bulunabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

yükselemiyor. Aile yükselmeyince, millet de geri kalıyor. O halde, ilerlemenin baş şartı kadın terbiyesidir. Kızların iyi yetiştirilmesidir[12]".

1912'de "*İçtihat*" dergisinde yayınlanan "*Pek Uyanık Bir Uyku*" başlıklı bir makale, çağdaşlaşma yanlısı bazı yazarların ne kadar ileri istekler öne sürdüklerini gösterir. Bir yazarın rüyası olarak yayınlanan bu son derece ilginç istekler arasında, kadınlarla ilgili önemli maddeler de vardı:

a) Padişahın tek eşi olacak, emrinde cariye bulundurmayacaktı.

b) Kızlar için okullar, bu arada bir tıp okulu açılacaktı.

c) Kaç-göç kalkacak, görücülük yoluyla evlenme sona erecek, herkes eşini görerek seçebilecekti.

d) Kadınlar, israftan kaçınmak şartıyla, diledikleri şekilde giyinebilecekler, softalar veya sokak külhanbeyleri kadınların giyimlerine karışamayacaktı. Şeyhülislâmlık makamı, kadın çarşaflarının uzunluğu veya peçelerin kalınlığı gibi konularda bildiriler yayınlamaktan vaz geçecekti.

e) Kadınlar "vatanın en büyük velinimeti" sayılarak kendilerine erkekler tarafından saygı gösterilecekti.

f) Avrupa Medenî Kanunu kabul edilecek, birden fazla kadınla evlenme ve bir sözle karısını boşama usulleri kalkacaktı[13]".

Bütün bu düşünce akımlarının etkisiyle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, kızların eğitimi konusunda sınırlı bazı adımlar atıldı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, 1917'de, aile hukukuyla ilgili bir "Kanun Gücünde Kararname" çıkarıldı. Bu Kararname birden fazla kadınla evlenmeyi kaldırmak cesaretini göstermiyor, ancak kocanın ikinci bir kadınla evlenmesi halinde ilk eşine boşanma hakkı tanıyordu. Ayrıca, kadına, evlenme sırasında, mukavele ile "tek evliliği" şart koşma hakkını veriyordu.

[12] 19 Ağustos 1920 tarihli Malta mektubu (Bk. Emel Doğramacı, *age.*, s. 75-76, Fevziye Abdullah Tansel, *age.*, c. 11, s. 414).

[13] Arap harfleri yerine Lâtin harflerine dayalı bir Türk alfabesi yapılmasından şer'î mahkemelerin kaldırılmasına, medrese, tekke ve zeviyelerin kapatılmasından çağdaş bir eğitim sistemine geçilmesine ve sanayileşmeye kadar pek çok yeniliğin önerildiği bu ilginç yazı hakkında daha fazla bilgi için bk. Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul 1938, s. 51-56; Bernard Lewis. *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, 1962, s. 231-232. Turhan Feyzioğlu, "*Türk İnkılâbının Temel Taşı Lâiklik*", (*Atatürk Yolu*, adlı ortak eser, İstanbul 1981), s. 190-192.

Levent Şahverdi Arşivi

Belki birkaç aydın kadının yararlanabildiği bu sınırlı değişiklik bile bağnaz çevrelerin şiddetli tepkisiyle karşılaştı. Hıristiyan ve Musevîler de, kararnamede kendileri için özel hükümler bulunmasına rağmen, öteden beri kendi din adamları vasıtasıyla devletin tamamiyle dışında yürüttükleri aile hukuku alanında devletin düzenlemeler yapmasından hiç hoşnut olmadılar. Aile hukukunu lâikleştirme yolunda son derece sınırlı bir adım olan "*Aile Hukuku Kararnamesi*", 1918'de Türkiye işgale uğrayınca, azınlıklara mensup din adamlarının isteği üzerine, işgal kuvvetleri tarafından yürürlükten kaldırıldı[14].

ATATÜRK'ÜN KADIN HAKLARI KONUSUNDAKİ FİKİRLERİ VE BU ALANDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ KÖKLÜ DEĞİŞİKLİK

Atatürk Meşrutiyet döneminin bütün düşünce akımlarını ilgiyle izlemişti. Ülkesinin sorunlarını yakından incelemiş, bunlar üzerinde çok düşünmüştü. Türk kadınını "ikinci sınıf" insan durumundan kurtarmanın zorunlu olduğu sonucuna ulaşmıştı.

Yüzyıllardır, yarım tedbirlerle bir yere varılamamıştı. Yarım tedbirlerle ne hukuk ne de eğitim çağdaşlaşabilir, ne Türk kadını ne de ülke kurtarılabilirdi.

Tek bir çıkış yolu vardı. Devlet yapısını, eğitimi, hukuku, kadının statüsünü lâikleştirmek, kimsenin dinî inancına ve vicdan hürriyetine karışmadan din ile devleti, din ile hukuku ayırmak; aklın ve çağın gerektirdiği yola girmek.

Atatürk'ün kadın hakları konusunda getirdiği büyük ve köklü değişiklikler, ancak akılcılığın ve lâikliğin benimsenmesiyle başarılabilirdi.[15]"

Atatürk'ün daha 1916'da, Doğu Cephesinde komutan olduğu sırada, karargâhındaki arkadaşlarıyla sohbet ederken, kadınlara sosyal haklar tanınması; annelerin iyi yetiştirilmesinin topluma sağlayacağı yararlar; çalışma hayatında kadınlara da yer verilmesi gibi konuları ele aldığını, yayınlanan "*Hâtıra Defteri*'nden anlıyoruz.[16]

[14] Daha geniş bilgi için *Ebul'üla Mardin'e Armağan* adlı eserde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun "*Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi*" başlıklı incelemesine ve Ömer Lütfü Barkan'ın "*Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*" başlıklı bildirisine (Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975, s. 97) bakılabilir.

[15] T. Feyzioğlu, *age.*, s. 192-207.

[16] Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hâtıra Defteri*, T. Tarih Kurumu yayını. Ankara 1972, s. 75-76.

Levent Şahverdi Arşivi

1918 de tedavi amacıyla bulunduğu Karlsbad'da tuttuğu notlar da gösteriyor ki, bir gün, gerekli yetki ve kudrete sahip olursa, sosyal hayatta istenen inkılâbı "bir anda gerçekleştirmeyi" daha o tarihte düşünmüştür.[17]

1923 yılının Ocak ayında, Cumhuriyetin ilânından dokuz ay önce, Atatürk, İzmir'de halkla konuşurken kadın konusundaki düşüncelerini cesaretle açıklamıştır:

> "... Bir toplum cinslerden yalnız birinin yüzyılımızın gerektirdiklerini elde etmesiyle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıflamış olur... Bizim toplumumuzun uğradığı başarısızlıkların sebebi kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurun sonucudur... Bir toplumun bir uzvu faaliyette bulunurken öteki uzvu atâlette olursa, o toplum felce uğramış demektir.
>
> ... Bizim toplumumuz için ilim ve fen lüzumlu ise, bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın elde etmeleri gerekir.
>
> ... Kadının en büyük görevi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu görevin önemi tam olarak anlaşılır. Milletimiz güçlü bir millet olmağa azmetmiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımız ilim ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim basamaklarından geçeceklerdir.. Kadınlar toplum yaşamında erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır".[18]

Atatürk Türk kadınının cevherini, yüksek değerini yakından görüp tanımıştı. Şehirlerde, saraylardan yayılan kötü âdetlerin etkisi altında, kafes ardında yaşayan kadınlar vardı. Ancak, bir de, yurdun her köşesinde, kocasıyla omuz omuza üretim çabalarına katılan köy kadınları vardı. Atatürk onlardan saygıyla söz eder:

[17] 6 Temmuz 1918 gününe ait notları (nakleden A. Âfetinan, "*Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Önemi*" (*Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, RCD Semineri*) Ankara 1972, s. 115.

[18] 31 Ocak 1923, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II*, 2. baskı, Ankara 1959, 85-86.

Levent Şahverdi Arşivi

"... Tarlalarda erkeklerle birlikte çalışan, merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabadaki pazar yerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan, ondan sonra kendisine gerekenleri bizzat satın alan, köyüne dönen ve çalışmalarının hepsinde kocalarına, kardeşlerine yardımcı olan kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara rastladım". [19]

Atatürk'ün Türk kadınına beslediği saygı, Bağımsızlık Savaşı'ndaki tecrübeleriyle iyice perçinleşmiştir. 1923 yılında, Konya'da konuşurken, bu saygısını büyük bir içtenlikle dile getirir:

"... Dünyada hiçbir milletin kadını, 'Ben Anadolu kadınından fazla çalıştım..., milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim' diyemez. ... Belki erkeklerimiz memleketi istilâ edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir... Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü, hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim". [20]

Türk kadınlarının, kendilerine tanınan hakları, bir mücadele vermeden kolayca elde ettiklerini söyleyenlere en iyi cevap Atatürk'ün bu sözleridir.

[19] 31 Ocak 1923, *Aynı eser*, s. 86.

[20] 21 Mart 1923, *Aynı eser*, s. 147-148. Türk kadınının Bağımsızlık Savaşı'nda gösterdiği kahramanlığın örnekleri için bk. Burhan Göksel, '*Atatürk ve Kadın Hakları*", "*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 1, sayı 1, s. 223-226; Sıdıka Tezel, *age.*, s. 7-10; A. Afetinan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul 1975, s. 102-103, Bekir Sıtkı Baykal, "*Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 1, *sayı* 1 ve 2.

Levent Şahverdi Arşivi
Levent Şahverdi Arşivi

Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile ilgili görüşmeler sırasında da, aynı gerçek BMM kürsüsünden belirtilmiştir:

> "Türk kadınına bu hakkın bir lûtuf olarak verildiği kanaatinde değiliz. Kimse bu kanaatte olamaz. Bir memlekette ki, yurdun her tarafı istilâya uğradığı zaman, kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar, memleketin geri kalan kısmını korumak ve beslemek için tarlanın kara toprağından yiyecek çıkarmaya çalışırlar, elbette bu varlıkların yurdun her köşesinde ve her tabakasında söz söylemeye hakları vardır".

Yine aynı konuşmada haklı olarak şöyle deniyordu: "Tarih, Türk İnkılâbını anlatırken, bunun bir kurtuluş olduğunu en başta söyleyecektir. Bu kurtuluşun çeşitli aşamaları içinde de, özellikle kadınların kurtulmasını anacaktır[21]".

Türk kadını, kendisine tanınan bütün haklara lâyık olduğunu, hem söz konusu haklar tanınmadan önceki asalet ve kahramanlığı ile, hem de bu haklar tanındıktan sonra, kısa zamanda, çeşitli meslekler de gösterdiği başarılarla kanıtlamıştır.

Atatürk, Türk kadınlarının, şartlar elverişli olursa, hiçbir alanda erkeklerden geri kalmayacağından emindi[22]. Türk kadınlarının Avrupalı kadınlardan da geri kalmayacakları yolundaki inancını, Atatürk şu sözlerle belirtmiştir:

> "Kadınlarımız için, asıl mücadele alanı, asıl zafer kazanılması gereken alan, biçim ve kılıkta başarıdan çok, *ışıkla*, *bilgi* ve *kültürle*, gerçek *faziletle* süslenip donanmaktır. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, aksine pek çok yönden onların üstüne çıkacak şekilde ışıkla, bilgi ve kültürle donanacaklarından asla şüphe etmeyen ve buna kesinlikle emin olanlardanım"[23].

[21] *TBMM Tutanakları*, Dönem IV. toplantı 4, s. 25, 5 Aralık 1934, İkinci Oturum, s. 82-83.

[22] 21 Mart 1923, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, *c. II*, 2. baskı, Ankara 1959, s. 152.

[23] *Aynı eser*, s. 152-153; Utkan Kocatürk, *age.*, s. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

İyi anne olmanın kadınların en önemli görevi olduğunu hatırlatırken de, bunun ancak bilgi ve kültürle başarılabileceğini vurgular:

> "Zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gereklerine göre evlât yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz. Anaların, bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için gerekli özellikleri taşıyan evlât yetiştirmek... pek çok yüksek özelliği şahıslarında taşımalarına bağlıdır. Bu sebeple kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar." [24]

Atatürk'ün gözünde, Türk kadınlarının içinde bulundukları haksız statüden kurtulmaları, elbette onları kişi olarak en doğal ve vazgeçilmez insan haklarından yararlandırmak açısından zorunlu idi. İnsanî ve ahlâkî zorunluluğun yanında, ayrıca, Türk toplumunun gelişip yükselmesi açısından da buna gerek vardı. Bu inancını, Atatürk, eşine az rastlanır bir açıklıkla ve güçlü bir uslûpla belirtmiştir:

> "Son yıllardan önce de milletimiz yenileşme yolları üzerinde yürümeğe, sosyal değişmeye teşebbüs etmemiş değildir. Fakat gerçek yararlar görülmedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır.
>
> ...Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini öylesine bırakalım da kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin?". [25]

Atatürk'ün ülkeyi dolaşarak kamuoyunu kadın hakları konusunda yapacağı büyük değişikliğe hazırlamasından sonra, 4 Nisan 1926'da *Medenî Kanun* kabul edildi ve 6 ay sonra yürürlüğe girdi.

[24] 21 Mart 1923. *Aynı eser*, s. 151-152; Ayrıca bk. Utkan Kocatürk "*Atatürk ve Aile*", *Atatürkçülük, İkinci Kitap*, Ankara 1983, s. 205-209.

[25] 1925, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II*, 2. basım, Ankara 1959, s. 216.

Levent Şahverdi Arşivi

Medenî Kanun'un kadın haklarıyla ilgili olarak getirdiği değişikliklerin bazıları şunlardır:

— Birden fazla kadınla evlenme kaldırıldı.

— Evlenme akdinin, iki ergin şahit huzurunda, resmî nikâh memuru önünde yapılması esası kabul edildi. Resmî olmayan nikâh hukukî açıdan geçerli değildi. Resmî evlenmeden sonra, ayrıca, dinî nikâh kıyılması serbestti.

— Evlenmede kadın ve erkek için yaş sınırı getirilerek çok küçük yaşta evlenmeler kaldırıldı.

— Velilerin kızları adına evlenme akdi yapabilmeleri, onları "cebr" hakkına dayanarak zorla evlendirebilmeleri usulü kalktı. Temsilci yoluyla evlenme yasaklandı. (Evlenme yaşına gelmiş olmakla birlikte 18 yaşını doldurmamış olanların evlenebilmeleri için ana-babanın izninin aranması usulünün zorla evlendirme ile ilgisi yoktur. Ana-babanın iradesi, evlenen gencin iradesinin yerine geçmez. Bu iradeye eklenir. Amaç, gençlerin korunmasıdır).

— Şer'î hukukta boşanma yetkisi bir taraflı olarak kocaya tanınmıştı. Bu bir çeşit "kovma" hakkı idi. Koca boşanma kararını, eşine bir vekil aracılığı ile de bildirebilirdi. Kocanın dayanacağı boşanma sebepleri belirlenmiş, sınırlanmış değildi. Medenî Kanun, bu haksızlığa da son vererek, boşanma konusunda erkeğe tanınan hakları kadına da tanıdı. Gerekli şartlar varsa, kadın da, erkek gibi boşanma davası açabilecekti. Boşanmada keyfîlik kaldırıldı ve boşanmanın kanunda gösterilen sebeplerden birine dayalı olması zorunluğu kabul edildi. Kanunda gösterilen sebeplerden birinin gerçekleşmiş olması halinde bile, eşlerden birinin, hatta ikisinin iradesi boşanma için yeterli değildi; boşanmaya hâkim karar verebilecekti.

— Boşanma halinde, kadının ve çocuğun haklarını güvence altına alacak hükümler getirildi.

— Evli kadının ekonomik haklarını daha iyi koruyan esaslar kabul edildi.

— Miras hukukunda cinsiyet ayrımı kaldırılarak kadın ve erkeğin eşitliği sağlandı. [26]

[26] Bu konularda ayrıntılı bilgi bütün Medenî Hukuk kitaplarının Aile ve Miras Hukuku bölümlerinde bulunabilir. Ayrıca bk. Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 1976; Emel Doğramacı, *age.*, s. 87; E. Akyüz, "*Atatürk'ün Aile Hukukuna İlişkin Devrimleri*" (*Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu*, Ankara 1981) s. 81-93.

Levent Şahverdi Arşivi

Medenî Kanun'u, Türk kadınına *siyasî hakların* verilmesi izledi. 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. O yıllarda, henüz, Avrupa, Amerika ve Asya kıt'alarındaki birçok ülkede kadınlar bu hakları elde edememişlerdi.

İslâm ülkelerinde kadınlara siyasî hakların tanınmadığı, hatta İsviçre dahil, birçok Avrupa ülkesinde bile kadınların oy kullanamadığı bir dönemde, Türk milletinin böyle bir adımı atabilmiş olmasının önemi elbette büyüktü. Konuya karşılaştırmalı hukuk açısından bakılınca, kadın-erkek eşitliğini bir milletlerarası hukuk kuralı haline getiren *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, *İnsan Hakları Sözleşmeleri* henüz ortada yok iken, bundan yarım yüzyıl önce, Atatürk'ün Türk kadınına, ülkesinin yönetimine katılma hakkını tanımasının değeri daha iyi anlaşılır.

Kadınların eğitim ve meslekî çalışma haklarından oldukça geniş şekilde yararlanabildikleri bir Arap ülkesi olan Kuveyt'te, 1985 yılının yaz aylarında, yasaların şeriata uygunluğunu incelemekle görevli komisyon, Kuveyt'li kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasının doğru ve mümkün olmadığını hükme bağlamıştır. Üstelik, kadınların bu haktan yoksun bırakılmalarının Peygamber emri olduğunu iddia edebilmiştir.

Bununla birlikte, asıl güç olan ve büyük cesaret isteyen adım, siyasî hakların tanınması değil, Medenî Kanun'un kabulü idi. Çünkü, kadının özel hukuktaki statüsünü yeniden düzenlemek; evlenme, boşanma, miras hukukunu değiştirmek, ancak hukuku, dinî temeller yerine *lâik* bir temele oturtmakla kabildi.[27]

Yeni bir Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu veya Seçim Kanunu yapmak, Aile Hukuku'nu değiştirmek kadar zor değildi. Nitekim, Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Ticaret Hukuku'yla, Ceza Hukuku'yla ilgili kanunlar çıkarılmıştı. Fakat Aile Hukuku'nu değiştirebilmek için Atatürk'ün gücü, kararlılığı, uzak görüşlülüğü

[27] Bu adımın güçlüğünü, derin anlamını, inkilâpçı karakterini ve tamamlanması gereken yönlerini Prof. Dr. Nuşin Ayiter, çok iyi belirtmiştir. (Bk. "*Atatürk ve Kadın Hakları*," *Türk Dili*, Mayıs 1981, sayı. 353). Sadık Rıfat Paşa, Tanzimat Fermanı'ndan beş yıl sonra, Stratford Canming'e siyasî konularda reform yapabileceğini, fakat dine dayalı kanunlara dokunmaya, Padişah dahil, hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini söylemişti (Bernard Lewis, *age.*, s. 101).

Levent Şahverdi Arşivi

gerekliydi. Bugün, Batı uygarlığı ile en yakın ilişkiler içinde bulunan İslâm ülkelerinde bile, Medenî Hukuku akılcı ve çağdaş hale getirmek; evlilikte, boşanmada, mirasta kadın-erkek eşitliğini sağlamak mümkün olmamıştır. Bu ülkelerin hepsinde, 1917 tarihli Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi'ni andıran tereddütlü ve yarım adımlar atılmağa çalışılmakta; din otoriteleri ile devleti çağdaşlaştırmak isteyen siyasî otorite arasındaki çatışma, çeşitli dalgalanmalarla, sürüp gitmektedir. Bu sorunu çözebilen, birden fazla kadınla evlenmeyi kesin şekilde yasaklayıcı bir kanunu yürürlüğe koyabilen, kız çocukla erkek çocuğu eşit hale getirebilen, boşanmada taraflara eşitlik sağlayabilen tek İslâm ülkesi, Türkiye'dir. Çünkü, lâiklik ilkesini kabul ederek, hukuku lâik temeller üstüne oturtabilmiş tek İslâm ülkesi, Türkiye'dir[28].

Türk kadını, Türk gençleri, bunun derin anlamını iyice kavramalı ve Atatürk'ün eserine bilinçle sahip çıkmalıdır.

Kanunlarda yapılan değişikliklerin uygulamadaki sonuçları yeterli midir?[29].

Kız çocukların eğitimi konusunda aşılan mesafe büyük olmakla beraber, henüz eski alışkanlıklar tam olarak kırılamamıştır. "Eğitim Birliği" (Tevhid-i Tedrisat) kanununa aykırı kuruluşların çoğalması, son derecede önemli bir sorundur. Kızların çok büyük çoğunluğunun ortaokul ve liselere bile devam edemedikleri, Hukuk Fakültesi'nde sadece üç genç kızın okuyabildiği günler artık çok gerilerde kalmış, öğretim kurumlarının kapıları kız öğrencilere açılmıştır. Ancak, devam eden sorunları görmezlikten gelemeyiz.

Kadınların sadece ebelik, hemşirelik, bir ölçüde öğretmenlik yapabildikleri, öteki mesleklerin genellikle erkeklerin tekelinde bulunduğu günler de tarihe gömülmüştür. Bugün, Türk "irfan ordusu"nun büyük bir bölümü kadın öğretmenlerden oluşmuştur. Üniversitelerimizde, hemen hemen her bilim dalında, kadın öğretim üyelerimiz, araştırmacılarımız vardır. Sanatçı, yüksek mahkemelerde üye veya daire başkanı, hâkim, savcı, avukat, hekim, eczacı, mühendis,

[28] Turhan Feyzioğlu, *age.*, s. 185-202.

[29] Sorunun hukukî boyutları yanında sosyolojik boyutlarını da incelemek için başvurulabilecek temel incelemelerden biri, Nermin Abadan-Unat'ın, *Toplumsal Değişme ve Türk Kadını* (Ankara 1979) başlıklı eseridir. Ayrıca bk. Burhan Göksel, *age.*, s. 230-235. Emel Doğramacı, *Kültürel Etkinliklerde Kadın ve Atatürk* (*Atatürk ve Kültür*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1982), s. 79-86.

Levent Sahverdi Arşivi

hariciyeci, iktisatçı, genel müdür, işletmeci, bankacı, fizikçi, kimyacı, matematikçi vb. olarak akla gelebilecek mesleklerin hemen hepsinde, kadınlarımız başarıyla hizmet görmektedirler.

Ancak, özellikle kırsal kesimde ve yurdumuzun uzak köşelerinde, kız çocuklarının bir kısmı okula gönderilmektedir. Kadın nüfusta, okur-yazar olmayanların oranı hâlâ yüksektir. Kanun gereğince zorunlu olan ilköğretimden sonra, yetenekli kız çocuklarını okula göndermeyen ailelerin sayısı az değildir. Bütün bu alanlarda, yüzyılların alışkanlıklarını kırmak için, daha geniş çabalara ihtiyaç vardır.

Atatürk'ün birçok Avrupa ülkesinden önce Türk kadınına tanıdığı siyasî hakların kadınlarımız tarafından yeterince kullanılıp kullanılmadığı da, ülkemizde sık sık tartışılan bir konudur.

Türkiye, seçimlere katılma oranının, birçok köklü demokrasilere göre, yüksek olduğu bir ülkedir. Bu oranların yüksekliği, kadınlarımızın oylamaya katılarak yurttaşlık ve seçmenlik görevlerini yerine getirdiklerini gösteriyor. Seçilme hakkından yararlanabilme konusunda durum biraz farklıdır. Parlâmento'ya 1934'te 18 kadın milletvekili girmişti. Çok partili döneme geçilince, bu sayı azaldı. 1983 seçiminde yeniden bir artış görüldü. Türkiye'de milletvekilliği görevini en iyi şekilde yapabilecek pek çok kadın bulunduğu şüphe götürmez. Ancak, adaylığın gerektirdiği parti içi ve partiler arası mücadeleler, bazı aydınlarımıza çekici gelmediği gibi, kadınlarımıza da çekici gelmemektedir. Öte yandan, partilerin, kadınlardan çok daha fazla sayıda erkek aday göstermeleri, aslında, Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Elli yıllık zaman diliminde, Türkiye'de parlâmentoya giren kadın üye sayısı ile başlıca demokratik ülkelerdeki sayılar karşılaştırılınca, arada çok büyük farklar bulunmadığı görülür.[30] Zaman ve genel eğitim düzeyindeki ilerlemeler, kadınların siyasî hayata daha aktif şekilde katılmalarını sağlayacaktır.

Uygulama ile ilgili en önemli ve düşündürücü sorunlar, *Aile Hukuku* alanındadır. Ülkemizde, hâlâ resmî nikâh dışında, sadece imam nikâhı ile yapılan birleşmeler vardır. Bu gibi yasa dışı "evlenmeler" hem kadınların, hem çocukların kanunî hakları bakımından

[30] Emel Doğramacı, *Türkiyede Kadın Hakları*, Ankara 1982, s. 89 ve orada gösterilen kaynaklar.

Levent Şahverdi Arşivi

son derece büyük sakıncalar doğurmaktadır. Resmî nikâh belgesi gösterilmeden yapılan yasa dışı dinî nikâhların, az sayıda da olsa, "birden çok kadınla evlenme" olayına imkân hazırladığı da meydandadır. (1945 nüfus sayımı sonuçlarında, evli kadın sayısı, evli erkek sayısından 97 bin fazla görünüyor. Daha sonraki sayımlarda da iki sayı arasında fark görülmüştür. Ancak, ailesini yurt içinde bırakarak yurt dışında çalışan çok sayıda erkek yurttaş bulunduğu için, özellikle 1960'tan sonraki nüfus sayımlarında, evli erkek ve evli kadın sayılarının eşit olmaması "çok kadınla evlilik" olayının bilimsel ölçütü olarak kullanılamaz).[31]

Medenî Kanun'un getirdiği aile yapısının, bugün artık Türk yurttaşlarının büyük çoğunluğunca benimsendiği ve bundan geri dönülemeyeceği açık bir gerçektir. Bununla birlikte, bu Kanun'un hükümlerine uymayan uygulamaların sona erdiği söylenemez.

Bu sorunun çözümü için de, çare, bir yönü ile *eğitim*'dir; bir yönü ile de, *lâik devlet* ilkesine sımsıkı bağlı kalarak bu ilkeden asla ödün (tâviz) verilmemesidir. Dinî nikâh kıyanların yasalara saygılı olarak, resmî nikâhın yapıldığına ve sicile kaydolunduğuna dair belge istemeleri, çok sayıda kadınla yasa dışı "evlilik"leri önler; kadınları ve çocukları bin türlü dertten korur.

Atatürk'ün kadın hakları ve kadının statüsü konusunda bundan 60 yıl önce ileri sürdüğü görüşlerin ve uygulamaya koyduğu ilkelerin, uzun yıllar sonra, İnsan Hakları Bildiri ve Sözleşmelerinde ve uygar ülkelerin Anayasalarında yer aldığını görüyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da, "herkesin, dil, ırk, renk, *cinsiyet*, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşit" olduğunu hükme bağlamıştır (Madde10). Anayasa, ayrıca "Aile Türk toplumunun temelidir" ilkesini benimsemiştir. Devlete, özellikle ananın ve çocukların korunması görevini vermiştir (Madde 41). Böylece, Atatürk'ün bu konudaki başlıca düşünceleri, Anayasa emri haline gelmiştir.

1985'te, Nairobi'de, "kadın için eşitlik" konusunu görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın düzenlediği bir dünya konferansı toplandı. Ortaya çıkan gerçek şudur ki, dünyada pek çok mil-

[31] Bu konuda bk. Geoffery Lewis, *Modern Turkey*, New York 1974, s. 234-236.

Levent Şahverdi Arşivi

letin kadınları, Atatürk'ün Türk kadınına sağladığı haklara kavuşmak için daha uzun yıllar mücadele etmeğe mecbur olacaklardır.

Atatürk'ün bu konuyla ilgili görüşlerini ve Türk milleti'nin O'nun önderliğinde gerçekleştirdiği atılımı bütün dünyaya daha iyi anlatıp tanıtmak görevimizdir.

Bundan daha büyük önem taşıyan asıl görev ise, Atatürk'ün, çok çetin güçlüklere rağmen, kadının hakları ve statüsü konusunda gerçekleştirdiklerini koruyup kökleştirmek, O'nun ilkelerine sahip çıkmak ve bu ilkelerin aşınmasına imkân vermemektir.[32]

[32] Kadın hakları konusunda daha etraflı inceleme yapmak için başvurulabilecek kitap ve makalelerin geniş bir listesini İsmet Gönülal'ın "*Türk Kadını ve Kadın Hakları Kaynakçası*" adlı eserinde bulmak mümkündür. (*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, Sayı 2'den ayrı basım, Ankara 1985).

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE GENÇLİK*

Prof. Dr. CEM'İ DEMİROĞLU

Atatürk Türk gençliğine verdiği önemi konuşmalarının çoğunda bu konuya değinerek belirtmektedir. Bizlere yazılı en büyük armağanlarından biri olan Büyük Nutkun sonunu Atatürk: "Bugün vâsıl olduğumuz netice, asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir. Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum. Ey Türk gençliği!" diye başlayan ünlü hitabesiyle bitirmiştir. Bu hitabenin son paragrafında ise gençliğin sadece kendi zamanında yaşayanlar olmadığını, onların bütün gelecek nesillerimiz olduğunu açıklar ve: "Ey Türk istikbalinin evlâdı!" hitabını kullanır.

En ateşli vatanseverlerin bile güçsüz kaldıkları günlerde Mayıs 1918'de bir fotoğrafının üzerine şunları yazmıştı: "Her şeye rağmen muhakkak bir nûra doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil; bu günün karanlıkları ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeğe ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümdendir." O, bu satırları yazdığında Anafartalar Zaferi'nin kahramanı idi. "Ben size taarruz değil, ölmeyi emrediyorum." dediği ve vatanları için ölüme seve seve giden genç şehitlerimizin kumandanı olarak askerî zaferlerimizin aziz şehitlerimizin kanlarıyla sulandığını biliyordu. Türk gençlerinin yüksek vatanseverliklerini bilen Atatürk'ün bütün ümidi hep gençlikte olmuştur. Bir geçit töreninde gençleri gördükten sonra, o akşam sofrada Cumhuriyetin düşebileceği tehlikelerden bahsedenlere: – "Mustafa Kemaller yirmi yaşındadır." demişti. Her gençte kendini görürdü. "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." derken, istikbalin Türk çocuğunun, Türk gencinin, ecdadı içinde Atatürk'ün batmayan bir güneş gibi ışık saçan düşüncelerini yapacağı büyük işlere rehber edeceğini herhalde bili-

* Bu konuşma, 17.4.1986 günü İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen "Atatürk ve Gençlik" konulu panelde açış konuşması olarak yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

yordu. Nitekim, biraz evvel bahsettiğim Gençliğe Hitabe'sinde örnek olarak verdikleri kendi yaptıklarıdır.

Mayıs 1918'de gençliğe olan inancını belirten cümleleri yazdıktan tam yirmi yıl sonra 1938, 19 Mayıs'ında Atatürk'ü rahatsızlığı gittikçe artmasına rağmen, stadyumdaki törende görüyoruz. Bilmeksizin Türk gençliğine orada veda ediyordu. Aynı yıl Mayıs'ın 19'ncu gününü Gençlik ve Spor Bayramı olarak kabul eden kanunun gerekçesinde: "En büyüğümüz Atatürk, geleceğin en kuvvetli teminatı olan Türk gençliğine bugünün ayrılmasını tensip eylemişlerdir." denilmekteydi. Gene aynı gerekçede: "İnsanlık tarihinin, insanlık ve medeniyet lehine olarak talihini ve gidişini değiştirdiği gün" olarak tanımlanan 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa, 38 yaşında genç bir general olarak Anadolu topraklarına ayak basarken, büyük amacını gerçekleştirecek gücü, bizzat kendi gençliğinden ve Türk gençlerinden alıyordu. Bu gücü, ölünceye kadar hep arkasında hissetmiştir.

Hastalığını kapsayan son yıllarında, kendisi, Hatay meselesinden pek üzüntülü idi. Hatay, Misak-ı Millî sınırları içinde ve fakat o güne kadar yurt bütünlüğüne katılamayan Türk toprağı idi. "Yurtta sulh, cihanda sulh" vecizesinin sahibi büyük insan, çok sevdiği gençleri ölüme sürüklememek için Türkiye'yi harbe sokmadan, Hatay'ı Fransa mandasından kurtarmak için çırpınıyordu. Hekimlerin kendisine uzun ve tam dinlenme tavsiye etmelerine rağmen Atatürk bu tavsiyeyi tutmadı. Hatay davasına büsbütün sarıldı. Son zamanlarında sanki hastalığı değil, en büyük derdi Hatay meselesi; en büyük arzusu Hatay'ı Türk toprağına katmaktı. Bir akşam umumî bir yerde rastladığı Fransız büyükelçisine yine bu meseleyi açmıştı. Bir aralık: – "Beni üzüyorsunuz!" dedi. Türkçe söylemişti. Salonda bu sözü duyan bir genç ayağa kalkarak: – "Atatürk, sen üzülme! Arkanda biz varız." diye bağırdı. Atatürk başını sesin geldiği yana çevirdi. Yüzünde bir sevgi açılışı vardı. Gözlerini gence ve arkadaşlarına dikerek – "Biliyorum çocuğum. Bunu bildiğim için, böyle konuşuyorum." dedi.

19 Mayıs 1938'de Ankara'daki törende veda ettiği Türk gençlerini, 29 Ekim 1938 Cumhuriyet Bayramı gecesi son bir kere daha gördü. Gençler, Boğaziçi vapurlarından birini tutmuşlar, Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımına yaklaşmışlar, sevinç gösterileri yapıyor-

Levent Şahverdi Arşivi

lardı. Atatürk, kesik kesik konuşarak pencereye gitmek istediğini anlattı. Kollarına girdiler, pencere kenarındaki koltuğa oturdu, eli ile gemiye işaret etti. Vapurda bir kıyamettir koptu. Gençler hep bir ağızdan: "Dağ başını duman almış, Gümüş dere durmaz akar" marşını söylüyorlardı. Atatürk mırıldandı: – "Bu bayramlar ve yarınlar sizindir, güle güle!" dedi ve yatağına döndü.

"Ölümü istemek bir cesaret değildir ama ölümden korkmak ahmaklıktır" diyen Atatürk, elliyedi yaşında, genç bir devlet kurucusu ve başkanı olarak öldü. – "Maksat bizim yaşamaklığımız değil, maksat milletin yaşamasıdır." diyen Atatürk, sadece, dağılış ve batış kaderine mahkûm gibi görünen Türklüğü yaşatmakla yetinmedi, büyük bir inkılâpçı olarak ölünceye kadar fikirleri uğruna mücadele etti. O'nun ilkeleri ve inkılâpları sayesindedir ki, Türklük, gelecek zamanlara doğru yaşayacak güce kavuşmuştur. Bu gücün temsilcileri her yeni neslin Türk gençleri olacaktır. Gençlerimiz, Atatürk'ü yaptıklarıyla değerlendirdikçe, düşüncelerini ve ilkelerini okuyup anladıkça, O'nun ilericiliğinden ve medeniyetçiliğinden asla tâviz vermeyeceklerdir. O diyor ki: – "Dünyada insan olarak yaşamak isteyenler, insan olmak özelliklerini ve gücünü kendilerinde görmelidir."

Gençlerimiz, milletlerin medeniyet ve kültürünün onların devlet hayatlarında, ekonomik hayatta ve güzel sanatlarda, ilim ve fennin verilerini bilerek kullanmalarına bağlı olarak yükseleceğini kesin olarak anlamış bulunmaktadırlar.

Atatürk: – "Biz büyük bir inkılâp yaptık. Ülkeyi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük." der. Gençlerimiz, ülkemizin tekrar ortaçağlara dönmesine izin vermeyeceklerdir. Onların hedefi, Atatürk'ün işaret ettiği gibi: "En medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmek"tir. "Millî kültürümüzü medenî milletler seviyesi üstüne çıkarmak"tır. Bu nasıl olacaktır? Atatürk, bunun da yöntemini öğretmiştir. Der ki: – "Saygıdeğer gençler, yaşamak durmadan uğraşmaktır. Bundan dolayı hayatta iki şey vardır. Yenmek ve yenilmek. Size, Türk gençliğine bırakıp emanet ettiğimiz vicdanî inanç, yalnız ve durmadan yenmektir. İnanıyorum ki, her zaman yeneceksiniz. Milletin yükselmesi şartları ve sebepleri için yapılacak şeylerde, atılacak adımlarda kesinlikle bocalamayın. Milleti o yüksek dereceye götürmek için dikilecek engelleri hep birlikte önleyeceğiz. Bunun için kafalarınıza, bilgeliğinize, bilginize, gerekirse bileklerinize, pazı-

Levent Şahverdi Arşivi

larınıza, bacaklarınıza başvuracak ama sonunda kesinlikle o hedefe ulaşacağız."

Atatürk hedefe ulaşılacağından neden bu kadar emin olabiliyor? Bunu da şöyle açıklar: "Yüzyıllardan beri Türkiye'yi yönetenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Ama yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin karşılaştığı zararları ancak şu tutumla giderebiliriz: O da artık Türkiye'den başka birşey düşünmemek. Ancak bu düşünceyle hareket ederek her türlü kurtuluş ve mutluluk hedeflerine ulaşabiliriz." Tabii bütün bu sözleri söylerken eşsiz Atatürk; gençliğin âşığı, elinden tutucusu, yol ve yöntem göstericisi, önderi bu büyük insan, gençlere olan büyük güvenine dayanıyordu. Konuşmamı O'nun bu konudaki şu inancını tekrarlayarak bitirmek istiyorum: – "Gençler! Cesaretimizi güçlendirip devam ettiren sizlersiniz. Siz, almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız."

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE BARIŞ

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

— I —

UNESCO Genel Konferansı'nın Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümü dolayısıyla 27 Kasım 1978'de kabul ettiği karar suretinde, Atatürk'ün "Dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın kurulması için çalışmalarının olağanüstü bir örnek oluşturduğunu ve eylemlerinin her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünden" gerçekleştiğini beyan etmesi çok yerinde olmuştur. Zira Atatürk sadece büyük ve muzaffer bir komutan değil, çok başarılı bir barışçı politikanın izleyicisi de olan büyük bir devlet adamıdır. Diğer tarafta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1986 yılını (Dünya Barış Yılı) olarak ilân ettiğini görüyoruz.

Atatürkçülüğü karakterize eden ilkelerden birisi de : "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"tur. Zira O, Türk ulusuna ana hedef olarak gösterdiği "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma"nın ön koşulunu yurtta ve cihanda barışta görmüştür. Çünkü O, çok iyi biliyordu ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda, daha Selim III ve Mahmut II dönemlerinden beri yapılması düşünülen yeniden düzenlemeler; iç çekişmeler, isyanlar, sokak kavgaları gibi olaylarla başarıya ulaşamamıştı. Atatürk'ün "Cihanda Sulh"u da içeren ilkeyi, 1931 yılında, Avrupa'da dünya barışının açık seçik olarak tehlikeye girdiği bir dönemde ortaya attığını görüyoruz. Milletçe, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı amaçlayan Atatürk, bozulacak bir dünya barışının Türkiye'nin modernleşme ve çağdaşlaşma atılımında yapabileceği olumsuz etkileri biliyor, Türk ulusunun kısa zamanda eksikliklerini tamamlayabilmesi için dünya barışının devamında zaruret görüyordu.

Ayrıca dünyanın en hassas ve kritik yerinde bulunan Türkiye'nin, dünya ölçüsünde çıkabilecek bir çatışmaya her zaman kolaylıkla karıştırılabileceği ortadaydı. Bu nedenle Atatürk, ulusal mücadelenin başından itibaren dünya barışının oluşumuna katkıda bulunacak bir politikayı izlemiştir.

Dış politikada da bir gerçekçi ve pragmatist olan Atatürk ulusal mücadelenin başında Türk dış politikasının temel ilkeleri olarak

Levent Şahverdi Arşivi

ulusal bir devlet kurmak ve uluslararası gerçeklerin gerektirdiği bir dış politika izlemek ilkelerini benimsemiştir. Türkiye'nin jeopolitik durumu, büyük ve güçlü devletlerin yayılma ve ulusal çıkarlarına giden yollar üzerinde bulunduğuna göre, dış politikamızın uluslararasındaki ilişkilerin gelişmesine göre ayarlanması zorunlu idi.

Atatürk'ün, dünya barışına verdiği önemi birçok konuşmalarında vurguladığını görüyoruz. Nitekim 1 Kasım 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, "Karşılıklı güven ve esenlik, bütün dünya uluslarının üzerinde titremesi gereken bir mutluluk ilkesidir. Ancak bu ilke bütün uluslar için gerçekleşmedikçe genel bir barışma sağlamaktan çok, sömürülmek istenen bir takım uluslara karşı bir takım güçlü ulusların yeni davranış ve ayrıcalıklar kazanmasını sağlamak niteliğinde görülse yeridir. Hele uluslararası silah alışverişinin bir takım ulusların denetimi altında tutulmasını sağlayacak tedbirlerin alınması bu kuşkuyu artırmaktadır". Atatürk bir diğer konuşmada da, "Barış ulusları refah ve saadete eriştiren en iyi yoldur. Memleketimizi hergün daha çok kuvvetlendirmek, her türlü ihtimallere karşı koyacak bir halde bulundurmak ve dünya olaylarının bütün safhalarını büyük bir uyanıklık içinde izlemek, barışsever siyasetimizin dayanacağı esasların başlangıcıdır" demiştir.

Barışı seven ve onu sonuna kadar muhafaza etmek isteyen Atatürk, ne pahasına olursa olsun bir barıştan da yana değildir. Nitekim 1923'te yaptığı bir konuşmada "Behemehal şu veya bu sebeple milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim, Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Gerçek kanaatim şudur : Milleti harbe götürünce vicdanımda acı duymamalıyım. "Öldüreceğiz" diyenlere karşı "Ölmeyeceğiz" diye savaşa girmeliyiz.

1928'de bu konuda şöyle demiştir : "Esaslı ıslahat ve gelişme içinde bulunan bir memleketin, hem kendisine hem çevresine barış ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olmaz. Bu samimi arzudan esinlenen dış politikamızda memleketin dokunulmazlığını, güvenliğini, vatandaşların haklarını herhangi bir tecavüze karşı bizzat savunabilmek kudreti de özellikle gözde tuttuğumuz bir noktadır".

Atatürk, uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözümden yanadır. 1929'da şöyle der : "Uluslararası herhangi bir problemimizi barış vasıtaları ile halletmeyi aramak bizim menfaat ve düşüncemize

Levent Sahverdi Arşivi

uyan bir yoldur. Bu yol dışında bir teklif karşısında kalmamak içindir ki güvenlik prensibine ve onun araçlarına önem veriyoruz". 1931'de; Türkiye'nin güvenliğini amaç tutan, hiç bir ulusun aleyhine olmayan bir barış istikameti bizim düsturumuz olacaktır" demiştir.

Bu dış politika, Türkiye'nin itibarını dış dünyada arttırmış ve 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girmesine vesile olmuştur.

— II —

Atatürk iç barışı sağladıktan sonra komşulardan başlayarak, dost ve müttefik sağlamaya girişmiş, 1930 larda Avrupa'daki huzursuzluğu çok iyi gören lider, Amerikalı gazeteci bayan Gladys Baker ve General Mac Arthur ile görüşmelerinde bu huzursuzlukları ve bunların nereye varacağını, dünyanın başına neler getirebileceğini belirterek, dünyayı idare edenleri uyarmak istemiştir. Türkiye'ye yakın bölgelerin güvenliği için, 1934'de Balkan Antantı ile 1937'de Sadabat Paktı'nı da oluşturduğunu biliyoruz.

Büyük bir asker olan Atatürk savaş değil, barış adamıdır. İzmir'in 9 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtulmasından sonra 26 Eylül 1922'de "Daily Mail" gazetesinin İzmir'deki muhabirine verdiği demeçte; "Ben gerçek biçimde barış isterim. Son taarruzu yapmağa isteğim yoktu. Fakat Yunanlıları Anadolu'dan kovmak için başka çıkar yol bulamadım. Zaferde gösterdiğimiz ölçülük, Yunanlıların yıkıcılıkları ile çelişmektedir. İngiliz milletinin de artık Türkiye ile ticaret ve dostluk ilişkilerine gireceğine güveniyorum". Nitekim ilk fırsatta hem Yunanlılar, hem İngilizlerle dostluk ve hatta ittifak ilişkilerinin kurulduğunu biliyoruz.

Atatürk 1935'te, dünyada milletler bir apartmanın sakinleri gibi kabul edilir. Eğer bir apartman, sakinlerinden bazıları tarafından ateşe verilirse, diğerlerinin yangının etkisinden kurtulmasına imkân yoktur, demiştir.

Atatürk'ün dünya barışına ilgisini ortaya koyan bir diğer beyanı 17 Mart 1937 tarihinde Romanya Dışişleri Bakanı Victor Antonesco'nun Ankara'yı ziyareti dolayısıyle söylediği şu sözlerdir : "En uzakta sandığımız bir olayın bize bir gün dokunmayacağını bilemeyiz. Bunun için insanoğlunun hepsini bir gövde ve bir ulusu bunun organı saymak gerekir. Bir gövdenin parmağının ucundaki acıdan öteki bütün organlar etkilenir.... Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık

Levent Şahverdi Arşivi

varsa, bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu ilkeden şaşmamak gerekir. İşte bu düşünüş, insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtarır".

Uzak görüşlü devlet adamı Atatürk'ün, 28 Eylül 1932 günü kendisini ziyarete gelen General Mac Arthur'a Dolmabahçe Sarayı'nda söylediği ve daha sonra Generalin anılarında yayınlanan sözleri kehanet derecesine ulaşan derin bir sezinin ürünüdür:

"... Bence dün olduğu kadar yarın da Avrupa'nın kaderi Almanya'nın alacağı duruma bağlı bulunacaktır. Olağanüstü bir dinazime malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik millî ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasî akıma kendini kaptırdı mı ergeç Versay Andlaşması'nın kaldırılmasına kalkışacaktır". Atatürk aynı konuşmada İtalya için de şöyle konuşmuştur: "... Korkarım ki İtalya'nın bugünkü önderi (Mussolini), Sezar rolünü oynamak hevesinden kendini kurtaramayacak ve İtalya'nın askerî bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir."

Atatürk, Amerika'nın geçen savaşta olduğu gibi bu savaşta da tarafsız kalamıyacağını ve Almanya'nın ancak Amerika dolayısıyla yenileceğini söylemiş ve sözlerine şunları eklemiştir: "Avrupa Devlet adamları başlıca anlaşmazlık konusu olan önemli siyasî sorunları her türlü millî bencillikten uzak ve yalnız genel yarara uygun olarak son bir çaba ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa korkarım ki felaketin önü alınamayacaktır. Zira Avrupa meselesi, İngiltere, Fransa, Almanya arasındaki anlaşmazlıklar sorunu olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda bütün medeniyeti ve hatta beşeriyeti tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddî ve manevî olanaklarını tüm olarak dünya ihtilali amacı uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz bilinmeyen yepyeni siyasî yöntemler uygulamakta ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile en iyi olarak yararlanmasını bilmektedir. Avrupa'da olacak bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizm'dir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu ülke ile en çok savaşmış olan biz Türkler, oradaki olayları yakından izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığı ile görüyoruz. Uyanan doğu milletlerinin zihniyetlerini istismar eden, onların millî ihtiraslarını okşayan ve kinleri depreştirmesini bilen Bolşevikler yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır."

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra anlaşılmıştır ki eğer bütün dünya ve özellikle A.B.D. ve Britanya yöneticileri, Atatürk'ün görüşünü anlayabilse idi, insanlık, İkinci Dünya Savaşı ve sonraki ıstıraplı gelişmelerin çoğunu yaşamazdı.

— III —

12 Eylül 1980 öncesi en sık sorulan sorulardan birisi de "Atatürkçü dış politika ile Paktların bağdaşıp bağdaşamadığı ve bunların Atatürk'ün "Bağımsızlık" ilkesi ile nasıl telif edileceği" hususu olmuştur.

Çok defa kamuoyunda yapılan maksatlı ve sürekli propaganda ve telkinlerden kaynaklanan, bazen de gerçekten sadece öğrenme merakına dayanan bu tür sorulara verdiğim cevapları şöyle özetlemek mümkündür:

Bağımsızlık, hiçbir devletin ulusal çıkarlarının gerektirdiği andlaşmaları yapmak hakkından vazgeçmesi anlamına alınamaz. Bilakis bağımsızlık, bağımsız devlet iradesine dayanarak, bir millet ve devletin çıkarlarının gerektirdiği her türlü ilişkilere girmesi anmını taşır. Önemli olan bu girişimlerin, dışardan yapılan zorlamalarla değil, ulusal otoriteye dayanarak yapılması ve ulusal çıkarların gerektirdiği ölçüde ve sürece sürdürülmesi ve yine sadece devletin serbest iradesine dayanarak bu ilişkiye gerekiyorsa son verilmesidir.

Atatürk döneminde ve bizzat Atatürk'ün girişimi ile, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan andlaşmalara karşı beliren revizyonist akımlara karşı Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında bu ülkelerin sınırlarını karşılıklı olarak garanti altına alan Balkan Antantı'nın, 9 Şubat 1934'te kurulduğunu bilmiyor muyuz? Bunun gibi İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Doğu Akdenizde ve Önanayasa'da ortaya çıkan Mussolini'nin yayılmacı politikasına karşı, yine Atatürk'ün önayak olması ile 8 Temmuz 1937'te, Tahran'da Sabadat Sarayı'nda Türkiye-İran-Afganistan ve Irak arasında "Sadabat Paktı" olarak bilinen andlaşmanın imzalandığı hâlâ hatırlardadır. Böylece Atatürk Türkiye'si, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı ile Batı'da ve Doğu'da birer güvenlik sistemi kurmak ve kendisi için önemli olan bu iki bölgede beliren tehlikeli ve yayılmacı eğilimleri durdurmak istemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

— IV —

Atatürk'ün gerek Büyük Nutkunda, gerekse çeşitli zaman ve yerlerde yaptığı konuşmalarda ve verdiği demeçlerde, askerî görüş ve ilkelerini açıkladığını biliyoruz. Büyük Komutan harbi ve savaşmayı zarurî ve hayatî olmadıkça uygun kabul etmemiştir. O ancak öldürmek isteyenlere karşı ölmemek, özgürlük ve bağımsızlığını korumak için harbi kaçınılmaz kabul ederdi.

Daha 1919'da "Ulusun bağımsızlığı tehlikeye girdiği zaman, ulus ordularını kendi toplar ve yalnız bir hareket tarzı kabul eder. O da kurtuluş uğrunda sonuna kadar kanını dökmek"tir demiştir. "Kurtuluş için, bağımsızlık için düşmanla bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur" diyen Atatürk, savaş sebebi konusunda da şunları söylemiştir: "Şu veya bu sebepler için, ulusu harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Gerçek kanaatim şudur: Ulusumuzu harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım." "Öldüreceğiz" diyenlere karşı "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Fakat ulusun hayatı tehlikeye girmeyince harp bir cinayettir."

Atatürk, 30 Ağustos 1924'de Büyük Zaferin Üçüncü Yıldönümünde Dumlupınar'da yaptığı konuşmada savaşı şöyle tanımlamıştır:

"Harp, muharebe, hele meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir, ulusların çarpışmasıdır. Ulusların bütün varlıkları ile, bilim ve teknik alandaki seviyeleri ile, başarıları ile, ahlakları ile, kültürleri ile, faziletleri ile kısacası göz ile görülür bütün güçleri ve varlıkları ile, her türlü araçları ve olanakları ile çarpıştığı bir sınav alanıdır. Bu alanda çarpışan ulusların gerçek güçleri ve değerleri ölçülecek demektir. Sonuç yalnız göze görünür güçlerin değil, bütün güçlerin özellikle ahlaktan ve kültürden gelen güçlerin üstünlüğünü ortaya koyar. Bu nedenledir ki meydan muharebesinde yenilen taraf ulusça ve ülkece bütün güçlerince ve varlıklarınca yenilmiş, alt edilmiş sayılır. Böyle bir sonucun ne korkunç olabileceğini kestirebilirsiniz. Dağılıp çökme yalnız savaş içindeki orduda kalmaz. Asıl o orduyu çıkaran ulus bu korkunç sonuca uğramış olur. Tarih başlarındaki Haçlılarla hırsını yenemeyen politikacılar elinde bir takım boş ve yersiz isteklere oyuncak olmuş istilacı ulusların, istilacı orduların uğradığı bu tür korkunç sonuçlarla dopdoludur".

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Dünya Savaşı'nda dünya askerî litaratüründe ortaya çıkıp işlenen "topyekün savaş" kavramını Atatürk'ün çok daha önceleri Ekim 1927'de okuduğu "Büyük Nutuk"ta şu şekilde tanımladığını görüyoruz:

"Bilirsiniz ki harp ve muharebe demek iki ulusun yalnız iki ordusunun değil, iki ulusun bütün mevcutları ile ve bütün maddî ve manevî güçleri ile karşı karşıya gelmesi ve birbirleri ile vuruşması demektir. Bu nedenle bütün Türk ulusunu cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fiilen ilgilendirmeliydim. Ulus fertleri, yalnız, düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes silahla vuruşan muharip gibi, kendini görevli duyarak bütün varlıklarını mücadeleye verecekti. Bütün maddî ve manevî varlığını vatan savunmasına vermekte yavaş davranan ve görmezlikten gelen uluslar, harp ve muharebeyi ciddiye almış ve başarabileceklerine inanmış sayılmazlar."

Atatürk 17 Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi'ni açarken ise şöyle demiştir: "Ulus tüfeksiz, topsuz, araçsız, parasız işe başlayıp dünyanın en güçlü ordularından birini kurabilmiş ve bu ordu daha kuruluş halindeyken Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Sakarya Muharebelerini kazanmış ve sonunda kutsal yurdumuzu çiğneyen düşman ordularını, son erine kadar yok etmiştir."

— V —

Doğu ve güney komşularımız olan iki dost ve kardeş ülke İran ve Irak'ın birbirlerini sadece askerî yönden değil ekonomik bakımdan da tahribe yönelik savaş ile ilgili haberleri okuyup resimleri görenlerin büyük Komutan Mustafa Kemal Atatürk'ün barışseverliğini ve zarurî olmayan savaşları cinayet olarak niteleyen görüşünü hatırlamamalarına imkân yoktur.

Mustafa Kemal'e göre ancak bir ulusun özgürlük ve bağımsızlığı tehlikeye düştüğü zaman silaha başvurulabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci kuruluş yıldönümü ile ilgili olarak 22 Nisan 1921 tarihli "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinde çıkan bir mülakatında gazetecinin; "Paşa Hazretleri, Türk ulusu'nun bütün dünyaya gösterdiği bu temiz ve soylu direnme düşüncesi, yüksek kişiliğinizde önce nasıl doğdu?" sorusuna Mustafa Kemal'in verdiği cevap şudur : "Özgürlük ve bağımsızlık benim karekterimdir. Ben ulusumun ve büyük atalarımın en değerli mirası olan bağımsızlık aşkı ile yaratıl-

Levent Şahverdi Arşivi

mış bir adamım. Çocukluğumdan bu güne kadar aile, özel ve resmî yaşamımın her dönemini yakından tanıyanlarca bu aşkım bilinmektedir. Bence bir ulusta onurun, saygınlığın, namusun ve insanlığın varlığı ve kalıcı olabilmesi, kesinlikle o ulusun bağımsız ve özgürlüğüne sahip olması ile ayakta durur... Ben yaşayabilmek için kesinlikle bağımsız bir ülkenin ferdi olmalıyım. Bağımsızlık bence bir yaşam sorunudur. Ulus ve ülkenin çıkarları gerektirdiği zaman, insanlığı oluşturan uluslardan herbiri ile, uygarlık gereği olan dostluk ve politik ilişkilerini büyük bir duyarlılıkla değerlendiririm. Ancak benim ulusumu esir etmek isteyen herhangi bir ulusun da, bu isteğinden vazgeçinceye kadar uzlaşmaz düşmanıyım".

5 Ağustos 1921'de kendisine Başkomutanlık verilmesini öngören kanun ile ilgili olarak Mustafa Kemal şunları söylüyor: "Efendiler, yoksul ulusumuzu tutsak etmek isteyen düşmanları, Tanrının yardımı ile kesin olarak yenilgiye uğratacağımıza dair güven ve inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu inancımı yüksek heyetinize karşı, tüm ulusa karşı ve tüm dünyaya karşı açıklarım".

Sakarya Meydan Savaşı'nın kazanılması üzerine de, 19 Eylül 1921'de Başkomutan Mustafa Kemal TBMM'de şunları söylüyor : "Haklarımızı sağlayıncaya kadar silâhımızı elden bırakamayız. Ancak bundan bizim aşırı savaş yanlısı olduğumuz sanılmasın. Böyle bir anlayış kadar büyük haksızlık olamaz. Biz tam tersine herkesle barış yapmak istiyoruz. Barış yolu ile haklarımızı almak için her yola baş vurduk... Biz döğüşçü değiliz, barışçıyız. Bir an önce barışın kurulmasını görmek ve ona yardım etmek isteriz... Yüce Heyetinizin başkanı olarak bildirmeliyim ki, biz savaş değil, barış istiyoruz. Bir an önce barışın kurulmasını görmek ve ona yardım etmek isteriz... Barış yapmaya hazırız... Eğer Yunan ordusunun bizi haklı olan davamızdan vazgeçireceği düşünülüyorsa imkansızdır".

Yine Atatürk 18 Nisan 1922'de T.B.M.M'de şöyle diyor : "Arkadaşlar, yüce meclisinizin, bilinen güçlükler içinde yaratmayı başardığı ordular, gerçekte Viyana surlarına dayanan eski Osmanlı ordularından biri değildir. Ancak kendisinde bulunan yüksek insancıl ülkü bakımından, onlardan daha üstün nitelikte ve değerde bir çelik parçasıdır. T.B.M.M. hükümetinin ordusu, topraklar ele geçirmek, ya da devletler yıkmak, devlet kurmak için şunun bunun elinde ihtiras aracı olmaktan arınmıştır".

Levent Şahverdi Arşivi

30 Ağustos 1922'de Büyük Zafer'in kazanılması üzerine Mustafa Kemal İngiliz gazetesi "Daily Mail"in İzmir'deki muhabirine 26 Eylül 1922'de şu demeci verir: "Artık muharebenin sürdürülmesine neden kalmamıştır. Ben gerçek biçimde barış isterim. Son taarruzu yapmaya isteğim yoktu. Fakat Yunanlıları Anadolu'dan kovmak için başka çıkar yol bulamadım... Zaferde gösterdiğimiz ölçülülük, Yunanlıların yıkıcılıkları ile çelişmektedir. İngiliz ulusunun artık Türkiye ile ticaret ve dostluk ilişkilerine gireceğine güveniyorum".

4 Ekim 1922'de Mustafa Kemal Meclis kürsüsünden şunları söylüyor: "... Geçen yıl Ağustosun beşinci günü, kürsüden, beni Başkomutan atamış olduğunuz zaman teşekkürlerimi sunarken demiştim ki: "Ülkemizi çiğnemek üzere ülkemize giren Yunan ordusunu kutsal ocağımızda boğacağız" Bu sözümde yanılmamış olduğumu olaylar kanıtladı sanırım. Gerçekten Yunan ordusu kutsal toprağımızda tümü ile boğulmuştur... Arkadaşlar ulusumuz tek bir adam gibi gösterdiği sarsılmaz birlik ve çaba ile bu başarıyı kazanmıştır. Ulusumuzun barış işlerinde de, barıştan sonraki işlerde de, aynı yardım ve çaba ve birliği göstererek, bu zaferi tamamlayacağına kuşkum yoktur. Bu zafer bize bir imkan veriyor biz bu imkanı ülkemizin, ulusumuzun aydın, mutlu ve müreffeh geleceği için kullanacağız".

Nihayet Mustafa Kemal 1 Kasım 1930'da T.B.M.M'yi açarken şunları söylüyor: Dış politikamızda barış ve iyi ilişkiler amacı içtenlikle izlenmektedir. Umarım ki uluslararası ilişkilerde, dostluklara gerçekten bağlı olan ve hiç bir ulusun karşısında bulunmayan açık ve sağlıklı tutumumuz gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN EKONOMİK GÖRÜŞÜ: DEVLETÇİLİK

Prof. Dr. MUSTAFA A. AYSAN

ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASININ TEMEL KAVRAMLARI

Atatürk'ün ekonomi politikası, çok sevdiği ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması hedefine yöneliktir. Bu uygarlık düzeyi, zamanın Batı Avrupa toplumlarında örnekleri görülen bir ekonomik refah düzeyidir. Ancak, bu Kemalist ekonomik kalkınma modeli, dünyanın ezilen uluslarına örnek teşkil edecek özellikler taşımaktadır. Aynen siyasal bağımsızlık konusunda dünyanın ezilen uluslarına verdiği örnek gibi....

1. *Atatürk Ekonomik Kalkınmayı "Sistem Yaklaşımı" ile ele almıştır.*

Çağdaş anlamda bir "model"in bütün unsurlarını taşıyan Atatürk'ün ekonomi politikasının, belirli ve ölçülebilir amaçları vardır; bu amaçlara uygun araçları vardır; araçların topluca amaçlara yönetilmesini sağlayan bir sistem yaklaşımı vardır; ekonomik sistemin bütün alt-sistemlerile belirlenebilen ve ölçülebilen sonuçları vardır; ve bu sonuçların amaçlarla karşılaştırılmasından sonra ulaşılacak yargılara göre düzeltilmesini sağlayacak bir geribesleme düzeni vardır. Bu özellikleri olan ekonomik kalkınma politikası ile Atatürk, askerî stratejide uyguladığı o eksiksiz "sistem yaklaşımını"[1], amaçladığı toplumsal kalkınma sisteminin bir alt sistemi olan ekonomiye de uygulamıştır. Aşağıda bu sistem yaklaşımının türlü yönleri açıklanacaktır. Atatürk, Türk toplumunun ekonomik ve sosyal kalkınmasına yaptığı "sistem yaklaşımını", 1937'de şöyle ifade etmiştir:

"Şimdi arkadaşlar, ekonomi hayatımızı gözden geçireceğim. Derhal bildirmeliyim ki ben ekonomik hayat denince, ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafia (bayındırlık) işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir kül (bütün) sayarım. Bu vesile ile şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil (bağımsız) hüviyet ve kıymet veren siyasî varlık makinasında, devlet, fikir ve ekonomik

[1] M. Kemal, Atatürk "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal", T. İş Bankası, İstanbul, 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

hayat mekanizmaları, birbirine tâbidirler. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı âhenkte çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motris (önde gelen sürükleyici) kuvveti ısraf edilmiş olur; ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç sahada, devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hâsılası ile ölçülür"[2].

2. *Atatürk'ün Ekonomi Doktrini, kendinden önce uygulanmış ideolojilerden farklıdır.*

Atatürk'ün ekonomi alanında kendinden önce öne sürülmüş ekonomik sistemlerle ilgili ideolojilerden hangisini benimsediği konusunda çok tartışma yapılmıştır. Oysa, Atatürk'ü sağ, ya da sol ekonomik ideolojilere kapılmış, ya da onları benimsemiş bir lider olarak göstermek, O'nun anısına yapılmış büyük haksızlıklardan biri olsa gerektir. O, kendi ekonomik ideolojisini zaman içinde oluşturmuş ve onu yıllarca uygulamıştır. Burada bu gereksiz tartışmanın örneklerini vermek yerine, ekonomik ideolojiyle ilgili olarak ne söylemiş, neyi yapmış; onun anlatılması daha yararlı görülmüştür.

Atatürk'ün yarattığı ekonomik ideolojinin en özlü ifadesi, 1936 yılında yayımlanan İkinci Sanayi Plânı'nın önsözünde yazdığı şu sözlerin içindedir:

"Devletçiliğin bizce manası şudur: fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak.

"Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdî ve hususî teşebbüslerde yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir".

Bu sözlerin İkinci Sanayi Plânı'nın önsözünde, üzerinde uzun süre düşünülmeden, her kelimesi üzerinde titizlikle durulmadan bir önsezi ile yazılmamış olduğu konusunda elimizde çok güçlü kanıtlar vardır :

[2] 1 Kasım 1937 T.B.M.M.'ni Açış Konuşması'ndan, "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I", Türk Inkilâp Tarihi Enstitüsü, Yayın No. 1, Ankara, 1961, s. 394.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Atatürk 1923'den başlayarak ülkede alınan ekonomik önlemler, uygulanan ekonomi politikası, uygulama sonuçları, yapılan plânlar ve yatırımlarla çok yakından ilgilenmiş, plânlara, programlara ve yatırımlara çok yararlı, zamanında ve yerinde müdahalelerde bulunmuştur. Zamanında yerli ve yabancı uzmanlarca hazırlanan iki "Sanayi Plânı"nı satır satır ve bazı yerlerin altını çizerek, bazı yerlerinde düzeltmeler yaparak okuduğu[3], yatırımların başlaması, bitişleri ve uygulamalarını yakından izlediği ve zamanında uygulalanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın % 100 oranında gerçekleştirilmesini sağladığı bilinmektedir.

2. Atatürk benzer görüşleri çok önceleri söylemiştir. 21 Nisan 1931'deki milletvekilleri seçimleri nedeni ile basına verdiği demecin konu ile ilgili bölümü şöyledir:

"Ferdî iş faaliyetini esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamurluğa eriştirmek için, milletin genel ve yüksek menfaatlerinin gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devleti fiilen alâkadar kılmak.... prensibimizdir"[4].

3. Atatürk, 1935 te bu görüşünü iyice olgunlaştırmıştır. Görüş 1931'de söylenenden farklı değildir. İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılışı nedeniyle bu tarihte İktisat Vekili olan Celâl Bayar'a Atatürk tarafından verilen bir notta şunlar vardır:

"Türkiye'nin tatbik ettiği Devletçilik Sistemi, 19'uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce mânâsı şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve bir çok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak"[5].

[3] Prof. Dr. Afet İnan, Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı, 1933, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1972.

[4] 50 Yılda Sanayii, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973, s. 6.

[5] Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1940, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu ilke (Devletçilik) 5 Şubat 1937 tarih ve 3115 sayılı kanunla anayasaya girmiştir. CHP Programındaki ifade de yukarıdakine benzemektedir[6].

4. Atatürk devletin ekonomiye müdahaleleriyle birlikte, kişisel özgürlüklerin korunmasına büyük önem vermektedir. Profesör Afet İnan'a ve sekreterine dikte ettirmek, ya da kendi elyazısı ile yazmak suretiyle yayımlattığı, "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabında[7] önceki ekonomik ideolojiler hakkında yazdıkları, Atatürk'ün ekonomik ideolojisinin kendi eseri olduğunu açıkça göstermektedir :

"Demokrasinin bu kişisel özgürlüklerle ilgili mefhumu, bazı nazariyelerin hücumuna maruz bulunmaktadır:

I. Bolşevik nazariyesi,
II. İhtilâlci siyasî sendikalizm nazariyesi,
III. Menfaatlerin temsili nazariyesi."

Bütün bu nazariyelerin (kuramların) demokrasinin yaşaması için tehlikeli olduğunu söyledikten sonra Atatürk, şu sonuca ulaşmıştır:

"İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, biz bu ve bundan evvelki nazariyeleri memleket ve milletimiz için muvafık görmüyoruz. Biz, memleket halkı fertlerinin ve muhtelif sınıf mensuplarının yekdiğerine yardımlarını aynı kıymet ve mahiyette görürüz; hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı müsavatperverlik (eşitlik) hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarz, milletin umumî refahı,

[6] C.H.P. parti programında bu ilke şu şözlerle ifade edilmiştir : "Hususi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada Devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır". "İktisat işlerinde Devletin alâkası, fiilen yapımcılık olduğu kadar hususî teşebbüsleri teşvik ve murakabe de etmektedir." a.g.e. s. 6-7.

[7] Prof. Dr. Afet İnan, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Ankara, 1969, s. 40-41. Kitabın ilk baskısı 1930'da İstanbul'da basılmış ve 1931 ve 1932 yıllarındga yeniden basılmış ve orta okullarda uzun süre ders kitabı olarak okutulmuştur. Prof. Afet İnan'ın kitap hakkındaki sözleri şöyledir : "Bu kitaplar benim ismimle çıkmış olmasına rağmen Atatürk'ün fikirleri ve telkinlerinden mülhem olduğunu ve üslubun tamamen kendisine ait olduğunu, tarihi hakikatleri belirtmek bakımından bana düşen bir ödev telâkki ediyorum.. Bu kitabımı Atatürk'ün çalışmaları ve fikirleri olarak yayımlarken, onun el yazılarını da birer belge olarak koymak istedim." s. 7.

Levent Sahverdi Arşivi

devlet bünyesinin kuvvetlenmesi için daha muvafık olduğu kanaatindeyiz.

Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkâr, doktor velhasıl herhangi bir içtimaî müessesede faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir. Devlete, bu telâkki ile azami faydalı olmak ve milletin emniyet ve iradesini, mahalline sarfedebilmek bizce, bizim anladığımız manâda, halk hükümeti idaresi ile mümkün olur."

5. Atatürk, "Medeni Bilgiler" de kendi yarattığı bu ekonomik ideolojiyi, fertle devlet arasında korunması gereken bir denge üzerine kurmuştur:

"... milletin kurduğu devletin ve hükümet teşkilâtının vatandaşlara karşı mükellef olduğu vazifeleri ve selâhiyetleri ile ilgili olarak şöyle bir sıra yapılabilir:

"a. Memleket içinde asâyişi ve adaleti tesis ve idame ederek, vatandaşların, her nevi hürriyetlerini masun bulundurmak,

"b. Harici siyaset ve diğer milletlerle münasebetleri, iyi idare ederek ve dahilde her nevi müdafaa kuvvetlerini, daima hazır bulundurarak milletin istiklâlini emin ve mahfuz bulundurmak...

"Bu iki nevi vazife devletin en esaslı vazifelerindedir. Denebilir li, devlet teşkilinden maksat, bu iki vazifenin ifasını temin etmektir. çünkü bu vazifeler, vatandaşların fert olarak yapmağa muktedir olamayacakları işlerdir. Hatta vatandaşların bu vazifeleri, kısmen dahi yapmaya kalkışmaları caiz değildir. Zira, o zaman anarşi olur, devlet kalmaz" [8].

"Bu iki nevi vazifeden başka devletin alâkadar olduğunu işaret ettiğimiz vazifeleri de, başlattığımız sıra içinde söyleyelim[9]:

c. Yollar, demir yolları vs. gibi nafıa işleri,

[8] a.g.e., s. 44. "Vatandaşa Karşı Devletin Vazifeleri".

[9] Atatürk'ün devletin işlevlerindeki öncelik sırası hemen bütün T.B.M.M.'ni açış konuşmalarında vardır. Bu konudaki kesin seçimi, örnek olarak, 13 Ağustos 1923'teki konuşmasında şöyle ifade etmiştir: "...Hükümetin hikmet-i vücudu (varlık nedeni) memleketin asayişini, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Millet vâsi' (geniş) bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin herhangi bir köşesinde halkın e mniyetini, devletin vahdet (birlik) ve asayişini ihlâle tasaddi (bozmaya teşebbüs) edenler devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar." "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I", Türk İnkılâp Enstitüsü Yayınları No: 1 Ankara, 1961, s. 319..

Levent Şahverdi Arşivi

d. Maarif işleri,

e. Sıhhiye İşleri,

f. İçtimai muavenet işleri,

g. Ziraat, ticaret, zanaate ait iktisadî işler.

"Bu son söylediğimiz işleri, devletin yapmaması, fertlere terketmesi lâzım geldiği iddiasında bulunanlar vardır. Bu nazariyeyi tasvip ve takip edenlere "ferdiyetçi" derler.

"Milletin umumî ve müşterek menfaatlerine ait siyasî, fikrî işlerde olduğu gibi, iktisadî her nevi işlerin dahi, fertlere bırakılmayıp devlet tarafından yapılması daha muvafik olacağı nazariyesini müdafaa eden "Devletçiler" de vardır.

"Biz devletimizce tatbiki münasip olan prensibi tesbit için, "ferdiyetçi" ve "devletçi"lerin istinat ettikleri noktaları ve bir de, demokrasinin bazı vasıflarını gözönünde tutarak kısa bir muhakeme yapalım:

"Mâlumdur ki, Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına müstenit bir devlettir. Demokrasi ise, esas itibariyle, siyasî mahiyettedir, fikrîdir; ferdîdir; müsavatperverdir.

"Demokrasinin bu esas noktalarına göre, vatandaşın siyasî hürriyet ve mesaisini temin etmek; vatandaşın ilmî, içtimaî, sanat, ahlâk gibi fikrî sahalarda inkişafını temin ile alâkadar olmak ve vatandaşın millî hâkimiyete usulü dairesinde iştirak hakkını ve bütün vatandaşların aynı siyasî hakları haiz olmalarını temin eylemekten ibaret olan noktalar, devletin vatandaşa karşı başlıca vazifelerinin hududunu gösteren işaretlerdir.

"O halde demokrasi esasına müstenit bir devlet, içtimaî muavenet sistemi, veyahut bir iktisadî teşkilât sistemi değildir.

"Bunun için bu sahalara ait işlere, devletin karışmaması, bütün bu mahiyetteki işleri fertlere veya fertlerden mürekkep şirketlere bırakması mümkündür. Bu imkânın derecesini anlamak için, devletin millete ve memlekete karşı ifasına mecbur olduğu esaslı vazifelerinin ikinci derecede görülen vazifelerle münasebet ve irtibatlarını düşünmek lâzımdır.

"Bu saydığımız sahalardaki işlerden iktisadî olanlar, doğrudan doğruya, devletin zarurî vazifelerinden görünmemekle beraber, o vazifelerin ifasında, müessirdirler. Bu sahalardaki işleri, fertlere

Levent Şahverdi Arşivi

veya şirketlere tamamen bırakabilmek için bu işlerin, devlet müdahalesi ve muaveneti olmadığı halde, devleti esas vazifelerini ifada müşkülâta uğratmayacağına emin olmak lâzımdır.

"Görülüyor ki, iktisadî ve içtimâi işler, bir taraftan fertlerin menfaatleri ile alâkadardır. Bunun içindir ki, ferdiyetçiler, bu işlere devletin karışmasını şahsî hürriyete tecavüz gibi görürler. Fakat bu işler içinde, dolayısı ile bütün milletin müşterek menfaatine temas ve taallûk eden noktalar da vardır. Bu sebeple, devletçilerin haklı oldukları noktaları kabul etmek muvafik olur.

"Hususî menfaat, ekseriya, umumî menfaatle, tezat halinde bulunur.

"Bir de hususî menfaatler en nihayet, rekabete istinat eder. Halbuki yalnız bununla iktisadî nizam tesis olunamaz. Bu zanda bulunanlar, kendilerini, bir serap karşısında aldatılmağa terkedenlerdir.

"Fertler, şirketler, devlet teşkilatına nazaran zayıftırlar. Serbest rekabetin, içtimâi mahzurları da vardır; zayıflarla kuvvetlileri müsabakada karşı karşıya bırakmak gibi... ve nihayet fertler bazı büyük müşterek menfaatleri tatmine muktedir olamazlar.

"Herhalde devletin siyasî ve fikrî hususlarda olduğu gibi, bazı iktisadî işlerde de nâzımlığını prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir. Bu takdirde, karşı karşıya kalınacak mesele şudur : Devlet ile ferdin karşılıklı faaliyet sahalarını ayırmak...

"Devletin, bu hususlaki faaliyet hududunu çizmek ve bu hususta istinat edeceği kaideleri tespit etmek, diğer taraftan vatandaşın ferdî teşebbüs ve faaliyet hürriyetini tahdit etmemiş olmak, devleti idareye selâhiyettar kılınanların düşünüp tayin etmesi lâzım gelen meselelerdir.

"Prensip olarak, devlet, ferdin yerine kaim olmamalıdır. Fakat ferdin inkişafı için umumî şartları göz önünde bulundurmalıdır. Bir de, ferdin şahsî faaliyeti, iktisadî terakkinin esas menbaı olarak kalmalıdır. Fertlerin inkişafına mâni olmamak, onların her noktai nazardan olduğu gibi, bilhassa iktisadî sahadaki hürriyet ve teşebbüsleri önünde devlet kendi faaliyeti ile bir mâni vücuda getirmemek, demokrasi prensibinin en[10] mühim esasıdır.

[10] Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabı, 1930'da MEB tarafından ortaokul ders kitabı olarak yayınlarırken bu "en" sözcüğü metinden çıkarılmıştır. Yukarıdaki parça, Atatürk'ün el yazmalarından aktarılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

"O halde, diyebiliriz ki, ferdiyet inkişafının mâni karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin hududunu teşkil eder. Buna nazaran, umumiyetle, zaman ve mekânda, daimî bir hususî vasıf gösteren iktisadî bir işi devlet üzerine alabilir. Meselâ, bir iş ki büyük ve muntazam bir idareyi icap ettirir ve hususi fertler elinde inhisara duçar olmak tehlikesini gösterir veyahut umumi bir ihtiyaca tekabül eder, o işi devlet üzerine alabilir. Madenlerin, ormanların, kanalların, demir yollarının, deniz seyrisefer şirketlerinin devlet tarafından idaresi ve para ihraç eden bankaların millileştirilmesi, kezalik su, gaz, elektrik ve saireye ait işlerin mahallî idareler tarafından yapılması yukarıda izah ettiğimiz neviden işlerdir.

"Bu izah ettiğimiz manâ ve telâkkide, devletçilik, bilhassa içtimâi, ahlâki ve millîdir. Millî servetin tevziinde daha mükemmel bir adalet ve emek sarfedenlerin daha yüksek refahı, milli birliğin muhafazası için şarttır. Bu şartı daima, gözönünde tutmak, millî birliğin mümessili olan devletin mühim vazifesidir.

"Memlekette her nevi istihalinin ziyadeleşmesi için, ferdi teşebbüsün devletçe elzem olduğunu ehemmiyetle kaydettikten sonra, beyan etmeliyiz ki, devlet ve fert birbirine muarız değil, birbirinin mütemmimidir.

"Bizim takibini muvafık gördüğümüz (mutedil devletçilik) prensibi bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususî ve ferdî iktisadî teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan sosyalizm prensibine müstenit kollektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir.

"Hülâsa, bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadî sahada, devleti fiilen alâkadar etmektir".

Prof. Dr. Afet İnan'ın yukarıda sözü geçen "Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları" kitabının 351-358. sayfalarında verilen el yazıları kısmında Atatürk'ün "Mutedil Devletçilik" terimini tercih ettiği anlaşılmaktadır[11]. Bu el yazmalarında

[11] a.g.e., s. 449.

Levent Şahverdi Arşivi

aynı terimi parentez içinde ve iki kez kullandığı halde "Millî Eğitim Bakanlığının ortaokullara ders kitabı olarak 7 Eylül 1931 tarihli kararı ile basılan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adını taşıyan bu kitabın 59'uncu sahifesinde mutedil kelimesi kaldırılmış"tır[12], Ancak, bu mutedil (ılımlı) kelimesinin Atatürk'ün el yazısı ile yazıya kasıtlı biçimde eklendiği ve ekleme amacının, katı bir Devlet Kapitalizmine, ya da sistemin Sosyalist bir ekonomik kalkınma modeline dönüşmesini önlemek için konulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Atatürk'ün Devletçilik İlkesini bir parti ve hükümet politikası haline getirmeden yerli ve yabancı uzmanlarla uzun süre tartıştığı[13] ve Başbakan İsmet İnönü'nün, hükümetin çalışmalarını eleştirenlere cevap özelliğindeki ünlü Sivas konuşmasında[14] aynı terimin kullanıldığı görülmektedir. Aslında İnönü'ye göre, Atatürk'ün ekonomik modeli, hep kişisel girişime (ferdî teşebbüse) öncelik vermiş, koyu bir devletçilik uygulamasını önlemeye çalışmıştır[15].

Yukardaki söz ve görüşlerin Atatürk tarafından ekonomik alanda yapılan uzun görüşme, tartışma ve düşüncelerin ürünü olduğu bilinmektedir. İkinci Sanayi planının önsözüne yazdığı, 1930'da Prof. Afet İnan'ın imzası ile yayımladığı Medeni Bilgiler kitabında bulunan ve 1931'de milletvekili seçimleri nedeniyle yayınladığı bildiride bulunan sözlü sözlerin uzun bir düşünce hazırlığına dayandığı kabul edilmelidir[16].

Atatürk'ün yukarıda kendi sözleriyle ifade edilen ekonomik kalkınma anlayışı, ek açıklamaları gerektirmeyecek biçimde kesin çizgilerle anlatılmıştır.

[12] Prof. Afet İnan. Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı, 1933, s. 23.

[13] Feridun Ergin, K. Atatürk, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1978, s. 194.

[14] İlhan Tekeli ve Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ, Ankara 1977, s. 164.

[15] Emre Kongar, "Devletçilik ve Günümüzdeki Sonuçları", Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, 1923–1938, İTA., İstanbul 1977, s. 141-163. Aynı yazar bu makalesinde İnönü'nün Abdi İpekçi ile 1968 yılında yaptığı bir sohbetteki şu sözlerini aktarmaktadır: "Atatürk başından itibaren özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiştir." s. 154.

[16] Bu düşüncelerin oluşması sırasında, Atatürk, zamanının ekonomi doktrinlerini Alman, Fransız, Rus, İngiliz ve ABD'li iktisatçıların yayımlarından okumuş, onları özenle incelemiş ve kitapları işaretleyerek görüşlerini oluşturmuştur. Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu, Başbakanlık, 1973, s. 119-139.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Bu kalkınma modelinin amaçları, çağdaş kalkınma planlarının amaçlarından farklı değildir :

Atatürk'ün söz ve eylemlerinden anlaşıldığına göre, Kemalist Ekonomik Kalkınma Modelinin amaçları şöyle özetlenebilmektedir :

a. Tam çalışma,

b. Hızlı ve dengeli sermaye birikimi,

c. Dış ödemeler ve dış ticaret dengesinin sağlanması,

d. Dengeli gelir dağılımı,

e. Enflasyonsuz hızlı kalkınma,

f. Bölgeler arası dengeli kalkınma,

g. Özel girişiminin geliştirilmesi,

h. Yabancı sermaye ile işbirliği.

Ekonomik kalkınmanın yukarıdaki amaçları, Atatürk tarafından yazılan veya söylenen bir tek kaynakta toplanmış değildir. Ancak ekonomi ile sosyal kalkınma arasındaki ilişkileri belirten Atatürk 1923-1938 arasında bu amaçları sürekli olarak gözönünde bulundurmuş ve Hükümet üyelerini sürekli bu amaçlar yönünde aydınlatmıştır.

Bu amaçların en belirgin biçimde ortaya konulduğu belgeler, Atatürk'ün görev başındaki hükümete direktiflerini ve milletvekillerine temel telkinlerini içinde bulunduran yıllık T.B.M.M.'ni açış konuşmalarıdır[17]. Atatürk, ömrü boyunca yaptığı 20 T.B.M.M.'ni açış konuşmasında, ekonomik sorunlar ave ekonomik kalkınmanın amaçlarına gittikçe artan önem ve yer vermiştir. İlgili okuyucu, bu konuşmaların tümüne başvurmalıdır. Aşağıda, Atatürk'ün ekonomi politikalarının uygulama biçim ve yöntemleri uygulanırken, bu açış konuşmalarından sık sık aktarmalar yapılacaktır. Tekrarları önlemek için burada amaçlarla ilgili aktarmalar yapılmamıştır[18].

[17] 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun (Anayasa'nın) 36'ıncı maddesi ile kurumlaştırılmış bulunan ve Atatürk'ün ölümünden sonra da uzun yıllar boyunca uygulanan Cumhurbaşkanları'nın T.B.M.M.'ni Açış Konuşmaları, 1960'tan sonraki siyasal kargaşa içinde unutulmuştur. Cumhuriyet tarihimizde 20'si Atatürk'e, 11'i İnönü'ye, 10'u Bayara ve biri de Gürsel'e ait olmak üzere 42 Açış Nutku vardır. 1961 Anayasası, bu çok değerli kurumu ortadan kaldırmıştır.

[18] Atatürk'ün T.B.M.M.'ni Açış Konuşmalarının tümü için bkz: 1) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, 2) Av. Kâzım Öztürk, "Cumhurbaşkanları"nın T.B.M.M.'ni Açış Nutukları", Ak Yayınları, İstanbul, 1969.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN EKONOMİK STRATEJİLERİ

Askerî alanda olduğu gibi ekonomi alanında da Atatürk, "bir amaca varmak için eylem birliği sağlama ve düzenleme san'atı"[19] biçiminde tanımlanan "strateji" san'atının güzel bir örneğini vermiştir. Yukardaki amaçlara ulaşmak için, yukarda kendi sözleriyle açıklanmış olan sistem yaklaşımı ile, toplumda eylem birliğini sağlayabilmek için bütün yönleriyle düşünülmüş aşağıdaki strateji uygulanacaktır :

1. Refahın sağlanması açısından toplumun kesimleri arasında imtiyazlı kişi, grup, zümre, ya da sınıfların oluşması önlenmeli; kalkınmanın sonuçları bütün kesimlere eşit dağıtılmalıdır.
Bu konuda Atatürk, şöyle diyor :

"... Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkâr, doktor, velhasıl herhangi bir içtimaî (sosyal) müessesede (kurumda) faal bir vatandaşın, hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir..."[20]

2. Ekonomi, pazar ekonomisinin kurallarına göre işletilmeli; pazarları denetlerken, yönlendirirken ve doğrudan endüstri ve ticaret işleri yaparken Devlet, pazar ekonomisinin kurallarına uymalıdır.

Atatürk'ün aşağıdaki sözleri, ekonomi stratejilerinin bu yönünü açıkça göstermektedir :

"İç ticarete gelince, bunda en önde gördüğümüz esas, teşkilâtlandırma ve muayyen tipler üzerinde işleme ve rasyonel çalışmadır.

"Kesin zaruret olmadıkça, piyasalara karışılamaz; bununla beraber hiçbir piyasa da başıboş değildir[21]".

3— Kişisel girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir.

Ekonomik kalkınmanın temelinde kendi deyimiyle, "ferdî teşebbüs ve menfaatin bulunması" doğaldır ve bunun böylece kabul edilmesi, demokratik rejimin temel koşulu ve kalkınmayı hızlandırmanın en etkin yoludur.

Atatürk'ün bu konudaki sözleri, yukarıda verildiği için burada tekrarlanmayacaktır. Aslında T. İş Bankası ile T.C. Merkez Ban-

[19] Meydan Larousse, Cilt: 11. s. 566.

[20] Bu sözlerin tam metni yukarda verilmiştir. Bunu söylerken ele aldığı, konu, "ekonomik kalkınma" nazariyeleridir.

[21] 1 Kasım 1937 Açış Konuşması, a.g.e. s. 396.

Levent Şahverdi Arşivi

kasının kuruluşunda halkın sermaye iştirakinin sağlanması ile Atatürk bu alanda iki de örnek göstermiştir.

4. Devlet, özel girişim alanını izlemeli, denetlemeli ve temel ekonomik amaçlara yöneltmek için teşvik etmelidir.

Devletin bu denetim ve yöneltmeyi etkinleştirebilmesi için, ekonomik faaliyete, doğrudan yatırımlar yaparak katılması ve özel girişimcilere öncülük etmesi gerekir. Ancak, devletin bu tür faaliyetinin, kişisel girişim gücünü engelleme noktasına getirilmesi önlenmelidir. O'na göre :

"... ferdin şahsî faaliyeti, iktisadî terakkinin esas menbaı (temel kaynağı) olarak kalmalıdır. Fertlerin inkişafına (gelişmesine, ilerlemesine) mani (engel) olmamak, onların her noktai nazardan olduğu gibi, bilhassa iktisadî sahadaki hürriyet ve teşebbüsleri önünde devlet kendi faaliyeti ile bir mâni vücuda getirmemek, demokrasi prensibinin en mühim esasıdır".

5. Kişisel girişimin engellenmesini önlemek için Devletin doğrudan yatırımlarına ve devlet işletmesinin ekonomi içindeki rol ve önemine sınırlar çizilmesi çok önemlidir.

Bu sınırlar, ekonomik hayatın dinamizmi içinde katı ve değişmez olmaz. Hükûmetlerin temel görevlerinden biri, zaman içinde bu sınırları sık sık gözden geçirerek yeniden saptamak olmalıdır. Hükûmetler, bu görevi aksattıkları takdirde "Ilımlı Devletçilik Politikası", katı ve verimsiz bir "Devlet Kapitalizmi"ne dönüşecek ve ideolojik biçimler alacaktır. Bu tehlikeden kaçınabilmek için Hükûmetler, devletin girişimde bulunduğu alan ve bölgeler geliştikçe, bu alan ve bölgelerde halk girişimcileri ve yöneticileri yetiştikçe işletmelerdeki devlet mülkiyetinin halka devredilmesini sağlamalıdır. Bu suretle halkın sağlanacak fonlarla, gelişmemiş alan ve bölgelerde yeni devlet yatırımları yapılmalıdır. Diğer deyişle, belirli işletmelerdeki devlet mülkiyeti geçici, ama "Devletçilik" sistemi kalıcı olmalıdır.

Atatürk'ün bu konudaki uygulama ile ilgili sözleri de yukarıda verilmiştir; burada tekrarlanmayacaktır. O'na göre :

"Devletin bu hususlaki faaliyet hududunu çizmek ve bu hususta istinat edeceği kaideleri tesbit etmek, diğer taraftan vatandaşın ferdî teşebbüs ve faaliyet hürriyetini tahdit etmemiş olmak, devleti idareye

Levent Şahverdi Arşivi

selâhiyettar (yetkili) kılınanların düşünüp tayin etmesi lâzım gelen meselelerdir".

6. Devlet yatırım ve işletmeleri için en uygun alanlar, alt-yapı yatırımlarıdır ve bu tür yatırımlar, devlet için en yüksek önceliğe sahip olmalıdır. Devletçe yatırım harcamaları yaparlarken, devletin temel işlevleri ile ilgili öncelikler unutulmamalıdır. Devletin harcama politikasının temelini oluşturan bu harcama öncelikleri, Atatürk tarafından yazılmış olan "Vatandaş için Medeni Bilgiler" kitabında sıralanmıştır. Yukarda Atatürk'ün el yazmalarından aktarmalarla sıralanan bu öncelikler, özetle şöyledir :

1. Ülkede asâyiş ve huzurun sağlanması,
2. Ulusal savunma ve Dış İşleri,
3. Ulaştırma,
4. Millî Eğitim,
5. Sağlık,
6. Sosyal Güvenlik,
7. Ziraat, ticaret, zanaate ait iktisadî işler.

Görüldüğü gibi Atatürk'ün iktisadî stratejisinde "iktisadî işler" devlet işlevlerinin görülmesi açısından son sırada bulunmaktadır. Bu öncelik sırasının doğal sonucu olarak, devlet harcamaları, önce devletin temel işlevlerinin gerçekleştirilmesine ve ulaştırma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alt-yapı yatırım ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için yapılacak, daha sonra devlet hazinesinin harcama imkânı kalırsa iktisadî işlere harcama yapılacaktır. Devletin iktisadî işlere harcama yapabilmesi için, ancak devlet bütçesi fazlalarından, devlet tekellerinin ve işletmelerinin yarattığı fonlardan ve iç ve dış borçlanmadan elde edilen harcama imkânlarından yararlanılmalıdır. Atatürk'ün çok önemli olan bu stratejinin uygulama biçimlerinden oluşan "bütçe politikası", "maliye politikası", "para politikası", "yatırım politikası" gibi politikalar incelenirken bu konu yeniden ele alınacaktır.

7. İktisadî işler için yukarda sayılan sağlıklı kaynaklardan elde edilecek fonlar da bir öncelik sırasıyla harcanmalıdır. Bu öncelikler de şöyle sıralanmalıdır :

1. Bayındırlık,
2. Tarım ve öncelikle sulama projeleri,
3. Tarımsal endüstri,

Levent Şahverdi Arşivi

4. Ağır sanayi,

5. Hafif sanayi, ticaret, hizmetler.

Bu öncelik sırası, halkın kendi gücü ile yapabileceği yatırımlar ile ticaret ve hizmetler alanlarına devletin fazla yatırım yapmasının gerekli olmadığını ifade etmektedir.

KEMALİST EKONOMİK KALKINMA MODELİNİN TEMEL POLİTİKALARI

Yukarda listesi verilen amaçlara, yine yukardaki stratejilerle ulaşabilmek için, hızlı, dengeli ve plânlı bir ekonomik kalkınma modelinin uygulamaya konması gerekmiştir. Bu tür bir ekonomik kalkınmanın uygulama araçlarından olan özel girişim işletmeleriyle devlet işletme ve faaliyetlerinin tümü, ortak bir strateji çerçevesinde ekonomik kalkınmaya yöneltilmelidir. Atatürk'ün tayin ettiği ekonomi politikaları böyle bir temel anlayıştan kaynaklanmıştır. Kuşkusuz Atatürk, bu politikaları, bizim şimdi böyle bütün yönleriyle yazdığımız gibi tek bir metinde ve ayrıntıları ile ortaya koymamıştır. Ancak, 1922-1938 arasında ekonomik politikalarla ilgili söylev ve demeçleri, uygulamaları ve davranış biçimleri üst üste konup incelenince, insana hayranlık veren bir sistem yaklaşımı içinde bütün politikaların çelişmez biçimde yan yana geldikleri ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında "mazlum milletler" için ortaya konan "Kalkınma Ekonomisi" politikalarına benzer olgunlukta bir kalkınma modeli ortaya çıkmaktadır. Şimdiye kadar bu üst üste koymanın yapılmamış olması, milletimize ve diğer "mazlum milletler"e çok zaman kaybettirmiştir. Aşağıda Atatürk'ün bu temel ekonomik politikasının temel özellikleri açıklanacaktır:

1. Bütçe ve maliye politikası,
2. Para Politikası,
3. Dış ekonomik ilişkiler politikası,
4. Yatırım politikası.

ATATÜRK'ÜN MALİYE POLİTİKASI

Yukardaki ekonomik kalkınma amaçlarına ve temel stratejilere uygun olarak Atatürk'ün maliye politikasının temel amacı, halka işkence etmeden devlet bütçesi dengesinin sağlanmasıdır. Hatta, kurduğu yeni Türk Devletinin hızla kalkınması gerektiği için, devlet

Levent Şahverdi Arşivi

bütçelerinin, yatırımlara tahsis edilmek üzere bütçe fazlaları vermesi de sağlanmalıdır. Şu sözler O'nundur:

"Binaenaleyh, usul-ü malîmiz (maliye yöntemimiz) halkı tazyik ve izrar etmekten içtinap (halka baskı yapmaktan ve ona zarar vermekten kaçınmak) ile beraber mümkün olduğu kadar harice arz-ı ihtiyaç ve iftikar etmeden (ihtiyaç ve yokluklar için dışarıya muhtaç olmadan) varidat-ı kâfiye (yeterli gelir) temin etmek esasına müstenittir (sağlamak temeline dayanmaktadır)" [22].

"Cumhuriyet bütçelerinin taayyün eden (belirlenen) ve daima kuvvetlenmesi gereken müşterek hususiyetleri (ortak özellikleri), yalnız denkli oluşları değil, aynı zamanda, koruyucu, kurucu ve verici işlere her defasında daha fazla pay ayırmakta olmalarıdır" [23].

Atatürk'ün maliye politikasında devlet bütçesinin açık vermesi, kesinlikle yasaktır. Bütçeler, yıl başlarında denk olarak hazırlanmalı, kesin hesaplar da denk olarak kapatılmalıdır. Yıl içinde ek ödeneklerle bütçe denkliğinin bozulmasına izin verilmemelidir. Denklik'ten anlaşılan devletin normal gelirleri (vergi gelirleri ve vergi dışı normal gelirler) ile normal harcamaları (yukardaki önceliklere uygun olarak tesbit edilecek devletin temel işlevleri ile ilgili hizmetler için yapılan harcamalar) arasında denkliğin sağlanmasıdır. İç ve dış borçlanmadan sağlanan devlet gelirleri ile bütçe denkliğinin sağlanması kabul edilemez.

Atatürk'ün bütçe dengesi üzerinde bu ölçülere varan titizlikle durmasının temel nedeni, Devlet Hazinesi'nin yurt içinde ve yurt dışında güçlü ve güvenilir olmasını zorunlu görmesidir. O'na göre, ekonomik bağımsızlığı sağlamanın başka yolu yoktur:

"Açık bir bütçenin, hesapsız mahzurlarını iyi bilen Büyük Millet Meclisi'nin muvazene yolunda kat'i karar sahibi bulunması, devletin malî ve hattâ umumî siyaseti için en büyük teminattır" [24].

Bu anlayışla ve Atatürk'ün yakın ilgisi ile yapılan 1924-1938 (1919-22 yıllarında bütçe yapılmamış, ülke Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ayrı ayrı alınan ödeneklerle yönetilmiştir) arasındaki

[22] 1 Mart 1922 Açış Konuşması'ndan. – Atatürk buna benzer sözleri, sonradan çok söylemiş ve bu görüşten hiç sapmamıştır. Buna benzer diğer sözleri için bkz.: M. A. Aysan, "Atatürk'ün Ekonomi Politikası".

[23] 1 Kasım 1937 Açış Konuşması, a.g.e. s. 399.

[24] 1 Kasım 1933 Açış Konuşmasından, a.g.e. s. 374.

Levent Şahverdi Arşivi

11 bütçenin kesin hesabı denk bağlanmış, 3'ü fazla vermiş, sadece l'i açıkla (içinde Aşâr vergisinin kaldırıldığı 1925 yılı) kapanmıştır.

Atatürk'ün Maliye Politikası, Devlet Hazinesi'nin yurt içinde ve dışında güçlü olması temel amacını gütmektedir. Ancak, bu amacı gerçekleştirirken vergilerin, halk için işkenceye dönüşmesi önlenmelidir. Bunun için, vergi artışlarının halkın gelir düzeyi artışlar ile oranlı olması sağlanmalıdır. Çağdaş Maliye Politikası'nın temel amacı olarak gösterilen bu ilke, Atatürk'ün konu ile ilgili konuşmalarında açık ve seçik olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Atatürk döneminde halka ağır gelen ve sosyal zararları çok olan bütün vergi, resim ve harçlar kaldırılmış; onlar yerine halkın gelir düzeyine göre ayarlanabilen vergiler getirilmiştir.

Aşağıdaki sözler, Atatürk'ün yukardaki maliye politikaları ile elde edilen sonuçlarla ilgili olarak duyduğu mutluluğu ifade ediyor:

"Son iki sene zarfında hayvanlar, tuz, şeker, çimento, petrol ve benzin, elektrik, iptidaî maddeler resim ve vergilerinde yapılan ve herbiri 30-50 nisbetinde bir vergi indirilmesini ifade eden tahfiflerin (hafifletmelerin), istihsalin teşviki bakımından, vatandaş ve memleket için müspet ve hayırlı neticeler verdiğini görmekteyiz" [25]

Çağdaş Maliye Politikalarının amaçları arasında, şimdi açık ve seçik olarak ortaya konmuş olan, "vergilerin ekonomik etkilerinin üretimi azaltmasının önlenmesi" ilkesi de Kemalist Maliye Politikasının temellerinden biridir. O'nun yönetiminde ekonomi ve özellikle üretim üzerindeki etkileri olumsuz olan hemen bütün vergi, resim ve harçlar kaldırılmıştır.

ATATÜRK'ÜN PARA POLİTİKASI

Atatürk'ün para politikasının temel amacı, devlet harcamaları ile kaynaklar arasında sürekli bir dengenin korunması suretiyle enflasyonun önlenmesidir.

Atatürk'ün enflasyon karşısındaki tutumunu en iyi ifade eden İsmet İnönü'nün şu sözlerinin burada tekrarlanmasında yarar vardır : "Hükûmet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyon bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile "evet" dedirtemedim [26]".

[25] 1 Kasım 1937 Açış Konuşmasından, a.g.e. s. 401.

[26] Feridun Ergin, "Atatürk Zamanında Para Politikası", Uluslararası Atatürk Konferansı, 10-11 Kasım 1980, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Levent Şahverdi Arşivi

O'na göre çok muhtaç durumda bulunan halkın refahını arttırmak için yatırımları hızlandırmak gerekliydi. Ancak, yatırımları hızlandırmak amacı ile, devletin sağlıklı yollardan sağladığı gelirlerden fazla harcama yapması önlenmeliydi. Bunu önleyebilmek için bütçe fazlası, devlet tekelleri ile işletmelerinin gelir fazlaları ile iç ve dış borçlanmadan sağlanan fonlar tutarından fazla yatırım harcaması yapılmamalıydı ve T.C. Merkez Bankası'nın emisyonu arttırması (yani para basması) yolundan sağlanan kaynaklarla yatırım yapılması kesinlikle engellenmeliydi.

Atatürk döneminin kaynak ve harcama rakamları ile ilgili olarak elde edilen bilgiler, bu ilkenin de eksiksiz uygulandığını göstermektedir. O'nun yönetimindeki 15 yılda ortalama yıllık % 4-6 oranında reel büyüme hızı elde edildiği halde enflasyon yoktur. 1929'da çeşitli nedenlerle ortaya çıkan dengesizlik, alınan tedbirlerle, 1930 yılı sonunda giderilmiştir[27]. Türkiye'nin ilk "istikrar programı" olan 1929 istikrar programı ile devlet harcamalarının kısılması ve gelirlerinin artırılması, yabancı ülkeler borsalarında Türk Lirası değerinin desteklenmesi yolundan, O'nun deyimi ile –"Millî Para Buhranı", 1930 yılı sonuna kadar kontrol altına alınmıştır.

Atatürk, enflasyonun en önemli nedeni olarak, T.C. Merkez Bankası'nın emisyon arttırmasını (yani para basmasını) görmektedir. En önemli yurt ihtiyaçları için olsa bile T.C. Merkez Bankası'ndan finansman yapılmasına, kesin tutumu sayesinde, 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan 158 milyon TL. olarak devralınan banknot hacmi, 20 yılda (1938'e kadar) ancak %20 oranında artmış ve 194 milyon TL'sına yükselmiştir. Yaklaşık %1 oranında bir yıllık artışı ifade eden bu banknot artışı, ekonominin %4-6 düzeyinde bir ortalama reel büyüme hızına ulaştığı bir dönemde, aslında, deflasyonist bir para politikasını ifade etmektedir.

Atatürk'ün para değerinin düşmesine karşı gösterdiği özenin en önemli göstergesi, 1919-1938 arasındaki %23 oranındaki banknot hacmi artışının, hemen tamamının 1938'de ortaya çıkmış olmasıdır.

[27] 1923'ten 1929'a kadar sürekli olarak açık veren ve son yılda 101 milyon TL'sına (ihracatın — 60'ına) yükselmiş olan dış ticaret açığı ile dayanılmaz boyutlara ulaşmış olan olumsuz dış ticaret dengesini sağlamak üzere 1929'da alınan tedbirler, 1930'da sonuç vermiş bu yıl sonunda dış ticaret dengesini 4 milyon TL. fazlaya dönüştürülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu %23 oranındaki artışın %15'lik kısmı, 1938 yılının son yarısında ortaya çıkmıştır. 1938 yılının son yarısında Atatürk, devlet işleri ile ilgilenemeyecek kadar ağır hastadır. Nitekim, bir yıl sonra gelecek İkinci Dünya Savaşının da etkisiyle sonraki yıllarda banknot hacmı hızla yükselecektir[28].

O'na göre paranın iç değeri ile dış değeri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ülkede enflasyonu önlemenin temel gerekçelerinden biri de, yurt-dışında Türk Lirası'nın ve Hazine'nin itibarını ve gücünü korumaktır. Devletin iç ve dış harcama ve gelirleri arasındaki önemli dengelerin paranın dış değeri üzerindeki etkileri konusunda derin bir anlayışı ifade eden yine O'dur :

"Samimi bir bütçeye ve hakiki bir tediye muvazenesine (ödemeler dengesine) dayanan paramızın fiilî ıstikrar vaziyetini kesin surette muhafaza edeceğiz"[29].

Yeni Türk Devleti hazinesinin ve Türk Lirası'nın dış pazarlardaki gücünü ve itibarını yükseltmek kolay olmamış, "Düyun-u Umumiye" taksitlerinin yükü ve Lozan Antlaşması'nın 1929'a kadar gümrükleri sınırlayan hükümleri Türk Lirası'nın dış değerini 1929'a kadar düşürmüş, 1929'da bu gidiş bir "Millî Para Buhranı" biçimine dönüşmüş, yani düşüş hızlanmıştır. Ancak 1929'u izleyen yıllarda alınan önlemlerle Türk Lirası'nın İngiliz Sterling'i karşısındaki değeri 1921'de ortalama 620 kuruş iken, 1929'da 1032 kuruşa kadar düşmüş ama 1938'de yeniden 620 kuruş düzeyine yükseltilmiştir. Bu başarıda Atatürk'ün enflasyon karşısındaki tutumunun, yukarıda özellikleri açıklanan Maliye Politikası'nın ve aşağıda özellikleri açıklanacak Dış Ekonomik İlişkiler Politikası'nın önemli etkileri vardır. Bütün bu yıllarda alınan temel ekonomik kararlarda Atatürk'ün bazı hallerde ince ayrıntılara inen müdahaleleri vardır.

Ancak Atatürk'ün bu konudaki asıl katkısı, T.B.M.M. ve Hükümet'e karşı sık sık tekrarladığı, kesin kararlılığıdır:

[28] Ayrıntılar için bkz: Güngör Çelebican, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü.S.B.F. Ankara 1983, s. 30-32 ve Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde 1927–35 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütleşmeler" Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunlara, İstanbul İTİA, İstanbul 1977, s. 243.

[29] 1 Kasım 1937 Açış Konuşması, a.g.e., s. 400.

Levent Şahverdi Arşivi

"Şüphe yoktur ki, bahusus devletçi ve halkçı olan bir idare ve ekonomi hayatında Hazine'nin kudret ve intizamı, başlıca mesnettir, (dayanaktır). Cumhuriyet'in kudreti de, her sahada ve millî müdafaa sahasında, ihtiyaçlarını karşılayan Hazine'nin intizamındadır. Gelecek yıllar içinde Hazine'nin kudretini muhafaza etmek, sizin en mühim işiniz olacaktır. Milli paramızın fiilen müstekar olan kıymeti, muhafaza olunacaktır[30]".

Atatürk, Türk para piyasasının Türklerin yönetiminde ve Türklerin elinde olmasını istemiş ve ekonomiyi bu amaca ulaştırmıştır. 1930'da T.C. Merkez Bankası'nı kurarken danıştığı dünyanın iki ünlü Merkez Bankacısının (Almanya'yı korkunç "Weimar enflasyonu"ndan kurtaran ve bu hizmeti nedeniyle "Malî Sihirbaz" ünvanı verilen zamanın Alman Merkez Bankası Başkanı Dr. Hjalmar Schacht ve yardımcısı Karl Müller'in) olumsuz görüşlerine rağmen Türk Emisyon Bankasını kurmuştur[31]. Bu iki ünlü Merkez Bankası uzmanı, ülkemizde belirli bazı iktisadî ve malî tedbirler alınarak para istikrarının sağlanması güven altına alınmadan bir emisyon bankası'nın kurulmasını "mevsimsiz" bulmuşlardır[32]. 1930'da verilen bu raporlara göre, T.C. Merkez Bankası, gelecek 5 yıl içinde, tedavüldeki banknotların %30'u oranında altın, %10'u oranında döviz mevcutları, devlet bütçesi ve dış ödemeler dengesi sağlandıktan ve ekonomi, bu mevcut ve dengeleri zaman içinde koruyacak kadar güçlendirildikten sonra kurulabilir. Bu şartlar yerine getirilmeden kurulabilecek bir Merkez Bankası, ülkede para istikrarını bozabilir ve bunun çok olumsuz sonuçları olacaktır.

Millî Para'nın Türkler'in yönetimine geçmesini isteyen Atatürk, 1930'da T.C. Merkez Bankası'nı kurmuş, bankanın hisselerini de Türk Bankaları ile devlet memurlarına dağıtmıştır. Ancak 1930'dan sonra yabancı uzmanların önerilerine uygun olarak 1931'de 6127 kilo olan T.C. Merkez Bankası altın mevcudunu, 1938'de

[30] 1 Kasım 1936 Açış Konuşması'ndan a.g.e., s. 390.

[31] İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları, ODTÜ, Ankara, 1977. (Bu eserin sonunda ülkemizde 5 hafta etüd yapan Karl Müller'in raporu ve Dr. Schacht'ın sunuş yazısının tam metinleri de vardır).

[32] İbrahim Ülkem, "T. İş Bankası ve T. C. Merkez Bankası'nın Kurulmasında Atatürk'ün Rolü", İ. Ü. İşletme Fakültesi, Devlet İşletmeciliği Enstitüsü'nün 17 Nisan 1981'de düzenlediği "Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği Konferansı'na sunulan bildiri.

Levent Şahverdi Arşivi

26190 kiloya ulaştırmış, Düyun-u Umumiye Borçlarının, 1933'te ulaşılan anlaşmaya uygun olarak ödenmesini sürdürmüş, ödemeler dengesi ile devlet bütçesi dengesini kurarak korunmasını sağlamış ve fiyat istikrarının bozulmasını da kesin kararlarla önlemiştir[33].

Atatürk'ün görüşüne göre, Türk bankacılığı da Türklerin yönetiminde ve mülkiyetinde olmalıdır. O, yabancı bankaların Türkiye'de çalışmasına karşı değildir. Ancak, Türk mevduatının büyük çoğunluğunun yabancı bankalar elinde olmasını da uygun görmemektedir. O'na göre 1920'de %68'i yabancı bankalar elinde bulunan mevduatın ancak %32'sinin Millî bankalar elinde bulunması uygun değildir.

Atatürk'ün Türk bankacılığını millîleştirme karar ve düşüncesinin bir sonucu olarak 1924'de kendi kurduğu T. İş Bankası da dahil olmak üzere Millî bankalarımız, 1937'de mevduatın %81'ini elde edebilmişler, aynı yılda yabancı bankaların payının %19'a inmesi sağlanabilmiştir. 1920-1937 yılları arasındaki dönemde 6 katına yükselmiş bankalardaki mevduat toplamı, Atatürk'ün tasarrufu teşvik yönündeki önderliğinin bir sonucu olarak, bu dönemdeki kalkınmanın finansmanında da önemli katkıda bulunmuştur.

O'na göre, enflasyona gitmeden yatırımların hızlandırılabilmesi için, halkın tasarrufa yöneltilmesi ve halk tasarruflarının büyük yatırımları gerçekleştirebilmek için birleştirilmesini sağlayan bir malî yapının kurulması gereklidir. Atatürk'ün kararı ile başlatılan "Millî İktisat ve Tasarruf Hamlesi" ve "Yerli Mallar Haftaları" ile T. İş Bankası'nın kurulması, bu amaca yönelik uygulamalardır[34].

ATATÜRK'ÜN BANKACILIK DEVRİMİ

Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk'ün para ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi yönünde çok güçlü ve etkili adımlar attığı görülmektedir. Bu önemli adımlardan birincisi 17-24 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde alınan kararlara uygun olarak Atatürk'ün kişisel girişimi ile kuran Türkiye İş Bankası'dır. Bu konuda atılan çok önemli ikinci adım, uzun süren bir etüd ve araştırma döneminden sonra 11 Haziran 1930 tarihli ve 1715 sayılı kanunla kurulmuş olan ve 3 Ekim 1931'de faaliyete geçen

[33] Haldun Derin, "Türkiye'de Devletçilik", İstanbul, 1940, s. 154.

[34] Ayrıntılar için bkz.: İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e., s. 92-95.

Levent Şahverdi Arşivi

T.C. Merkez Bankası olmuştur. Bir önceki bölümde bu tedbirlerle para piyasasında elde edilen büyük sonuçlarla ilgili bilgiler sunulmuştur. Bu bölümde, T. İş Bankası'nın kuruluşu ve ilk gelişme yıllarındaki gelişmelerle ilgili olarak ek bilgiler sunulacak ve Atatürk'ün bu gelişmeler içindeki tayin edici karar ve çalışmaları belirlenmeye çalışılacaktır.

T. İş Bankası 26 Ağustos 1924'te 1 milyon TL. sermayeli bir anonim şirket şeklinde ve Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş[35], sermayenin tamamı Atatürk tarafından taahhüt edilmiştir. Bankanın isim babası da Atatürktür[36]. Atatürk tarafından ödenen sermayenin ilk %25'lik kısmını temsil eden 250.000 TL. hemen ödenmiş ve ilk banka şubesi, 30 Ağustos 1924'te törenle faaliyete başlamıştır. Sermayenin geride kalan kısmı için, Ankara, İzmir, İstanbul, Samsun ve Bursa piyasalarında nominal değeri 10 TL. olan hisse senetlerinin satılması suretiyle 160.000 TL. daha sağlanmış ve ilk yıl içinde ödenmiş sermaye 410.000 TL'sına ulaşmıştır. Böylece Atatürk'ten başka 35 kurucu ortak daha T. İş Bankası'na katılmıştır[37].

T. İş Bankası'nın Ulus'taki ilk iş yerinin (halen T. İş Bankası'nın Ulus Şubesi aynı iş yerindedir) o sırada inşaatı henüz tamamlanmış "evkaf evleri'nden birinin kiralanması suretiyle elde edildiği ve Atatürk'ün sermaye olarak koyduğu 250.000 TL.'nın çuvalla Çankaya'dan bu iş yerine taşındığı görülmektedir[38]. Atatürk'ün bu ilk ödemesini oluşturan paranın O'nun şahsî hesabından geldiği anlaşılmaktadır[39].

Atatürk, bankanın kuruluşu ile ilgili kararı, Çankaya'da toplanan İcra Vekilleri Heyeti'ne Mayıs 1924'te şu sözlerle getirmiştir:

"Vatanı kurtaracak ve yükseltecek tedbirlerin başında olarak halkın doğrudan doğruya itibar ve itimadından doğup meydana gelen tam mânasıyla modern ve millî bir banka kurmak"...

[35] Türkiye İş Bankası, 50'nci Yıl Kitabı, 1974, s. 31 ve 79-84.

[36] Ana sözleşmeyi onaylayan Bakanlar Kurulu Kararı, 20.8.1924 tarihlidir.

[37] Kurucu ortakların 1924 tarihli şirket ana sözleşmesinden çıkarılmış tam listesi, Sayın İbrahim Ülkem'in yukarıdga adı geçen bildirisinde vardır.

[38] Cemal Kutay, "Celal Bayar", İstanbul, 1939, Cilt I. s. 25-26.

[39] Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda Hint Müslümanlarından gelen ve tutarı çeşitli kaynaklara göre 500-600 bin TL. olatak belirtilen parayı Kurtuluş Savaşı'nda millî ihtiyaçlar için kullanıldığı ve bunlardan tasarruf edebildiği yutarlardan T. İş Bankasına ilk ödemeyi yaptığı anlaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

T. İş Bankası'nın sermayesi 1926'da 2 milyon TL.'sına yükseltilmiş, 1927'de sermayesi 2 milyon TL. olan Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası da T. İş Bankası'na katılınca sermaye 4 milyon TL.'na yükselmiştir. Daha sonra 1956'da bankanın sermayesi 10 milyon TL.'na, 1964'de 20 milyon TL.'na, 1974'de 40 milyon TL.'na ve 12 Eylül 1980'den sonra 30 milyar TL.'na yükselmiştir. 31 Aralık 1983'te sermaye ve öz kaynaklar toplam 64 milyar TL.'na, mevduat toplamı 743 milyar TL.'na ulaşmış olan T. İş Bankası, T. Ziraat Bankası'ndan sonra ülkemizin en büyük bankası olma özelliğini korumaktadır.

Bankanın 20.8.1924'te Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanan ana sözleşmesi (nizamnamesi) içinde gösterilen 35 kurucu ortağı bulmak kolay olmamıştı. Bankanın ilk genel müdürü Sayın Bayar, Atatürk'ün bankaya kurucu ortak bulma işini kendisine bıraktığını ve kurucu ortaklarının Anadolu'nun varlıklı kişilerinden ve zamanın ünlü politika adamlarından biraz da zorlayarak seçilmiş olduğunu belirtmiştir[40].

Atatürk bankanın ilk genel müdüründen sonra, yönetim kurulunu da en yakın dostları ve o günlerin en güvenilir kişileri arasından şahsen seçmişti. İlk yönetim kurulu Mahmut (Soydan) Bey'in Başkanlığında şu üyelerden oluşmuştur : Dr. Fikret Bey, Fuat (Bulca) Bey, İhsan Bey, Ali (Kılıç) Bey, Mahmut Celâl (Bayar) Bey (Genel Müdür), Rahmi (Köken) Bey, Rasim (Başara) Bey, Salih (Bozok) Bey ve Şakir (Kuracı) Bey.

1921-1924 yıllarında Mübadele ve İmar-İskân Bakanı olan Sayın Bayar, 8 yıl genel müdürlük yaptıktan sonra 9 Eylül 1932'de İktisat Vekili olarak yeniden Bakanlar Kurulu'na atanmıştır. Bu tarihten bir yıl sonra (30 Ağustos 1933) T. İş Bankası kuruluşunun dokuzuncu yıldönümü dolayısıyla Yalova'da Atatürk'e saygılarını sunmaya giden banka heyetine Atatürk'ün söylediği şu sözler, aynı zamanda, başarıya ulaştırılmış bir girişimi nedeniyle O'nun duyduğu büyük mutluluğun bir ifadesidir:

"İş Bankası'nın dokuzuncu yıldönümünü bütün mensuplarına tebrik ederim. İş Bankası mütevazi bir sermaye ile işe başlamıştı. Mütevazi olan ancak maddî sermayesi idi. Fakat manevî sermayesi

[40] Kurucu ortakların tam listesi, Sayın İbrahim Ülkem'in yukarıda adı geçen bildirisinde vardır. s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

çok büyüktü. Çünkü işin başında gayet kıymetli, halûk ve sebatlı Celâl Bey ve onun yanında birkaç kişiyi geçmeyen güzide arkadaşları bulunuyordu. Bu maddî sermayenin yüzlerce misli ile işe başlamış ve hiç bir muvaffakiyet göstermeden batmış nice müesseseler tanırız. Demek ki bir müessesenin yaşaması, inkişaf etmesi, muvaffak olması, o müessesenin başına geçenlerin halûk (ahlâklı, temiz huylu), dürüst ve imanlı zatlar (kişiler) olmasına bağlıdır.

"Banka, memleketimizin iktisadiyatına çok nafi (yararlı) hizmetler ifa etmiştir. Bence bütün bu hizmetlerin fevkinde daha büyük olan bir hizmet de bankacılığa gençlerimizi yetiştirmiş olmasıdır. En çok bununla iftihar ederiz".

"Celâl Beyin İş Bankası'nı tesisinde ve onun inkişafında gösterdiği muvaffakiyeti şimdi başında bulunduğu İktisat Vekâletinde de göstereceğine şüphem yoktur. Bankanın yıldönümünde bu münasebetle Celâl Beyin adını anmayı bir borç bilirim. İş Bankası'na yeni ve daha parlak muvaffakiyetler dilerim[41]".

T. İş Bankası'na ilk ana sözleşmeyle verilen görevler, her türlü ticaret bankacılığı işlemleri yapmakla birlikte, doğrudan yatırım yaparak iştirakler oluşturmak şeklinde özetlenebilecektir. O sıralarda Fransa'da hem ticaret, hem yatırım bankacılığı yapan bu tür karma bankalara verilen (Banque d'Affaire) teriminden esinlenen ulu önder bu yeni Türk Bankası'na T. İş Bankası adını vermiştir. İlk ana sözleşmenin ikinci maddesi, bu görevleri şöylece tesbit etmiştir[42].

"a. Her türlü banka muamelelerini yapmak,

b. Ziraate, sanayiye, madenlere, enerji istihsali ve tevziine, nafa işlerine, nakliyeciliğe, sigortacılığa, turizme, ihracata müteallik her nevi teşebbüsler kurmak veya bu gibi teşebbüslere iştirak etmek,

c. Her türlü eşya veya levazımın istihsal, imal ve tedariki için şirketler kurmak veya bu işlerle uğraşan teşekküllere iştirak etmek,

d. Her türlü sınaî ve ticarî muameleleri gerek kendi namı ve hesabına ve gerek yerli ve ecnebi müesseseler ile müştereken veyahut bu müesseseler nam ve hesabına deruhte ve ifa etmek".

[41] Cemal Kutay, Celâl Bayar, İstanbul, 1939, s. 27-28.

[42] Banka statüsünde bir çok değişiklikler yapılmış olmakla birlikte bankanın bu temel uğraşı alanları değiştirilmeden korunmuş bulunmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk kuruluş nedeniyle verilen yemekte Yönetim Kurulu'na şu direktifi vermiştir:

"Bu müesseseyi muvaffak kılmanızı temenni ederim. Böylelikle millî vasıflarımıza bir yenisini ekleyeceksiniz. Çalışmalarınızı dikkat ve hassasiyetle takip edeceğim. Endişe etmeyiniz; zekâ, dikkat, iffet en büyük muvaffakiyet âmilinizdir".

Bir milyon TL. tutarındaki ilk banka sermayesinin %25'ini ödemekle birlikte, Atatürk'ün sonraki arttırımlara katılmadığı ve ölümü sırasında banka sermayesindeki Atatürk hisselerinin toplam kayıtlı sermayeye oranın %27, 56'ya düştüğü görülmektedir. 1981'e kadar yapılan sonraki sermaye arttırımları ihtiyatlardan aktarma biçiminde gerçekleştirildiğinden Atatürk'ün hisselerinin oranı günümüzde hemen hemen aynı düzeydedir. Sadece Hazine'nin Atatürk'ün hisselerine ek olarak satın aldığı 24, 310 adet B tertibi hisse senetleri nedeniyle Atatürk'ün hisselerinin oranı %28, 38'e yükselmiştir[43].

Türkiye İş Bankası'nın yukarıda verilen kısa tarihçesi Atatürk'ün banka hisselerinin küçük partilerde çok sayıda özel kişiler arasında dağılmasını istediğini göstermektedir. Uzun yıllar sermaye artışı yapamamış Banka'nın son yıllardaki enflasyon karşısında gelişmesini önleyen küçük kayıtlı sermaye sorunu bir çözüme kavuşturulmuştur. Gelecek yıllarda Hazine'nin mülkiyetinde ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin idaresinde bulunan hisselerden büyük bir parçanın küçük tasarruf sahiplerine satışının plânlanması ve gerçekleştirilmesi Ulu Önder'in aziz anısına saygılı bir davranış biçimi olacaktır. Bu değişikliklerden sonra Banka statüsü özel şirket yapısını korumaktadır. Atatürk, zamanında kurulan KİT'lerin dahî, zaman içinde halka satılmasını isteyen bir görüşe sahip olmuştur. O'nun bu niyet ve isteklerinin T. İş Bankası'nın uzun süreli yararlarına da uygun olacağı kuşkusuzdur.

ATATÜRK'ÜN DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER POLİTİKASI

Atatürk'ün dış ekonomik ilişkiler politikasının amacı, Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşmesini önle-

[43] Atatürk hisselerinin kâr payları halen 11.8.1983 tarih ve 2876 sayılı kanunla kurulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumuna bırakılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: M. A. Aysan, Ekonomik Görüşüyle Atatürk, Mustafa Kemal Derneği Yayın No: 5, s. 68 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

mek ve Türk Hazinesi'nin uluslararası pazarlama itibarını yükseltmektir. Bu amaca ulaşabilmek için, yukarda özetlenen maliye ve para politikalarına uygun olarak dış ödemeler dengesi de sağlanmalı; yabancı devletlere karşı girişilen ödeme taahhütleri, gecikmesiz ve eksiksiz yerine getirilmelidir. O'na göre bu ilke, tam bağımsızlığın temel koşuludur.

"... İstiklâliyetin (bağımsızlığın) tamamiyeti ise ancak, istiklâl-i malî (malî bağımsızlık) ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklâlden mahrum olunca o devletin bütün şuabat-ı hayatiyesinde (hayat kısımlarında) istiklâl mefluçtur (felç olmuştur). Çünkü her uzv-u devlet (devlet organı) ancak kuvve-i maliye (malî kudretle) ile yaşar. İstiklâl-i malînin mahfuziyeti (korunması) için şart-ı evvel (ilk şart) bütçenin bünye-i iktisadiye (ekonomik yapı) ile mütenasip (uyumlu) ve mütevazin (denk) olmasıdır. Binaenaleyh, bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menba-ı varidatıyla (gelir kaynaklarıyla) temin-i idare (yönetimin sağlanması) çare ve tedbirlerini bulmak lâzımdır ve mümkündür" [44].

Atatürk'e göre ödemeler dengesinin temelinde dış ticaret dengesi vardır:

"Dış ticarette takip ettiğimiz ana prensip, muvazenemizin dengemizin) aktif (fazla veren) karakterini muhafaza etmektir. Çünkü Türkiye tediye muvazenesinin en mühim esasını bu teşkil eder" [45].

Bu denge sağlanmalı ve yatırımları hızlandırabilmek, Hazinenin altın ve döviz mevcutlarını arttırabilmek ve Düyun-u Umumiye borçlarını ödeyebilmek için Dış Ticaret Dengesi'nin "fazla"larla kapanması sağlanabilmelidir. O'na göre hattâ toplam ithalat ve ihracat arasında denge sağlanması yeterli değildir; ülkeler itibariyle dengeye ulaşmak da dış ticaret politikasının temel amaçlarından biri olmalıdır. Yabancı sermaye ve dış borçlanmadan sağlanacak kaynaklar, ödemeler dengesinin sağlanması açısından, tâlî önemi olan faktörlerdir:

"... İhracatımızın kolaylaştırıldığı yerde ithalatın artmasından sakınmıyoruz. Bu ithalâtı arttırmaya ve kolaylaştırmaya çalı-

[44] 1 Mart 1922 Açış Konuşması, a.g.e., s. 229.

[45] 1 Kasım 1937 Açış Konuşması, a.g.e., s. 396.

Levent Şahverdi Arşivi

şıyoruz. Bu dürüst politika üç seneden beri ticaretimiz hacmını muntazaman arttırmıştır" [46].

Bu sağlam dış ekonomik ilişkiler politikası özellikle 1929'dan sonra amaca uygun sonuçlarını yaratmıştır.

ATATÜRK'ÜN YATIRIM POLİTİKASI

Atatürk'ün yatırım politikasının temel amacı, sağlam kaynaklarla finanse etmek şartıyla en kısa zamanda ülkenin bütün faaliyet alanlarının ve bütün bölgelerinin kalkındırılmasıdır.

Yukarda özetlenmiş ekonomik kalkınma amaçları ve daha önce açıklanmış bulunan temel stratejilere uygun olarak Atatürk'ün yatırım politikasının temelinde kendi deyimi ile "ılımlı devletçilik" ilkesi vardır [47]. 1930'dan başlayarak her fırsatta tekrarladığı ve her ekonomik girişimde hatırlattığı bu "ılımlı devletçilik" politikası devletin özel kesim işletmelerine denetleyici, yönlendirici ve teşvik edici öncülüğünü öngörmektedir. Buna ek olarak özel kesimdeki girişim, sermaye ve yönetim gücü eksiklikleri nedeniyle, halkın ve kişilerin yapamadıkları ve işletme yönetemedikleri iş dalları ve bölgelerde, bu öncülük işlevi, devletin doğrudan yatırım yapması ve yatırımla doğan işletmeyi doğrudan yönetmesini de kapsamına almaktadır. Ekonomiye temel mal ve hizmetlerin sağlanması için, yukarda belirlenen stratejik önceliklere göre yapılacak alt yapı yatırımlarında devletin doğrudan işletme yönetmesi, olağan ve sürekli olabilir. Ancak ekonomide temel mal ve hizmetlerden başka tüketim mal ve hizmetlerine duyulan türlü nedenlerle geliştiremediği alan ve bölgelerde üst-yapı yatırımlarının doğrudan devletçe yapılması ve yönetilmesi de ekonomik kalkınma amaçları için gerekli bulunacaktır. Bu tür üst-yapı mal ve hizmetleri üreten ve satan devlet işletmelerinin, piyasa ekonomisinin kurallarına göre kurulması, işletilmesi ve yönetilmesi gereklidir.

Üst-yapı alanında çalışan devlet işletmelerinin özel kesim işletmeleriyle kıyasıya bir rekabete girişmesi söz konusu olamaz. Bu alanlarda devletin görevi, öncülük yapmakla sınırlı olmalıdır ve

[46] 1 Kasım 1936 Açış Konuşması, a.g.e., s. 389.

[47] Afet İnan, "Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Plânı", a.g.e. Ayrıca bkz: M. Aysan, "Atatürk Devletçiliği ve Sonraki Uygulamalar" "Türkiye Odalar Birliği'nin 1981'de yayınlayacağı 100 üncü Doğum Yıldönümü kitabı için hazırlanmış bildiri."

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmetlerin en önemli sorumluluğu, özel kesim işletmeleriyle devlet işletmeleri arasında gelişebilecek yıkıcı bir verimsiz rekabetin gelişmesini önlemek olmalıdır. Kemalist Ekonomik Kalkınma modelinin bu özelliği, onu zamanının kalkınma modellerinden ayırmaktadır.

Bu noktada Atatürk'ün şu sözlerini tekrarlamakta yarar vardır[48]:

"Memlekette her nevi istihsal ziyadeleşmesi için ferdî teşebbüsün devletçe elzem olduğunu ehemmiyetle kaydettikten sonra beyan etmeyiniz ki, devlet ve fert birbirine muarız (birbiriyle savaşan) değil birbirinin mütemmimidirler (tamamlayıcısıdırlar).

"Bizim takibini muvafık (uygun) gördüğümüz "mutedil devletçilik" prensibi, bütün istihsal (üretim) ve tevzi (dağıtım) vasıtalarını (araçlarını) fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususî ve ferdî iktisadî teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan sosyalizm prensibine müstenit kollektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir"[49].

Bu amaca ulaşabilmek için devletin üst-yapı mal ve hizmetleri üreten kuruluşların geliştikçe halka devredilmesini sağlayacak bir yönetimin uygulanması gereklidir. Devletin tüketim malı üreten üst-yapı işletmelerinin çalıştığı alanlar geliştikçe bu alanlarda halk sermayeleri biriktikçe ve işletmeleri yönetecek yönetim yetenekleri geliştikçe, bu işletmelerin hisseleri halka satılmalıdır. Bu hisse satışından sonra da işletmelerdeki devlet yönetimi bir süre daha sürdürülebilir; ancak, devlet bu işletmeleri tümüyle devretme fırsatını buldukça bu alanlardan çekilmeli, bu hisse satışlarından elde edilecek fonlar, gelişmemiş diğer alanlarda ve bölgelerde yeni devlet yatırımlarının yapılması için kullanılmalıdır[50].

SONUÇ:

Kemalist Ekonomik Kalkınma Modelinin bu dörtlü dengesi şöylece özetlenebilir:

[48] Yukarda Atatürk'ün bu sözleri destekleyen gerekçeleri verilmiştir. (Bakınız: s. 14).

[49] Afet İnan, Vatandaş için Medeni Bilgiler, a.g.e. s. 449.

[50] Devletin kurduğu üst-yapı işletmelerin halka katılması konusunda Atatürk'ün görüşleri, çok kesindir. Başlangıç bölümünde bu görüşler verilmiştir. Yine yukarda belirtildiği gibi Atatürk, bu alanda iki de örnek vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

— Devlet Bütçesi Dengesi,
— Kaynak–Harcamalar Dengesi,
— Dış Ödemeler Dengesi,
— Devlet İşletmesi–Özel İşletme Dengesi.

Bu dengeler korunmadığı süreler boyunca Türk Ekonomisi'ne neler olduğunu, 1938'den bu yana uygulanan ekonomik kalkınma uygulamalarımız açıkça göstermektedir. Cumhuriyetin 63 yıllık uygulamasında O'nun yönetimdeki 15 yıllık Atatürk Dönemi, ekonominin en istikrarlı gelişme dönemidir. Ama, O'ndan sonra yaklaşık her 10 yılda bir ekonomimiz çıkmaza girmiştir.

Ekonominin Kalkınma Modeli'nin bu özelliklerini dünyaya anlatabildiğimiz ölçüde, dünyanın bütün "mazlûm milletleri" de O'na şükran duyacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

SİYASÎ LİDER OLARAK ATATÜRK

Prof. Dr. ERGUN ÖZBUDUN

Siyaset, devletleri daha genel olarak insan topluluklarını yönetme bilimi veya sanatı olarak tanımlanabilir. Bu tanım, siyasetin iki yönünü yansıtmaktadır. Bir yönüyle siyaset, siyasal olaylar arasındaki veya siyasal olaylarla diğer sosyal olaylar arasındaki düzenli nedensellik ilişkilerini inceleyen bir bilimdir. Bu anlamda siyaset biliminden veya siyasal bilimden söz edilmekte, günümüzde bu bilim dalı hemen her ülkede üniversitelerde okutulmaktadır. Ancak ünlü Fransız siyasal bilimcisi Maurice Duverger'nin de belirttiği gibi, siyasetin bir de sanat ve faaliyet yönü vardır. Siyasetin bilimsel yönü, onun "sanat ve faaliyet" niteliğinde olan, "ölçülemeyen, sezgiye dayanan ve rasyonel olmayan sektörüne göre çok daha küçüktür".[1]

Siyasal liderlik, elbette siyasal bilim araştırmalarına konu olmakla beraber, siyasetin sanat yönünün çok daha ağır bastığı bir alandır. Başarılı bir siyasal liderin, siyasetin bilimsel verileri hakkında şüphesiz yeterli bilgi sahibi olması gerekir. Ancak bunun ötesinde siyasal liderlik olgusu oluşturan unsurlar, sezgi, kavrayış yeteneği, uzağı görme gücü, hesaplılık, zamanlama, kararlılık, kütlelerle iletişim gibi, siyasetin bilim yönünden çok, sanat yönüne ilişkin unsurlarıdır.

Bu makalemizde Atatürk'ün siyasal liderliğinin başlıca özelliklerini, onun siyaset hakkındaki temel görüş ve düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız.

ATATÜRK'ÜN SİYASİ LİDERLİĞİNİN ÖZELLİKLERİ

1. *Ana İlkelerde Tâvizsizlik–Uygulamada Tedricîlik*

Atatürk'ün liderlik stratejisinin en belirgin özelliklerinden biri, ana ilkelerini, temel hedeflerini başlangıçtan itibaren açıklık ve tutarlılıkla ortaya koyması, bunlardan hiçbir zaman ve hiçbir nedenle sapmaması, tâviz vermemesidir. Bu temel hedefler arasında tam ba-

[1] Maurice Duverger, *Politikaya Giriş* (İstanbul, 1964: Varlık Yayınevi), s. 9.

Levent Şahverdi Arşivi

ğımsızlık ve millî egemenlik ilkeleri en büyük yeri işgal etmektedir. Bunlara, Türkiye'nin çağdaşlaşması (modernleşmesi) olarak adlandırabileceğimiz üçüncü bir temel hedefi de ekleyebiliriz. Bu temel hedeflere götürecek yolların, yöntemlerin seçiminde ise Atatürk, dikkatli, ihtiyatlı ve hesaplıdır. Yanlış bir adımla ana hedefi tehlikeye sokmaktan özenle kaçınır. Ona göre, "*bir işi zamansız yapmak, o işi başarısızlığa uğratmak olur. Herşey sırasında ve zamanında yapılmalıdır*".[2] Atatürk'ün siyasal liderliğinin bu temel özelliğini en iyi onun kendi ifadelerinde görebiliriz. Atatürk, *Nutuk*'ta, Millî Mücadelenin ilk günlerinde millet ve ordunun "padişah ve halifenin hiyanetinden haberdar" olmadığını, aksine "o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve geleneksel bağlarla uysal ve sadık" olduğunu, "halife ve padişahsız kurtuluşun mânasını anlamak istidadında" bulunmadığını söylemektedir. Oysa, kendisinin "daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğü" ve "Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığı" karar, "millî egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak"tır. Bu kararın uygulanması nasıl sağlanacaktır?

"*Verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için henüz milletin alışık olmadığı meselelere temas etmek lâzım geliyordu. Umumca söz konusu olmasında büyük mahzurlar olacağı düşünülen hususların söz konusu edilmesinde kesin zaruret bulunuyordu. Osmanlı hükûmetine, Osmanlı padişahına ve müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu... Bu mühim kararın bütün gerek ve zaruretlerini ilk gününde açıklamak ve ifade etmek, elbette yerinde olmazdı. Tatbikatı birtakım safhalara ayırmak ve vakalar ve olaylardan yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım yürüyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim böyle olmuştur. Ancak dokuz yılda yaptıklarımız bir mantık dizisiyle düşünülürse, ilk günden bugüne kadar takip ettiğimiz genel yönün, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği hedeften asla sapmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır ... Millî mücadelenin ... millî irade yönetiminin bütün esas ve şekillerini gerçekleştirmesi tabiî ve kaçınılmaz bir tarihî akıştı. Bu kaçınılmaz tarihî akışı ilk anda ben de gördüm ve hissettim. Fakat nihayete kadar devam eden bu hislerimizi ilk anda tam olarak açıklamadık ve ifade etmedik. Gelecek ihtimaller üzerinde fazla konuşmak, giriştiğimiz*

[2] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* (Ankara, 1984: Turhan Kitabevi), s. 45.

Levent Şahverdi Arşivi

gerçek ve maddî mücadeleye hayal niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın tesirleri karşısında etkilenenler arasında, geleneklerine, düşünme yeteneklerine ve ruhsal durumlarına uymayan muhtemel değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda mukavemetlerini tahrik edebilirdi. Başarı için pratik ve sağlam yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişmesi ve yükselmesi için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim... Diyebilirim ki, ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş, bütün toplumumuza uygulatmak zorundaydım." [3]

Aynı şekilde Atatürk, daha sonraki yıllarda gerçekleştirilmiş bazı önemli inkılâpların 1923 Halk Fırkası Programına konulmamış olmasını şöyle açıklamaktadır: "Bununla birlikte, programa ithal edilmemiş, *mühim ve esaslı bazı meseleler de vardı. Meselâ, cumhuriyetin ilânı, hilâfetin ilgası, Şer'iye vekâletinin lağvı, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi ... Bu meseleleri programa ithal ederek, vaktinden evvel, cahil ve gericilerin bütün milleti zehirlemeye fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü bu meselelerin, uygun zaman gelince çözülebileceğinden ve milletin sonunda memnun olacağından kesinlikle emin idim*". [4]

Böylece, ana hedeflerini tehlikeye sokmamak için, zaman zaman tedricî ve ihtiyatlı bir tutumu tercih eden Atatürk, gerçekleştirmek istediği hamlelerin ortamını hazır gördüğü anda, muhaliflerine güçlerini toplama fırsatını vermeden, son derece süratli ve kararlı hareket etmiştir. Saltanatın ilgasında, Cumhuriyetin ilânında, halifeliğin kaldırılmasında hep böyle olmuştur.

Atatürk'ün siyasî liderliğinin bu özelliğine Amerikalı siyaset bilimcisi Dankwart A. Rustow da değinmektedir. [5] Bu yazara göre, Millî mücadele yıllarında Atatürk, bir yandan Anadolu'da millî direniş hareketine bir halk temeli yaratmaya çalışırken öte yandan İstanbul hükûmetiyle bağları mümkün olduğu süre koparmamaya

[3] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev*, Cilt I (Ankara, 1981: Türk Tarih Kurumu Yayınları) (bundan sonraki atıflarda *Nutuk I* olarak kısaltılacaktır), s. 14-15, 18-23.

[4] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev*, Cilt II (Ankara, 1984: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları) (bundan sonraki atıflarda *Nutuk II* olarak kısaltılacaktır), s. 956-57.

[5] Dankwart A. Rustow, "Atatürk as an Institution-Builder," Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun, eds., *Atatürk: Founder of a Modern State* (London, 1981: C. Hurst), s. 70-71.

Levent Şahverdi Arşivi

özen göstermiştir. Kurduğu yeni müesseselerin yeniliğini gözden saklama konusundaki ustalığı, hem onun Anadolu'daki desteğini güçlendirmiş, hem İstanbul'la ortaya çıkması mukadder olan kopmayı geciktirmiştir. Buna örnek olarak, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde oluşan temsil kurulları için "geçici hükûmet" deyiminin değil, çok daha mütevazi gibi görünen "heyet-i temsiliye" ve "merci-i muhaberat" (haberleşme merkezi) deyimlerinin kullanılması;[6] Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi için "meclis-i müessesan" (kurucu meclis) deyimi yerine "salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclis" (olağanüstü yetkili bir meclis) deyiminin tercih edilmiş bulunması[7] gösterilebilir. Başka bir örnek, özellikle Millî Mücadelenin kritik ilk aylarında padişahla hükûmetin birbirinden açıkça ayrı tutulması ve Damat Ferit hükûmeti en ağır şekilde eleştirilirken, padişahın bu eleştirilerin dışında tutularak kendisi hakkında saygılı bir dil kullanılmasına özen gösterilmesidir. Meselâ Sivas Kongresi Genel Kurulunun Sadrâzam Ferit Paşa'ya gönderdiği 11/12.9.1919 tarihli telgrafta şöyle denmektedir: "*Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesatını payimal ve zat-ı hazret-i padişahinin şeref ve haysiyet-i mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsat ve harekât-ı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletin padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istirhamlarını ancak zât-ı hümayuna arzetmek ıztırarındadır. Heyetiniz gayrımeşru harekâtının netayic-i vahimesinden korkarak millet ile padişah arasında hail oluyor.*"[8]

Büyük Millet Meclisinin açılmasından sonra bile, uzunca bir süre padişah ve padişahlık kurumu hakkında ihtiyatlı bir tutum izlenmeye devam edilmiştir. Millî Mücadele döneminin önemli anayasal belgelerinden biri olan 5.9.1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu (m. 1) Büyük Millet Meclisinin gayesini "Hilâfet ve Saltanatın, Vatan ve Milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret' olarak tarif etmiş ve Meclisin, bu gayenin gerçekleşmesine kadar "müstemirren" (aralıksız olarak) toplanacağını belirtmiştir. Büyük Millet Meclisinin 21 Kasım 1920 tarihinde yayınladığı halkçılık beyannamesinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâlini temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis ahdiyle te-

[6] *Nutuk I*, s. 194-95.

[7] *A.g.e.*, s. 562-63.

[8] *A.g.e.*, s. 188-89.

Levent Şahverdi Arşivi

şekkül etmiştir" denilmektedir.[9] 1921 Anayasası üzerindeki Meclis görüşmeleri sırasında birçok milletvekilleri, hattâ Hukuk-u Esasiye Encümeni (Anayasa Komisyonu), mevcut durumun olağandışı ve dolayısıyle geçici olduğunu, padişahlık ve halifelik kurtulduğu zaman Meclisin "şekl-i tabiî"sini alacağını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler karşısında Atatürk, 25 Eylûl 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi gizli celsesinde, saltanatının geleceği hakkında şunları söyleme gereğini duymuştur:

"*Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclis-i âlinin vatan ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek menafi-i âliye iktizasındadır. Eğer maksat, bugünkü halife ve padişaha muhafaza-i merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zat haindir. Düşmanların, vatan ve milletin aleyhinde vasıtasıdır. Buna halife ve padişah deyince millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman âmâlini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudret ü salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde, onu hal'edip yerine derhal diğerini intihap ederiz demek istiyorsanız, buna da, bugünün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzımgelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlemyekûn addederek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan hukukundan feragat etmeyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi muhafaza-i makam ve idame-i faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Meclis-i Âli, asıl maksadını unutup halifeler dâvâsıyle mi uğraşacak? Ali ile Muaviye devrini mi yaşayacağız? Hulâsâ, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir. Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir. Bugün vazedeceğimiz esasat-ı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve millî hükûmeti takviyeye mâtuf mânâ ve salâhiyeti zâmin ve nâtık olmalıdır*".[10]

Bu konuşmada bile Atatürk'ün, Vahdettin'in şahsı ile padişahlık kurumunu ayrı tuttuğu, Vahdettin'i hain ilân ederken, padişahlık kurumunun geleceği hakkında bir tutum açıklamamaya özen gösterdiği göze çarpmaktadır.

[9] İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı* (İstanbul, 1963: Baha Matbaası), s. 15.

[10] *Nutuk II*, s. 754-61.

Levent Şahverdi Arşivi

Görüşlerine yukarıda değindiğimiz Profesör Rustow, Atatürk'ün bazan da bu ihtiyatlı geciktirme taktiğinin tam tersi bir yöntem uyguladığını, yani önemli yenilikleri, artık geri dönülemez bir noktaya erişildikten sonra bir "olupbitti" olarak sunduğunu ifade etmektedir. Saltanatın ilgası bunun güzel bir örneğidir. 1-2 Kasım 1922 tarihli Heyet-i Umumiye (Genel Kurul) kararı saltanatın ilgasını ilân ettiğinde, saltanat sosyolojik bir gerçeklik olarak çoktan tarihe karışmış sayılabilirdi. Aslında, Meclisin anılan kararında, saltanatın 16 Mart 1920'den itibaren kalkmış ilân edilmesini, sadece manevî anlam taşıyan bir jest değil, bu sosyolojik gerçeğin ifadesi olarak kabul etmek daha doğru olur. Sözü geçen karara göre, "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile Türkiye halkı, hukuk-u hâkimiyet ve hükümranesini mümessil-i hakikîsi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde gayrı kabil-i terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimâle ve İrade-i Milliyeye istinat etmeyen hiç bir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle, Misak-ı Millî hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinden başka şekl-i hükûmeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı, Hâkimiyet-i Şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekl-i hükûmeti, 16 Mart 1336 (1920) dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addeylemiştir." [11]

Cumhuriyetin ilânı da, aynı liderlik taktiğinin başka bir örneği sayılabilir. Cumhuriyetin ilânı ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde milletvekili Abdurrahman Şeref Bey'in çok güzel ifade ettiği gibi, "eşkâl-i hükûmetin tâdâdına lüzum yok. Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir, dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin." [12] Gerçekten de Cumhuriyetin, millî egemenliği tek başına temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış tarihi olan 23 Nisan 1920'de gerçekleşmiş olduğunu ileri sürmek yanlış olmaz. Her iki olayda da Atatürk, tipik bir sürat ve kararlılıkla hareket etmiş, muhalif güçlerin toparlanmasına imkân vermemiştir. Böylece, Rustow'un dediği gibi, "ilkin kamuflaj, sonra sürpriz taarruzu: askerî taktiklerin

[11] A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri* (Ankara, 1957: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını), s. 91.

[12] *Nutuk II*, s. 1080-81.

Levent Şahverdi Arşivi

bu şekilde siyaset alanına uyarlanması, Kemal'in keskin iktidar içgüdülerini kanıtlamaktadır. Teşkilâtlı muhalefetin onun radikal programını kolayca engelleyebilecek olduğu bir ortamda yaptığı konuşmalar, muhalefetin ilkin gereksiz, sonra da ümitsiz olduğu izlenimini yaratmıştır. Böylece o, daima olayların yönünü ve hızını tam bir kontrol altında tutmuştur."[13]

2. *Gerçekçilik*:

Gerçekçilik, Atatürk'ün siyasî liderliğinin, ister iç politika ister dış politika alanında olsun, en belirgin özelliklerinden biridir. Gerçekçilik, amaçlarla araçlar arasında mâkul bir denge gözetmeyi, eldeki araçlarla gerçekleştirilmesine imkân olmayan hayalî hedefler peşinden koşmamayı gerektirir. Politika, çok yaygın bir tanıma göre "mümkün olanın sanatı" olduğuna göre, gerçekçiliğin bir siyasî liderde bulunması gerekli en önemli niteliklerden biri olduğu açıktır. Yerli ve yabancı çeşitli yazarlar, Atatürk'ün gerçekçiliği ile çağdaşı Enver Paşa'nın hayalciliğini ve maceracılığını karşılaştırmışlardır. Falih Rıfkı Atay'a göre, Mustafa Kemal'in Sakarya'da kazandığı neviden bir zaferden sonra Enver, zafer ve bağımsızlığı bir kenara itip, Suriye veya Makedonya'nın fethine girişir ve kazanılanların hepsini kaybedebilirdi.[14] 1923'te Atatürk'le Ankara'da görüşen Amerikalı bir gazeteci de bu konuda şu gözlemlerde bulunuyordu: "Enver Paşa'nın başarısızlığı ile Kemal Paşa'nın başarısını karşılaştıracak olursanız, bunların strateji yönünden ne kadar farklı olduklarını görebilirsiniz. Enver, amacını gerçekleştirmek için dosdoğru gider, bir duvara çarptığı zaman onu yıkmaya çalışırdı. Sonunda yenik düştü. Kemal ise, bir engelle karşılaştığı zaman, onu aşana kadar sabırla bekler; genellikle de amaçlarına ulaşır".[15]

Atatürk, kurduğu rejimin gerçekçi temellerini 1923 yılındaki bir konuşmasında şöyle açıklamıştır: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, millîdir; tamamiyle maddîdir; gerçekçidir. Kuruntuya dayanan ideal-ler arkasında, o ideallere ulaşmak için değil, fakat ulaştırmak hülyasıyle*

[13] Rustow, a.g.e., s. 71.

[14] Dankwart A. Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", *Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan* (Ankara, 1969: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını), s. 588.

[15] Isaac F. Marcosson, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt I, Sayı 1 (Kasım 1984), s. 190.

Levent Şahverdi Arşivi

milleti kayalara çarparak bataklıklara batırarak en nihayet kurban ederek mahvetmek gibi cinayetten kaçınan bir hükûmettir." [16] Gene aynı yönde olarak, 1 Aralık 1921 tarihli önemli bir Meclis konuşmasında Atatürk, şunları söylemektedir: *"Büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz... Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine çektik. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki 'yapıyoruz, yapacağız' dedik. Düşmanlar da 'yaptırmamak için bir an evvel öldürelim' dediler. Panturanizm yapmadık. 'Yaparız, yapıyoruz' dedik, 'yapacağız' dedik ve yine 'öldürelim' dediler. Bütün dâva bundan ibarettir ... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskıları arttırmaktan ise, tabii duruma, meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı esirgemeden veririz."* [17]

Atatürk, *Nutuk*'ta da aynı konuda şunları söylemektedir:

"Çeşitli milletleri, ortak ve genel bir unvan altında toplamak ve bu çeşitli unsur kütlelerini aynı hukuk ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasî görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hattâ, hiçbir hudut tanımayarak, dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hâdiselerle ortaya koyduğu bir hakikattir. Panislâmizm ... panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı tatbik sahası yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksizin, bütün beşeriyete şâmil, cihangirane devlet teşkili hırslarının sonuçları da tarihte bellidir. İstilâcı olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygu ve bağlarını unutturup onları kardeşlik ve tam eşitlik içerisinde birleştirerek, insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şartlara bağlıdır. Bizim açıklık ve tatbik kabiliyeti gördüğümüz siyasî program, millî siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları ve asırların dimağlarda ve karakterlerde biriktirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir... Millî siyaset dediğim zaman,

[16] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II (Ankara, 1959: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları) (bundan sonraki atıflarda *SD II* olarak kısaltılacaktır), s. 57.

[17] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I (Ankara, 1961: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları) (bundan sonraki atıflarda *SD I* olarak kısaltılacaktır), s. 201.

Levent Şahverdi Arşivi

kasdettiğim mânâ ve anlaşılması gereken şey, şudur: Millî hudutlarımız içinde, herşeyden evvel kendi kuvvetimize dayanmak suretiyle varlığımızı koruyarak millet ve memleketin hakikî saadet ve bayındırlığına çalışmak ... Genel olarak sonsuz emeller peşinde milleti uğraştırıp zarara sokmamak ... Medenî dünyadan, medenî ve insanca muamele ve karşılıklı dostluk beklemektir." [18]

Atatürk'ün, Büyük Millet Meclisinin açıldığı günün ertesinde, 24 Nisan 1920 tarihli gizli celsede yaptığı konuşma da, onun bu tutumuna iyi bir örnektir. Atatürk, bu konuşmasında "*mesaimize saha olan mıntakanın hududunu işaret etmiştim. O hudut hudud-u millîmizdir... Hakikatte bütün gayemiz, bu hudud-u millî içindeki milletimizin rahatını, refahını ve bu hudud-u millî ile belirlenmiş vatanımızın bütünlüğünü korumaktan ibarettir. Turanizm politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü maddî manevî bütün kuvvet ve kudretimizi belirli olan vatanımız içinde ortaya koymayı arzu ettik. Hududun dışında dağınık bir surette zayıf düşmekten kaçındık*" dedikten sonra, Suriye'nin durumuna değinerek, Suriyelilerin İtilâf devletlerinin tutumundan hayal kırıklığına kapıldıklarını, bu yüzden Emir Faysal'ın özel temsilcilerini Türkiye'ye göndererek bizimle temas aradığını anlatmakta ve şöyle devam etmektedir: "*Her halde Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile münasebetinin kendileri için sonuçta esaret olacağına kani oldular. Bundan dolayı bize teveccüh ettiler. Bizim buna karşılık gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hudud-u millîmiz içinde bulunan insan kaynaklarını ve genel menfaatleri hududumuzun dışında israf etmek istemeyiz. Fakat birlik, kuvvet teşkil edeceğinden bütün İslâm âleminin manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve birlik olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılaşırız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hâkimiyet-i milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilâf veya ittifakın fevkinde bir şekil, ki federatif veya konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat sağlayabiliriz... Gerçekten bu hudud-u millîmiz dahilinde arzettiğim şartlarla varlığımızı koruyabildiğimiz takdirde başka birşey istemek bendenizce doğru değildir."* [19]

Gene Atatürk, 1 Aralık 1921 tarihli Büyük Millet Meclisi konuşmasında Panislâmizm hakkında şöyle demektedir: "*Efendiler, Panislâ-*

[18] *Nutuk II*, s. 436-37.

[19] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I, Devre 1, İçtima 1, İn'ikat 2, 24.4.1336, s. 2-4.

Levent Şahverdi Arşivi
Levent Şahverdi Arşivi

mizmi ben şöyle anlıyorum: Bizim milletimiz ve onu temsil eden hükûmetimiz bittabi dünya yüzünde mevcut bütün dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. Dindaşlarımızın çeşitli çevrelerde meydana getirmiş oldukları toplumların bağımsız yaşamasını isteriz. Bununla yüksek bir zevk ve saadet duyarız. Bütün İslâm insanlığının, İslâmiyet dünyasının refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir! Ve bununla çok alâkadarız. Ve bütün onların dahi aynı suretle bizim saadetimizle alâkadar olduklarına şahidiz. Ve bu her gün apaçık görünmektedir. Fakat Efendiler! Bu toplumun büyük bir imparatorluk, maddî bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak, bu bir hayaldir: İlme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir! Efendiler dikkat buyurunuz ve bir tarihî hakikat, bir fennî ve ilmî hakikat olarak daima hatırda tutunuz ki, bir siyasî varlığın hududunu geçemeyeceği bir kuvvet hedefi vardır ... Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sabit, müsbet, maddî bir siyaseti vardır: O da efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin muayyen hudud-u millîsi dahilinde hayatını ve istiklâlini temin etmeye yöneliktir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, temsil ettiği millet namına çok mütevazıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir ... Geniş, yüce ve fakat hayalî ve pratik değerden uzak birtakım hissiyatın peşinden koşarak kanun yapmaz ... Bu milleti bugün idam sehpası karşısında bulunduran fiil ve hareketlerin menşei, hayaldır, hissiyattır." [20]

Görülüyor ki, Atatürk'ün dış politikası, bugünkü millî sınırlarımız içindeki Türk Devletinin güçlendirilmesi amacına yöneliktir. Bütün Müslümanları veya bütün Türkleri bir araya getirmek gibi gerçekleştirilmesi mümkün olmayan, hayalci ve sonuçta bugünkü öz yurdumuzun geleceğini tehlikeye atabilecek maceracı heveslere kesinlikle karşıdır. Atatürk, Misak-ı Millî ile, yeni Türkiye Devletine kazanılması ve korunması mümkün gerçekçi bir sınır çizmiş, bunun sağlanabilmesi için her türlü fedakârlığı göze almış, bu sınırlar dışında ise hiçbir maceraya atılmamıştır. Osmanlı Devletinin son günlerinde bile birçok devlet yöneticileri arasında Panturanizm veya Panislâmizm fikirlerinin yaygın olduğu hatırlanırsa, Atatürk'ün bu tutumunun ne kadar gerçekçi bir temele dayandığı kolayca anlaşılır.

Atatürk'ün dış politikasındaki gerçekçilik unsuru, sadece gerçekleştirilmesi mümkün bir hedef seçilmiş olmasında değil, bu hedefe

[20] *SD I*, s. 199-200.

Levent Şahverdi Arşivi

ulaştıracak imkânların değerlendirilmesinde de kendini göstermektedir. Atatürk, yukarıda değindiğimiz 24 Nisan 1920 tarihli gizli celse konuşmasında bunu şöyle belirtmektedir: "*Yalnız her ihtimale karşı hayat ve varlığımızı korumak için hariçten kuvvet, bir kuvvet kaynağı aramak lâzım gelirse, yine daima kendi görüşlerimiz baki kalmak şartıyla her kaynaktan istifade etmeyi caiz gördük.*" [21] Nitekim bu gerçekçi tutum içerisinde Millî Mücadele sırasında Sovyetler Birliği ile yakın dostluk ilişkileri kurularak kendilerinden yardım sağlanmış, ancak dış politika alanındaki bu yakınlığın, Türkiye'nin iç politikasını etkilemesine de hiçbir zaman izin verilmemiştir. Atatürk, 29.5.1920 tarihli bir gizli celse konuşmasında bunu bütün açıklığı ile belirtmişti: "*... Bu noktada iki ciheti birbirinden ayırmak lâzımdır. Biri bolşevik olmak, diğeri bolşeviklik Rusya'sıyle ittifak etmek. Biz Heyet-i İcraiye bolşeviklik Rusya'sıyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir.*" [22]

Atatürk'ün gerçekçi dış politikası, Millî Mücadele yıllarında ve daha sonra Batı devletlerine karşı izlenen tutumda da kendisini göstermektedir. Atatürk, İtilâf devletlerinin kamu oylarının, Dünya savaşının yorgunluk ve bıkkınlığından sonra Anadolu'da uzun ve kanlı bir mücadeleye girmek istemeyeceğini, İtilâf devletlerinin kendi aralarında Türkiye konusunda anlaşmazlıklar ve menfaat çatışmaları çıkabileceğini, dolayısıyle Yunanistan'ın Türkiye karşısında tek fiilî hasım olarak kalabileceğini, onun gücünün de Türk direnişini kırmaya yetmeyeceğini çok doğru olarak görmüştür. Büyük Millet Meclisinin 29.5.1920 tarihli gizli celsesindeki gensoru görüşlerinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili (Genelkurmay Başkanı) İsmet Bey'in (İnönü), şüphesiz Atatürk'ün de düşüncelerini yansıtan şu tahlilleri, Millî Mücadelenin çılgınca bir kumar değil, son derece akılcı ve gerçekçi bir hesaba dayanan bir hareket olduğunu çok iyi anlatmaktadır. İsmet Bey, Doğuda Ermenilerle Batıda Yunanlıların Türkleri teslime zorlayacak güçleri olmadığını belirttikten sonra, sözü İngilizlere ve Fransızlara getirerek şöyle devam etmek-

[21] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I, Devre 1, İçtima 1, İn'ikat 2, 24-4-1336, s. 4-5.

[22] Aynı eser, İn'ikat 21, 29.5.1336, s. 48.

Levent Şahverdi Arşivi

tedir: "İtilâf devletlerinin memleketlerinde daha büyük orduları ve teşkilâtları vardır. Fakat bugün buraya tahsis ettikleri kuvvetlerin azlığı ve bizim aleyhimizdeki projeyi yalnız Ermeni ve Yunan ordularından bekledikleri, kuvvetli sebeplere ve istihbarata müstenittir. Birincisi, Fransız ve İngiliz milletlerine Türk milletinin imhası için maddeten gösterilecek bir menfaat yoktur. Bu proje, istilâ hırsı ile, zorla hüküm sürme hırsı ile zevk alan liderlerin projeleridir. Uzun bir harpten sonra yeniden zevk için, bir milleti diğer millete boğazlatmak suretiyle Fransız ve İngiliz milletinden kan istemek kolay bir şey değildir." [23] Nitekim Millî Mücadelenin devamı sırasında bu tahminler tümüyle gerçekleşmiş, Fransa ve İtalya Ankara Hükûmeti ile anlaşmayı tercih etmişler, İngiltere Yunanistan'ı desteklemeye devam etmekle beraber, bu desteği Türkiye'ye karşı doğrudan doğruya askerî güç kullanmak noktasına kadar götürmemiştir.

3. *Eyleme Yönelik Olma–Pragmatizm*

Atatürk'ün siyaset anlayışında somut eylemler, soyut ve teorik fikirlerden daha önde yer almaktadır. Atatürk, hiçbir zaman görüş ve düşüncelerini katı, değişmez bir doktrin halinde dondurmak istememiştir. Çeşitli alanlardaki siyasetlerini belirlerken, bunların soyut ve katı bir doktrine uygun olup olmadıklarını değil, aklın, bilimin ve toplum ihtiyaçlarının gereklerine uygunluklarını gözönünde bulundurmuştur. Şüphesiz, Atatürkçü düşünce içinde, tam bağımsızlık, millî devlet, millî egemenlik, lâiklik, çağdaş uygarlığa yöneliş gibi birtakım temel değerler, her zaman önemini korumuştur. Daha tâlî denilebilecek bazı kamusal siyaset alanlarında ise, ihtiyaçların değişmesiyle siyasetlerin de değişmesinden kaçınılmamış, dogmatik ve doktriner değil, pragmatik ve esnek davranılmıştır. Nitekim Atatürk, Halk Fırkasının bir programı olmadığı yolundaki eleştirileri *Nutuk*'ta şöyle cevaplandırmıştır:

"*Neşrettiğim programı bir siyasî parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkasının programı yoktur dediler. Gerçekten, umdeler adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat esaslı ve amelî idi. Biz de, uygulanamayacak fikirleri, nazarî birtakım teferruatı yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî yenileşme ve gelişmeleri yolunda, eylem ve icraata*

[23] Aynı eser, İn'ikat 21, 29.5.1336, s. 40.

Levent Şahverdi Arşivi

söz ve nazariyattan önce yer vermeyi tercih ettik. Bununla beraber, 'egemenlik milletindir;' 'Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışında hiçbir makam, milletin mukadderatına hâkim olamaz;' 'bütün kanunların düzenlenmesinde, her nevi teşkilâtta, idarenin bütün teferruatında, genel eğitimde, iktisadî işlerde, millî egemenlik esasları dahilinde hareket olunacaktır;' 'saltanatın ilgası hakkındaki karar değişmez kuraldır' gibi bilinmesi gereken mühim noktalar ... umdelerden hariç kalmamıştı." [24]

4. *Halka Dayanma–Demokratik Ruh*

Atatürk, Millî Mücadeleye başladığı günden itibaren, direnişi bir halk hareketi olarak teşkilâtlandırmaya herşeyin üzerinde özen göstermiştir. Millî Mücadelenin ilk aylarında toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri, 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, bunun en somut kanıtlarıdır. 1921 Anayasasına göre Büyük Millet Meclisi, milletin tek ve gerçek temsilcisiydi ve yasama ve yürütme kuvvetlerini kendisinde toplamıştı. Meclisin üstünlüğü sadece teoride kalmamış, uygulamada da bu tarihî Meclis, Millî Mücadelenin her safhasında etkinliğini ve ağırlığını duyurmuştur. Savaşın en kritik günlerinde bile Meclis kararları, uzun ve çetin tartışmalardan sonra alınmıştır. Atatürk, her hareketini Meclisin ve onun temsil ettiği Türk Milletinin iradesine dayamakta kararlı olmuştur. Nitekim kendisi, bu konuda şöyle demektedir: *"Ben istese idim derhal askerî bir diktatörlük kurar ve memleketi öyle idareye kalkışırdım. Fakat ben istedim ki, milletim için modern bir devlet kurayım ve onu yaptım."* [25]

Aynı nitelikte olarak, kendisine ömür boyu Cumhurbaşkanlığı teklifi şayialarını üzerine gazetecilere şunları söylemiştir: *"Bana ötedenberi bu ve buna benzer tekliflerde bulunanlar çok olmuştur. Siz ve kamuoyu bilmelisiniz ki, bu yoldaki teklifler hoşuma gitmemiştir ve gitmez. Benim gayem, Türkiye'de, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde millet egemenliğini takviye etmek ve ebedîleştirmektir. Dediğiniz gibi bir teklifi benim idealimi cidden rencide eden bir mânada telâkki ederim."* [26]

Atatürk, millî hareketin nasıl teşkilâtlandırılacağı, liderlikle halk arasında iletişimin nasıl sağlanacağı hakkındaki görüşlerini de, daha Millî Mücadelenin ilk aylarında, Ankara'ya gelişinin ertesi günü şehir ileri gelenlerine şöyle açıklamıştır:

[24] *Nutuk II*, s. 958-59.
[25] Kocatürk, a.g.e., s. 220.
[26] Aynı eser, s. 220-21.

Levent Şahverdi Arşivi

"Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler düşünür olmadıkça, haklarını müdrik bulunmadıkça, kütleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevkolunabilirler. Kendini kurtarabilmek için her ferdin mukadderatıyle bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessese elbette sağlam olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukardan aşağı olması zarureti vardır. Birincisinin gerçekleşmesi halinde bütün beşeriyet gayesine varmış olurdu. Böyle olmanın pratik ve maddî imkânı henüz bulunmadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi gereken yönün çizilmesinde yardımcı oluyorlar. Bu suretle yukardan aşağıya teşkilât kurulabilir. Biz memleketimiz içindeki seyahatlerimizde şüphesiz birinci tarzda başlamış olan millî teşkilâtımızın gerçek kaynağa kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru gerçek teşkilâtlanmanın başladığını kemali şükranla gördük. Bununla beraber olgunlaşma derecesine eriştiğini iddia edemeyiz. Bunun için özellikle aşağıdan yukarıya tekrar bir teşkilâtlanmanın gerçekleşmesi gayesine bilhassa çalışmamız millî ve vatanî bir vazife sayılmalıdır." [27]

Atatürk'ten naklettiğimiz bu pasaj, onun siyasal teşkilâtlanma ve kütle-elit ilişkileri hakkındaki görüşlerini çok iyi özetleyen bir belgedir. Görüyoruz ki, Atatürk'ün ideal kabul ettiği model, aşağıdan yukarıya yani halktan seçkinlere doğru oluşan bir siyasal teşkilâttır. Bunun pratik nedenlerle mümkün olmaması halinde, yukarıdan aşağıya doğru inen, fakat gene de halk katılmasına dayanan bir model izlenebilir. Ancak bu siyasal yapının sağlamlığı, her safhada halk katılmasının teşvik edilmesine, aşağıdan yukarıya doğru teşkilâtlanma idealinin gerçekleştirilmesi için sürekli çalışılmasına bağlıdır.

Atatürk Karizmatik bir Lider miydi?

Ünlü Alman sosyoloğu Max Weber'in meşru otorite şekilleri tipolojisi, siyasî liderliğin çeşitli türlerine ışık tutmaktadır. Weber, iktidar olayının temelinde yatan itaatın çok çeşitli saiklerden, meselâ alışkanlıktan, maddî menfaatlerden, duygusal bağlılıklardan, idealist nedenlerden kaynaklanabileceğini belirttikten sonra, bu saiklerden hiçbirinin istikrarlı bir iktidar ilişkisi doğurmaya yeter olmadığını, bunlara ek olarak iktidarın meşruluğu hakkında bir inancın da var olması gerektiğini ilâve etmektedir. Dolayısıyle her otorite sistemi,

[37] *SD II*, s. 11-12.

Levent Şahverdi Arşivi

kendi meşruluğu hakkında bir inanç yaratmak ve bunu beslemek ister. İşte bu meşruluk iddiasının mahiyetine göre Weber, meşru iktidar (otorite) tiplerini üçe ayırmaktadır: (1) Akılcı-hukukî otorite; (2) geleneksel otorite; (3) karizmatik otorite. Bu üç tip, mevcut somut otorite durumlarını tasvir edecek araçlar olarak değil, onların anlaşılmasına yardım edecek soyutlamalar, diğer bir deyimle "ideal tipler" olarak düşünülmektedir. Gerçekte, belli bir somut otorite durumunda bu tiplerden herhangi birine "saf" şekli ile rastlamanın çok güç olduğu, aksine somut tarihsel durumlarda genellikle her üç tipe ait unsurların bir karışım halinde bulundukları elbette kabul edilmelidir. [28]

Akılcı-hukukî otorite, iktidar mevkilerinde bulunanların bu mevkilere hukuk kurallarına uygun olarak geldikleri ve yaptıkları işlemlerin de gene hukuk kurallarına uygun olduğu inancına dayanır. Diğer bir deyimle itaat, hukuk kurallarına göre kurulmuş kişilik-dışı (gayrı şahsî) bir düzene yöneliktir. İktidar mevkiinde bulunan kişinin şahsı ve şahsî nitelikleri, itaat yükümlülüğü açısından önem taşımaz. Keza, bu kişinin emirleri, ancak onun hukukî otorite alanı içinde kaldığı ve hukuk kurallarına uygun olduğu ölçüde, itaat yükümlülüğü doğurur. Akılcı-hukukî otoritenin en saf örneği, bürokratik iktidardır. Bürokratik iktidarın nitelikleri şöyle sıralanabilir: (a) Bürokratik makamları işgal eden görevliler, kişisel açıdan tamamen hür olup, ancak kişilik-dışı resmî yükümlülükleri ile ilgili alanlarda otoriteye tâbidirler. (b) Bürokratik makamlar arasında, açıkça tanımlanmış bir hiyerarşik ilişki vardır. (c) Her makamın hukukça belirlenmiş belli bir yetki alanı mevcuttur. (d) Bürokratik görevlinin durumu, kendisinin hür iradesiyle oluşmuş akdî bir ilişkiye dayanır ve görevli, her zaman bu görevinden istifa edebilir. (e) Görevliler, teknik yetenekleri nedeniyle seçilirler ve görevin gerektirdiği teknik eğitimden geçmiş olmaları gerekir. Bu yetenek, diploma veya sınav yöntemleriyle yahut her ikisiyle saptanır. Bürokratların görevlendirilmesi, seçime değil, tayine dayanır. (f) Bürokratik görevliler, hizmetleri karşılığı belli bir maaş alırlar ve bu görev onların tek veya başlıca çalışma alanını oluşturur. (g) Bürokratik görev, bir meslek (kariyer) teşkil eder. Bunda, kıdem veya başarı esasına yahut

[28] Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, derleyen Talcott Parsons (New York, 1964: The Free Press of Glenco), s. 324-29.

Levent Şahverdi Arşivi

her iki kritere göre belli terfi usûlleri vardır. (h) Bürokratik görevlilerin, yönetimin malları üzerinde hiçbir mülkiyet hakları yoktur. Yönetim ve mülkiyet, birbirinden kesinlikle ayrılmıştır. (i) Görevli, görevini ifa ederken sistemli bir disiplin ve denetime tâbidir.[29]

Geleneksel otorite, çok eski zamanlardan beri sürüp gelen düzenin ve bu düzen içerisindeki iktidar ilişkilerinin kutsallığı inancına dayanır. Otoriteyi kullanan kişi veya kişiler, geleneksel kurallara göre belirlenir. İtaat yükümlülüğü, geleneksel statüsü nedeniyle iktidar sahibi olan kişinin şahsına yöneliktir. Dolayısıyle bu şahıs, akılcı-hukukî otoritedeki anlamında bir "âmir" (üst) değil, kişisel bir "şef"tir. Yönetim kadrosu da, bürokratik görevlilerden değil, şefin kişisel maiyetinden oluşur. Yönetim kadrosu ile şef arasındaki ilişki, makamdan doğan kişilik-dışı bir yükümlülüğe değil, şefin şahsına karşı duyulan kişisel sadakata dayanır. Geleneksel yöneticinin, otoritesini kullanma tarzı üzerinde geleneksel kurallardan gelen bazı sınırlamalar bulunabilir. Bu kurallar, otoritenin kapsamını ve objelerini belirleyebilir. Sözü geçen kurallara uyulmaması, geleneksel yöneticinin meşruluğunu sarsabilir. Ancak geleneksel otorite tipinde, bu kuralların dışında, geleneklerin tamamen yöneticinin takdirine bıraktığı geniş bir alan da mevcuttur. Bu alanda geleneksel şef, sırf kendi isteklerine ve keyfine göre hareket edebilir, dilediği "lûtuf" ve ihsanlarda bulunabilir. Saf geleneksel otorite tipinde, insan zihninin yarattığı kanunlara ve idarî kurallara da yer yoktur. Sadece, geleneklerin belgesi olan "emsaller" belli ölçüde önem taşıyabilir.[30]

Weber'in üçüncü otorite tipi, bizi burada daha yakından ilgilendiren karizmatik otoritedir. Karizma, belli bir kişiyi, alelâde insanlardan ayıran tabiatüstü, insanüstü veya hiç değilse son derece istisnaî birtakım güçler ve nitelikler anlamında kullanılmaktadır. Sıradan insanların erişemiyeceği bu nitelikler, Tanrı vergisi veya örnek bir kişiliğin sonucu olarak görülür ve bu nedenle toplum, ilgili kişiye lider gözü ile bakar. Karizma durumunda önemli olan, liderin herhangi bir objektif kritere göre söz konusu nitelikleri taşıyıp taşımaması değil, taraftarlarının veya takipçilerinin gözünde böyle görülmesidir. Tarihte birçok karizma durumları, karizmatik liderin

[29] Aynı eser, s. 333-36.

[30] Aynı eser, s. 341-42.

Levent Şahverdi Arşivi

yarattığına inanılan bir "mucize"den kaynaklanmıştır. Karizma, liderle takipçileri arasında olağanüstü yoğun ve duygusal bir kişisel ilişki yaratır. Karizmatik liderin takipçileri, ona itaatı bir "çağrı", bir "misyon", bir "manevî ödev" olarak görürler. Karizmatik liderin yönetici kadrosu, ne akılcı-hukukî otoritedeki gibi bürokratik görevlilerden, ne geleneksel otoritedeki gibi kişisel maiyetten veya saray halkından oluşur. Bu kadronun kendisi de, liderin karizmatik niteliğini farketmek ve onun çağrısına cevap vermek anlamında, karizmatik bir karakter taşır. Karizmatik liderin yönetici kadrosu, lidere hiçbir şekilde ekonomik menfaat bağları ile de bağlı değildir. Hattâ bu tür menfaatleri küçümser ve reddeder. Geçimini, ne akılcı-hukukî otorite durumlarındaki gibi belli ve düzenli bir maaştan, ne de geleneksel otoritede olduğu gibi geleneksel şefin lûtuf ve ihsanlarından sağlar. Saf karizma durumlarında bu kadro, genellikle, düzensiz bağışlar ve ganimetlerle geçinir. Nihayet, karizmatik otorite, kendisini ne akılcı-hukukî kurallarla, ne geleneksel kurallarla bağlı hisseder. Weber, geçmişi ve geleneği reddetmesi itibarile karizmatik otoriteyi, en büyük bir inkılâpçı güç olarak vasıflandırmaktadır.[31]

Atatürk'ün siyasî liderliğinin belirgin karizmatik nitelikler taşıdığında, yerli ve yabancı yazarlar görüş birliği halindedir.[32] Meselâ Rustow'a göre, "Mustafa Kemal'in başarıları, karizmatik liderlik varsayımı ile iyi uyuşmaktadır. Kişisel teşebbüs gücü, tehlikelerden kılpayı kurtulması, gitgide artan başarılar, halkın desteğinin giderek güçlenmesi, bütün bunlar, kurumları yeniden yaratma ve tüm bir halkın tutumlarına yeni bir şekil verme şansını arttırmaktaydı."[33] Ayrıca, bazı siyasî kültürlerin, karizmatik liderliğin doğuşuna diğer kültürlere oranla daha elverişli bir ortam yarattığı; cesaret, kahramanlık, vatanseverlik, otoritarizm gibi bazı değerleri ön plâna çıkaran Türk siyasî kültürünün buna bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.[34] Nihayet, bir milletin hayatında bazı dönemler, özellikle ağır kriz dönemleri, karizmatik liderin ortaya çıkışı bakımından daha elverişli olabilir. Gene Rustow'a göre, "karizmanın siyasal

[31] Aynı eser, s. 358-63.

[32] Metin Heper, "Atatürkçülük: Karizmanın Emredici Siyasal Çerçeveye Dönüşümü", *Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan* (Ankara, 1977: A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları), s. 186.

[33] Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk," s. 577.

[34] Heper, a.g.e., s. 189-91.

Levent Şahverdi Arşivi

tahlili, liderin kişiliği ile değil, onun doldurduğu boşlukla işe başlamalıdır. Nasıl ki, fizikte bir boşluk, onu işine alacak bir kabı gerektiriyorsa, siyasal bir boşluk da sadece liderliğin, kurumların veya meşru otoritenin yokluğu değil, aksine bunlara en çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde bu unsurların gereğince işleyememesi anlamına gelir. Dolayısıyle tipik karizmatik durumlar, yerleşik otoritenin âniden çöktüğü veya insan topluluğunun dirliğinin ciddî fakat anlaşılması güç bir tehditle karşı karşıya kaldığı durumlardır. Karizmatik liderlik, bir çeşit kriz liderliğidir." [35] Gerçekten Atatürk, modern Türk tarihinin en bunalımlı dönemlerinden birinde, gerçek bir ölüm-kalım savaşı sırasında ortaya çıkmıştır.

Günümüzün geleneksellikten modernliğe geçiş halindeki birçok toplumlarında karizmatik liderlerin, bu geçişi kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahip oldukları ileri sürülmektedir. Karizmatik lider, halkın kendi şahsına yönelen coşkun duygusal bağlılığından güç alarak birtakım geleneksel kalıp ve kuralları daha kolayca kırabilir ve modern bir düzenin yaratılmasında etken olabilir. Diğer bir deyimle karizmatik lider, geleneksel otoritenin iflâsından, akılcı-hukukî otoritenin de henüz kurulamamış olmasından doğan otorite boşluğunu, hiç değilse geçici bir süre için doldurur. Weber'in bu anlamda karizmatik lideri, en büyük bir inkılâpçı güç olarak gördüğüne daha önce değinmiştik. Bu açıdan bakıldığında da, Atatürk'ün siyasî liderliğinin karizmatik liderlik tipine uygun düştüğü söylenebilir. Atatürk'ün gerçekleştirdiği ölçüde geniş kapsamlı değişimler, ancak kendi misyonuna inanmış, uzak geleceği görme yeteneğine (vizyon) sahip, toplumu üzerinde büyük kişisel etki gücü olan karizmatik bir liderin eseri olabilir.

Bütün bunlara rağmen, Atatürk'ün siyasî liderliğinin tamamen karizmatik unsurlara dayanmadığı; Atatürk'ün kendisinin de, iktidarının kişisel karizmatik temeline fazla güven beslemediği veya karizmasını kullanma konusunda pek istekli davranmadığı da bir gerçektir. [36] Atatürk, liderliğinin ilk günlerinden itibaren, otoritesini mümkün olduğu ölçüde akılcı-hukukî temellere dayandırmaya özen göstermiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Atatürk, İstanbul hükûmeti ile ilişkilerin kopmasını elden geldiğince geciktir-

[35] Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk," s. 575.

[36] Aynı eser, s. 578.

Levent Şahverdi Arşivi

meye çalışmış; kaçınılmaz kopma gerçekleştikten sonra da, Anadolu'da kurduğu yönetimin yeni ve inkılâpçı yönlerini bir süre gözden saklamayı tercih etmiştir. Atatürk'ün, İstanbul hükûmetince askerî görevine son verildiği anda faaliyetlerine, Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesinin yönetim kurulu (heyet-i faale) başkanı olarak yeni bir hukukî temel bulmuş olması da ilginçtir.[37] Şunu da ekleyelim ki, bu Cemiyet, bir ihtilâl cemiyeti değil, Osmanlı kanunlarına göre kurulmuş, tamamen kanunî bir dernekti. Nitekim gene *Nutuk*'ta, Erzurum Kongresince seçilen Heyet-i Temsiliye üyelerinin isim ve hüviyetlerinin "Cemiyetler Kanununa tevfikan ilmühaber itası zımnında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 1919 tarihli beyanname"de gösterildikleri ifade edilmiştir.[38]

Atatürk'ün liderlik faaliyetlerine dayanak yaptığı bu yeni hukukî temel, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde seçildiği "Heyet-i Temsiliye" başkanlığı ile devam etmiştir. Bu dönemde Atatürk'ün, yazışmalarını "Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal" diye imzalamaya özen gösterdiği dikkati çekmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışından sonra bu temel, Meclis Başkanlığı sıfatı ile daha da güçlenmiştir. Atatürk'ün, faaliyetlerinde hukukî temellere dayanma konusunda ne kadar hassas olduğu, hukukî sürekliliği korumaya ne derece özen gösterdiği, Büyük Millet Meclisinin açılışından hemen önceki günlere ilişkin şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: "*Filhakika İstanbul'da Meclis dûçar-ı tecavüz olup dağılınca meb'usları toplamaya ve bahusus izah ettiğim veçhile bir meclis tesisine tevessül edebilmek için bir an tereddüt ettim. Meclis-i Meb'usan Reisi bulunan Celâlettin Arif Bey'in gelip gelmeyeceğini bittabi bilemiyordum. Gelmesi halinde, onun muvasalatına intizar ve daveti onun vasıtasıyle yaptırmayı düşündüm. Fakat vaziyet pek çok sürat ve isticali âmir bulunuyordu. Meçhul bir ihtimale intizaren izaa-i vakit etmeyi muvafık-ı ihtiyat bulmadım.*"[39]

Atatürk, Millî Mücadele günlerinde, karizmatik ve akılcı-hukukî otorite unsurlarına ek olarak, zaman zaman geleneksel otorite sembollerinden de yararlanmayı ihmal etmemiştir. İstanbul hükûmetinin onu ve yakın arkadaşlarını Şeyhülislam fetvasıyla ölüme

[37] *Nutuk I*, s. 84-85.

[38] Aynı eser, s. 90-91.

[39] Aynı eser, s. 566-67

Levent Şahverdi Arşivi

mahkûm etmesine karşılık, 152 Anadolu müftüsüne işlemin geçersizliğini ilân eden bir karşı fetva hazırlatılması, bunun belirgin bir örneğidir. Başka bir örnek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışında geleneksel-dinsel sembollerin büyük ölçüde kullanılmış olmasıdır. Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla kolordulara, illere, Müdafaa-i Hukuk merkez kurullarına ve belediye başkanlıklarına gönderilen 21 Nisan 1920 tarihli telgrafa göre,

1 — *Tanrı'nın yardımıyla Nisanın yirmi üçüncü cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.*

2 — *Vatanın bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlık makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayatî görevleri yapacak olan bu büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakta o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram camisinde cuma namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından ışıklanılacak ve güç kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak Meclisin toplanacağı özel yere gidilecektir. Toplantı yerine girilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak, Meclise değin, Kolordu Komutanlığınca askerî birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.*

3 — *Bu günün kutsallığını pekiştirmek için bugünden başlayarak il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak ve hatimin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra Meclisin toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir.*

4 — *Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarıda belirtildiği gibi şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak; cuma günü ezandan önce minarelerden salâ verilecek; hutbe okunurken Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin şanlı adı anıldığı sırada, kendisinin, ülkesinin ve bütün uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa ermeleri için ayrıca dua edilecek; cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce Halifelik ve Padişahlığın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan millî çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nce verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan dinsel söylevler verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören yapıldıktan sonra, Osmanlı ülkesinin her yerinde, hükûmet konağına gidilerek, Meclisin açılışından dolayı resmî kutlamalarda bulunulacaktır.*

Levent Şahverdi Arşivi

Her yerde cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde "Mevlit" okunacaktır." [40]

Görülüyor ki, Atatürk'ün siyasî liderliği, salt karizmatik liderlik unsurlarına değil; karizmatik, akılcı-hukukî ve zaman zaman geleneksel otorite unsurlarının ustaca bir karışımına dayanmaktadır. Buna, daha önce belirttiğimiz gibi, Atatürk'ün halkın teşkilâtlandırılmasına ve siyasî kurumların yaratılmasına verdiği büyük önemi de eklemek gerekir. Belki Atatürk'ü birçok karizmatik liderden ayırdeden en önemli özellik de, onun bu teşkilâtçı ve kurum yaratıcı vasfıdır. Rustow'a göre de, Atatürk'ü zamanının diğer önde gelen kamusal şahsiyetlerinden ayıran en önemli özellik, onun karizmadan en uzak olan özelliği, yani "teşkilâtlanma konusundaki daha büyük ve daha yoğun çabasıdır. Onu, kendisini karizmatik bir durum içinde bulmuş bir teşkilât adamı olarak nitelendirmek daha isabetli görünmektedir." [41] Gene Rustow "Kurum Kurucusu Olarak Atatürk" (*Atatürk as an institution-builder*) başlığını verdiği başka bir makalesinde şöyle diyor: "Herşeyden önce Atatürk, organik bakımdan geçmişin mirası üzerine inşa edilen, bugünün ihtiyaçlarına etkin biçimde cevap veren ve belirsiz bir geleceğin tehditlerine karşı halkını koruyan bir dizi kurum yaratmıştır." [42]

Gerçekten Atatürk, Millî Mücadelenin ilk günlerinden itibaren belki en yoğun çabasını, sağlam ve sürekli bir devlet yapısı kurma hedefine yöneltmiştir: İlkin Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı, sonra Büyük Millet Meclisi, daha sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yerini alan Halk Fırkası... O, otoritesini karizmasından veya ordu üzerindeki büyük etkisinden değil, düzenli olarak yapılan seçimlerle beliren millet iradesinden almayı tercih etmiştir. O dönemdeki seçimlerin tek-partili oluşu seçimlerin ilke olarak taşıdığı önemi ortadan kaldırmaz. Önemli olan, Atatürk'ün kendi ölümünden sonra da aksamadan işlemeye devam edebilecek bir siyasî yapı kurmayı başarmış olmasıdır. Nitekim Atatürk'ün ölümünden sonra bir liderlik bunalımı meydana gelmediği gibi, bu siyasî yapı, şartlar izin verdiği anda, pek küçük değişikliklerle çok-partili bir siyasî hayata intibak ettirilebilmiştir.

[40] Aynı eser, s. 576-77.

[41] Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk," s. 522-23, 579.

[42] Rustow, "Atatürk as an Institution-Builder," s. 57.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün kurduğu siyasî kurumlar arasında en önemli yeri, Türkiye Büyük Millet Meclisi işgal etmektedir. Atatürk, pek çok konuşmasında Büyük Millet Meclisini yüceltmiş, onu "devlet binasının temeli" olarak nitelendirmiştir. Bu anlamda Atatürk, Devleti Türkiye Büyük Millet Meclisi ile özdeştirmiştir, demek yanlış olmaz.[43] Atatürk'ün şu sözleri çok dikkate değer: "*Memleketin mukadderatında yegâne salâhiyet ve kudret sahibi olan Büyük Millet Meclisi, bu memleketin düzeni için, iç ve dış emniyet ve masuniyeti için en büyük teminattır. Büyük millî dertler şimdiye kadar ancak Büyük Millet Meclisinde şifa buldu. Gelecekte de yalnız orada kesin tedbirlerini bulabilecektir. Türk milletinin sevgi ve bağlılığı daima Büyük Millet Meclisine yöneldi ve daima oraya yönelecektir.*"[44]

Atatürk, yarattığı siyasî kurumların sürekliliğine olan inancını da, son günlerindeki şu sözleriyle belirtmiştir: "*Şayet ölecek olursam, memlekete ait söyleyecek hiç bir şeyim yoktur. Zira mevcut Cumhuriyet kanunları bu işleri temine kâfidir.*"[45] Gerçekten de böyle olmuş, onun yarattığı siyasî kurumlar, büyük liderin ölümünden sonra da istikrar içinde işlemeye devam etmiştir.

Aslında, karizmatik liderliğin mahiyeti, kurumlaşmaya pek elverişli değildir. Tarihte pek az karizmatik lider, otoritesini kurumlaştırmada başarılı olabilmiştir. Bu sebeple, karizmatik liderlerin ölümünden sonra genellikle tehlikeli iktidar boşlukları ve iktidar kavgaları görülmüştür. Rustow, çağdaş Üçüncü Dünya liderlerini bu açıdan karşılaştırarak şunları söylemektedir: "Arkalarında kendilerini destekleyecek büyük bir teşkilât bulunmayan ve ellerindeki ufak çapta teşkilâtlardan da sıkıntı duyan Sukarno ve Nkrumah gibi liderlerle, yaygın bir teşkilâtı devralmış veya onu yaratabilmiş olan Atatürk ve Nehru gibi liderler arasında önemli bir fark vardır. İkinci modelin çok daha istikrarlı olduğu açıktır. Ancak bu modelde, Weber'in düşündüğü gibi önce karizma, sonra da bunun rutinleşmesi (tekdüzeleşmesi) tarzında açık bir sıra gözlemlenmemektedir. Nehru ve Atatürk, şöhretlerinin en çok karizmatik nitelik taşıdığı dönemlerde bile, teşkilâtlarını geliştirmeye çalışıyorlardı. Bu örneklerde rutinleşme,

[43] Metin Heper, "Atatürk'te Devlet Düşüncesi", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk* (İstanbul, 1983: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları), s. 236-37.

[44] *SD I*, s. 366.

[45] Kocatürk, a.g.e., s. 235.

Levent Şahverdi Arşivi

karizmanın ortaya çıkması ile aynı anda, hattâ ondan önce başlamıştı." [46]

Bu alıntıda değinilen "karizmanın rutinleşmesi" (*routinization of charisma*) Weber'in ortaya attığı ve ayrıntılı olarak tahlil ettiği bir kavramdır. Weber, karizma kavramının, günlük rutin işlere yabancı olduğunu, bu anlamda karizma ile rutinleşmenin birbiriyle çeliştiğini kabul etmektedir. Ancak karizma, salt kişisel niteliği itibarile, istikrarlı bir otorite ilişkisi meydana getiremez. Eğer tamamen geçici bir olgu olarak kalmayacaksa, karizmanın köklü bir değişim geçirmesi zorunludur. Aslında, karizmatik otoritenin saf şeklinin, ancak bu tür otoritenin doğuş süreci sırasında var olabileceği söylenebilir. Bu otoritenin istikrar kazanması, onun ya gelenekselleşmesi veya rasyonelleşmesi, ya da her iki tür değişime birden uğramasıyla mümkündür. Söz konusu dönüşümün temelinde yatan saik, karizmatik liderin yarattığı ilişkinin devamında, gerek liderin yönetici kadrosunun gerek taraftarlar ve takipçiler kütlesinin maddî ve manevî menfaatlerinin bulunmasıdır. Karizmanın rutinleşmesi, özellikle karizmatik liderin ölümü ve halefiyet probleminin ortaya çıkması ile birlikte söz konusu olmaktadır. [47]

Atatürk'ün siyasî liderliğinin tahlilinde, karizmanın rutinleşmesi kavramının çok yararlı olduğunu sanmıyoruz. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Atatürk'ün siyasî liderliği saf bir karizmatik otorite tipine değil, karizmatik otorite ile diğer otorite tiplerine ait unsurların karışımına dayanmaktadır. Bu karışım içinde teşkilat, kurumlar ve akılcı-hukukî otorite kalıpları, başlangıçtan itibaren büyük önem taşımıştır. Rustow'un çok yerinde olarak belirttiği gibi, Atatürk örneğinde rutinleşme, karizmadan daha doğrusu karizmatik liderin ölümünden sonra değil, karizmanın ortaya çıkmasıyla birlikte başlamıştır. Bu anlamda, Atatürk'ün kurmuş olduğu siyasî yapıların istikrarını, karizmanın rutinleşmesi kavramı ile değil, bu yapıların başlangıçtan beri taşıdıkları güçlü akılcı-hukukî otorite unsurları ve Atatürk'ün bu unsurları Türk toplumuna benimsetmekteki başarısı ile açıklamak daha doğru olur.

[46] Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk," s. 579.
[47] Weber, a.g.e., s. 363-73.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE'NİN AKIL ÇAĞINA GEÇMESİ

Prof. Dr. AHMET MUMCU

Immanuel Kant, Dünya düşünce tarihinde devrim yapan "Saf Aklın Eleştirisi" adlı eserini 1781 yılında yayınladı. O günlerden birkaç yıl önce, 1773 yılında Osmanlı Devleti'nde şöyle bir olay geçti: O yıl, ünlü Baron de Todd'un gayretleriyle Hasköy'de, ileride kurulacak mühendishaneye temel olması için bir "Hendesehane" açıldı. Bu hendesehanenin açılmasına itiraz eden bazı hendeseciler çıktı. Bunun üzerine Baron de Todd bunları sınava çekti; bilgilerini anlamak istedi. Soru, bugünkü ölçülerimiz içinde dehşet vericidir: "Bir üçgenin iç açılarının toplamı kaç derecedir?" Kimse cevap veremedi. Sonunda içlerinden biri "Üçgenine göre değişir" dedi[1].

Evrenin en büyük gerçeklerinden biri olan çekim kanunu XVII. yüzyıl sonlarında Newton tarafından bulunup açıklanıyor; bilimin gelişme hızı akılları durduracak ölçülere çıkıyordu. Aynı sıralarda Leipniz diferansiyel matematiğin ilkelerini dünyaya ilân ediyordu. Gene aynı yıllarda, 1716'da, Avusturyalılarla yaptığımız Petervaradin Savaşı, vezir-i azam Damat Ali Paşa'nın müneccimlere danışması sonucu yitiriliyor ve yıldız hesaplarını doğru yapamadığı, bu sebeple savaşın kaybedildiği iddiası ile bir molla cezalandırılıyordu[2]. Osmanlılar bilimsel düşünceye o kadar yabancı kalmışlardı ki, aynı savaşta şehit düşen Ali Paşa'nın malları müsadere edilirken, muhallefatı içinde bulunan kitaplardan felsefe, eski çağ tarihi ve astronomiye ait olanların genel kitaplıklara konulması Şeyhülislâm İsmail Efendi'nin fetvası ile yasaklanıyordu[3]. Demek ki, yıldızlara inanarak savaş yöneten Ali Paşa, devletin en saygın kişisi olan ve en bilgili adam sayılan Şeyhülislâmdan daha ileri düşünceli imiş.

[1] İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, IV, Ankara 1956, s. 480 not 1.

[2] Aynı eser IV/2, 534 not 1.

[3] Adnan ADIVAR, Osmanlı Türklerinde İlim, (İkinci Tabı), İstanbul 1943, s. 139.

Levent Şahverdi Arşivi

Teleskop ve dürbün 1608 yılından itibaren Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştı. Medreseli iki Türk astronomunun 1672 yılında teleskoptan habersiz oldukları saptanmıştır[4].

Rastgele verdiğimiz bu birkaç örnek, Osmanlı toplumundaki bilim anlayışının durumunu göstermektedir. Bu tür olaylar ne yazık ki sayılamayacak kadar fazladır. İleride birkaç örnek daha vereceğiz. Bütün bunlar Osmanlıların, XVI. yüzyılda batıda başlayan "Akıl Çağının" içine giremediklerini, bu çağın nimetlerinden yararlanamadıklarını pek açık bir biçimde göstermektedir. Öyle ise, "Akıl Çağı" nedir?

Akıl Çağının nasıl başladığını, geliştiğini bu kısa yazıda anlatmak, kuşkusuz mümkün değildir. Ama, birkaç cümle ile bir kaba şemasını çizmeye de çalışmamız, konumuzu anlayabilmemiz için gereklidir.

Dar anlamıyla akıl çağı, büyük matematikçi ve filozof Descartes'in XVII. yüzyıl başlarında yaydığı "akılcılığın" (Rasyonalizmin) egemen olduğu dönemlerdir. Ama, rasyonalizme, felsefî görüş bakımından aykırı olan deneycilik de aslında akıl çağının içindedir. Rasyonalizm, bilgiyi edinmek için ilk ve en önemli işlevin akla düştüğünü söylerken, deneyciler bilgimizi ancak deneyle kazanabileceğimizi ileri sürerler. Bize kalırsa, aslında deneyciler de eninde sonunda akla dayanırlar. Bu bir zorunluluktur. Deneyle kazanılan bilgilerin, gerçek anlamıyla eleştirilmesi, sistemleştirilmesi, gene akılla olacaktır. İşte XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Batıda yayılan akılcılık, deneycilik ile birlikte akıl çağını açmıştır. Evet, gerçek anlamıyla akıl çağı Descartes ile başlamıştır; ama, o büyük dâhiyi doğuran önemli başka olaylar vardır.

Antik felsefeyi dirilterek, akıl ile inancı dağdaştırmaya çalışanlar, ilkönce İslâm uygarlığından çıkmışlardır. Bu bir gerçektir. Batıda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan devletlerde antik kültür ile ilişki kesilmişti. İslâmlık geniş alanlara yayılmaya başlayınca İslâm bilginleri ellerine geçen antik eserleri okuma yoluna girdiler. Özellikle Yunanlı filozoflardan Platon ile Aristoteles'i tanıdılar. Doğa bilimleri alanındaki belli başlı eserleri öğrendiler. Böylece İslâm dünyasında bir uyanış oldu. XI. yüzyılda bu gelişme

[4] Hikmet BAYUR, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1974, s. 26. not, 41.

Levent Şahverdi Arşivi

doruk noktasına vardı. Özellikle Endülüs Arapları aracılığı ile Batı dünyası antik düşünce ile temasa geldi. İslâm bilginleri akılcı bir görüşe yaklaşmak üzere iken, gene aynı yüzyılda Gazzali'nin (1058–1111) başlattığı mistik akım, İslâm uygarlığına egemen oldu. Bu yeni akım, akıla güvenilmemesini, gerçeklerin ancak inanç ile kavranabileceğini belirtiyordu. Doğu İslâm alemi bu akıma tutsak oldu. Endülüs Müslümanları bir süre bu akımın dışında kalabildiler. Hatta, mistik akımın Doğuda gelişmesi sırasında, İspanya'da İslâm uygarlığının en büyük dâhisi İbnirrüşt (1126–1198) çıktı. Belki skolastik felsefede en rasyonel düşünen bilgin o'dur. O'na göre, akıl, inançtan önce gelir. Batılılar Averroes dedikleri İbnirrüşt'ün düşüncelerini benimsemişler, ona bağlı okullar kurmuşlardır. Öyle ki, sonraları Hıristiyan skolastiğine ters düştüğü için büyük Ortaçağ filozofları, özellikle von Aquen ve Magnus, o'nun düşüncelerini çürütmek için uğraşmışlardır.

İbnirrüşt akılcılığı, daha O'nun sağlığında, Endülüs'te bile tehlikeli bulunmuştur. Doğu İslâm dünyasına ise en küçük bir etki dahi yapamamıştır. Bir süre sonra Endülüs de karanlıklar içine daldı. Artık, XII-XIII. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında sadece din bilgini yetişmektedir. Doğa bilimleri, en çok İbn-i Sina, el-Kındi, el-Biruni düzeyinde kalmıştır. Hatta bir süre sonra o düzeyin bile altına düşülmüştür. Bir dâhi sosyolog olan İbni Haldun, XIV. yüzyılda adını bugüne kadar duyurabilen son evrensel İslâm bilginidir. İşte bu sıralarda Batı bilim alaminde yavaş yavaş devrim çağı da başlıyor. İslâm bilim ve felsefesinden devraldıkları antik mirası, batılılar artık skolastik düşünce alanından çıkarmaktadırlar. Daha XIII. yüzyılda akıl ve gözlem yoluyla gerçeklere ulaşma yolları denenmeye başlanır. Bu konuda özellikle Roger Bacon (1210–1294)'un adı belirtilmelidir. Batı dünyasındaki uyanma, sonunda XV. yüzyılda artık çok açık bir hedefe, yani akılcılığa yönelmektedir. Ortaçağ bilimi, bu yüzyılda Kopernikus'un (1473–1543) ünlü buluşu ile iflas eder. Onun ardından gelen Tycho Brahe (1546–1601) ve nihayet Kepler (1571–1630) aklın, matematiğin zaferinin, uzayın gizli kanunlarını bulma yoluna girilmesinin başlangıcıdır. Özellikle Kepler astronomi ve mekanik konularında, devrim yapmıştır.

Öyle sanılır ki XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl, bilimsel gelişmenin altın çağıdır. O dönemde Vesal, Ortaçağ anatomisini bırakarak modern tıp biliminin temelini atar. O yüzyıl Galilei fizik

Levent Şahverdi Arşivi

bilimini skolastik kalıplardan, Aristoteles sisteminden çıkartır. Düşünce ve deney yolu ile fizik kanunlarını araştırır. Bilimde "niçin" sorusu yerine "nasıl" sorusunun cevaplandırılmasını önerir. Ve gene o yüzyılın sonunda akıl çağını gerçekten açan Descartes doğar (1596). 1650 yılına kadar yaşayan bu dahiye insanlık çok şey borçludur. Descartes, aklın en büyük buluşu olan matematiği büyük bir zevkle işlemiş, akıldaki temel ilkelerin matematikle olan ilişkisini ortaya çıkarmıştır. John Stuart Mill'in (1806–1873) O'ndan ikiyüz yıl sonra söylediğine göre, Descartes matematiği içinde özellikle "analitik geometri pozitif bilimlerin ilerlemesi yolunda bugüne kadar atılmış olan en büyük adımdır"[5]. Böylesine büyük bir dahi, gerçeklerin, hatta doğrudan doğruya varolmanın, ancak "akıl" ile mümkün olacağını ortaya atarak akılcılık akımını başlatmıştır. Düşünmekle varolunabilir: "Düşünüyorum, öyle ise varım". Artık, deneycileri de içine alan ve özgür düşünceye dayanarak "kendini bulan, aklın ışığı ile aydınlanmış"[6] yeni bir çağ başlamaktadır. XVII. yüzyılda Descartes matematiği işlenir, fizik bilimi bağımsızlaşır. 1628'de Harvey kan dolaşımını bulur ve Ortaçağ tıbbı da kesinlikle tarihe karışır. Hele bu yüzyılın sonunda, yukarıda belirttiğimiz çekim kanununun Newton tarafından bulunması bilimsel gelişmeyi doruk noktasına çıkarır. XVIII. yüzyıl, bu ana buluşlara dayanılarak yeni üstün başarıların kazanılmasına yol açmaktadır. XVII ve XVIII. yüzyılda Batı bilimindeki buluşların adlarını saymak bile saatler alabilir. Bütün bu gelişmeler sanayileşmeyi doğurmuş ve modern toplum modeli belirmiştir.

Akılcılık giderek yalnız pozitif bilimlerde değil, diğer alanlarda da yerleşti. Daha Ortaçağ sonlarından itibaren, Romalıların akla dayanarak geliştirdikleri hukuk, yeniden araştırma konusu yapıldı. Hukuk, akla dayandırılmaya başlandı. Sanatta, doğayı veya insanı anlatmak yolu tutuldu. Bu yolla üstün eserler yaratıldı. Reformun getirdiği ortam içinde, toplum olmasa bile, düşünce özgürleşti; aklın ışığı ile bağımsızlaştı. İleride bu, devlet ve siyaset felsefesine de yansıyacak ve XIX. yüzyılda demokrasi de akılcılığın bir ürünü olarak tarihteki yerini alacaktır. İlk akılcıların başlangıçta, özellikle kilise

[5] Erich Temple BELL, Büyük Matematikçiler, (Tercüme Edenler: Ömer İnönü, Cüneyt Akova, İsmail İşven, Zübeyr Demirgüç) 1, İstanbul. 1945. s. 31.

[6] Macit GÖKBERK, Felsefe Tarihi, İstanbul 1962, s. 178.

Levent Şahverdi Arşivi

çevrelerinde tepki ile karşılaştıkları bilinir. Bunların bir bölümü ölüm tehlikesi içinde, büyük yoksulluklarla savaşarak yaşamamışlardır. Galilei'nin başına gelenleri herkes hatırlar. Öyle ki, çağdaşı Descartes, O'nun başına gelenlerden ürktüğü için büyük bir araştırmasını yayınlamaktan kaçınmıştır. Ancak şurası da bir gerçektir: Galilei olayından sonra akılcı bilginlerin saygınlığı arttı. Örneğin, Descartes'in ününü duyan İsveç Kraliçesi Christine onu yanına çağırmıştır. Özellikle aristokrat çevreler ve yeni canlanan burjuvazi XVII. yüzyıl başlarından sonra kesinlikle bilimin yanında yer almışlardır. Hatta büyük bazı bilginler daha da önceleri, XIV. yüzyılda horlanmalarıyla birlikte, onları her zaman destekleyip koruyabilecek soylular bulabilmişlerdir. Giderek özgür düşüncenin doğduğu yerlerden olan Avrupa üniversiteleri onları açan, besleyen kralların, prenslerin, kent halklarının övünç ve kıvanç noktaları olmuşlardır. Arada bir ufak tefek sürtüşmeler dışında, kilise, bilimle karşı karşıya gelmekten çekinmiştir. Hattâ artık kilise içinden bile bazen ünlü doğa bilginleri çıkmaktadır.

Sanat alanına XVIII. yüzyıl sonundan itibaren romantizm egemen olmaya başlar. Bu belki akılcılığın katı gerçekçiliğine karşı doğan bir tepkidir. Ama şu var ki, romantik sanatçılar da insanı, toplumu kendilerine konu almışlardır. Yaklaşımları akılcıdır. Ancak daha duygulu ve coşkuludurlar. Bilime ise romantizmin girmesinin mümkün olmadığını belirtmek gerektir.

Şimdi gözlerimizi Osmanlı âlemine çevirelim: Osmanlı Devleti kurulduğu zaman, İslâm dünyasında biraz önce belirttiğimiz durgun çağ başlamıştı. Bir bütün olan İslâm uygarlığı içinde bulunan Türkler, bilim alanında, eskiden yazılmış eserleri ve onların içindeki düşünceleri doğru olarak kabul etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti gelişmeye başladığı zaman, skolastik bilimle uğraşacak elemanları bile yoktu, yahut çok azdı. Bu nedenle, İslâm bilimsel gelişmesinin kalıntılarının bulunduğu Doğu ülkelerinden zaman zaman bilgin ithal edilmek zorunda bile kalınmıştır. II. Mehmet zamanında Osmanlı biliminde "eski usul" bir canlanma vardır. XI-XII. ci yüzyıldaki gelişme çağının ürünleri İstanbul'da toplanmakta, bu eserlerin okunması, şerhi, tartışılması özendirilmektedir. Ortaçağ tıp ve matematiği mümkün olan ölçüde öğretilmek istenmektedir. Unutulmaması gerekli olan, artık bu bilimlerin öldüğünü hatırlamaktır. II. Mehmet

Levent Şahverdi Arşivi

büyük bir iyi niyetle eskiyi restore etmek isterken, birkaç yıl sonra Kopernikus çıkacaktır.

III Mehmet'in çabaları bile o'ndan sonra verimsiz kalmıştır. Osmanlı Devleti siyasal ve askerî bakımdan gelişiyordu ama, sınırlarının birkaçyüz kilometre uzağında başlayan akıl çağından tam anlamıyla habersizdi. Descartes, Kepler, Galilei, Harvey, Bacon ve niceleri XVI-XVII. yüzyıllar Avrupa'sının bilim hayatını altüst ederken, en gelişkin medreselerin bulunduğu İstanbul'daki müderrislerin bu adlardan hiç haberleri yoktu. Hele o yüzyıl artık, İslâm skolastiğinin büyük eserlerini bile okuyup anlayacak bilgin kalmamıştı. Nerede kaldı ki örneğin Kepler, hatta Kopernikus bilinsin.

XVII. yüzyıl sonunda bu karanlık gidiş daha da hızlanır. Batıdaki bilim gelişmesinin tümden dışında kalan Osmanlı devletindeki medrese sistemi de çöker. Bilimler tek bilim – şeriat – olarak okutulur. Öyle ki "Medrese-i Tıbbiye" gibi bir yerde müderrislik yapan kimse, kadılıklara bile atanmaktadır[7]. Din öğretimi herşeydir. Tıp, fizik, matematik bile dinin içindedir[8].

Ama isterseniz bütün bu söylediklerimizi, Osmanlı tarihini ve uygarlığını en iyi tanıyan ve seven İ. H. Uzunçarşılı'nın dilinden tekrarlayalım. Bilindiği gibi XVI. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olarak kabul edilir. O dönemdeki bilim durumu için Uzunçarşılı bakınız ne diyor: "... Avrupa'da Rönesansın husule getirdiği faaliyet almış yürümüş bulunuyordu. Halbuki Osmanlılarda müspet ilimlerin ve aklî eserlerin yerine naklî ilimlerin daha ziyade revaç bulması Avrupa ilim âlemiyle bir tezat teşkil ediyordu". Öyle ki "müspet ilimlerden şöyle böyle okunanlar bile medreselerden çıkarılmışlardı"[9]. XVIII. yüzyıl için aynı yazarın hükmü daha da acımasızdır. "Bu asırda, her ne kadar medrese âlimlerinin mahdut mikdarda telifleri görülüyor ise de, bunlar ilmî bir teliften ziyade tefsir ve hadise dair mütalâalar ile bazı dinî, hukukî ve felsefî eserlere hâşiye, şerh ve talikat ile avâmil, izhar ve kafiye gibi kavaide dair herhangi bir ilme dair eserlerin izahından ileri geçmemektedir. Âlimlerimizin bu tetkikleri hiç şüphesiz fikir hareketi idiyse de sahası

[7] Başbakanlık Arşivi Fekete Ayrımı Belgeleri. A. RSK. Tarihi: 6. Ş. 1086/26 1675.

[8] ADIVAR, 105.

[9] UZUNÇARŞILI, III/2, 1954, s. 490, ve not.

Levent Şahverdi Arşivi
Levent Şahverdi Arşivi

pek dar olan şark ilim metodundan dışarı çıkamayan ve eski dar çerçevesi içinde kalan bir hareketten ileri geçememekte idi. Bizdeki bu Ortaçağ kafasının hiç değişmeyen devamına karşı Batı ilim âlemi her sahada geniş adımlarla ilerlemiş ve ilerliyordu" [10].

Rahmetli Uzunçarşılı'nın ve en ünlü eserlerinde aynı görüşü paylaşan Adnan Adıvar'ın bu sözlerine ufak bir ekleme yapmak gerektir: XVI. yüzyıl sonundan itibaren, tek bilim olan din alanında bile sönüklük başlamıştır. Din bilginleri bir Kemalpaşadaze veya Ebussuud Efendi ayarına çıkamamaktadırlar. Hatta onların düzeyinin altında olanlar bile günden güne azalmaktadır.

Ama XIX. yüzyıla kadar, gelişmemekle birlikte din kadar önemli bir başka konu vardır ki, o, hiç ihmal edilmez. Bu da "İlm-i nücum" dur. Yani astroloji. Saray başta olmak üzere, müneccimsiz hiçbir iş görülemez duruma gelinmiştir. İlk zamanların böyle safsatalara aldırış etmeyen gerçekçi padişahları ve devlet adamları gitmiş, her işini yıldız falıyla saptanan "eşref saate" bırakanlar gelmiştir. Müneccimbaşı sarayda seçkin bir yere sahip görevliydi. XVIII. yüzyıl başında yazdığı ünlü kitabında Kantemir, müneccimbaşılık hakkında dikkate değer bilgiler verir [11]. Gerçekten hele o yüzyılda artık müneccimsiz hiçbir iş görülemez. Örneğin, Batıdaki o büyük yüzyılın ikinci yarısında, 1757–1774 tarihleri arasında, "uyanık düşünceli ve düzeltim yanlısı" olarak ün kazanan III. Mustafa, Osmanlı padişahıdır. Bu padişah, Batıdaki gelişmeyi takdir ve kıskançlıkla izler.

Düzeltim yapmak ister ama, O'na göre Avrupalıların ileri gitmesinin baş nedeni çok iyi müneccimlere sahip olmalarıdır. Böylece, olayları daha önceden görüyorlar ve gerekeni yapıyorlardı. Bu hükümdar Avrupa'dan astroloji kitapları getirirdi. Bakınız, o zamanın Fransız elçisi Verge'ne ne diyor:

> "Padişah Fransızların müneccimler vasıtası ile gelecek bütün olayları öğrendiklerine inanmıştı. Bunun tersine bir türlü kani olmak istemiyordu. Bu kadar acaip hurafeyi yıkmak için elimden geldiği kadar beyhude yere çalıştım. Başarı sağlayamadıktan başka padişah ve vezirlerinin Fransız Krallığının mükemmel müneccimlere malik olduğuna, ola-

[10] Aynı Eser, IV/2, 11959, 522.

[11] Demetrie KANTEMİR, Geschichte des Osmanischen Reicher, Hamburg, 1745, s. 586, not 17 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

cak herşeyden evvelce haberdar edildiğine ... samimi bir şekilde inandıklarını gördüm".[12]

Aynı padişah yedi yıl savaşlardan başarı ile çıkan, o zamana kadar sesi duyulmamış Prusya'nın dikkat çekici gelişmesini de güçlü müneccimlere sahip olmasına bağlamıştı. Hattâ Prusya Kralı Büyük Friedrich'e elçi olarak yolladığı Ahmet Resmî Efendi'ye verdiği talimatta, kralın kendisine iyi müneccimler yollamasını rica ettiğini bildirmiş ve bu isteği krala iletmiştir[13]. O sıralarda Kant'ın, Prusya'da yaşadığını düşünmek, Voltaire'nin Friedrich'in danışmanı olduğunu hatırlamak Alman üniversitelerinin durumunu gözler önünde canlandırmak, III. Mustafa'nın isteği üzerinde Friedrich'in neler düşündüğünü bizlere anlatabilir.

İlm-i Nücum'a rağbet sürüp gitti. XIX. yüzyıl başında Osmanlı ülkesini ziyaret eden Wittmann, gemilerin denize indirilişinde bile eşref saat aranmasını hayretlerle belirtir[14]. En rasyonel Osmanlı hükümdarı II. Mahmut (1809-1839) bile bu gelenekten yakasını sıyıramamıştır. Gemilerin denize indirilmesi için eşref saat saptanması yolunda hatt-ı hümayunları vardır[15]. Gene, ileri fikirli bir hükümdar olan III. Selim'in (1789-1807) önemli devlet işleri için istiareye başvurduğu bilinir[16].

Türk toplumunun akıl çağına geçmesi için yavaş yavaş atılmaya başlanan adımları kısaca görmeden önce şurasını da söylemek gerektir: Osmanlı toplumu uygardı. Tarihe geçmiş Osmanlı uygarlığı olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Ünlü uygarlık tarihçisi Durant'ın dediği gibi "Hıristiyanlar karşısında Türkleri barbar olarak değerlendirmek kaba bir yanılgıdan başka birşey değildir. Türkler gerçekten uygardırlar"[17]. Osmanlılar, kendilerine geçen skolastik İslâm bilimini XVI. yüzyıla kadar elden geldiğince değer-

[12] Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, I, Ankara. 1946, s. 1, vd.

[13] Aynı Eser, Aynı yer.

[14] W. WITTMANN, Reisen in der evropaischen Türkey, (İng. çev. Bergk), Leipzig 1804, s. 128.

[15] Başbakanlık Arşivi, Hatt-ı Hümayunlar Dizisi, II. Mahmut, sıra 2,3 (1225/1810).

[16] KARAL, 118.

[17] Will DURANT, Das Zeitalter der Reformation (VI-Geschichte der Zivilisation). Bern, 1959, s. 717 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

lendirdiler. Müslümanlığa sıkı sıkıya bağlı olmaları onlara başlangıçta büyük bir enerji vermişti. Pratik ve kavrayıcı zekâları, sistemli ve doğru düşünme yetenekleri, enerjileri kısa zamanda güçlü bir devlet ortaya çıkardı. Bu devletin askerî örgütü uzun süre Batı ülkelerine örnek oldu. Osmanlılar, son derece elverişli ve pratik, iyi işlediği takdirde ekonomik gelişme sağlayan bir toprak rejimi kurmuşlardı. Şehircilik bir yana bırakılırsa hem dinsel hem de sivil mimarlıkta çok ileri gitmişlerdir. XVI. yüzyılda, devletin yayılma siyasetine uygun olarak coğrafya alanında önemli adımlar atmışlardır. Dinsel bilgilere çok değer vermişler, medreseyi sevmişlerdir. Ulema büyük bir saygınlık sahibi olmuştur. Kendi ölçüleri içinde oldukça tutarlı tek sesli müzik yaratmışlardır. Emsalsiz hoşgörüleri, devlet yönetim sanatında uzun süre üstat olmaları, ülkede barınan çeşitli ulusları barış içinde yaşatmıştır. Ama, Ortaçağ biliminin dışına çıkamamak nedeniyle, içtenlikle kabul etmelidir ki, dünya uygarlığının bilim alanına büyük bir hizmet verememişlerdir. 600 yıldan fazla süren bu uygarlık, XVII yüzyıl başına kadar nihayet ünlü bir coğrafyacı Piri Reis ile, skolastik bilgileri ve verileri bize çok dikkatli bir yolla aktaran Kâtip Çelebi'den başka adların varlığını gösterememektedir. Piri Reis'in ünlü haritası, bir büyük başarıdır. Ama Türk coğrafyası ondan sonra, akılcı yola giremediği için gerilemiştir. Piri Reis'in torunları o'nu unutmuşlardır. 1513 yılında çizdiği ünlü haritadan 250 yıl sonra, 1770'de geçen hazin bir olayı belirtmek isteriz: O yıl bir Rus donanmasının Baltık Denizi'nden Akdeniz'e açıldığı öğrenildi. Bu haber üzerine Osmanlı devlet adamları, padişah, kaptan paşa, herkes, Rus filosunun ancak Venedik'teki kanallar yoluyla Adriatik Denizi'ne gelebileceği kanısına kapılarak, Venedik Elçisi'ne çatmışlardır[18]. Daha sonra, Tanzimat ötesinde, okullarda harita göstermek ve çizmenin yasak edildiğini hatırlatırsak, durumun dehşetini daha iyi kavramış oluruz[19]. Ünlü Kâtip Çelebi, yaşadığı XVII. yüzyılda, gerçi pozitif bilimlerin önemini, gözlem ve deney yollarının yararını göstermeye çalışmışsa da, bir buluş sahibi değildir. Aristoteles mantığından dışarı çıkamamıştır. Ama o yüzyılda, aklın övgüsünü yaptığı için adı saygıyla anılmalıdır. Zira, o dönemde Kâtip Çelebi'yi, medreseli

[18] BAYUR, 27.

[19] Cevdet Paşa, Tezakir I, (Baysun Yayını), Ankara, 1953, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

olmadığı için küçümsemişlerdir. Bir de XVII. yüzyıl Batı bilimini düşününüz.

Osmanlı uygarlığının temsilcileri XVIII. yüzyıl ortalarına doğru, belirsiz bazı gerçekleri görmeye başladılar. Bazı hekimler, Batıda XVI. yüzyılda çıkmış, ama çoktan eskimiş bazı tıp kitaplarındaki bilgileri kullanmışlardır. Ancak, bu hekimlerin en başta gelenlerinden Abbas Vesim Efendi, XVIII. yüzyılda daha hâlâ, kan dolaşımını bulan Harvey'den habersizdir[20]. Öyle sanılır ki bu hekimler Batı ile biraz daha sık temas eden Musevî ve başka zimmî hekimlerin eski notlarından, bilinçsiz bir biçimde yararlanmışlardır. Gene aynı yüzyılın ilk yarısında Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı uygarlığına basımevni soktuğunu biliyoruz. Ama, basımevinin Osmanlı ülkesine girmesi kültür sorunlarının çoğunun çözüldüğü anlamına gelmez. Toplum bu yeniliği anlayacak ve hazmedecek durumda değildi. Basımevinin açılış tarihi olan 1729'dan 1830'a kadar ancak 180 çeşit kitap basılabildi. Batıda ise basım tekniğinin bulunduğu 1454 yılından 1500 yılına kadar geçen 56 yıllık sürede 40 000 çeşit kitap basılmıştır[21]. Ama basımeviyle, çok sınırlı da olsa Batıdaki bilimsel gelişmelerle ilgili yüzeysel bazı haberler Osmanlı toplumuna gelmektedir. Örneğin, İbrahim Müteferrika, Kâtip Çelebi'nin Cihannümâ'sını basarken eklediği zeyillerde Kopernikus, Galilei ve Descartes'in adlarını bir iki satırla zikretmiştir[22]. Böylece, kimse pek kavramasa dahi, bazı büyük bilim adamlarının hiç olmazsa adları Osmanlılara duyurulmuştur. Gene aynı yüzyılın orasında İbrahim Hakkı Efendi, ünlü Marifetname'sinde, skolastik fizik ve kimya bilginlerini oldukça düzenli bir biçimde sıraladıktan sonra, Müteferrika'dan öğrendiği Kopernikus sistemini anlatıp savunmaktadır. Osmanlı bilgininin Kopernikus'tan üç yüz yıl sonra böyle bir düşünceye sahip olması önemli bir olay sayılabilir. Ancak, bu ünlü Marifetname'deki tek yenilik de budur[23]. Aynı yüzyılda bazı coğrafya ve matematik kitaplarının Osmanlıcaya çevrildiği anlaşılmaktadır. Nihayet, yüzyıl sonlarında, yazımızın başında anlattığımız Hendesehaneler ve Mühendishaneler açılır.

[20] ADIVAR, 169, vd.

[21] Jale BAYSAL, Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar, İstanbul. 1968, s. 13.

[22] ADIVAR, 159.

[23] Aynı Eser, 163, vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk teknik adamları pratik Batı matematiği ve fenni ile ilk kez tanışırlar. Doğaldır ki, bütün bu çabalarda akıl çağını kavramak isteği ve bilinci yoktur. Sadece iyi ve güçlü ordulara kavuşmak, "eski günlere dönmek" özlemi vardır.

XIX. yüzyıldaki çabalar daha fazla ve dramatiktir. III. Selim'den sonra gelen II. Mahmut döneminde Batı bilimine geçiş isteği arttı. Eğitim etkinliği genişletildi. Ama skolastik kafa, Batı biliminde direniyordu. Nitekim II. Mahmut döneminde modern tıp bilimine geçişi sağlamak için Tıbbiye açıldı. Ama zamanın şeyhülislâmı anatomi derslerinde Müslüman cesetlerinden yararlanmaya izin vermemişti. Bu sebeple Tıbbiye'nin açılması tehlikeye girdi. Sultan cesurca bir karar vererek Şeyhülislâm'ın yasağını kaldırdı[24]. Bu ve buna benzer başka cesur kararları, II. Mahmut'u karalamaya yetmiş ve o'na hemen "Gâvur Padişah" sıfatı yakıştırılıvermiştir[25]. II. Mahmut'un büyük bir özenle kurduğu modern ordunun, 1839 yılında, Nizip'te komutanı Hafiz Paşa'nın istiareye yatması sonucu nasıl imha edildiği de herkesçe bilinmektedir[26].

Gene de, kurulan Tıbbiye'nin Osmanlı toplumunu akıl çağına yaklaştırmakta büyük yararları olmuştur. Modern tıp bilimi ile uğraşan değerli Türk hekimleri yetişmiştir. İlk yeni hekimlerimiz, örneğin Mustafa Behçet Efendi, daha skolastik tıp ile modern tıp arasında bocalamışlarken Şanizade Ataullah Efendi, bu tereddüdü yıkarak modern tıp bilimine kesinlikle geçmiştir. Gene o dönemde, geliştirilen Mühendishane'de Hoca İshak Efendi Batı müspet bilimlerini ilk kez tam olarak tanıtmıştır. Böylece Batı bilimlerini tanıyan ve uygulamaya sokan Türkler tarihimizde belirmeye başlamışlardır. Tanzimatla birlikte Batı bilimine giriş çabaları artar. XIX. yüzyıl sonuna kadar yeni bazı okullar daha açılır. Nihayet ilk üniversitemiz XX. yüzyıl başında kurulur.

Darülfünûn, yani üniversite Türkiye'ye ne getirdi? Kuşkusuzdur ki, onun getirdikleri yalnız ve yalnız olumludur. Bu üniversite'de sınırlı dallarda araştırma ve öğretim yapılmakla birlikte, oldukça yararlı sonuçlar alınmıştır. Darülfünûn Cumhuriyet dönemine kadar kaç hekim, kimyacı, fizikci, matematikci, sosyal bilimci yetiştirdi? Bunlar, ne ölçüde ve nerelerde, nasıl hizmet gördüler? Araştırılması,

[24] Turhan FEYZİOĞLU, Atatürk Yolu, İstanbul 1981, s. 9, not 9.
[25] KARAL, Osmanlı Tarihi, V, Ankara. 1947, s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

hattâ bir doktora çalışması yapılması gerekli bir konudur bu. Ama bugünkü hocaların hocalarını, XX. yüzyıl başında kurulan Darülfünûn hocaları yetiştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin siyasal ve askerî alanda çöküşü ve sonra tümden yokoluşu üzerine, Türk ulusunun üstün dinamizmi ve vatanseverliği bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni yarattı.

Hiç söylemeye gerek yoktur ki, tarihte pek çok devlet kuran Türkler, bu kez de, devletlerini yeniden inşa etmişlerdir. Bu yapının mimarı da Atatürk'tür.

O'nun doğumunun 100.cü yılını daha yeni kutladık. Atatürk bilimsel, özel, kişisel, siyasal yüzlerce çeşit görüş açısından tahlil edildi. Tartışıldı. Ama, O'nun inkılâplarını ve görüşleri incelenirken, bir önemli özelliği, belki en büyük özelliği ihmal edildi: Atatürk, Türk tarihinde gerçek akılcılık çağını başlatan insandır.

Tanzimat'tan sonra da pek önemli değişikler ve yenilikler yapılmasına rağmen büyük düşünce ve bilim sistemleri ile bunların uygulanmalarından doğan bilimsel, ekonomik ve teknik gelişmeler, tüm çabalara rağmen, Osmanlı ülkesine girememiştir. İşte akılcılığı ve bilimciliği devletin ve toplumsal hayatın her alanına yaymaya çalışan, akla aykırı herşeyi reddederek, yenileşmenin en büyük koşulunu gerçekleştirmeye çalışan Atatürk'tür. O'nu en iyi tanıyanlardan Falih Rıfkı Atay bakınız ne diyor: "İnkılâpçı ve ıslahatçı Mustafa Kemal bir beyin adamı idi. Beyni, kendi kalbinin de bütün isyanlarını bastırırdı. Bir gün bir Türk armasına hangi timsaller konulacağı tartışılırken eski Türk kurdundan bahsedilmesi üzerine: - Timsal, timsal, insan zekâsıdır timsal, diye haykırmıştı. Zekâ, akıl ve müspet ilim, O'nun saygısı yalnız bunlara olmuştur" [26]. Sayın Afet İnan'a söylediği gibi "akıl ve mantığın halledemeyeceği hiçbir mesele yoktur" [27]. Bu, çok önemli bir sözdür ve Atatürk'ün temel hayat felsefesini en açık biçimde gözler önüne sermektedir.

Akılcılığı ve onun sonucu olan bilimciliği Atatürk'ün sistemli bir biçimde Batı felsefesini araştırıp inceleyerek tanıdığını ileri sürmek mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nde hemen hiç bilinmeyen bu akımları Atatürk ne zaman ve nasıl öğrenecekti? Onun akılcılığı,

[26] Falih Rıfkı ATAY, Çankaya, İstanbul. 1950, s. 367.

[27] A. Afet İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Ankara. 1969, s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

dehasının özelliklerinden gelmektedir. Akılcılığı kendi gözlem ve izlenimlerine dayanarak çıkarmış ve Türkiye'de her işin akla ve bilime dayandırılması gereğini açıkça ortaya koymuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün, akılcılık ilkesinin dine aykırı olmadığı yolunda halkı inandırmak denemeleri yaptığını biliyoruz. 1923 yılında söyledikleri bu bakımdan dikkate değer: "Bizim dinimiz en akla uygun ve en tabiî bir dindir. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, mantığa ve ilme tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır" [28]. Gene şu sözleri ilginçtir: "Bizim dinimiz için bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafik olup olmadığını kolayca takdir edersiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaat-i ammeye muvafiktır, biliniz ki o bizim dinimize de muvafiktır, o şey dinîdir" [29]. Bu sözler ile Atatürk belki akıl ile inancın ayrı şeyler olduğunu da sezdirmek istemiştir. Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken 5 Kasım 1925'te yaptığı ünlü konuşmasındaki şu cümleler, O'nun geri kalmışlığımızın sebebini en aydınlık biçimde anladığını gösterir: "Bütün cihana karşı, İstanbul'u ebedî olarak Türk milletine mal etmiş olan kuvvet ve kudret hemen hemen aynı yıllarda icat edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul ettirmeyi başaramamıştır". Atatürk çok takdir ettiği Fatih'in bile skolastik düşünceye yenik düştüğünü anlamıştı.

Öyle ise artık, skolastik düşüncenin yaşamasına izin vermemeliydi. Atatürk yukarıda naklettiğimiz sözleriyle ulusu akıl yolu için eğitirken, her alanda lâiklik ilkesinin uygulanmasını da sağlamaya başlamıştır. Bilimsel düşünce için inanç ve akıl birbirinden ayrılmalıdır. Kimse dinsel inancını başkasına zorla aşılayamaz. Esas olan akıl ve bilimdir. Böylece Atatürk belki, "akıl inançtan önce gelir" diyen İbnürrüşt'ün düşüncelerini canlandırıyordu. İşte, O'nun en büyük başarısı, akılcılığı, lâik devlet yoluyla Türkiye'ye sokmuş olmasıdır. Bu iş için başka çare kalmadığını 600 yıllık Osmanlı tarihindeki tüm denemeler kanıtlamıştır.

Böylece, Atatürk inkılâpları, bir bütün olarak, akılcılıktan çıkmaktadır: Cumhuriyet, Yazı Değişikliği, Eğitim ve Hukuk Yenilikleri hep aklın buyruğu olduğu için yapılmışlardır. Akılcılığı bu biçimiyle yerleştiren ise, lâiklikten başka birşey değildir.

[28] ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara. 1959, s. 90.

[29] KARAL, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara, 1956, s. 65. vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye böylece, oldukça geç de olsa akıl çağına geçti. Ama, Japonları bir yana bırakırsak, Doğuda akıl çağına en erken geçen toplumun biz olduğunu da söylemeliyiz. Bizimle birlikte yola çıkan Japonlar, lâik bir düzene sahip olduklarından XX. yüzyıl başında büyük devlet olabildiler. Bizim ise durumumuz o sıralarda belliydi.

Özetlersek, Türkiye'nin akıl çağına geç girme öyküsünün bir yönünü sizlere sunmaya çalıştık. Sorun, çok çeşitli açılardan tartışılabilir. Dikkat edilirse, sebepler üzerinde durmadık. Bunu tek başımıza açıklayacak güçte değiliz. Sizlere sadece, bilimsel gerçekleri bir ufak tablo biçiminde sunmaya çalıştık. Son sözümüz şu olacak: Zorlukla benimsediğimiz ve artık içinde yaşadığımız akıl çağından tekrar çıkmak istemiyorsak, bizi bu çağa kesin olarak sokan Atatürk'e ve O'nun lâiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmamız gerektir. Bizi refaha ve mutluluğa ancak akılcılık götürecektir. Başka hiçbir yol yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE DEMOKRASİ

(ASKERÎ MÜCADELEDEN ÇAĞDAŞ DEVLETE)

E. Tümg. MUZAFFER ERENDİL

II*

TÜRK İNKILÂBINDA ÇAĞDAŞLAŞMANIN GEREĞİ DEMOKRASİ ÇABALARI

1. *Türk Ulusunun Yönetim Biçiminin Tarihsel Öyküsü*

Türk ulusunun tarihteki yönetim şeklinin ne olduğu incelendiğinde, bu yönetim sisteminin çok eskiden beri başkan veya şef sistemi bir yapıda olduğu görülür. Örneğin ikibin yıllık bir tarih geçmişine sahip olan Hunlarda kamuoyunun bir araya gelerek başkan olacak birini seçtikleri ve seçimden sonra bu başkanı keçe üzerine oturtup kaldırarak kutladıkları ve hatta ona tanrısal bir nitelik vererek boğazını bir ipek kumaşla sıkıp, onun, bu sıkıntılı halinde söylediği sözleri yorumlayıp bazı kanılara vardıkları söylenir.

Daha sonraları ortaya çıkan Türk Devletlerinde, yönetici kadroyu oluşturanların kendilerine bazı yetkiler tanıyıp, halka yukarıdan baktıkları ve bu tutumlarından ötürü zaman zaman halkın tepkisine neden oldukları da gerçek dışı değildir. Özellikle Çin ile komşu olan Türk Devletlerinde – Hunlar ve Göktürkler – Çinlilerin entrikalarına âlet olup da düşüş başlayınca, halk aleyhine tutum ve davranışlar nedeniyle, egemen zümre ile yönetilen kütle arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabiliyordu. Hatta bu anlaşmazlıklarda halkın hakan üzerinde baskılarda bulunup, onu, halk yararına hareket etmek üzere, baskı altına aldığı ya da başkan durumunda bulunan kişi ile anlaşma yaptığı da görülmüştür. Eski Türk toplumlarında zaman zaman zikzaklar çizen ve günümüzün yaygın deyimiyle demokrasi sistemi çok köklü bir geçmişe sahiptir, denemez. Çünkü Türklerin genel karakterleri arasında başkanlarına çok bağlı olmak gibi bir tutumun ağır bastığı her dönemde görülmüş ve hatta onların bu nitelikleri, fetihlerde başarılı olmalarında rol oynamıştır.

* Araştırmanın birinci bölümü 5. sayımızda yayımlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türklerin kurduğu en sürekli devlet, kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Altıyüz yıllık bir ömre sahip olan bu devletin başarı nedenleri, birçok tarihçinin araştırma konusu olmuştur. Bunlar arasında Türk olanlar kadar, yabancı kökenliler de vardır. Hatta yabancı kökenli tarihçiler – tarihin bir bilim dalı olmasını daha önce kavradıklarından – daha çoktur. Bunların birçoğuna göre, devletin yapısı askerî ve malî bir nitelik taşır. Böyle olunca da itaat anlayışı köklüdür. Gerçekte Türk, karakter ve geleneği bakımından başkana veya şefe bağlıdır ve itaat edicidir. Osmanlıların başarı ve düşüş nedenlerini işleyen tarihçilerden Fernand Grenard'ın, gezginlerden Thevenot (Teveno)'dan aktardığı ve yeniçerilerin anlayışını yansıtan bir yargıyı anmak, bu konuda bir fikir verebilir. Seyyah Thevenot yeniçeriler için: "Hükümdarlarının kanına öyle saygı gösterirler ki ve Birinci Osman'ın ırkına saygıda öylesine kuvvetlidirler ki, İmparatorluğu bu hanedandan almayı düşünmeyeceklerdir" diye yazar. Bu itaat ve saygı, devletin somut gücü askerde olduğu gibi halk arasında da aynen sürüp giderdi. Padişahı, devletin temeli olarak gören düşünce ve anlayış, hanedan için de geçerliydi.

Siyasî, askerî ve teokratik bir şeflik sistemi olan padişahlık müessesesi, halk üzerinde mutlak bir egemenlik sürdürürdü. "Ferman Padişahın" deyimi bu düşünce ve anlayışın bir sonucu olarak yıllar yılı söylenip durmuştur. Ordunun padişahla bir ve onun hizmetinde oluşu, askerî olduğu kadar siyasal otoriteyi de simgeliyordu. Toprağın padişaha ait oluşu, onun üzerinde yaşayanları "kul" veya "köle" durumundan daha başka anlamda göstermeye yeterli değildi. Fermanla baş kesilip, can alınabiliyordu. "Ormanlarımdan bir dal kesenin başını keserim" diyen düşüncede de, padişahın mutlak egemenliği belirgindi. Debdebesiyle saray, tanrısal kişilerin yaşantısının dünyasal bir örneğiydi. Böyle bir düzen içinde, yöneten her bakımdan sorumsuz, yönetilen ise sadece ona baş eğmekle yükümlüydü. Bu nedenle "efendi" ve "köle" bu toplum içerisinde başlıca iki unsurun ünvanı olabilirdi. "Herşey padişah için" düsturu, yıllar yılı Osmanlı yönetim şeklinde de geçerli olmuş, halk bunu tanrısal bir kural bilip yazgısına boyun eğmişti. Bu genel tutuma karşın İmparatorluk ülkesinde başkaldıranlar, isyan bayrağını çekip dağlara tırmananlar olduğu gibi, "Koçi Bey" örneği uyarıcılar da padişahlık müessesesine kafa tutan davranışlarda bulunmuşlardı. Sosyal bakımdan feodal bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde, egemen sınıfın padişahlık müessesesi şeklinde

Levent Şahverdi Arşivi

anlaşılmış olması ve bu yapının her ne pahasına olursa olsun korunması o dönemin geleneğiydi. Bundan da "Saltanat" ve onun ayrılmaz bir parçası olan "Hilâfet", yönetilen kütleye karşı bir silâh veya koz olarak kullanılmıştır.

2. *Demokrasi Çağdaşlaşmanın Gereğidir*

Türk İnkılâbı'nı şekillendiren ve ona yön veren Atatürk ilkelerinin en önemlisinin hangisi olduğu zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Şüphesiz bu ilkeler bir bütündür. Ancak bunların birbirine oransal olarak değerleri de değişiktir. Bu değerlendirme, durum ve koşullara göre değişiklik gösterir. Örneğin, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı yıllara kadar giden bir tarih geçmişinde, Türk ulusunun bağımsızlığı yani "ulusal bağımsızlık" anlayışı ağır basmakta; siyasal bağımsızlık önem kazanmaktaydı. İnkılâp hareketlerinin uygulama evresindeki dönem için yapılacak değerlendirmede ise "çağdaşlaşma" temel ilkesinin öncelik aldığı görülür. Gerçekte "çağdaşlaşma", Türk İnkılâbı'nın ana ilkesi olduğu kadar ana amacıdır da. Bu amaç, inkılâp içinde bir bölüm olmaktan çok, bütün inkılâp hareketlerinin bir bileşkesi, yani özü gibi de düşünülebilir.

Zaman zaman tartışmalara konu olduğu üzere, "çağdaşlaşma nedir" diye bir soru sorulduğunda, bunun yanıtı değişik şekillerde verilebilir. Örneğin: bu yanıtlar arasında şunlar sıralanabilir: "Çağdaş dünya uygarlığına katılmak", "Yaşam biçimini uygar ölçülere uydurmak", "Batılı gibi düşünmek ve uygulamayı Batı ölçülerine göre düzenlemek", "Kamuoyu doğrultusunda hareket etmek" ve "İnsan özgürlüğüne ve kişiliğine değer veren bir yönetim biçimi" gibi, değişik yanıtlar bu konuda akla gelebilir. Bu yanıtlar bir yana, "Atatürk'ün düşündüğü çağdaşlaşma felsefesi nedir?", "Atatürk çağdaşlaşma deyince ne anlıyordu; O'nun bu konudaki ilkeleri nelerdi?" Bu sorulara yanıt aramak konuyu açıklığa kavuşturacaktır.

Mustafa Kemal, 29.X.1923 tarihinde kendisiyle konuşan Fransız yazarı Maurice Pernot (Moris Perno)'ya şöyle demişti: "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece Batılı bir hükûmet yaratmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de Batıya yönelmemiş millet hangisidir?"[88] Bu demeç içeri-

[88] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 68.

Levent Şahverdi Arşivi

sindeki "hükûmet yaratmak" deyimi üzerinde biraz durmak gerekir. "Hükûmet yaratmak" veya "hükûmet etmek" gibi kavramlar, özellikle "siyaset" anlamında, yani "devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı" olarak benimsenmiştir. Bundan kastedilen amaç, siyasal rejimin kendisidir. Siyasal rejimler ise, dar anlamda "ulusun hükûmet yapısı"; biraz daha açık olarak, "Siyasal Rejimler" yazarı Maurice Duverger (Moris Duverje)'nin tanımlamasıyla: "Belirli bir sosyal grupta, yönetenlerle, yönetilenlerin genel olarak ayrılış şeklı"dir.

Mustafa Kemal'in daha 1923'lerdeki demeçleri üzerinde durulacak olursa Türk ulusu için düşündüğü hükûmet şekli; Batılı anlamda, Batı modelindedir. O halde Batı'nın benimsediği yönetim şekli yani, siyaset nedir? Günümüzde Batı, bilimsel ve akılcı bir tutuma dayanan dünya anlayışı; hukuka, özgürlüğe ve kişi onuruna değer veren demokrasinin temsilcisi ve uygulayıcısı olmakla belirgindir. Günümüzde, ayrıcalıkları bulunmakla beraber, Batılı anlamda "demokratik rejim" denildiğinde: "Yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimi" anlaşılır. Batı, birçok sosyal, siyasal aşamalardan ve tarihsel olgulardan sonra demokratik rejime ulaşabilmiştir. Bu uğurda sürdürdüğü uğraşılarda canlar ve başlar vermiştir. Araştırmacılar, bugünün Batı uygarlığının temel felsefesini insanlık sevgisine bağlarlar. Doğu uygarlığına göre değişiklik gösteren ve "gerçekçilik", "bilimcilik", "akılcı tutum ve davranış"ı kendine bayrak edinen Batı, genel olarak ileri ve çağdaş dünyayı temsil etmekte ve insanlık âlemi içinde önde bulunmaktadır. Doğal olarak çağdaşlaşma veya Batılılaşma Batı'nın örneğin dilini, dinini ve geleneğini almak değil; Batı'nın bilimsel ve teknik yönlerini ve yönetimde insancıl tutumu benimsemektir. Batı'nın yönetimdeki belirgin niteliği; halka dönük olması halkın iradesine değer veren ve yönetenlerin kamuoyunun genel isteği doğrultusunda hareket etmesidir. Bu da günümüzde "demokrasi" sözcüğü ile anlatılmaktadır.

3. *Ulusal İradeyi Gerçekleştiren İlk Meclis'e Doğru*

"Ulusal egemenlik" Atatürk'ün ilkeleri içerisinde temel ilkeler arasındadır. Bu ilke, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ilk yıllarında bile belirgin olarak ortaya atılmış ve sürekli olarak işlenmiştir. Mustafa Kemal, Türk ulusunun yapılan ve yapılacak olan işlerde söz sahibi olduğunu belirterek, ona bir ruh vermeye çalışmıştır. O'nun ulusal

Levent Şahverdi Arşivi

egemenlik ilkesi daha 1919'larda ortaya atılmış bulunuyordu. Örneğin Mustafa Kemal, 23.VII.1923'te Erzurum'da: "Ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir"[89] derken, yurdun düşman çizmelerinden temizlenmesinde ulusal iradenin sahibi Türk ulusuna verdiği değeri ve önemi de belirtiyordu. Bu tarihten daha önce de Mustafa Kemal Paşa olarak çıktığı Samsun'dan İstanbul'daki hükûmete gönderdiği uzun raporunda O'nun ulus egemenliği konusuna yer verişi, üzerinde durulmaya değer. O, bir saltanatın güdümünde hareket eden ve padişah iradesi yönünde tutum ve davranışlarını ayarlayan İstanbul Hükûmeti'ne" "Millet birlik olup egemenlik esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur" demekle daha Türk İnkılâbı'nın başlangıcında düşüncelerini açıklamıştı.

Atatürk'ün "ulusal egemenlik" ilkesi, Türk ulusunun siyasal ve sosyal gelişmesinde gerçekten çok önemli bir aşama ve gelişme olarak anlaşılmalıdır. Sadece eski Türk Devletlerinde değil, son dönem tarihindeki altı yüzyıllık bir siyasal egemenliğin somut örneği Osmanlı İmparatorluğu'nda, yönetenle yönetilen arasındaki ilişki göz önüne getirilecek olursa; Atatürk'ün yönetimde halk iradesinin egemen olacağını açıkca ilân edişi, Türk Siyasal hayatında bir ihtilâl ve bir inkılâp olarak kabul edilmelidir. Çünkü, yönetici otoriteyi temsil eden padişahın, uyruğundan birinin Tanrı'nın bahşettiği canını bile kolayca, bir fermanla alabilmesi gerçeği karşısında halk egemenliği, söz konusu olamayacağı gibi düşünülemezdi de. "Hakân" ve "Hünkâr" gibi büyük sözlerle nitelenen padişahlık müessesesi karşısında, yönetilen halk kütlesinin durumu "Kulluk"tan daha ileri bir şey sayılamazdı. Hiç kimseye karşı sorumlu olmayan bir kişide toplanan iktidarı tevekkülle karşılayan halk, yıllar yılı kaderin kendine çizdiği yazgıya katlanmayı da bir görev saydı. İktidarın herhangi bir şekilde sınırlanamadığı bu tür yönetim, "mutlak monarşi" olarak siyasal sistemler içinde yer almıştır. Bu gerçeği özetle ortaya koyduktan sonra, Atatürk'ün "halk egemenliğine dayalı devlet" sistemi daha da değer kazanır. Atatürk'ün dünyaca çok yönlü bir lider olarak kabul edilmesinde, O'nun "devlet kuruculuğu"da önemli bir yer tutar. Bu, O'nun "ulusal egemenlik" ilkesini ortaya atıp uygulamasıyla belirgindir. O, İmparatorluk döneminde sözü bile edilmeyen ulusal egemenlik kavramını ortaya atmakla Türk

[89] Afet İnan, Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 58.

Levent Şahverdi Arşivi

siyasal hayatında da bir devrim yapmayı amaçları arasına almıştır. Türk İnkılâbı'nda "ulusal egemenliğin" kabul edilmesi, Türk ulusunun benliğini duymasında, kendine güvenmesinde ve kendi iradesinin doğrultusunda bir yönetimi seçmesinde ona bahşedilen en yüce haklardan biridir.

Türk İstiklâl Savaşı öncesinde, kongre çalışmalarıyla şekillendirilmeye çalışılan Ulusal Mücadele'nin bazı ilkeler üzerine oturtulma çabaları vardır. Bunlardan 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da toplanan ve ondört gün süren çalışmalar sonunda yayımlanan bildirinin 3'üncü maddesindeki "Ulusal Kuvvetleri etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır"[90] kararı, bu konunun çalışmaların temel taşlarından birini oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Bu, aynı zamanda Türk İnkılâbı'nın ana ilkelerinden biri olarak "ulusal egemenliğin" İnkılâp içindeki tarihini de dile getirmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde "ulusal egemenlik", Erzurum Kongresi'nden sonra da sürekli yaşatılan bir konu ve ilke olarak göze çarpar. Bu süreklilik, ulusal hareketi başlatanların ve yönlendirenlerin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın, yepyeni ve bağımsız bir Türk Devleti kurma tasavvur ve girişimlerine bağlanmalıdır. Mustafa Kemal, tutum ve davranışlarıyla ulustan kopmuş olan saray ve çevresinin Türk ulusunun yazgısını değiştiremeyecek kadar yetersiz ve yeteneksiz olduklarını biliyordu. Kurulacak olan devletin yapısı ve özü: "Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk Devleti kurmak" ilkesiyle anlatılmaya çalışılıyordu. Ana düşünce ve ilân edilen parola buydu. Bu parola, öncelikle Türk ulusuna aşılanmaya çalışılmış; ulus da bu parolaya ısınmıştı. Buna karşın belirli bir zümrenin bu ilke dışında kalarak, alışılagelen "saltanat" geleneğinin sürdürülmesi isteği de vardı. Bunlardan bir bölümü tarihsel alışkanlığın etkisinde idiler, bir bölümü de çıkarları bakımından saltanat makamlarına bağlıydılar.

Mustafa Kemal Paşa, yeni bir devlet kurma tasavvurunu ulu orta ortaya atmak yerine, koşulların elverişli hale dönüşmesine kadar sabırla beklemiş ve amacına adım adım ulaşmayı uygun bulmuştur. Örneğin, İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanıp da, aynı yılın 16 Martında İstanbul'un işgalci kuvvetlerin kontrolu altına girmesiyle, Osmanlı Meclis-i Mebusanı (Mebuslar Meclisi)'nin dağılmasını

[90] Atatürk Nutuk, c. I Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1951 s. 66.

Levent Şahverdi Arşivi

bir fırsat olarak değerlendirmişti. Doğal olarak, bir ülkede o halkı temsil edecek meclis, düşman işgalinden uzak ve güvenli bir yerde olmalıydı. İşte Mustafa Kemal'in olağanüstü yetkilerle, ulusal iradeyi somut olarak gösterebilmeyi tasarladığı Meclis, "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adıyla, 23 Nisan 1920'de kurulunca, bu Meclis aynı zamanda millet iradesinin ilk temsilcisi olma şerefini de taşımaktaydı. Çünkü yine Atatürk'ün deyimiyle "olağanüstü yetkilere sahip bir Meclis" olarak Ankara'da kurulması öngörülen Meclis'ten güdülen amaç, bu Meclis'in yetkisiyle "rejimi değiştirmek" idi[91]. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un işgalinden üç gün sonra, 19 Mart 1920'de bu konuda yaptığı bildirinin gerekçeleri arasında: "Devletin başkentinin tehlikelerden uzaklığını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtuluşunu sağlayacak çareleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkileri bulunan bir Meclis'in Ankara'da toplanma çağrısı ve dağılmış bulunan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu Mecli'se katılmaları zorunlu görülmüştür"[92] ibaresindeki önemli husus, Ankara'da toplantıya çağrılan Meclis'in milleti temsil edecek şekilde ve milletçe olağanüstü yetkilerle donatılma niteliği idi. Bu bildiri sonunda pek az istisna ile[93] "Tekmil seçim bölgelerinin milletvekilleri, memleketin mümessili olarak, gelip katıldılar."[94] Bu Meclis ulusal bir niteliğe sahipti, bunun nedeni de, gelen milletvekillerinin çoğunun bölgelerindeki halkın temsilcileri olarak çağrıya katılmış olmalarıydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da toplamak başarısını gösterdiği Meclis, her ne kadar ulusal bir görünüşe sahip idiyse de; bu Meclis de gelenek ve görenekten kolay kolay sıyrılamamıştı. Bundan ötürü Mustafa Kemal Paşa, amaca ulaşmada beceri ile hareket etmek zorunluluğunu duymuştur. O bunu şöyle dile getirir: "Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin çökmüş ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat durumu olduğu gibi açıklamak, amacın büsbütün kaybedilmesine yol açabilirdi. Çünkü halkın düşünce ve eğilimleri, henüz padişah ve halifenin özürsüz durumda bulunduğu merkezindeydi.

[91] a.g.e., s. 421.

[92] a.g.e., s. 421.

[93] Bu istisnalara halkın değil, mülkî makamların etkisi olmuştur.

[94] Atatürk Nutuk, c. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1951, s. 427.

Levent Şahverdi Arşivi

Hatta Meclis'te, ilk anda, hilâfet ve saltanat makamıyla ilişki kurmak ve İstanbul Hükûmeti'yle uzlaşma aramak cereyanı başgörtermişti."[95] Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, kurmayı tasarladığı yeni devletin temellerini atarken, geçmişten gelen ve halâ etkisini sürdüren bir anlayışı da karşısında bulmuş ve ona karşı da mücadele vermek zorunda kalmıştı. O'nun halk egemenliği yönünde yaptığı çalışmalarda, hanedana mensup olmayıp, halk arasından gelen kişiler de yer alıyordu. Saltanat ve hilâfetin, bu yandaşları, Mustafa Kemal'e çoğu kez karşı durmuşlar ve O'nu uğraştırmışlardı.

4. *"Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir"*

Ankara'da toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'nde, çoğu bölgelerinden seçilmiş olan üye sayısı 390'dı. Bunlar meslekleri bakımından 233 asker, memur ve aydın; 47 din adamı ve bunların toplamından artanlar da çiftçi, tüccar ve aşiret mensuplarından oluşuyordu. Doğal olarak bunların içinde Atatürk'ün amacıyla uyum halinde bulunanlar çoğunluğu oluşturmakla beraber, karşıt tutumda olanlar da yer almıştı. Ancak bu Meclis'in ileride, milletin iradesini tam olarak temsil edecek bir Meclis'in ilk çekirdeğini oluşturduğu da gerçekler arasındaydı. Ankara'daki bu Meclis'in belirgin yönü, İstanbul Hükûmetini tanımaması, kendisini ondan üstün ve yetkili görmesinde düğümleniyordu. Bu, ilerisi için bir umut ve güvence nedeniydi. İşte Millî Mücadele'nin ilk teşkilâtlanma yıllarının 23 Nisan 1920 Meclisi, Türk İnkılâbı'nın ana ilkelerinden "ulusal egemenlik"in de somut bir kanıtıydı.

Çeşitli hizip veya grupların bulunduğu ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir yıl kadar sonra oluşturulan "Müdafaa-i Hukuk Grubu", Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış ülkücülerin bir araya gelişiyle, gelecek için umut verici "Birinci Grup" olarak da kendini tanıtmıştı.

Ulusal iradeyi ilk kez gerçekleştiren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu yoldaki olumlu eserlerinden en önemlisi 1921 Anayasası'dır. Gerçekten o dönemin Meclis'i, yine o zamanın koşullarının bir zorlaması ve gereği olarak, milletin tek temsilcisi niteliğindeydi ve kuvvetler birliği sisteminin benimsenmesi, bu Meclis'in belirgin özelliği idi. Türk milletinin temsilcisi olarak çalışan Meclis'te Meclis

[95] Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

Başkanı'nın aynı zamanda hükûmet ve devlet başkanı olarak da adlandırılması bunun kanıtıdır. Bu Meclis, o dönemin ortamında güç ve yetki bakımından olağanüstü bir görünüş ve nitelikteydi.[96]

Yeni Türkiye Devleti'nin ilk Anayasa'sı, bu devletin durumunu yansıtan, diğer hukukî çabalarına yön veren önemli bir belge sayılır. "20 Ocak 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" olarak adlandırılan bu yasa Cumhuriyet döneminin ilk temel yasasıdır. Bu ilk Anayasa, 13 Eylül 1920'de verilen bir önergeden doğmuştur. Bu önerge siyasal, sosyal, idarî ve askerî yönden izlenecek politikayı kapsayan bir program olarak anlaşılmalıdır.

20 Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa'nın yirmiüç madde halinde toplanan içeriği içerisinde ulusal irade ile ilgili bulunan ve bu konuyu düzenleyen maddeleri önemlidir. Bu Anayasa'nın temel maddelerinden birincisi: "Egemenlik kayıtsız şartsız olarak ulusundur" diye başlar ve "İdare usulü, halkın kendi yazgısını (mukadderatını) eylemli (bilfiil) olarak kendisinin yönetmesi ilkesine dayanır" şeklinde bütünlenir. Bu ilke, anlamı ve ruhuyla egemenliği bir kişiye veya zümreye vermek yerine, Türk ulusunun eline bırakmaktaydı. Bu Anayasa, aynı zamanda yeni devletin kuruluşunu da yönlendirmiş oluyordu. Çünkü bu Anayasa'nın ikinci maddesi: "Yürütme kuvveti ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır" şeklinde yazılmakla, ulusal iradenin Türk ulusuna ait olduğu, bu iradeyi ulus adına temsil yetkisinin Meclis'e tanındığı onaylanmıştı. Bu konuda üçüncü madde: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti adını taşır" hükmüyle bütünleştirilmişti. Bu yönüyle 1921 Anayasası, birçok hukukçuya göre bir "ihtilâl anayasası" ve olağanüstü durum ve koşulların gereklerine uygun, düzenleyici bir yasaydı. Bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olduğu kadar ulusal iradeyi, ulus adına Meclis'te toplayan bir anayasaydı.

5. *"Cumhuriyet, Ulusal Egemenlik Temeline Dayanan Halk Hükûmetidir"*

Atatürk ilkeleri arasında yer alan "cumhuriyetçilik", en sağlam ve değişmez ve değiştirilemez nitelikleriyle belirgindir. Tarihsel

[96] 23 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Meclis, kurucu meclis olarak da kabul edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

bakımdan Türk İnkılâbı'nın Lozan'da belgelenen ihtilâl veya aksiyon evresinden sonraki dönemde İnkılâbın reformlarla ilgili düzenlemeleri başlamıştır. İşte Cumhuriyet de bu evrenin olumlu ürünlerindendir. Doğal olarak Türk İnkılâbı, siyasal bakımdan, bir saltanata karşı yapılmıştır. Ulus iradesinin toplandığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1922 yılı 1 Kasımında aldığı kararla saltanata son verilmekteydi. Bu karar, işgal altında ve düşman kontrolunda bulunan başkent İstanbul'da bulunan Saltanat Hükûmeti'nin, Ankara'da millet iradesine dayanan Meclis'in kabul ettiği 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'daki kesin hükümlere karşın, kendini halâ Türk ulusunun temsilcisi saymasına karşı bir tepkiydi.

1921 Anayasası'nın bazı boşluklarının bulunması o dönem için doğaldı. Yeni devletin bir başkanının ve bir başkentinin belgelenmemiş olması bunlar arasındaydı. 1923 yılı Ekiminde doğan kabine bunalımı olayının da etkisiyle Cumhuriyetin ilân edilmesi kaçınılmaz hale gelmişti", Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin ilânı öncesinde Çankaya'da yakın arkadaşlarıyla yemek yemiş ve yemek sırasında: "Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz" diyerek onlara konuyu açmış, onlar da bu düşünceye katılmışlardı. Yine o gece yapılan kısa bir programla vazifeliler görevlendirilmişti. Bunlar arasında olup da geceyi konuk olarak Çankaya'da geçiren İsmet Paşa ile birlikte Mustafa Kemal, bir yasa tasarısı hazırlamışlardı. Cumhuriyet'in ilânı, 1921 tarihli Anayasa'nın eski hükümlerine değişiklikler getirmiştir. Bunlar arasında birinci maddeye eklenen fıkra: "Türkiye Devleti'nin hükûmet şekli cumhuriyettir" idi. Mustafa Kemal Paşa bu mutlu kararın alınmasında, söz ve oy sahiplerini, ortaya koyduğu önerge ile hazırlamıştır. Bu önergenin ilkeleri arasındaki: "Hükûmetin kurulması zorunludur", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde kuvvet yoktur" ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar" ve benzeri esasları Mustafa Kemal: "Böyle bir hükûmet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükûmetidir. Cumhuriyettir" [97] biçiminde açıklar. Cumhuriyetin ilân edildiği gün, aynı zamanda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle, Mustafa Kemal Paşa Yeni Türk Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olmuştu.

Cumhuriyet'in ilânı, alışılagelen eski rejim nedeniyle, bazı çevrelerde memnuniyetsizlik de uyandırmaktan geri kalmadı. Bu

[97] Atatürk Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

sırada, doğal olarak, yeni rejimin ateşli savunucuları da vardı. Bunlar, Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış olan ülkü arkadaşlarıydı. Karşıt gruplar, özellikle din kisvesi altında hareket ederek halifelik müessesesini istismar konusuna başvurdular. Mustafa Kemal: "Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbul'da bazı kimseler ve bazı gazeteler, Halife'ye de bir rol yaptırmak hevesine düştüler. Halife'nin istifa ettiği veya edeceği hakkında gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayınlandı" [98] diyerek bu olayları dile getirir. O, bazı gazetecilerin Cumhuriyetçi olduklarını ilân ettikleri halde, Cumhuriyet yönetiminin başında, halife olarak Osmanlı hanedanından birinin bulunması gerektiğini savunduğunu da dile getirir [99]. Bazı gazeteler için de: "Esas olan ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik, Cumhuriyet'in gelişmesiyle sağlanır. Türk ulusu, ulusal egemenliği elde etti; Cumhuriyet'in ilânına gerek yoktur, yanlıştır" [100] gibi savlarda bulunduklarını söyler. Cumhuriyet'in ilânı, geleneklerine bağlı bazı tutucu çevrelere ve direnişlere karşın, İnkılâbın kendi felsefesine ve uygulamasına yaraşır bir şekilde kararlılıkla yapılmıştır.

6. *Saltanatın Kaldırılması, Yüzlerce Yıllık Bir Geleneğin Sökülüp Atılması*

Saltanatın kaldırılması Türk İnkılâp Tarihi'nde, siyasal inkılâp hareketlerindendir. Bilindiği gibi Ankara'da ulusal nitelikli bir Meclis'in kurulmasından sonra, İstanbul'da bulunan Osmanlı Devleti, şeklen varlığını sürdüren ancak başkentinin düşman işgali altında bulunuşu, tutum ve davranışı nedeniyle etkinliği olmayan bir kuruluştu. Atatürk'ün önderliğinde yapılan Türk İnkılâp Hareketi'nin belirgin yönlerinden en önemlisi, eski köhnemiş siyasal ve sosyal kurum ve kuruluşları söküp atmasıdır. Bu kurumlar arasında "padişahlık" da vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın "devlet kurucu" niteliği, kurduğu yeni Türk Devleti'yle kanıtlanmış; bu Devlet, alışılagelen saltanatı da söküp atmıştır. Ancak saltanatın kaldırılması, uzun ve plânlı bir hazırlıktan ve özellikle Birinci Büyük Millet Meclisi'ndeki üyelerin arasındaki saltanat yandaşlarının akıl ya da zor yoluyla kazanılmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir. Saltanat yandaşları arasında Mustafa Kemal Paşa'nın bazı arkadaşlarının bulunuşu, bu alandaki çalışmaların kolay olmadığını belirtmeye yeter. Mustafa

[98] a.g.e., s. 455.
[99] a.g.e. s. 459.
[100] a.g.e. s. 461.

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal Paşa dahi konuyu başlangıçta kolayca ortaya atamamış ve attıktan sonra da: "Türk milletinin ve onun biricik temsilcisi bulunan Yüce Meclis'in, vatanın ve milletin bağımsızlığını, hayatını kurtarmak için çalışırken, hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok uğraşması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek yüksek çıkarlarımız gereğidir. Eğer maksat, bugünkü Halife ve Padişah'a bağlılık ve sadakatten ayrılınmadığını söylemek ve göstermekse, bu zat haindir. Düşmanların vatan ve millet aleyhinde kullandıkları bir alettir..." [101] biçiminde konuşmuştur.

Saltanat ve hilâfet tartışmalarının yapıldığı bir dönemde, yurdun düşman istilâsından kurtarılması sorununun çözüme kavuşturulması çabaları da yoğun olarak sürdürülüyordu. Lozan Konferansı'nın toplanması sırasında, İstanbul Hükûmeti'nin de bu Konferans'a katılmak istemesi, saltanat sorununun çözüme kavuşturulması zorunluluğunu getirdi. Ancak bu konuda özenle hareket etme gereği de duyulduğundan, 1 Kasım 1922'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi, saltanatla hilâfeti birbirinden ayırıp saltanatı kaldırdı. Bu konuda hilâfet yine varlığını koruduğundan halifeliğe yine hanedan'dan Abdülmecid Efendi seçildi. [102] Mustafa Kemal Paşa bunu: "Gerçekten 1 Kasım 1922 tarihli Kanun gereğince hilâfet ile saltanat birbirinden ayırt edildi. Böylece iki buçuk yıldan fazla bir zamandan beri fiilen hükmünü yürüten ulusal saltanatın varlığı doğrulandı" [103] şeklinde anlatır.

Doğal olarak saltanatın kaldırılmasından sonra, siyasal alanda doğan boşluk nedeniyle, yeni bazı kararların alınması da gerekliydi. İşte yapılan bu hazırlıklar dönemi, Türk İnkılâp Tarihi'nde, "Saltanat döneminden Cumhuriyet dönemine geçiş" olarak yer alır. Bu dönemde eski ve yeniyi savunanların tartışmaları, birbirlerini engellemeleri veya atlatmaları şeklindeki çalışmalar, Ankara'nın o günlerinin özelliklerindendir. Mustafa Kemal Paşa bu olaylara "Nutuk" adlı eserinde şu şekilde yer vermiştir: "Saltanat döneminden Cumhuriyet dönemine geçebilmek için, herkesin bildiği gibi, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki düşünce ve görüş, birbiriyle sürekli

[101] a.g.e., s. 155.

[102] Halifelik daha sonra 3 Mart 1924'te kaldırılmış ve hanedandan gelenler yurt dışına çıkarılmıştır.

[103] Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 289.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak çarpıştı. O düşüncelerden biri, saltanat döneminin sürdürülmesiydi. Bu düşüncenin yandaşları belli idi. Diğer düşünce, saltanat rejimine son vererek cumhuriyet rejimi kurmaktı. Bu bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi başlangıçta açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak görüşümüzün uygulama yeteneğinden bahsetmeksizin zaman geldiğinde uygulayabilmek için saltanat yandaşlarının düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik. Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) yapılırkan, saltanat yandaşları, padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesinde direnirlerdi. Biz, bunu zamanı gelmediğini ve gerek olmadığını ileri sürerek, o noktayı geçiştirmekte yarar görüyorduk.

Devlet idaresini, cumhuriyetten bahsetmeksizin, ulusal egemenlik esasları içinde her an cumhuriyete doğru yürüyen rejim etrafında merkezleştirmeye çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını telkinde direnerek, saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın, devleti yönetmenin mümkün olacağını kanıtlamak gerekti.

Devlet başkanlığından bahsetmeksizin, onun vazifesini, fiilî olarak Meclis Başkanı'na gördürüyorduk.

Uygulamada ise, Meclis'in başkanı ikinci başkan idi. Hükûmet vardı. Fakat, "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten kaçınıyorduk; çünkü, hemen, saltanatçılar padişahın yetkisini kullanması gereğini ortaya atacaklardı." [104]

Bu bilgiler önünde Cumhuriyetin kabul ve ilânının sanıldığı kadar kolay olmadığı açıktır.

7. *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Akımlar ve Parti Hareketleri*

Yeni Türkiye Devleti'nin ilk Meclisi'nin kurulduğu zamanki yapısı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Meclis'ten farklı idi. Osmanlı Devleti Anayasası gereğince uygulanan sistemde parlamento, iki Meclis'ten oluşmaktaydı. Bu Meclislerden ikincinin üyeleri padişah tarafından seçilirdi. Padişahın sorumsuzluğu bulunmakla beraber bu sistemde padişah yine söz sahibi, yani yürütme erkinin temsilcisi ve başıydı. Bu sistemde, kurulan hükûmetin parlamentoya karşı sorumlu bulunuşu ve parlamentonun da padişah tarafından dağıtılabilmesi nedeniyle saltanat makamı, parlamentonun üstünde bir güç

[104] a.g.e., s. 468.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak belirgindir.[105] Ankara'da, 23 Nisan 1920'de kurulan Meclis'te de, özellikle ilk Anayasa'nın yapılışı sırasında, saltanat ve hilâfetin yandaşları türlü sorunlar çıkarmışlardı. Bir yandan ulusal bağımsızlık sorunu çözüm beklerken, onun yanında "saltanat" ve "hilâfet" de bir sorun haline sokulmuştu. Mustafa Kemal Paşa bu tür davranışlara karşı: "*Saltanat, millete geçmiştir. Saltanat kalmamıştır; hilâfet de saltanat demektir, o halde onun da varlığı için bir sebep yoktur* tarzında açık ve kesin konuşulamıyordu"[106] der.

Mevcut sistemle, İstanbul'daki hükûmet arasındaki durum bu şekildeyken Meclis'te ayrıca bazı bölünme ve ayrılıklar da o dönemin olaylarındandı. Bunlar, daha çok siyasal zümreler halindeydi. Siyasal düşünce ve ideolojilerden doğan Meclis grupları, birer siyasal parti olmaktan öte[107], "Tesanüt (Dayanışma) Grubu", "İstiklâl (Bağımsızlık)", "Halk Zümresi" ve "İslâhat (Düzeltme, Yenileme) Grubu" gibi adlar halinde ayrılmışlarsa da, bunlar belli bir program sahibi değillerdi. Bu grupların bulunduğu Meclis'te Mustafa Kemal de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adıyla bir grup kurmuştu. O'na inanmış bazı kişilerle kurulmuş olan grup, "Birinci Grup" olarak da biliniyor ve tanınıyordu. "Hakların savunması" anlamında bir ada sahip olan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kuruluşunu ve amacını Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle anlatır: "Nihayet Anadolu ve Rumeli Müfdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurulmasına karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti. Birinci nokta: Grup, Misak-ı Millî[108] prensipleri

[105] Devlette, yasama (teşri, yasa yapma), yürütme (icra) ve yargı (kaza) olmak üzere başlıca üç kuvvet vardır. Bunlardan yasama kuvveti, devletin esas öğesi olanların uyması gereken kuralları koyar. Yürütme, genel kuralların özel hallere uydurularak uygulanmasıdır. Yargı ise, kurallarını – yasalarını – açıklamasından çıkacak anlaşmazlıkları çözmek anlamında kabul edilebilir. Belirtilen bu konulardaki yetkiler, bir tek organda (kişi veya meclis) toplanırsa bu, kuvvetler birliği olarak anlaşılır; ayrı ayrı organlara bırakılırsa kuvvetler ayrılığı vardır denir.

[106] Atatürk; Nutuk, c. I, Millî Eğitim Basımevi 1975, s. 155.

[107] İlk Mecliste başlangıçta milletvekilleri ortak bir ilkede yani Misak-ı Millî (Ulusal Ant)yi bir program olarak benimsemişlerdi.

[108] "Misak-ı Millî", bugünkü dille "Ulusal Ant", Anadolu'da gelişen ulusal dâva hakkında açık bir karar vermek üzere 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Osmanlı Mebuslar Meclisinde, Felâh-ı Vatan Grubu'nun hazırlayıp 28 Ocak 1920'de Meclis'e kabul ettirdiği belgedir. Bu belge 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi sırasında sınırlar içinde halkın mukadderatıyla, siyasî, adlî, malî kayıtlara karşı hükümleri kapsıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

çerçevesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini gereken hedeflere yönelterek kullanacak ve memleketin resmî ve özel bütün kuruluş ve kurumlarının bu ana amaca hizmet etmelerine çalışacaktır. İkinci nokta: Grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çerçevesinde şimdiden sırasıyla tespite ve hazırlamaya çalışacaktır." [109]

Atatürk'ün anlatışıyla: "Bu grup Birinci Büyük Millet Meclisi'nin devam ettiği müddetçe hükûmetin vazifesini yapabilmesine hizmet edebilmiştir." Ancak bu grup karşısında bulunan bir grubun Meclisteki varlığı, tarihsel gerçeklerdendir.

Başlangıçta ulusal bağımsızlığın kazanılmasına yönelik çabalar nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görülmeyen siyasal partiler ve faaliyetler, Bağımsızlık Savaşı'nın sonuçlandırılmasından sonra kıpırdanmalar gösterdi. Mustafa Kemal Paşa'nın "halkçılık" ilkesinden doğan programa dayalı Halk Partisi, 1923 yılının gelişmelerindendir. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulmasını, halk ile yakından ilişki kurmak amacına bağlar. Bundan başka partinin kurulmasında yaklaşan seçimlerin de rol oynadığı görülmektedir. Doğal olarak bir inkılâp önderi olan Atatürk, reformları rahatça yapabilmek için O'nu destekleyecek bir dayanağa da gereksinme duymaktaydı. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulması kararını şöyle anlatır: "Saltanatın kaldırılması, hilâfet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelmek, ruh hallerini ve düşünsel eğilimlerini bir daha incelemek konusu önemliydi. Bundan başka Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim nedeniyle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasal bir parti haline getirmeye karar vermiştim. Barış gerçekleştiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın siyasî partiye dönüşmesini gerekli görüyordum. Bu hususta halk ile kendim görüşüp konuşmayı uygun ve yararlı buluyordum. Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatla, Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere 14 Aralık 1923 tarihinde, Ankara'dan hareket ettim. Eskişehir'den itibaren İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de, halkı uygun yerlerde toplayarak, uzun sohbetlerde bulundum. Halkın, bana, istedikleri gibi, serbestçe sorular yöneltmesini istedim.

[109] Atatürk; Nutuk, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 189.

Levent Şahverdi Arşivi

Sorulan sorulara cevap olmak üzere, altı saat, yedi saat devam eden konferanslar verdim."[110] Bu gezi sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çeken husus halkın öğrenmek istediği konuların "Lozan Konferansı ve sonucu", "millî egemenlik ve hilâfet makamı" ve bir de "kurmak istediği siyasal parti" üzerinde toplandığıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın kurmak istediği siyasal partinin hazırlıkları, gerçekte bir yıl daha eski bir tarihe kadar gider. O, kuracağı parti için araştırma ve girişimlere daha önce başlamış ve özellikle böyle bir partinin programının nasıl olması üzerinde kamuoyu yoklamalarında bulunmuştu. Kurulacak parti, O'nun düşünce ve ilkelerini halka yayacak ve önderlik ettiği inkılâpta O'na destek olacaktı. Bu girişimlerde O, halkın nabzını yoklamaya önem vererek, bu amaçla yurt gezisine de çıkmıştı. Bundan önce de, amacını yaymak üzere, Ankara basınını aracı yapmıştı. Mustafa Kemal bunu şöyle anlatır: "Her yerde, siyasî parti kurulması hakkında da halk ile uzun sohbetler yaptım. 7 Aralık 1922 tarihinde Ankara basını vasıtasıyla, halkçılık prensibine dayanan ve Halk Partisi adıyla siyasî bir parti kurmak niyetinde olduğumu açıklayarak, bu partinin nasıl bir program izlemesi gerekeceği hakkında, bütün vatanseverlerin, bilim ve teknik adamlarının yardım ve işbirliğine başvurmuştum."[111] Mustafa Kemal Paşa yurttaşlar ve bilim adamlarından aldığı bilgiler ve izlenimlerle, kuracağı partinin prensiplerini 8 Nisan 1923 tarihinde saptadı. Bunlar, o tarihte, dokuz ilkeden oluşmaktaydı. Bu dokuz ilke, İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında açıklanan program halinde kurulacak yeni partinin izleyeceği yolun temel taşları olarak düşünülmüştü.

11 Eylül 1923'de, halkçılık esaslarına dayalı partinin kuruluşu, Türk siyasal tarihinde ve Türk İnkılâbı'nda bir aşama olarak kabul edilmelidir. Her ne kadar daha önceleri, İmparatorluk döneminde de siyasal parti faaliyetleri ve varlığı bulunuyor idiyse de, bunlar, başta egemen olan bir padişahlık müessesesinin gölgesi altında kuruldukları gibi, Türk toplumuna yön veren inkılâpçı bir anlayış ve durum içinde kurulmuş değillerdi. Özellikle Atatürk'ün bu alanda halka danışarak veya halkın eğilimlerine önem vermek suretiyle yaptığı girişim ve yoklamalar, millet iradesini göz önünde bulundurduğunu

[110] a.g.e., s. 312.

[111] a.g.e., s. 328.

Levent Şahverdi Arşivi

ve kurulacak siyasal teşekkülün halka dayalı olmasını istediğini ortaya koymuş oluyordu. Ancak, Atatürk'ün kurduğu parti'nin programı donmuş veya doktriner nitelikli bir görünüşte olmayıp, ilke ve halkın o dönemdeki gerçeklerine dayanan geleceğe de yönelik bir nitelikteydi. Atatürk, o yıllardaki karşıt zümrelerin yeni programa karşı tutumlarını şöyle anlatır: "Yayınladığımız programı, bir siyasal parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. Halk Partisi'nin programı yoktur, dediler. Gerçekten umdeler (prensipler) adı altında bilinen programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat temel prensipleri kapsıyordu ve pratikti. Biz de uygulanması imkânsız fikirleri, nazarî bir takım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve nazariyelere değil, iş ve icraata öncelik vermeyi seçtik. Bununla beraber, *Egemenlik Ulusundur, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir makam, milletin mukadderatına hâkim olamaz, Bütün yasaların düzenlenmesinde, her çeşit teşkilâtta, idarenin genel ayrıntılarında, genel eğitimde, iktisatta ulusal egemenlik esasları içinde hareket olunacaktır. Saltanatın kaldırılması hakkındaki karar, değişmez bir yasa hükmüdür* gibi bilinmesi gereken önemli noktalar ve *mahkemelerde reform yapılacağı*... gibi önemli ve acil ihtiyaçlar, prensiplerden uzak tutulmamıştı."[112] Özlü yönleriyle anlatılan bu programdan doğan Halk Partisi, ülkenin siyasal hayatında olumlu adımlardan biri olmuştu. Atatürk : "Prensipler, Halk Partisi'nin kurulmasına ve faaliyet göstermesine yetti. Parti adına sonradan Cumhuriyet sözcüğü de eklenerek – bilindiği gibi – Cumhuriyet Halk Partisi adı verildi"[113] diyerek özetlediği bu yeni parti, bir yenilik olarak Yeni Türkiye Devleti'nde bir siyasal boşluğu doldurmuştu. Bu partinin özelliği, inkılâpçı bir yapıya sahip olmasından başka, bütün milletvekillerinin bu partiye girmiş bulunmaları ve Mustafa Kemal'in partinin başkanlığına seçilmiş olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri ve programı, özü bakımından değerlendirilecek olursa: O'nun sürdürülmekte olan inkılâp hareketlerine öncü olarak kurulduğu görülür. O'nun programının daha sonraları geliştirildiği de göz önünde tutulacak olursa, bu partinin kendisinin inkılâpçı ve yenilikçi bir yapıda olduğu anlaşılır.

[112] a g e., s. 329.

[113] a.g.e., s. 330.

Levent Şahverdi Arşivi

8. *Çok Partili Siyaset Kıpırdanışları*

Kabul etmek gerekir ki, siyasal alanda partili hayata girişin Türk tarihindeki geçmişi çok eski sayılamaz. Bir olgu olarak Türk tarihi genellikle başkan çevresinde disiplin içersinde toplanmakla belirgindir. Daha çok askerî fetihlerde de etkisini sürdürmüş olan köklü bir geleneğini kısa sürede değiştirilmesi beklenemez. Değiştirilse bunun yerleşip kökleşmesi için uzun zamana gereksinme duyulması doğaldır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemindeki parti hareketlerinde başarısızlıklar da olsa bunu olağan karşılamak ve takdir etmek de gereklidir.

Cumhuriyet döneminde, daha başlangıçtan itibaren parti kurmak üzere bazı kıpırdanışlar, girişimler olmuştur. Bu, Türk toplumunda "Partiler Tarihi" bakımından üzerinde durulması gereken konulardandır. Bunlardan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası[114] da Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki siyasal hareketlerden biridir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin birer üyesi oldukları halde, sonradan çeşitli nedenlerle onu beğenmeyenler, yeni bir parti kurma yolunu benimsedikleri zaman, bundan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası doğdu[115]. 17 Kasım 1924 tarihinde, yani Cumhuriyetin ilânından ortalama bir yıl sonra kurulan bu parti, ilkelerinde liberal bir tutumu, sosyal alanda ilerleme ve gelişmeyi amaçladığını; ayrıca dinsel inanışlara saygılı bulunduğunu açıklamıştı. Türk İnkılâbı'nın daha başlangıç yıllarında Halk Partisi'nin karşısına çıkan böyle bir partinin varlığı, Türk demokrasi tarihinde bir aşama olarak kabul edilirse de, tarihsel olguların ters rastlantılarıyla, bir ara bağımsızlığından olma tehlikesiyle yüz yüze gelip bundan kurtulan ve yaralarını sarıp çağdaşlaşma hedefine yönelen Türk toplumunun, Atatürk'ün önderliğinde yapacağı köklü inkılâplar bu tür partilerin engellemeleriyle tökezletilecek miydi? Asıl sorun, bu tür partilerin tutucu veya ilerici olup olmadıklarında toplanabilirdi. Çağdaş dünyaya katılmak, ancak zorlu ve köklü reformlarla sağlanabilirdi. Gerçekte demokrasi alanında yürümeye karar vermiş toplumlar, doğal olarak, bu yolda zorunlu olan reformları yapmadan amaca ulaşamazlar. Böyle bir

[114] "Yenilikçi Cumhuriyet Partisi" olarak çevrilebilir.

[115] Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Partisi) Yönetim Kurulu'nda Kâzım Karabekir Paşa, Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay) ile Ali Fuat Paşa, Rüştü Paşa, İsmail Canbulat ve Sabit, Muhtar, Şükrü, Necati, Faik Beyler vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

dönemde ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, açıkladığı programıyla birçok karşı zümrelerin de inanç ve ülkü yeri olmakta gecikmedi. Ilımlısından aşırısına kadar tutucular, meşrutiyet yandaşları yeni partinin safları arasında yerlerini alırken, bunların arasına inkılâba karşı olan kimseler de katılmakta gecikmedi. Ülkenin düşman işgalinden kurtuluşunun hemen sonunda ortaya çıkan ve demokrasi yönetimiyle yönetilen ülkelerin bir gereği gibi görülen bu yeni durumda, basın alanında söz sahibi bazı büyük yayın organları da yeni partinin destekçisi olmaya yöneldiler. Esasen başkaldırmak için fırsat kollayan bazı çevreler ve zümrelerin cüret ve cesaretlerini artırıp, özlenen ve gerçekten bu dönemde gerekli olan huzur ve sükûnu bozdukları da görüldü. Ortamın elverişli olduğunu gören dış çevreler de bu durumu körüklemekten geri kalmadılar. Doğu Anadolu'daki isyan işte böyle bir ortamda, iç durumun uygunluğu ve dış kışkırtmaların etkisiyle patlak verdi.

Türk İnkılâp Tarihi'nde "Şeyh Sait İsyanı" olarak yer alan ve daha çok irticaî bir öze sahip olan Doğu İsyanı, Türk inkılâb hareketinin başlangıç yıllarında, yurt kalkınmasına yönelen inkılâpçı kadro için, çözüme gereken başlıca sorunlar arasında yer aldı. Genellikle Doğu Anadolu'nun cahil halk toplulukları üzerinde, dine dayalı rüzgârıyla etkili olabilen bu isyancılar, devletin başına bir gaile ve çözümü muhakkak gereken bir sorun oldular.

Yeni rejimi koruma yolunda bu yıllarda zecrî hareket etme, isyanı kuvvetle bastırma ve bunlara paralel olarak daha bazı ek önlemlerin alınması da zorunlu oldu. Kısmî seferberlik ilânı, evvelce kabul edilen "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"na yeni madde eklenmesi ve "Takrir-i Sükûn Kanunu"nun çıkarılması (4 Mart 1925)[116], Hükûmete olağanüstü yetkiler verilmesi, İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması gibi tedbirler bu dönem olaylarının ortaya çıkardığı durum nedeniyledir.

Yeni rejimin güvenliği gerekçesiyle, olaylarda doğrudan bir rolü bulunmamakla beraber, dolaylı olarak olayların çıkışında etkisi olabileceği varsayımı ile Terakkiperver Cumhuriyet Partisi, 3 Haziran 1925

[116] Takrir-i Sükûn Kanunu'nun metni şöyleydi: "Madde 1-İrtica ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu ve güvenlik ve asayişini bozmaya neden bütün teşkilât ve kışkırtıcı ve özendirici girişimler ve yayınları hükûmet, Cumhurbaşkanının onayı ile, resen idareten önlemeye yetkilidir. İşbu fiillere katılanları İstiklâl Mahkemesine verebilir."

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinde kapatıldı. Bu kararda doğal olarak, güvenceye alınmak istenen yeni rejim ile gerekli atılımları gerçekleştirecek ortamın yaratılma düşüncesi önemli rol oynamış, demokrasi mi? yoksa rejimin selâmeti mi? tartışması yapılmış olmalıdır. Bundan sonra Atatürk'ün şahsına yapılan suikast olayı (13 Haziran 1926) ile daha sonraki "Menemen Olayı" (23 Aralık 1930), bu yıllarda alınan veya alınmış olan tedbirlerin haklılığını kanıtlamaktadır.

Yeni Seçimler

1926 yılının Eylül ayında yapılan yeni seçimlerin, İkinci Büyük Millet Meclisi'nin dönemini tamamlamadan yapılışı, bu yıllarda yeni rejimin selâmeti bakımından düşünce ve endişesinin sonucu olarak kabul edilebilir. Yine bu yıllarda yeni rejim durumunu ve geleceğini güvenceye almak zorundaydı. Yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının tam liste halinde kazanmaları, bir bakıma inkılâpçı kadronun kuruluşu veya güçlenmesi olarak kabul edilebilir.

Üçüncü Büyük Millet Meclisi dönemi, inkılâp hareketlerine taze kan vermesi bakımından özlenen bir yapıya sahipti denebilir. Bu Meclis, o dönemde ülkenin yönetim düzeninde değişiklik yapan bazı olumlu kararlar aldı. Bundan başka dış ilişkiler alanında da beğenilen bazı uygulamalarda bulundu. Ancak, asker ve fatih ulusların çoğu kez geri kaldığı ekonomi alanında bekleneni yeterince veremedi. Bu yıllarda dünya milletlerinin ekonomisini şiddetle sarsmış olan bunalım da ortaya çıkınca, yeni rejimin ekonomi alanındaki görüş ve uygulamalarını sorun yapmaya başladılar. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin "devletçilik" ilkesi, başlıca hedef olarak, siyasal alandaki topları üzerine çekmeye başladı. Bu sistem karşısında, liberal sistem ileri sürüldü. Daha önceki Tarakkiperver Parti'nin doğuşu ve sönüşüne karşın, inkilâp önderinin de izin ve hoşgörüsü ile, "Serbest Cumhuriyet Fırkası (Partisi)" 12 Ağustos 1930'da Türk siyasal hayatında yer aldı. Bu partinin adına "serbest" sözcüğünün eklenmesi doğal olarak ekonomi sistemlerinden "liberalizm" ile paralelliğini ortaya koymaktaydı. Gerçekten de liberal sistemler, yönetimlerin otoritelerini yönetenlerin lehine sınırlayan sistemler olarak belirgin olduğundan, bu parti, devletçiliği benimsemiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında yerini almıştı. Bu nedenle muhalefet cephesini de oluşturuyordu. Parti'nin başında başkan

Levent Şahverdi Arşivi

olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Fethi Bey (Okyar)'in bulunması, güvenceyi sağlamaktaydı. Bir karşıt partinin kuruluşu, sadece merkezdeki teşkilâtla sınırlanamazdı. Doğal olarak bu teşkilât, ülke çapında örgütlenmeye çalışacak, genişleyecek ve yandaşlarını saflarında toplayacaktı. Serbest Cumhuriyet Partisi, yurt içinde yaptığı propaganda ve genişlemede, kamuoyunda çoğu kez "Serbest Parti" olarak anılagelmiştir. Bu serbestlikte, biraz da, halkın eğiliminde var olan sınırlamaya karşı olmak ve rahatlık gibi propaganda öğesi etkili olmuştur. Mevcut rejimi beğenenlerin bulunuşu ne kadar doğal ise, bunların karşıt bir kuruluş içinde toplanmaları da doğaldı. Mevcut rejimi beğenmeyenler, tutucular ve bazı inkilâp karşıtlarının da katılışıyla Serbest Cumhuriyet Partisi yurt içinde güçlü bir örgüt olarak, inkılâbı savunan Cumhuriyet Halk Partisi için tehdit edici bir karektere dönüştü. Bunda, partinin samimî olarak inkılâbı savunan veya inkılâpçı yöneticilerinin ellerindeki dizgini kaçırmaları da etken olmuştur denebilir. İkinci kez uygulamaya sokulan ve demokrasilerin bir gereği olan çok partili sistem için en verişli ortamın henüz sağlanamamış olduğu gerçeği ortaya çıkınca, 17 Kasım 1930'da Serbest Cumhuriyet Partisi'nin de sonucu belli oldu. Bu sonuçta partinin kurucuları yine kendi partilerini kapattılar.

Bu siyasal olay, inkılâpçı Mustafa Kemal'in kafasında tasarladığı çağdaşlaşma amacının bir uygulaması veya denemesi olarak değerlendirilebilir. Mustafa Kemal Paşa, çok partili sistemi beğenip, kabul etmeseydi, gerçekten böyle bir partinin kurulması girişimini destekler miydi? sorusuna "desteklemezdi" yanıtı verilebilir. Ancak O'nun kafasında tasarlayıp özlü ve köklü reformların gerçekleştirme ortamı üzerinde kara bulutlar dolaşmaya başlayınca, çok partili rejim uygulamalarını ilerdeki bir zamana bırakmış ve henüz vaktin erken olduğunu düşünmüştür.

9. *Atatürk ve Demokrasi*

Atatürk'ün demokrasi anlayışı ve bu yola dönük uygulaması ulusal egemenlik ilkesinde billurlaşır. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal egemenliğin kayıtsız şartsız padişahta olmasına karşın Atatürk, "ulusal egemenlik" ilkesini millete maletmek yürekliliğini göstermiştir. Atatürk'ün bu girişimi, Türk devlet hayatında ulusal irade kavramının temelini atmıştır. Türk ulusunu oluşturan bireylerin irade-

Levent Şahverdi Arşivi

lerinin toplamı veya bileşkesi olarak benimsenmesi gereken ulusal irade, Bağımsızlık Savaşı'na götüren koşullar içinde doğmuş, gelişmiş ve Cumhuriyet rejiminde şekillenmiştir. Atatürk'ün önderlik ettiği Türk İnkilâbı'nda "ulusal egemenlik", Türk ulusunun benliğini duymasında, Bağımsızlık Savaşı'na başlayıp onu zaferle sonuçlandırmasında en önemli etken olmuştur. Türk ulusunun kendine özgü yetenekleri yanında, ulusal egemenlik faktörünü de gözde tutmak gerekir. Türk ulusu, istilâcı düşmana karşı bağımsızlığını koruma ve özgür yaşama azmini, millî egemenlikten aldığı güçle gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal, 5.11.1923'te Akhisar'da yaptığı konuşma ile Türklerin eski ve yeni devlet şeklinin, bu devlet içinde asıl unsur olan Türk milletinin yeni devlet anlayışına bağlılığını şöyle anlatmıştı: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, pekâlâ bilirsiniz ki eski Babıâli Hükûmeti[117] değildir, eski Osmanlı Devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız, Osmanlı Devleti'ni yıkarak asıl unsuru olan Türk ulusunu da yok etmek istiyorlardı. Halbuki Türk ulusu, yeni bir iman ve kesin bir ulusal azim ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin dayandığı temeller *tam bağımsızlık* ve *kayıtsız şartsız millî egemenlik*ten ibarettir. Millet, bu egemenlikten zerresini elden çıkarmayacaktır; gözünü açmıştır"[118]. Atatürk'ün bu sözleri bize, egemenliğin Türk ulusunda olduğunu ve olması gerektiğini kanıtlar. Bu temel düşünce, Atatürk tarafından ortaya atılmış ve Türk Devleti'nin en önemli ilkelerinden biri olmuştur. Atatürk 16.X.1923'te Arifiye'de yaptığı konuşmada: "Halk, ulusal egemenliği benimsemiş ve memlekette tek egemen ve etmenin-âmilin-kendisinden ibaret olduğunu unutmamalıdır" diyerek, bütün güç ve egemenliğin halktan kaynaklandığını ve halka dayandığını kanıtlamak istemişti.

Atatürk, Türk ulusunun gerçek eğilimine saygılıydı. 22.IX.1924'te Samsun'da öğretmenlerle yaptığı konuşmada: "Bir insan memleket ve milletine yararlı bir iş yaparken, gözünden bir an uzak bulundurmamaya zorunlu olduğu kural ulusun gerçek eğilimidir"[119] demişti. Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu siyasal sözcük, halkın genel eğilimi şeklinde anlaşılmakta, yönetimde ulusal irade söz sahibi olmaktadır. Türk siyasal varlığında demokrasinin yokluğu

[117] Babıâli Hükûmeti, Osmanlı Devleti Hükûmeti'ni anlatır.
[118] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. I, s. 91.
[119] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: c. II, s. 200.

Levent Şahverdi Arşivi

ileri sürülemez. Çok eski Türk toplumlarında bu yöntem uygulanırken yüzyıllar sonra bunun zoraki olarak bırakıldığı bir gerçektir. Bu konu, Türk Demokrasi Tarihi içinde incelenmesi gereken bir konu olmakla beraber, Atatürk'ün demokrasi ile ilgili tutum ve değerlendirmelerini belirtmesi bakımından O'nun şu şekilde özetlenen sözlerinde yer almaktadır: "Türk ulusu, en eski tarihlerinde, ünlü kurultaylarıyla, bu kurultaylarda, devlet başkanlarını seçmeleriyle demokrasi düşüncesine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir. Son tarih dönemlerinde, Türklerin kurdukları devletlerde başlarına gelen padişahlar, bu yöntemden ayrılarak müstebit olmuşlardır" [120] demişti. Padişahların bu yöntemi benimsememelerinin nedenini, onların çevresinde yer alanlarının telkinine bağlayan Atatürk, bunların kışkırtmalarıyla: "Tanrısal bir hukuka dayalı bir mutlakiyet kuralı önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazidir. O önce, hükümdarı devirmeye değil, onun, yalnız kuvvetlerini sınırlamaya, mutlakiyeti kaldırmaya çalıştı. Bu çalışma 400-500 yıl öncesinden başlar. Önce kuvvetin milletten geldiği ve bu kuvvet yeteneksiz bir ele düşerse onu geri alabileceği bir kuvvetin, milletten oluşan Meclis tarafından kullanılması gerekeceği anlatıldı.

XVI. yüzyılda, demokrasi prensibi, hükümdarların etkisini kırmak için, siyasal mücadele aracı olarak kullanıldı. Bu mücadelelerde, en sonunda ortaya atılan düşünceler, şunlardan ibarettir. Kuvvet millete aittir. O'nu yasal olarak bir hükümdara vermiştir. Bazı durumlarda geri alabilir. [121] Demokrasinin doğal gelişimini inceleyip bu şekilde özetleyen Atatürk: "Demokrasi prensibi, ulusal egemenlik prensibi şekline girdi ve temel yasaya (Anayasa) (Hukuk-u Esasîye) geçti. Artık, milletle hükümdar arasında anlaşma (mukavele) düşüncesi kayboldu. Ortaya, *Egemenlik bölünmez ve vazgeçilmez* düşüncesi çıktı" [122] diye düşüncesini özetler.

Atatürk'ün "ulusal egemenlik" ilkesini daha iyi anlayıp kavrayabilmek için, yine Atatürk'ün bu konuda yani, egemenlik konusunda ne düşündüğünü ve ne anladığını ortaya koymakta yarar vardır. Atatürk'e göre: Egemenlik, bireylerin iradeleri üstündedir ve bu irade yine bireylerin oluşturdukları ulusun ortak iradesi şeklinde anlaşıl-

[120] Afet İnan; Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 21.

[121] a.g.e., s. 21.

[122] a.g.e., s. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

malıdır. Atatürk'ün anlatımıyla : "Egemenlik bireylerin-fertlerin-iradeleri üstünde, bireylerin oluşturduğu, milletin ortak kamusal kişiliğine özgü genel iradedir. Bu nedenle, egemenlik birdir, parçalara ayrılmaz ve egemenliğin anlattığı kamusal irade onun sahibi olan, ortak kişilik, millet rarafından, hiçbir vakit, başkasına devredilemez ve bundan vazgeçilemez". [123]

Demokrasinin belirgin niteliği, onun siyasal bir yapıda olması ve siyasal bir rejimin adı olmasındadır. Rejim, "Yönetenlerle yönetilenlerin durumunu" belirtir. Genel anlamda: "Yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimi" şeklinde anlatılan demokrasi, Atatürk'ün üzerine eğildiği ve amaçları arasında yer verdiği bir yönetim şeklidir. Çünkü Atatürk'ün içtenlikle ortaya attığı "ulusal egemenlik" ilkesi, ancak demokraside yerini bulur. O: "Bizim bildiğimiz demokrasi siyasîdir, onun amacı, milletin, yönetenler üzerindeki denetimi sayesinde, siyasal özgürlüğü sağlamaktır." [124] Atatürk'ün demokrasiyi nasıl benimsediği ve onu nasıl sevdiği şu sözleriyle kanıtlanabilir: "Demokrasi, memleket aşkıdır, aynı zamanda babalık ve analıktır." [125] Atatürk, demokrasiyi esasında bireysel olarak da niteler ve: "Demokrasi, temelinde bireyseldir; bu nitelik vatandaşın egemenliğe, insan olarak katılmasıdır." [126] Bu sözlerin, anlamı, Atatürk'ün insana nekadar değer verdiğinin bir kanıtıdır. Gerçekten demokraside insan ve insan özgürlüğü değerlidir ve saygındır. İnsanın egemenliğe katılması Atatürk'ün başlıca istek ve amaçlarındandır.

Atatürk'ün demokrasi ile ilgili sözlerinden biri de insan eşitliğiyle ilgili olanıdır. Bu eşitseverlik şeklinde anlatılmıştır. O, bu konuda şöyle demektedir: "En son olarak, demokrasi eşitseverliktir. Bu nitelik, demokrasinin bireysel olması niteliğinin, zorunlu bir sonucudur, kuşkusuz, bütün bireyler, aynı siyasal hakları taşır olmalıdırlar. Demokrasinin, bu bireysel ve eşitseverlik niteliklerinden genel ve eşit oy ilkesi çıkar." [127] Görüldüğü üzere Atatürk, demokrasinin temeli olan insan eşitliğini savunmakta, bireylerin siyasal haklar yönünden eşitliklerini benimsemektedir. Bu, günümüzün gerçek demokrasilerinin benimsediği temel ilkelerdendir. Demokrasinin bu

[123] a.g.e., s. 22.
[124] a.e.g., s. 22.
[125] a.g.e., s. 22.
[126] a.g.e., s. 22.
[127] a.g.e., s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

ilkesi genel anlamda siyasal demokrasilerin dayanaklarındandır. Siyasal demokrasilerde, yönetenlerin serbest ve gerçek seçimlerle iş başına gelmeleri, temel düşüncedir. Bu demokrasilerin belirgin özellikleri, kamu özgürlüklerine de yer vermeleridir. Bu demokrasilerde, seçimle gelen meclisler, başlıca özelliktir. Bundan ötürü bu meclisler, "demokratik meclisler" olarak nitelendirilmişlerdir.

Atatürk'ün demokrasi hakkında öze ait görüşleri ve düşüncelerine değindikten sonra, O'nun kurduğu Cumhuriyet hakkındaki düşünceleri belirtilebilir. Bilindiği üzere, "Cumhuriyetçilik" bir inkılâp ilkesidir. Atatürk ilkeleri arasında bu ilkeyle ilgili olanlar: "halkçılık", "ulusal egemenlik" ve "milliyetçilik"tir. Bunlardan başka Cumhuriyet ile demokrasi arasında da anlam ve ilişkiler bakımından yakınlık vardır. Atatürk bu konuda şöyle der: "Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına dayalı bir devlettir. Demokrasi ise, esas itibariyle, siyasal mahiyettedir. Düşünseldir, bireyseldir, eşitlikçidir." [128] Buna göre Atatürk'ün kurduğu devletin temeli, siyasal bakımdan demokrasiyi amaçlamaktadır. Atatürk, özenle kurduğu Cumhuriyet hakkında çeşitli yerlerde ve zamanlarda tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlamalarla bazı kanı ve yargılara ulaşmak kolaydır. Örneğin bunlardan biri şöyledir: "Cumhuriyet ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükûmetidir." [129] Bu anlatım içerisinde halka, yani ulusa dayalı olan egemenlik kavramı, Cumhuriyeti anlatmaktadır. Atatürk 1937'de verdiği bir demeçte: "Devlet idaresinde kabul edilen güç birdir ve O ulusundur" [130] demişti. Yine bu konuşmasıyla ilgili olarak: "Milletimizin bugünkü yönetimi, gerçek niteliğiyle bir halk yönetimidir" [131] sözleri de yukarıdaki sözlerini bütünlemektedir.

Atatürk'ün bütün bu içten sözleri, bizi, O'nun gerçek kurallarına uygun bir demokrasinin kurulup çalıştırılmasını arzuladığını ancak kısa hayat yaşantısına sığdırmak zorunda kaldığı inkılâp hareketlerine sınırlı ömrünün yeterli olamadığı yargısına götürür. O'nun bu samimî istek ve girişimlerini, vefalı Türk milleti anladığı ve onayladığı gibi, yabancılar da tanıklık etmektedirler. Örneğin, İn-

[128] a.g.e., s. 15.

[129] Atatürk, Nutuk, s. 325.

[130] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. I. s. 389.

[131] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; c. II, s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

giliz yazarlarından Herbert Sideabotham (Saydbotım) şöyle yazmıştı: "Eğer demokrat diye bir şey varsa Atatürk demokrattır. Atatürk iradesinin ruhu, gerçekten demokrat olmasaydı ve bu ruh bütün halkı etkilememiş bulunsaydı, inkılâplar gerçekleşebilir miydi? Türk aydınları, halkın iyiliği için çalışan demokrasiyi, "halkçılık" olarak niteliyorlar ki, Bentham'ın "En büyük sayıya en büyük iyilik" diye anlatmak istediği şeyin bir ifadesidir. Ve bu konuda Atatürk'ün yönetimi, bazı batı demokrasilerini utandırabilir." [132] Yine bir İngiliz Gazetecisi Ward Price (Vard Prays) şöyle diyor: "Diktatörlüklerin katlanamadığı serbest bir yönetimle, demokrasilerin başaramadığı ve başaramayacağı işler yapmıştır. Tarihte böyle adamlar, devirlerine kendi isimlerini vermişlerdir. Yani, o kadar ender yetişirler." [133]

Atatürk'ün demokratik bir rejim yönündeki tutumunu ünlü Fransız hukukçusu Prof. Maurice Duverger (Moris Düverje) şöyle değerlendirir: "Seçimlerde çekişmeye yer vermeyen ve tek parti rejimine dayanan Kemalist sistem, demokratik bir sistem değildi. Ama totaliter bir sistem de değildi. Cumhuriyetçi ve liberal ideolojisiyle, çeşitli eğilimlerin çarpışmasına müsaade edecek kadar hoşgörü sistemiyle Cumhuriyetçi Halk Partisi, komünist partisinden olsun, faşist partisinden olsun tüm ayrı bir partiydi. Partinin tekliği, milletin eğitimi için zorunlu bir geçiş olarak kabul ediliyordu. Asıl amaç, çok partili bir rejim ve serbest seçim usulüydü. Mustafa Kemal, bu amacına çok çabuk ulaşmak istiyordu. Devlet Başkanlığı zamanında iki kere çok partili rejimi denediyse de başarı elde edemedi; henüz şartlar gerektiği kadar gelişmemişti." [134]

Yerli ve yabancı düşünce adamlarının da ortaya koyduğu gibi Atatürk, Batının önde gelen özelliklerinden biri olan demokrasi anlayışına ve uygulamasına yürekten bağlıydı. Bu konuda O'nun sözleri ve uygulamaları Türk ulusunun siyasal yaşantısında hem bir aşama hem de bir ilerlemedir. Türk milletinin yüzlerce yıldan beri alışageldiği yönetim biçiminden ayrılarak çağdaş ve uygar ulusların yönetim sistemine dönüşünün Atatürk'ün yol göstericiliğiyle gerçekleşme yolunda ilerlemesi, ayrıca anlamlıdır. Bu konuda denebilir ki Atatürk dönemi, tam bir demokrasi dönemi değildi; ancak O'nun

[132] Selâhattin Çiller, Atatürk İçin Diyorlar ki; Varlık Yayınları, İstanbul 1965, s. 178.

[133] a.g.e., s. 178.

[134] a.g.e., s. 179.

Levent Şahverdi Arşivi

içtenlikle istediği ve benimsediği demokrasiyi gerçekleştirme koşullarının hazırlanmakta olduğu bir dönemdi.

10. *Atatürk'ün Ölümünden Sonra Demokrasiyi Geliştirme Çabaları*

Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkesi, aynı zamanda Batılı ulusların benimseyip uyguladığı demokrasi anlayışını ve ülküsünü amaçlıyordu. Bu ülkünün gerçekleştirilmesi konusunda, O'nun da önerisi ve öncülüğü ile birkaç deneme yapılması, başarılı olmasa da, Türk demokrasi hayatının hayırlı ve değerli girişimlerdendir. Atatürk, bu konuda samimî olmasına karşın, özen ve koruma isteyen inkılâpların öncelik alması gerekliliğinden ötürü, Türk siyasal hayatında tek partili dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, uzunca bir süre uygulanmıştır. Bunun nedenleri ayrı bir inceleme konusu yapılmaya değer. Bu savaşın öncesindeki yıllarda dünya siyaset alanındaki tek partili yönetimlerin güçlü varlığı, Türk inkılâp hareketlerinin korunma ihtiyacı ve ulusun demokrasi yolunda bilenip, bilinçlenmesi gibi düşüncelerin etkisinin olduğu ileri sürülebilir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye güvenliğini, bu savaşa girmeden, silâh elde ve demokrasiyi savunan devletler safında veya yanlısı olan bir tutumla sağlama çabası göstermiştir. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı, Batılı demokrasilerin üstünlüğü ve zaferleriyle sonuçlanmış, totaliter devletler yenik düşmüşlerdi. Bu gerçek demokrasilerin gücünü kanıtlayan bir olguydu. Esasen demokrasiyi amaçlayan Türkiye Devleti ve halkının, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ortamdan ve gerçeklerden etkilenerek aynı yöne dönük çalışmalara başlaması da doğaldı. İlk kıpırdanmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde doğup filizlenmesi kadar olağan birşey olamazdı. Mevcut iktidarın yıllardan beri süregelen bir geleneğin bozulmasını onaylayamayacağı da bilinen gerçeklerdendir.

Türk siyasal hayatında bir yenilik ve uygulama olarak, daha önce örnekleri görülen birden fazla parti çalışmaları, 7 Ocak 1946'da "Demokrat Parti" adıyla kurulan partiyle yeni bir görünüm kazandı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkan yeni parti kurucuları, aynı yıl yapılan seçimlerde 64 milletvekilini Meclis'e sokunca, millet iradesinin temsil yeri, çok partili sistemin simgesi oldu. Bundan sonraki 1950 seçimleri ise yeni partinin ezici çoğunluk kazanmasıyla sonuçlanınca, Türk milleti, siyasal bir olgunluğun örneğini de vermiş oldu. Bu sonuç, millet iradesinin temsil organı olan Türkiye

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan yasayla sağlanması bakımından ilginçti. Böylece Türk İnkılâbı'nda siyasal inkılâp hareketlerinden biri daha gerçekleşmiş oldu. Demokrat Parti'nin iktidara geliş yılı olan 1950 ile 27 Mayıs 1960 inkılâbı arasında kalan on yıllık dönemin analizinin yapılması, bu inkılâp hareketine neden olan başlıca konuların anlaşılmasına yararlı olabilir. Bunları, iktidar partisinin siyasal, sosyal ve ekonomik tutum ve davranışlarında aramak gerekir.

Memleketin içindeki siyasal, ekonomik ve sosyal bunalım 27 Mayıs1960 hareketiyle sonuçlandı. 27 Mayıs hareketinin yapıldığı gün Ankara Radyosu'ndan yayınlanan bildirinin baş kısmı şöyleydi: "Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silâhlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu harekete Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partilerüstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır."

Görüldüğü üzere, Türk siyasal tarihinde demokrasi, bir kez daha darboğaza girmiş, bunalıma çare bulmak, uzaklaşılan Atatürk ilkelerine yaklaştırmak ve yeni bir düzen kurma amacıyla partilersütü bir hareket olarak 27 Mayıs İnkılâp Hareketi yapılmak zorunda kalınmıştır. 27 Mayıs 1960 İnkılâp Hareketi'nden sonra ülke, yine demokratik düzen çizgisine getirilerek askerler kışlalarına çekildiler. Ulusal egemenlik ilkesi siyasal partilerin normal çalışmalarıyla yeniden işletildi. Bu dönem 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar ömürlü oldu. 12 Eylül Harekâtı'nın gerekçeleri incelendiğinde bunlar özlü yönleriyle : "Ülkeyi karanlığa ve acze itenlere dur demek", "Atatürk ilkelerine ve demokrasiye işlerlik kazandırmak", "Ulusal birlik ve beraberliği sağlamak" gibi önemli konulardır. Bunların ana amacı ise : "Ulusal varlığı güven içinde bulundurmaktır."

IV

TÜRK İNKILÂBI VE ATATÜRK İLKELERİNİN FELSEFESİ

XX. yüzyılın önemli siyasal ve sosyal olaylarından biri olarak tarihe geçen Türk İnkılâbı, Türk ulusunun Atatürk'ün gösterdiği ve önderlik ettiği yolda yaptığı bir inkılâplar topluluğudur. Bu harekette

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, düşünceleriyle, uygulamalarıyla ve zorlamalarıyla öncü olmuştur. Ancak bu inkılâp doğal olarak bir bütündür.

Türk İnkılâbı, Türk toplumunun istilâcı düşmanın etkisini ortadan kaldırıp bağımsızlığını kazanmasından itibaren, bir devlet olarak dünya ulusları arasındaki yerini almasıyla aşamaya ulaşmıştır. Dünyanın belli başlı büyük devletleriyle, bunların desteklediği istilâcı bir devletle hem askerî hem de siyasal alanda yapılan çetin mücadele, pazarlıklar ve zorlamalar sonunda yeni Türkiye Devleti'nin hukukî durumu Lozan'da perçinlendikten sonra, sosyal ve siyasal içerikli inkılâp hareketleri başlamıştır.

1. *İnkılâp Hareketleri*

Düşünsel hazırlık evresi 19 Mayıs 1919'da, ihtilâl evresinin de 24 Temmuz 1923'te Lozan'da sonuçlandırılmasıyla Türk İnkılâbı, düzenleme veya reformlar dönemine girmişti. Bu dönemde, inkılâp, hem yararlı reformlarla hem de, yapılanların alışılagelen bir yoldan farklı olmasından ötürü, çalkantı ve zorlamalarla birlikte sürdürülmüştür. Bu yeni dönem, inkılâbın yapıcısı ve şekil vericisi Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle sürdürülmüştür. Bir bütün içinde bir dizi yenilik hareketleri bu dönemin başlıca olaylarıdır. İnkılâp hareketlerinden bazıları siyasal, bazıları da sosyal içerikli bir yapıda olmuştur. Bunlardan bazıları, daha "Lozan Barışı" gerçekleştirilmeden yapılmıştır; örneğin: İstanbul'da bir saltanat hükûmetinin bulunmasına karşın "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesine göre kurulmuş olan "Türkiye Büyük Millet Meclisi", siyasal nitelikli reformların başında yer alır. Yeni Meclis'te kabul edilen Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu), özüyle ve ruhuyla, padişah ve halifelik kurumunun yetkilerini ortadan kaldırıp, egemenliği millete maletmekteydi. Bu reform, Türk milletinin siyasal yaşantısında ve siyasal haklarında tarihsel bir aşama ve köklü bir değişiklikti. Anayasa ile kabul edildiği üzere, "Türkiye Devleti", İmparatorluk başkentinde yaşamını sürdürmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin hukukî varlığına karşı olan bir kararın ifadesiydi. Her iki devletin arasında zaman zaman ortaya çıkan olaylar, bunların çatışmalarından ve varlıklarını kanıtlama isteğinden başka bir şey değildi. İstanbul Hükûmeti, milletin isteğine cevap verecek yetenekte olmadığından, Anadolu'da kurulan yeni devlet, yasal varlığını sağlamlaştırmıştı. 1 Kasım 1922'de, saltanat ile hilâfet birbirinden ayrıldıktan sonra,

Levent Şahverdi Arşivi

saltanat ortadan kaldırılmıştı. Bundan sonra da halifenin, sadece dinsel alandaki sınırlamanın dışına çıkmak istemesinden ötürü, 3 Mart 1924'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihsel kararıyla, hilâfetin de kaldırılışına tanık olundu.

Bu iki olay, Türk milletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beliren ulusal egemenlik hakkının güvenceye alınmasıydı. Atatürk'ün önderlik ettiği Türk İnkılâbı'nın en önemli siyasal reformu bu harekettir. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması arasındaki sürede, 29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyet ise, yeni Türkiye Devleti'nin devlet teşkilâtının tamamlanmamış olduğunu savunan çevrelere bir cevap oldu. Bu dönemde devletin niteliğini belirtmek gerekirse, onun ulusal bir devlet yapısında olduğu kesindir. Ulusal nitelikli yeni devletin, öncelikle siyasal alanda yapacağı reformların da, doğal olarak, ulusal nitelikte olması gerekiyordu. İmparatorluk döneminin ulusal bir nitelik taşımayan eskimiş ve etkinliğini yitirmiş kuruluşlarından başlamak suretiyle gerçekleştirilen reformlar, birer birer ele alınarak Mustafa Kemal'in gösterdiği yönde şekillendirilmeye çalışılmıştır. İşte O'nun bunlara temel olan düşünceleri ve uygulamaları, inkılâbın prensipleri ve uyulması gereken ilkeler olarak, Türk İnkılâbı'nın esasları olmuştur.

Türk İnkılâbı'na temel olan ve onun mayasını oluşturan ilkelerin özünü ve niteliklerini bilmek, Türk İnkılâbı'nın felsefesini anlamak ve açıklığa kavuşturmaktır. Bu ilkeler, Türk ulusunun bağrından çıkardığı büyük adamın kafasında kurulmuş, oluşturulmuş ve uygulamaya koyulmuştur. Bunlar, O'nun adından esinlenerek "Atatürk İlkeleri" olarak anılmış ve yaygınlaşmıştır. Türk İnkılâp hareketlerinden biri olan "Soyadı Kanunu"nun çıkmasından önce Mustafa Kemal adına bağlanan ilkeler dünyada "Kemalizm" olarak tanınmaya ve anılmaya başlamıştı. Böylece Türk İnkılâbı, "Kemalizm" ile eş anlamda kullanılıyordu. Günümüzde çoğu kez "Atatürkçülük" denildiğinde, "Kemalizm" veya "Atatürk İlkeleri" anlaşılmaktadır. Özetlemek gerekirse, "Türk İnkılâbı", "Kemalizm" ve "Atatürkçülük" gibi değişik deyimler, birbiriyle eş anlamda kabul edilmelidirler.

Atatürk ilkeleri, Türk İnkılâbı'nın temel taşlarıdır. Bunlar, yapılmış ve yapılmakta olan ve gelecekte de sürdürülmesi gereken inkılâba yön veren esaslar veya prensiplerdir. Bunları belli bir kalıba sığdırmak veya sınırlamak, inkılâp anlayışına ve ruhuna ters düşer;

Levent Şahverdi Arşivi

çünkü Atatürk, bir kitap yazarak bunları dondurmaktan her zaman uzak kalmıştır.

Atatürk ilkeleri, bir bütün olan Türk İnkılâbı'nı yönlendirmiş ve şekillendirmiştir. Bunlar arasında "Ulusal bağımsızlık", "Ulusal egemenlik", "Çağdaşlaşma", "Lâiklik", "Milliyetçilik", "Halkçılık", "Cumhuriyetçilik", "Devletçilik", "İnkılâpçılık" ve "Millî birlik ve bütünlük" gibileri, tüm ilkeleri bütününü oluşturan prensiplerden bazılarıdır. Bunlar, bir bütün olan inkılâp içerisindeki reformlara veya yenilik hareketlerine ışık olmuştur.

2. *Çağdaşlaşma*

Kuşkusuz ki Türk İnkılâbı'nın temel amacı, çağdaş uygar dünyanın benimsediği yolda, onun düzeyine ulaşmak ve hatta onu aşmaktır. Türk ulusu için Atatürkçülük, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yoludur. Bu yol, yüzyılların umursamazlığı ve ihmali yüzünden geri kalmış bir ülkenin, yaşam koşuludur. Atatürk döneminde, siyasal ve sosyal kurum ve kuruluşların değiştirilmesi hareketleri, öncelikle çağdaşlaşma düşüncesinden ve amacından kaynaklanmış, yeni Meclis ve yeni Devlet bundan doğmuştur. Devlet yönetiminde, hukukta ve eğitimde lâik düşünce ve uygulamalar, çağdaşlaşmanın bir gereğiydi. Türk Medeni Kanunu ile, toplumda aile hukukuna getirilen yenilik, kadın-erkek eşitliğini sağlayan çağdaş bir anlayışı da sağlamıştır. Kadına verilen değer, Türk İnkılâbı'nda kadına sağlanan siyasal haklarla belirgin hale getirilmiştir. Toplum bireylerinin "giyiminde, yapılan değişiklik", özde olmasa bile şekilde, çağdaş görünüşün ve rahat yaşama düşüncesinin bir sonucudur. "Yeni takvim", "hafta tatili", toplumu geriye götüren "tekke ve zaviyelerin kapatılması" ve "tarikatların ortadan kaldırılması" uygar yaşama düşüncesinin somut birer kanıtıdır. "Harf İnkılâbı", çağdaş eğitim anlayışında bir yenilik hareketi olarak öğretimi kolaylaştırmış, yeni ve "ulusal tarih" ile "dil" anlayışı da ulusal nitelikleriyle Türk halkının benliğini bulmasında ve hattâ uluslaşma düzeyine hızla çıkışında rol oynamıştır. Bütün bu harketler henüz tamamlanmış sayılamayan çağdaşlaşma sürecinin olgularıdır.

Türk İnkılâbı'nda "çağdaşlaşma" temel amaçtır. Bu ilke, daha inkılâbın başlangıç yıllarından itibaren ortaya atılmış ve sonraları canlı tutularak bu amaca ulaşmak için atılımlar yapılmıştır. Çağdaşlaşma için, Türk İnkılâbı'ndan veya Atatürk ilkelerinden beklenen

Levent Şahverdi Arşivi

bir sonuç veya amaç da denilebilir. Çünkü, bütün ilkelerin ortak amacı bu sonuca ulaşmayı sağlamaktır. Birçoklarınca "çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma" ve "batılılaşma" şeklinde de tanımlanan bu ilkenin, yani çağdaşlaşmanın, ne olduğunu anlamak için onun Türk İnkılâbı içindeki yerini ve gelişmesini gözden geçirmek gerekir. Mustafa Kemal, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç yıllarında bile bu konuya değinip, onun gereğine işaret ediyordu. Onun ilk kez ortaya atıldığı yıllarda Türk ulusu, siyasal bağımsızlık bayrağını dalgalandırma çabaları içindeydi. Bu dönemde Mustafa Kemal'in: "Memleket kesinlikle çağdaş, uygar ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu, yaşam davasıdır. Bütün özverilerimizin sonuç vermesi buna bağlıdır"[135] şeklinde ileri sürdüğü çağdaşlaşma, görüldüğü gibi, sonradan ele alınmış bir ilke değildir. Bilindiği gibi Türk İnkılâbı'nın başlangıç yıllarında, yani ihtilâl evresinde, mücadelenin özü ve temeli ulusal güce dayanmış ve düşmanın yenilmesinde bu güç, başlıca kaynak olmuştu. Ulusal gücün ve heyacanın dolup taştığı bu yıllarda bile çağdaşlaşma ve uygarlık, varılması gereken amaç olmuştu. Mustafa Kemal'in 1923 yılında bu amacı gerçekleştirmek için demeçler verdiği bilinmektedir. Örneğin O: "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece batılı bir hükûmet yaratmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de, batıya yönelmemiş millet hangisidir"[136] demekle, ana düşüncesini açıklamıştı.

Çağdaşlaşma ilkesinin bir amaç olarak ortaya çıktığı yıllarda bazı çevreler gocunmuş ve hattâ eleştirilerde de bulunmuşlardı. Doğulu bir toplumun batılılaşması şeklinde de anlaşılabilen bu ilkeye karşı olanlar: "Batının geleneğini de mi alacağız?" şeklinde yersiz düşüncelere kapılmışlardır. Gerekçede, dil ve geleneğin toplumları uluslaştırdığı gerçeği karşısında, Türk milletinin kendine özgü geleneğinin bulunması doğaldı. Böyle olunca çağdaşlaşmanın, Batının geleneği dışında bazı özelliklerinin alınması demek olduğu, önceleri anlaşılmamıştı.

Gerçek olan, Batının Doğu karşısında bilim ve teknik yönden üstünlüğüydü. Bunun sırrı ve temeli neydi? Atatürk'ün üzerine parmak bastığı nokta buydu. Atatürk'ün, Doğunun gerile-

[135] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III. s. 71.

[136] a.g.e., s. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

mesinin nedenleri üzerinde düşünüp değerlendirmeleri, O'nu, gerçekleştirdiği inkılâplarda ve bunların yaşatılmasında Batılı yöntemleri benimsemeye yöneltmişti. Atatürk: "Memleketler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir" [137] diyordu.

Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkesi, O'nun şu sözleriyle açıklanabilir: "Milletimizinsi yasal ve sosyal yaşantısında, milletimizin düşünsel eğitiminde yol göstericimiz bilim ve teknik olacaktır". [138] O, buna benzer demeçlerini zaman zaman yurdun birçok köşelerinde dile getirmişti. Örneğin, 27.X.1922'de Bursa'da, İstanbullu ve Bursalı öğretmenler grubu önünde yaptığı konuşmada: "Gözlerimizi kapayıp soyut olarak yaşadığımızı düşünemeyiz... Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilişkisiz yaşayamayız... Bilakis ileri, uygar bir millet olarak uygarlık alanının üzerinde yaşayacağız. Bu yaşam ancak bilim ve fen ile olur. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız ve her kişinin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için sınırlama ve şart yoktur" [139] demişti.

Görüldüğü gibi Atatürk, Türk İnkılâbı'nda çağdaşlaşmayı, vazgeçilmez bir amaç olarak anlıyor ve anlatmaya çalışıyordu. O'nun bu sözleri doğrultusunda okullar, fabrikalar, devlet kuruluşları, tarım ve endüstri uygulamaları, inkılâbın ilk yıllarından itibaren, ülke toprakları üzerinde yükselmeye ve çalışmaya başlamıştı.

Çağdaşlaşmanın özü, çağdaş yaşam anlayışından geçer, bunun da yöntemi "bilimsel" yani "akılcı" tutumdan geçer. Uygarlık alanında ileri gitmiş, ekonomik yönden güçlü, sanatta başarılı ve teknolojide atılımlar yapmış olan ülkelerin benimsediği yol ve yöntemler, çağdaşlaşmanın başlıca aracı ve uygulamalarıdır. Çağdaş yaşam felsefesinde, bilim ve bilimsel uygulama anlamında tanımlanabilecek "teknoloji" yatmaktadır. Bu yol, Batıya ve Batılılara başarı yollarını açmış ve onun önde bulunmasına destek olmuştur. İşte Atatürk, Türk İnkılâbı'na temel olacak yöntemi tanımlarken: "Dünyada herşey için, uygarlık için, yaşam için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir (fendir). Bilimin ve tekniğin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir ve yoldan sapmadır (dalâlettir)" derken çağdaşlaşmanın anahtarlarını da göstermişti.

[137] a.g.e., s. 67.
[138] Atatürk'ün maarife ait direktiflerinden.
[139] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II. s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Türk toplumunun tarihsel olarak varolan uygar niteliklerinin, zamanla yitirilmesinden doğan geri kalmışlıktan kurtulmak için bunların tekrar harekete geçirilmesini istiyordu. Böylece çağdaşlaşma O'nun tekrar dünya ulusları arasında saygın yeri almasından yararlı ve destekleyici bir rol oynayacaktı. Türk ulusu kendini böylece uygar dünyaya kabul ettirebilecekti. O'nun bu yolda direnmesi ve bu yolun gerçek yol olduğunu savunması doğaldı.

Çağdaşlaşma, Türk İnkılâbı'nda öncelik alan bir ilke ve yol olarak karanlıktan aydınlığa çıkmada önemli bir adım ve davranıştır. Bu yol, bilimsel ve gerçeklere uygun olduğundan ayrıca değer kazanır. Çağdaş yaşam görüşü, bilimsel ve akılcı bir yöntem olduğu gibi, hukuka, kişi özgürlüğüne ve onuruna değer vermesi ve bu yönüyle de demokrasi uygulamasını yönlendiren bir niteliğe de sahiptir Bundan ötürü uygar olma, varolmanın da yaşamanın da bir güvencesidir.

3. *Ulusal Bağımsızlık*

Atatürk'ün dünyaca tanınması, sevilmesi ve sayılması, onun XX. yüzyıldaki bağımsızlık hareketlerinde öncü olmasındandır. Atatürk'ün Türk Bağımsızlık Mücadelesi'ni yönlendirip yönettiği yıllarda dünya uluslarının üçte ikisinin sömürge yöntemleri altında yaşadığı düşünülecek olursa, O'nun değeri daha iyi anlaşılır.

Dünyadaki toplumların, millet ve devlet halinde kendilerini saydırmaları ve tanıtmaları, onlara uluslararası hukukun tanıdığı yetkiyle olabilir. Bu yetki ise, öncelikle siyasal bağımsızlığın kazanılmasıyla mümkündür. Buna hak kazanmamış olanlar ise, ya başka bir devletin korumasında veya esareti altındadırlar. Uluslararası yargı değerlerine göre, ancak bağımsız olan uluslar saygındır. Bu nedenle Atatürk, öncelikle bağımsız bir Türk Devleti'nin kurulmasına öncelik vermiştir. Türk ulusunun istiklâl aşkı, haysiyeti ve onuruna her şeyden fazla değer veren Mustafa Kemal Paşa, "Ya İstiklâl Ya Ölüm" parolasıyla mücadele bayrağını açmış ve Türk ulusunu bu bayrak altında toplanarak mücadeleye çağırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadele kararının mutlu sonla bağlanması, birçok tutsak milletin yapacakları bu tür mücadele için örnek olmuştu.

Mustafa Kemal, bağımsızlığın sadece siyasal bağımsızlıktan ibaret olmadığına inanır. Ona göre ideal bağımsızlık, "tam bağım-

Levent Şahverdi Arşivi

sızlık"tır. "Bağımsızlık benim karakterimdir" diyen Atatürk'ün Türk toplumunu tam bağımsız görmesi de başlıca ülküsüydü. O: "Temel ilke, Türk ulusunun saygın ve onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak, tam bağımsız olmakla sağlanır"[140] derken O, bağımsız karakterinden doğan azmini de belirtmiş oluyordu. Yine O, bir ulusun bağımsızlığını korumaya azmetmesi halinde, muhakkak başaracağına inancını şu sözleriyle belirtir: "Bir ulus varlığını ve bağımsızlığını korumak için düşünülebilen girişim ve özveriyi yaptıktan sonra başarır."[141]

4. *Ulusal Egemenlik*

Türk milletinin siyasal hayatında bir aşama ve dönüm noktası olarak nitelenmesi gereken "ulusal egemenlik", Atatürk'ün savunduğu temel ilkelerden biridir. Türk milleti, İmparatorluk döneminde böyle bir nitelikten yoksun bulunuyordu. Her şeyin sahibi padişah, dinsel yetkisini de, Peygamber'in vekili olmasından alan bir egemenlik anlayışı ile yüzyıllarca siyasal varlığını sürdürdü. Milletin üstünde her şeye egemen mutlak bir irade ve idare, halkın yazgısını saptamaktaydı. Bu gelenek Mustafa Kemal Paşa'nın yönetiminde yürütülen Türk Ulusal Mücadelesi'ne kadar etkili oldu. Ancak ülke bağımsızlığı, halkın geleceği söz konusu olduğu acıklı günlerde padişah ve çevresindekilerin kendi çıkarlarına hareket ederek, düşmanla işbirliği halinde bulunmalarıyladır ki, Mustafa Kemal'in uyarı ve önderliğiyle ulusal egemenlik anlayışı ortaya çıkarak benimsendi.

Ulusal egemenlik ilkesi, adından da anlaşılacağı gibi, halka özgü, millete dayalı bir egemenlik ve iradeyi anlatır. Bu ilkede söz sahibi olan halktır; bir kişi veya bir zümre değildir. Ulusal egemenlik, yönetimde iradenin halkta bulunduğunu tanır; halk kendi iradesi ve oyu ile seçtiği temsilcileri vekil olarak atayıp, egemenlik yetkisini onlar vasıtasıyla kullanır. Mustafa Kemal Paşa, ulusal iradenin savunucu ve koruyucusu olarak 1923 yılında söylediği: "Egemenlik ulusundur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden başka hiçbir makam ulusun alınyazısında etkin olamaz"[142] şeklindeki sözleriyle bu konu ya verdiği önemi ve bu ilkeye duyduğu inancı belirtir.

[140] Atatürk Nutuk, s. 10.

[141] a.g.e. s. 125

[142] a.g.e., s. 561.

Levent Şahverdi Arşivi

5. *Halkçılık*

Atatürk ilkelerinden biri olarak "halkçılık", halk kavramına dayandırılmış bir anlayışı dile getirir. Halk deyimi genel olarak, siyasal sınırlar içersinde yaşayan ve bu ülkeyi vatan bilen insanlar topluluğudur ki, Atatürk'e göre halk, milleti anlatır. O'nun: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk milleti denir" sözleri bunun kanıtıdır. Halkçılık, Türk İnkılâbı'nın ilk yıllarında, gereği gibi anlaşılamadığından tartışma ve eleştiri konusu olmaktan kurtulamamıştır. Halkçılık, bir ilke olarak çok yönlü tutum veya politikalar olarak düşünülebilir. Halkçılık, siyasal bakımdan, halk iradesi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda halkçılık, ulusal egemenlik ilkesiyle yakından ilgilidir ve hattâ onunla benzerlik gösterir. Ekonomik yönden düşünülecek olursa, halçılık, ekonomik politika ve uygulamalarda halk yararına bir tutum olarak kabul edilebilir. Halkçılık, Atatürk'ün değişik zamanlarda ve yerlerde yaptığı konuşmalarda açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Örneğin 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne O: "Egemenliğin kayıtsız şartsız milletin üzerinde kalabilmesi için, halkın kendisinin kendi mukadderatını yönetmesi esasını şart kılan bir konudur"[143] şeklinde konuşmuştu. Bu sözlerin anlamı, halkın kendi haklarına sahip çıkması ve geleceği hususunda kendinin karar vermesi gerektiği şeklindedir. Bu yönüyle halkçılık, siyasal bir içerik taşır. Yine İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa tarafından söylenen sözler, halkın çıkarları, refahı ve ekonomik yönden güçlenmesiyle ilgilidir: "Bence halk çağı, iktisat çağı kavramıyla anlatılır"[144] diyen Atatürk'ün bu sözlerinde, yönetimde halk yararına bir politikanın izlenmesi gerektiği ilkesi ağırlık taşımaktadır. Atatürk'ün şu sözleri ise, halkın kendi kendini yönetmesi gereğini vurgulamaktadır: "Milletimizin bugünkü yönetimi, gerçek niteliğiyle bir halk yönetimidir."[145]

6. *Cumhuriyetçilik*

Türk Bağımsızlık Mücadelesi sırasında kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Yeni Türk Devleti'nin dayandığı esaslar düşünüldüğünde, devletin yapısında ulusal egemenlik ilkesinin ağır

[143] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 106.

[144] a.g.e., s. 107.

[145] a.g.e., s. 28.

Levent Şahverdi Arşivi

bastığı görülür. Ulusal egemenliğin benimsenmesi ve devlet yapısının demokrasiye dönük olması, doğal olarak rejimin de "Cumhuriyet" olması sonucunu yarattı. "Türkiye Devleti'nin hükûmet şekli Cumhuriyettir" şeklinde özlü bir şekilde anlatılan bu karar, 29 Ekim 1923 günü hukuk açısından da sağlama bağlanmıştı.

Atatürk'ün en büyük eseri "Cumhuriyet" ve bunun benimsenmesi şeklinde anlatılan "Cumhuriyetçilik", bir ilke olarak Türk İnkılâbı'nın esasları arasında yer almış bulunmaktadır. Bir devlet şeklini anlatan cumhuriyet, Atatürk'ün "halkçılık" ilkesiyle de ilişkilidir. Çünkü bu devlet şeklinde, halkın egemenliği, doğrudan doğruya veya seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanılması, ilke olarak kabul edilmiştir. Kökünü eski bir sözcükten alan, halkı veya topluluğu anlatan cumhur (veya cümhur)'dan türetilen "cumhuriyet", Türk siyasal tarihine Atatürk'ün soktuğu bir yönetim ve devlet şekli olarak, ileri düşüncenin de simgesidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminin monarşik ve teokratik esaslara dayalı yönetim şekli hatırlanacak olursa cumhuriyetin, daha ileri ve daha insancıl bir tutumu getirdiğini kabul etmek gerekir. Cumhuriyet, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen inkılâbın Türk siyasal yaşantısına getirdiği çağdaş bir yönetim şeklidir. Türk ulusu bu yolla kendini yönetecek temsilcilerini seçmiş ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adını alan siyasal kuruluşa göndermiş ve yasama gücünü bu yolla eline almıştı. Meclis'in seçtiği ve denetlediği bir hükûmet de yürütmeyi sağlamıştı. Ayrıca bu yıllarda bir kural gibi söylenip benimsenen "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" özdeyişi, Türk ulusuna, yüzyıllarca özleyip de kavuşamadığı yetkiyi sağlamıştı. Cumhuriyet, tarihsel ve siyasal bir gelişmenin ürünü olarak Türk İnkılâbı'nın "ihtilâl" evresinde doğmuş ve gelişmiştir. Mustafa Kemal, 1919 yılı Haziranında daha Amasya'da bulunduğu sırada: "Ulusun durumunu ve davranışını gözönünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir[146] şeklinde açıkladığı düşünceleriyle ileride ne yapmak istediğini de ortaya koymuş oluyordu. Atatürk'ün cumhuriyetçilik ilkesinde demokrasi ve demokrasiden yana oluş düşüncesi vardır. O'nun: "Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve en mantıksal uygulamasını sağlayan hükûmet şekli cumhuriyettir. Millet egemenliğini, devlet

[146] Atatürk Nutuk, s. 23.

Levent Şahverdi Arşivi

yönetimine katılmasını ancak zamanında oyunu kullanmakla sağlar" [147] sözleri bu düşüncenin bir kanıtıdır. Atatürk ayrıca, halk tarafından seçilen Meclis üyelerinin, kendi aralarından seçerek ülkeyi yöneten hükümetin de milletle kaynaşmış olduğunu ve ondan ayrı düşünülmemesi gerektiğini de savunur ve 1925'lerde: "Artık hükûmet ile millet arasında geçmişteki ayrılık kalmamıştır. Hükûmet millettir ve millet hükûmettir. Artık hükûmet mensupları, kendilerinin milletten başka olmadıklarını ve milletin kendi kendisinin efendisi olduğunu tamamen anlamışlardır" diyerek cumhuriyetin bir halk yönetimi olduğuna dikkati çeker.

Demokrasi, bir bakıma düşünce özgürlüğünün benimsenip buna değer veren ülkelerde uygulanan bir yönetim şekli olarak tanınmıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet de düşünce özgürlüğüne değer verir. Atatürk'ün anlatımıyla: "Cumhuriyet düşünce özgürlüğünden yanadır." [148] Cumhuriyetin bu niteliği, onun kişiye ve kişi özgürlüğüne değer verdiği şeklinde anlaşılmalıdır. Atatürk, kurduğu Cumhuriyetin temelleri üzerinde yükselen ve gelişen bir Türk toplumu amaçlamıştır. Cumhuriyet yönetiminin sağlayacağı ortam ve koşullar içinde Türk ulusunun geleceği ve gelişmesi düşünülmüştür. Bu ortam, her türlü zorbalıktan uzak ve uygar dünyanın benimseyip sağladığı koşullarla oluşabilecektir. Kişi özgürlüğü, insan değerinin ve uygarlık koşullarının da bir gereğidir. Atatürk, Cumhuriyetin ilân edildiği yıl Ankara'da şöyle demişti: "Ülkümüz, Türk milletini uygar toplumlar içinde ona yaraşan yere yükseltmek ve Türk Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek; bunun için de zorbalık düşüncesini öldürmektir." [149]

Cumhuriyet insancıl, özgürlükçü, kişiye değer veren bir yönetim şekli olarak belirtilen bir uygulama olduğuna göre, onu savunup koruyacak kişilerin de bazı niteliklere sahip olmasını gerektirir. Cumhuriyetin savunucuları ne kadar sağlam, erdemli, bilgili ve yüksek karakterli olursa Cumhuriyetin devamlılığı da o oranda güvenli ve sağlam olur. Bundan ötürü Atatürk, kurduğu Cumhuriyetin koruyucularının belirtilen bu niteliklerle donanmış olmasını ister. O'nun sözleriyle bu istek 1924'te şöyle anlatılmıştı: "Cumhuriyet,

[147] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri s. 234.

[148] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. III. s. 71.

[149] Atatürk Nutuk, 1957 s. 655.

Levent Şahverdi Arşivi

düşünceli, bilgili, kültürlü, sağlam vücutlu ve yüksek karakterli koruyucular ister." [150]

Atatürk belirttiği şu sözleriyle de Cumhuriyet'i onu koruyacak olan Türk gençliğine emanet etmiştir. Bu Türk gençliğinin nitelikleri O'nun yukarıda belirttiği niteliklerde olmalı ve geliştirilmelidir. Çünkü Atatürk, Türk gençliğine serbestçe gelişebileceği olanakları ve özgürlük ortamını da sağlamıştır. O'nun: "Ey yükselen yeni nesil, gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz" [151] sözleri, Türk gençliğine seslenmektedir.

7. *Milliyetçilik*

Tarihsel yönden milliyetçilik akımları 1789 Fransız İhtilâli'ne dayanır; ancak bu akımların gelişmesi daha sonra olmuştur. Özellikle bu gelişme, XIX. yüzyılın olayları arasındadır. Tarihte kurulan büyük imparatorlukların üzerinde egemenlik kurduğu kavimler, bu yüzyılda kıpırdanmaya başlamışlar ve egemen yönetime başkaldırma yolunu benimsemişlerdir.

Türklerin içinde bulunduğu ve egemen olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda durum bir bakıma incelenmeye değer. Bu İmparatorluk içinde Türkler dışında kalan toplumlar, yönetimde söz sahibi olmadıkları için Türklere oranla daha erken uyanmışlar ve bağımsızlık mücadelesine katılmışlardır.

Milliyetçi bir önder olarak Atatürk, Türk tarihindeki milliyetçilik konusunu enine boyuna inceleyip değerlendirmiş ve bazı kanılara varmıştır. Örneğin O'nun şu sözleri üzerinde durulması gerekir: "Biz milliyet düşüncelerini uygulamada çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla çalışmakla gidermeye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, milliyet kuramını, milliyet ülküsünü çözüp dağıtmaya çalışan kuramların dünya üzerinde uygulama yeteneği bulunamamıştır. Çünkü, tarih, olaylar, olgular ve gürülenler hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin egemen olduğunu göstermiştir ve milliyet ilkesi aleyhindeki büyük ölçüde fiilî deneyimlere karşın yine milliyet duygusunun öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir." [152] Türk milletinin benliğini, Türklüğünü

[150] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 174.

[151] a.g.e., s. 184.

[152] a.g.e., s. 142.

Levent Şahverdi Arşivi

duymasında diğer kavimlere oranla gecikmesinin nedenleri çoktur. İmparatorluk döneminde Türklükten çok Osmanlıcılık bir toplum anlayışı olarak sürdürülmüş ve halkın Osmanlı saltanatı çevresinde toplanmasına çalışılmıştır. Bu tutum, doğal olarak Türklük veya milliyetçilik duygusunun yerleşmesini önlemiş ve gecikmiştirtir. Bundan başka İmparatorluğun kuruluşu ve yapısı gereği milliyetçilik, istenmeyen bir kavram veya akım olmuştur. Çeşitli ırkların aynı ülke sınırları içinde toplanmış olması, esasen milliyetçilik duygularının tehlikesini de artırıyordu. Bu duyguların varlığı ve desteklenmesi İmparatorluğa bağlı milletlerin ayrılmasına ve dağılmaya yol açabilirdi. Bu tutum genel olarak bütün İmparatorluklar için geçerliydi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlattığı yıllardaki durum ve koşullar İmparatorluk dönemindeki koşullardan çok farklıydı. İmparatorluğun değişik milletleri ondan söküp koparılmış, sınırlar daralmış ve bu daralan sınırlar içinde kalan Türkler kendi mukadderatını sağlamak endişesine düşmüştü. Türkler ancak kendi azim ve iradeleriyle bağımsızlıklarını ve varlıklarını koruyabilirlerdi. Türke özgü, Türkten doğan millî güç, bu mücadelede başlıca dayanaktı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, ulusal gücü başlıca destek ve etken güç olarak görmüştür. O'nun ulusal gücü ve ulusal egemenliği başlıca kaynak olarak görüp, bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sembolik varlığında toplamasıyla, Türk siyasal hayatında "millî devlet" anlayışı da belirmişti. Mustafa Kemal'in 1920 yılında söylediği şu sözler anlamlıdır: "Bir millet varlığını ve haklarını korumak yolunda, bütün gücü ile, ayaklanmış ve karara varmış olmazsa, bir millet yalnız kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlayamazsa, şunun bunun oyuncağı olmaktan kurtulamaz."[153] Türk Bağımsızlık Savaşı hazırlanışı, uygulanışı ve sonuçlandırılması bakımından ulusal bir nitelik taşımaktadır. Bu mücadelede, "ulusal egemenlik" "Ulusal Ant (Misak-ı Millî)", "Ulusal Kuvvetler (Kuva-yı Milliye)" ve "Ulusal Mücadele (Millî Mücadele)" gibi çok kullanılan deyimlere dikkat edilecek olursa, bunlardaki ulusal sözcüğünün başlıca dayanak olduğu görülür.

Milliyetçilik, millete dayalı bir duyuş hali olarak belirmiştir. Bunda millî benliğe dönüş, milletiyle övünme ve milletini yükseltme gibi birçok yönler bulunmaktadır. Bütün bu konular, milletle ilgili

[153] a.g.e., s. 11.

Levent Sahverdi Arşivi

ve millete dayalı bir niteliğe sahiptirler. Bilindiği gibi dünya üzerinde çeşitli milletler yaşamaktadır. Bunların dinleri, gelenekleri, tarihleri ve kendilerine özgü tutum ve davranışları bulunmaktadır. Bu toplulukları birer ayrı millet halinde gösteren de bu özellikleridir. Atatürk, milleti şöyle tanımlamaktadır: "Zengin anılar mirasına sahip olan, beraber yaşamak hususunda ortak istek ve anlaşmada samimî olan ve sahip olunan mirasın korunmasına beraber devam hususunda da iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet denir." [154]

Milliyetçilik, tanımı yapılan millete dayalı bir durumun ifadesidir. Genel olarak aynı ülkü çevresinde toplanıp, aynı vatanda yaşayan, ortak savunma ve yükselme ülküsünde bulunan ve ortak kültüre sahip bireylerin oluşturduğu bir millete dayalı olarak milliyetçilik, bir millete bağlı olmanın gururunu ve övüncünü taşıma ve kendi milleti yararına çalışarak onu yüceltmeye çalışma şeklinde düşünülebilir.

Milliyetçilik görüldüğü gibi bir duyuş halidir. Bu duyuş hali, diğer milletlerdekinden farklı, özel bir karakterin de ifadesidir. Atatürk bunu şöyle açıklar: "Bir milletin diğer milletlere göre doğal veya sonradan kazanılmış özel karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir yapı oluşturması, çoğunlukla onlardan ayrı olarak, onlara paralel gelişmeye çalışması niteliğinde milliyet ilkesi denir." [155]

Milliyetçilik, sosyal ve siyasal bir politika ilkesi olarak günümüzün yaygın akımlarından biri olmuştur. Çünkü toplumlar bu milliyetçilik ilkesine sarılıp, ona dayanarak varlıklarını ve bağımsızlıklarını elde edebilmişler ve özet olarak anlatmak gerekirse "millet" olmuşlar, yani uluslaşmışlardır. Atatürk'ün milliyetçilik ilkesine sahip çıkarak onu, inkılâbın temellerinden biri haline getirmesiyle Türk toplumu da uluslaşma aşamasına ulaşabilmiştir. Bir duygu olarak milliyetçilik, din ve mezhebe dayalı bir kavram olmaktan çok ortak bir duyuş hali, manevî ve kültürel bir birleştirici bağdır. Bu, Atatürk tarafından şöyle anlatılmıştır: "Milliyetin varlığını sürdürmesi için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ yüzyıllardan beri gelen şekil ve niteliğini degiştirmiş, yani millet, dine ve mezhebe dayalı bağlantı yerine, Türk milliyeti bağı ile bireylerini toplamıştır."

[154] A. Afet İnan: Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 12.

[155] a.g.e., s. 13.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün milliyetçilik ilkesine göre, Türk milletinin özel karakterleri ve bağımsız yapısı saklı kalmak üzere, çağdaş diğer uluslara paralel ve onlarla uyum içerisindeki bir gelişme yolunda yürünmelidir. O'na göre: "Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası ilgi ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk sosyal toplumunun özel karakterlerini ve başlıbaşına bağımsız niteliğini saklı tutmaktır." [156]

Atatürk'ün Türk millî tarihine ve Türk diline sahip çıkarak onları geliştirme yolunda attığı adımlarda milliyetçilik anlayışının büyük etkisi olmuştur. O bu yolda da Türk milliyetçiliğine büyük katkılarda bulunmuştur. O, Türk millî tarihini gün ışığına çıkarmada uğraşılar vermiş ve Türk milletinin kendini tanımasında ve benliğini duymasında yardımcı olmuştur. "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." [157] sözü, bu çalışmalardaki amacını gösterir. Atatürk, Türk millî tarihine ait çalışmaları yanısıra Türk dilinin arı hale getirilmesi ve geliştirilmesi uğrunda da başarılı atılımlar yapmış ve başarılan işleri de desteklemiştir. Bu çalışmalar O'nun milliyetçilik yolunda unutulmaz çabalarıdır. Onun anısını halâ yaşatıp sürdüren "Türk Tarih Kurumu" ve "Türk Dil Kurumu" gibi kuruluşlar günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Türk İnkılâbı içindeki milliyetçilik, belirgin yönüyle onurlandırıcı ve toplayıcı bir ilkedir. Milliyetçilik, millî birlik ve beraberliğe götüren, bireyler arasında yaklaşma ve yakınlaşmayı destekleyen kültürel bir güçtür.

8. *Lâiklik*

Atatürk'ün ana amacı olan çağdaşlaşmaya götüren ve bunu destekleyen ilkelerinden biri olan lâiklik, yüzyıllardanberi dine dayalı olarak sürdürülen devlet yönetiminde ileri bir anlayışın ve tutumun kanıtıdır. Günümüzde din, zorunlu bir sosyal müessese olmakla beraber, kendine özgü sınırlar içinde kalmakla daha yararlı olmaktadır. Dinin devlet işlerinden ayrılışı ve sadece kendine ait konularda etkinlik göstermesi hem sosyal hem de siyasal bir politika olarak benimsenmiştir.

[156] a.g.e., s. 13.

[157] Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler, 297.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal egemenliğin "teokratik" niteliği olan saltanat müessesesinde toplanmış olması, tarihî yönden ömrünü tamamlamış ve özellikle ulusal egemenlik prensibinin benimsenip yerleşmesinden sonra da gereksiz hale gelmişti. Ancak alışılagelen bir tutumun sökülüp atılması kolay olmamış ve bu alanda ihtiyatla hareket edilerek başarılı bir sonuca ulaşılabilmiştir. Ulusal devlet anlayışının gerçekleştirilmesinden sonra kabul edilen 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'daki "Şeriat hükümlerinin yürürlüğünü sağlamak Büyük Millet Meclisi'nin görevlerindendir" hükmü, alışılagelen teokratik devlet anlayışından uzaklaşıldığını ortaya koymuştu. Bu hüküm, yeni anlayış ve tutum olarak, yapılacak inkılâp hareketleri için gerekliydi. Çünkü, örnekleri görüldüğü üzere, dinin siyasete âlet edilme ihtimali o dönemde özellikle önemliydi.

Bazı kişiler lâikliği Türk İnkılâbı'nın en önemli ilkesi olarak görürler. Lâiklik, kültür düzeyi yükselmemiş toplumlarda, dini kötüye kullanma girişimlerine karşı bir güvence olmuştur. Değerlendirmelere göre, düşünce ve vicdan özgürlüğü, akılcı insanlara özgüdür. Atatürk, Türk toplumunu yönetmede ve İnkılâp hareketlerini uygulamada, dinin etkisini ortadan kaldırmayı zorunlu gördüğünden lâiklik ilkesini ortaya koymuş ve bunu titizlikle savunmuştur. Atatürk, dinin bir toplum için gerekli olduğuna inanmakla beraber, bu müessesenin kendi alanı dışına çıkmasına karşıydı. Çünkü aklî olan Müslümanlığın bazı din adamlarınca insanların ruh ve vicdanları üzerinde bir baskı aracı gibi kullanılmasına tanık olmuştu. Yücelen insanlıkta düşünce ve inanç özgürlüğünün de her tür baskı dışında kalması gerekiyordu. Atatürk bu konuda şöyle der: "Din, gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların sürekliliğine olanak yoktur. Yalnız şu vardır ki din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır." [158] Atatürk, bazılarının sandığı gibi dini hiçbir zaman inkâr etmemiş ve dinsizliği körüklememiştir. O şöyle der: "Türk Milleti daha dindar olmalıdır. Yani, bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum." [159] Görüldüğü üzere dinin her türlü safsatadan uzak doğal sadeliği ve gerçekliği içinde uygulanması Atatürk'ün içden isteğiydi. Bundan başka Müslümanlık, dinler tarihindeki halkanın son zinciri olmasından ötürü gelişmiş,

[158] Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Ser Yayınları, İstanbul 1955, s. 166.
[159] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 70.

Levent Şahverdi Arşivi

ileri ve akla yakın kuralları da beraberinde getirmişti. Onun akla yakınlığı, hızla gelişip yayılmasında da etkili olmuştu. Atatürk bu konuda şöyle demişti: "Bizim dinimiz, en makul ve en tabiî bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, bilime ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz, bunlara tamamen uyar." [160] Bu sözler, dine saygılı ve dine bağlı bir inancın belirgin görünüşüdür. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen "lâiklik ilkesiyle" İslâm dini, daha saygın daha onurlu durumuna kavuşturulmuş ve akıl dışı nitelemelerden kendini kurtarabilmiştir. Bundan başka, çağdaş uygarlığa yönelik inkılâp hareketlerine, dinin karışması önlenerek, din boş yere bazı yakıştırmalardan kurtarılmıştır.

Lâiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bu ayırımda dinin yetki ve etkinlik alanı çizilmekte, onun dünya işlerine gereksiz olarak karışması önlenmektedir. Bu konuda sadece devlet yönetiminde dinin vasiliğinin önlenmesi önem kazanmaktadır. Bundan başka günümüzde çok gelişen bilim ve teknik önünde eğitimde dinsel etkiden uzak, akılcı ve pozitif bir uygulama da lâikliğin amacıdır. Dinsel esaslara dayalı hukuk uygulamasının, tarihsel gelişmede pek uygulama alanı kalmadığından geleneksel "mecelle" artık etkinliğini yitirmiştir. Bu nedenle Türk İnkılâbı'nda lâiklik, yasalarda da çağdaş bir öz sağlanmasını kolaylaştırmıştır.

9. *Devletçilik*

Türk İnkılâbı'nın sosyal ve ekonomik alanda etkili olan ilkelerinden biri "devletçilik" adı altında toplanmıştır. Türk Bağımsızlık Savaşı sonrasında ülkenin bayındırlığa ve halkın da refaha kavuşturulması önem kazanınca, bunun hangi yöntemle gerçekleştirilmesi, başlıca konu olmuştur. O dönemde, yıllar süren savaşların etkisiyle ekonomik yönden tükenmiş bir halk, düşman elinde yakılmış, yıkılmış şehirler ve köyler, önemli bir sorun olarak yeni devleti düşündürüyordu. Türk ulusunun tarih boyunca karşılaştığı felâketlerde ekonominin büyük etkisinin bulunduğunu değerlendiren Atatürk, bu konuda da ciddî tedbirlerin alınması gerektiğine inanmaktaydı. Ekonomi alanında alınacak tedbirlerde ülkenin içinde bulunduğu koşullar başlıca etkendi. Yıllarca etkisini sürdürmüş kapitülâsyonlardan Lozan'da kurtulmuş

[160] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 90.

Levent Şahverdi Arşivi

olmakla beraber, ülke fakir, halk etkinlikten yoksun ve devlet hazinesi de kaynaklara muhtaçtı. Bu dönemde esasen halkta büyük yatırımlar için gerekli takat yoktu. İnkılâbı amacına ulaştırmak için, önce ülke bayındırlığa kavuşturulmalı ve halk, yoksulluğu yenmeliydi. Ülke gerçekleri, büyük ekonomik yatırımlarda devletin sorumluluğu yüklenmesini gerektirmekteydi. Bu düşünce inkılâbın "devletçilik" ilkesini ortaya çıkardı. "Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa ortaya konulan zaferler ömürlü olamaz, az zamanda söner." [161] inancında bulunan Atatürk'ün ekonomi felsefesi, ülkeyi kısa zamanda bayındırlığa ulaştırma ana düşüncesinde düğümlendi. Halka göre, bireye göre devletin olanakları daha genişti. Büyük bayındırlık işleri devletçe üstlenildi, halkın yeteneği içinde kalanlar ise ona bırakıldı.

Devletçilik ilkesi, çeşitli çevrelerde değişik şekilde anlaşılmış veya anlatılmak istenmiştir. Günümüzdeki ekonomik sistem, üterim ve dağıtım araçlarının devletin veya halkın elinde bulunuşuna göre adlandırılmakta ve değerlendirilmektedir. Türk İnkılâbı'nda devletçilik ilkesini Atatürk şöyle anlatır: "Bizim izlemeyi uygun gördüğümüz devletçilik ilkesi, bütün üretim ve dağıtım araçlarını bireylerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde düzenlemek amacını güden ve özel bireysel ekonomik girişim ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivizm gibi bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir.

Bizim izlediğimiz devletçilik, kişisel çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi bayındırlığa eriştirmek için, milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde devleti fiilen ilgilendirmektir." [162]

10. *İnkılâpçılık*

Atatürk'ün çok yönlü bir önder olarak nitelenmesi, O'nun bir yönünün de inkılâpçı olmasından ileri gelmektedir. Türk İnkılâbı içerisinde doğrudan doğruya inkılâpçılık anlayışı da yer almaktadır. Türk İnkılâbı'nda bu ilke, ana amaç olan çağdaşlaşma ile doğrudan

[161] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 107.

[162] Afet İnan; Atatürk'ten Yazdıklarım, Altınok Basımevi, Ankara 1969, s. 11, 19.

Levent Şahverdi Arşivi

ilgilidir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma şeklinde de anlaşılan çağdaşlaşma, yine Atatürk ilkeleri doğrultusunda sürekli inkılâp hareketleri ve atılımlarla sağlanabilir. Atatürk inkılâbın asıl amacını şu sözleriyle belirtmişti: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâbın amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını bütünüyle çağdaş ve bütün anlam ve görünüşüyle uygar bir sosyal toplum haline ulaştırmaktır." [163] Görüldüğü gibi, temel düşünce Türk toplumudur ve bunun ulaştırılması gereken amaç da çağdaş uygarlıktır.

Atatürk gerçek yönüyle bir inkılâpçıydı. O'nun inkılâpçılığı köhnemiş Osmanlı kurum ve kuruluşlarını değiştirip yerine çağdaş düşünce ve tutuma dayalı kuruluşları getirmesiyle kanıtlanabilir. Atatürk lâik düşünceyi devlet yönetimine, eğitim ve öğretime ve hukuka getirmiş bir inkılâpçıydı. O'nun düşüncede, yönetimde ve yaşantıda pozitif bilime dayanma ilkesini getirmiş olması inkılâpçılık anlayışının bir başka belirtisidir.

Atatürk'ün inkılâpçılık anlayışında halka dayanmak ve halkla uyum içinde hareket etmek göz önünde tutulması gereken gerçeklerdendir. Halka dayanmayan, halka dönük olmayan inkılâp hareketlerinin uzun ömürlü olması beklenemez. Çünkü O'nun asıl amacı bütünüyle çağdaş ve uygar bir sosyal toplumun yaratılmasıydı. Atatürk bu konuda şöyle demişti: "Gerçek inkılâpçılar onlardır ki, ilerleyiş ve yenilik inkılâbına yöneltmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki gerçek eğilime girmeyi bilirler." [164] Bu sözlerin anlatmak istediği gerçek, inkılâbın halkla uyum halinde bulunması, halka benimsetilmesi ve halka maledilmesidir. Bu konuda Türk ulusunu yönlendiren ve onu gereği gibi anlayan Atatürk, inkılâpla ilgili olarak Türk ulusuna ait izlenim ve kanılarını şöyle özetlemektedir: "Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok yetenekli bir halktır. Bu halk, bir kez karşısındakilerin içtenliğine, kendilerine hizmet ettiklerine inanırsa her türlü hareketi benimser." [165] Atatürk bu sözleriyle inkılâp hareketlerinin halkla birlikte, halkı kazanarak ve halkın düşünce ve isteklerine uygun olarak yapılması halinde başarılı ve ömürlü olacağına işaret etmektedir.

İnkılâpta halkla uyum halinde bulunmak bir kural olarak benimsenmekle birlikte inkılâbın kendisinde ve anlamında varolan zorlama

[163] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 217.
[164] a.g.e., s. 217.
[165] a.g.e., s. 142.

Levent Şahverdi Arşivi

da yine bir inkılâp kuralıdır. Bu kural akıl ve mantığa uygun inkılâp hareketleri karşısında direnen ve tutucu davranışlarda bulunanlara karşı bir yöntem ve karşı zorlama olarak kabul edilebilir. Atatürk inkılâpçı tutumuyla, mevcut eski kurum ve kuruluşları zorla değiştirmeyi yeğlemiş ve bu konuda azimli hareket etmişti. O şu sözleriyle azimli bir inkılâpcı olduğunu ortaya koymuştu: "Düşmanlarımız düşünebildikleri iğrenç çarelere istedikleri kadar başvursunlar, onların umutsuz çabaları bizim inkılâp ateşimizi söndüremez". [166] Yine bu bu konuda Atatürk'ün kararlılığını kanıtlayan şu sözlerini belirtmekte yarar vardır: "Gerici düşünceler besleyenler, belli bir sınıfa dayanabileceklerini sanıyorlar. Bu, kesinlikle bir kuruntu ve sanıdır. İlerleme yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Yenilik alanında duracak değiliz. Dünya müthiş bir hızla ilerliyor. Biz bu düzenin dışında kalabilir miyiz?" [167] Atatürk'ün bu düşüncesi O'nun inkılâpçı niteliğine de uygun düşmekte ve kesin kararlılığını ortaya koymaktadır.

11. *Ülkenin ve Milletin Bölünmezliği*

Toplumlar ulusal varlıklarını birlik ve beraberlik içinde bulunmakla sağlayabilirler. "Birlikten kuvvet doğar" özdeyişiyle de tanımlanan bu kural, Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu bir ilke olmuştur. Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başından itibaren ulusal birlik ve beraberliği savunan ve Türk ulusuna öğütleyen Atatürk, bunun karşıtı olan durumların ülkeyi ve halkı çöküntüye götüreceğine dikkati çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa daha Türk Bağımsızlık Mücadelesi'ni yönlendirme çabalarını sürdürdüğü yıllarda yayımladığı Amasya Genelgesi'nde; "Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir." uyarısı ile Türk milletine seslenmişti.

Atatürk'e göre Türk ülkesi, ulusal sınırlar içinde bir bütündür. Bu bütün bölünemezdi. O'nun bu konuda söylemiş olduğu ilginç sözler vardır. Örneğin: "Tanrı, birleşik, birlikte çalışan, onurunu, namusunu koruyan toplumları mutlu eder. Biz de bundan önce olduğu gibi bundan sonra da bu birlik ve beraberlikle çalışırsak, Tanrı'dan böyle bir mutluluğu haklı olarak bekleyebiliriz." [168]

[166] a.g.e., s. 142.

[167] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. III, s. 71.

[168] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c. II, s. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî birlik ve bütünlük olarak da anlatılmaya çalışılan bölünmezlik ilkesi; bir toplumun uluslaşmasını sağlayan ve millî varlığın her türlü tehlikelere karşı korunmasında, manen ve maddeten birlikte hareketi şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yönüyle millî birlik, bir milletin millî gücünün kaynağı ve hareket üssüdür. Atatürk millet arasında bölünmeye her zaman karşı olmuştu. O, 1936'larda bunu şöyle dile getirmişti: "Yıllar geçtikçe, millî ülkü verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz, esasen millî varlığın temelini, millî bilinçte ve millî birlikte görmekteyiz." [169]

Atatürk ilkelerinin felsefesi ve niteliği öncelikle ilericidir. Atatürk çağdaşlaşmaya, Batılılaşmaya büyük önem veriyordu. Daha eski bir dönemde, Doğu'nun Batı üzerindeki etkisine karşın, O'nun yaşadığı dönemde Batı, Doğu âlemi üzerinde etkili ve egemendi. Daima ilerleyen, gelişen Batı uygarlığının etkisi Atatürk'ü de etkilemekten geri kalmamıştı. Atatürkçülük çağdaş uygarlığa yönelmekle bu uygarlığı oluşturan ve onu şekillendiren bilimci ve akılcı felsefeyi de ilkelerine temel taşı yapmıştır. "Batı" pozitif bilime verdiği önemle, bilimin uygulanması olan teknikte büyük aşamalar yaparak "Doğu" üzerinde üstünlük sağlayabilmişti. Bunu iyi değerlendiren Atatürk, Batıya üstünlük sağlayan bilimsel yöntemi benimsiyerek ve savunarak Türk toplumuna, "Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı" başlıca amaç olarak göstermiştir.

Atatürkçülük, özgür düşünce, özgürlük ve demokrasi anlayışıdır. Atatürk, halka dönmek ve halka dayanmak suretiyle inkılâba temel olarak güç kaynağını bulmuş ve ona inanmıştır. Atatürk kişi özgürlüğüne, serbest ve özgür düşünceye her zaman önem vermişti. O'nun sofraları her tür bilim ve düşünce adamına açık olduğu gibi, konuların ve sorunların bir tartışma ve çözüme bağlanma yeriydi.

Atatürkçülüğün belirgin özelliklerinden biri, milletçe bağımsızlığa kavuşma ve bundan sonra da millet egemenliğine dayalı yönetimle, milletin mutluluğunu sağlamak şeklinde özetlenebilir.

Atatürkçülük, Türk toplumunun çıkarlarına ve mutluluğuna uygun sosyal ve siyasal kurumları oluşturma ve geliştirmedir. Bu

[169] a.g.e., s. 96.

Levent Şahverdi Arşivi

yönüyle Atatürkçülük, topluma önem ve yön veren toplumsal bir nitelik taşır.

Atatürkçülük, genel anlamda bir doktrin değildir. Hayat gerçeklerine uygun ve gerçek hayattan alınan düşünce ve görüşler halinde Türk toplumunu şekillendiren ve ona yön veren ilkelerden oluşan bir ideoloji olarak, deneyimlere dayalı bir sistemdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI VE YAZARLARIMIZ

Prof. Dr. İNCİ ENGİNÜN

19. yüzyıl başlarından itibaren meşrutî idareye duyulan özlem uğrunda aydınlarımız çalışmış, çeşitli yazılarda bu özlem dile getirilmiştir. Birinci Meclis-i Mebusan'ın açılması, bir denemeden ileri gidememiş, ikinci Meclis-i Mebusan da başlangıçta uyandırdığı sonsuz heyecana rağmen, kısa ömürlü olmuştur. Bunun en önemli sebebi, meclislerin gerçek millet iradesine dayanmamasıdır. Son Meclis-i Mebusan'da hâkim millet olan Türklerin sayısı, imparatorluğu teşkil eden kavimlerin toplam mebus sayısından azdır.[1]

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, bütün bu denemeleri biliyordu. Bunların ışığında, ülkeyi kurtaracak tek gücün millî birlik şuurunun temsil edildiği, millî iradenin hâkim olduğu millî mecliste ortaya çıkacağının şuurundaydı. Gerçekleştireceği plan, zihninde hazırdı, fakat, günlük gelişmelerin getirdiği beklenmedik durumları, başarısı için birer basamak haline sokan müstesna kumandan, planını başlangıçta açıklamadığını ve yeri geldikçe planını kısım kısım uyguladığını *Nutuk*'ta belirtir.[2] Yapılan birinci iş, o güne kadar "irade-i seniyye"ye yani hükümdarın iradesine tâbi olan milleti, kendi iradesini kullanarak "irade-i milliye"ye tâbi hale getirmektir. Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra gelişen olaylar, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla sonuçlandı. Bu kongreleri ve meclisin açılışını takip eden yerli ve yabancı yazarlar da vardı. Mustafa Kemal Paşa bunların sorularını daima cevaplandırmış ve sürekli olarak "millî irade", "millî hâkimiyet" kavramlarını kullanmıştır.[3]

[1] *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, (Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman), Kültür Bakanlığı Yayınları 1981, s. 202.

[2] *Nutuk*, c. I, 1960, s. 12, 14.

[3] İnci Enginün, "İngilizce Yayınlarda Atatürk'le İlgili İntibalar", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Yayınları, 1983, s. 303-v.d.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî iradenin oluşturulduğu bu günlerin heyecanı Ankara'dan uzakta bulunan yazarlar tarafından paylaşılmıştır. Bunlardan biri, iradesini eline almak üzere akın akın önderine koşan milletin durumunu, Abdülhak Hâmid'in Fatih hakkındaki şiirinden aldığı "Akardı pâyına mahşer-misâl bir millet" mısraı ile anlatan Yahya Kemal'e aittir. Yazısında milletin bir şahısta, böylesine çoktandır sembolleşmemiş olduğunu belirten Yahya Kemal, "milletlerin asırlarda bir doğurduğu büyük insanlar"ın henüz eserleri tamamlanmamışken bile "gözleri kamaştırdığını" yazar ve Mustafa Kemal Paşa'nın milletin sembolü olduğunu ifade eder. Fakat bu sembol henüz kendi büyüklüğünün farkında değildir. Yahya Kemal, B.M.M.'nin kuruluşunun birinci yılında kendisiyle yapılan görüşmede, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip orada milletin fikirlerini ve duygularını yoklamak, imkânları görmek suretiyle ülke kaynaklarını öğrenmek istediğini Mustafa Kemal Paşa'nın kendi ifadesiyle tekrarlar. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra anlamıştır ki millet de, tıpkı kendisi gibi "istiklâl"ini korumak azmindedir. Milletini de kendisiyle aynı düşüncede gören önder iftihar etmektedir.

Yahya Kemal, "bu sözleri dikkatle okuyanlar yumurta mı tavuktan çıktı? Tavuk mu yumurtadan? Düşünür dururlar" diye devam eder. Bir milletin oluşma devresinde fertler kendilerini bir sembolde, Yahya Kemal'in kullandığı kelimeyle "timsal"de görürler.

Anadolu "arslan" kesilmiştir. Bunun sebebi, bitti, tükendi sanılan Anadolu'nun beklediği adamı, yani önderini bulmasıdır. Yahya Kemal, o güne kadar kimsenin Türk milletini tanımadığını belirterek, "Mustafa Kemal Paşa'nın asıl dehası Samsun'a çıktığı günden itibaren Türk milletinin istiklâl iddiasında olduğunu sezişindedir" der.[4]

Bu meclis Türk yazarları tarafından saygı ile anılır. Demokrasi geleneğine sahip ülke mensuplarında da Meclis saygı uyandırmakla birlikte, imparatorluktaki azınlıkların birleşmeleri ve yabancı devletlerin himayelerine sığınarak, Türkü yok etme sevdasına düştüklerini görmek istemeyen ecnebi gözlemciler, meclisin oluşumunu yadırgarlar. Bunlardan Amerikalı bir asker olan Robert Dunn, bir makalesinde, mecliste hıristiyanların temsil edilmemesini bir eksiklik olarak belirtir. Bu günlerde, bazı istisnalar dışında, batının güçlü

[4] *Eğil Dağlar*, İstanbul 1966, s. 116-118.

Levent Şahverdi Arşivi

devletlerini arkalarında hisseden azınlıklar, Türkü yok etme savaşında, düşmanla birliktirler. Amerikalı gözlemci, bu gerçeği bir asker olmasına ve Ermenilerin yaptıklarını yakından bilmesine rağmen, farkına varmaz görünür.[5]

Birinci Büyük Millet Meclisi gönüllerde taht kurmuştur. Meclis millî meselelerde son derece hassastır. O kadar ki, kendi kuruluşunu da borçlu olduğu, meclis başkanına bile karşı geldiği zamanlar olur. Ona vereceği yetkileri de uzun uzadıya tartışır. Bunları, o günün şartları içine yerleştirmeden anlamak güçtür. Bütün millet yok edilmenin eşiğinde iken, Sakarya Savaşı öncesi, Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'ya olağanüstü yetkiler vermede tereddüt etmesini, bugünün ışığında haklı görmek biraz zordur. Fakat bu yazıları değerlendirirken o günlerin heyecanı, endişesi içinde, son ümidi yok etme korkusunun yaşandığını da unutmamak gerekir. Meclis zabıtları heyecan ile okunan birer roman tefrikası gibidir. Hayal ve yaratma gücüne sahip sanatkârlarımız, bu zabıtlardan bir gün Türk milletinin yeniden var oluş destanını olduğu kadar, trajedilerini de çıkaracaklardır.

Bütün bu tartışmaları bir bakıma haksız görürken, bir bakıma da her şeyin tartışıldığı, ikna gücü ile haklı tarafın iş başında tutulduğu ve zafere ulaşıldığını görmek, ülkemizde demokrasinin geleceği bakımından sağlam bir başlangıç oluşturmaktadır.

Yıllardır özlenen demokratik teamül, milletin varolma mücadelesiyle beraber yerleşmektedir. Hem de meclis, millî sembolün koruyuculuğundadır.

Türk yazarlarının Meclis ile ilgili yazıları üzerinde kısaca durarak, ilk açılışı, önemli oturumlar ve millî irade ile millî timsal (sembol) kavramlarının nasıl birleştiklerini gözden geçirelim.

Meclisin açılmasıyla ilgili yazılarda şahısların izlenimleri büyük bir canlılıkla yansıtılmıştır. Bunlardan heyecan tonu en yüksek olanı Yunus Nadi'ninkidir. Yunus Nadi hatıralarında bu bölüme, meclisin açıldığı günün "Ankara'nın geçirdiği" muhteşem günlerden biri olduğunu belirterek başlar. Millet o gün sanki, talihinin temeli olarak yeni bir "teşekkülün doğmak üzere bulunduğunun" farkındadır.

[5] Robert Dunn, "The key to India and Egypt" *World's Work*, c. 44, Mayıs 1922, s. 57-67.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir bayram sabahı gibi herkes sabahtan dışarı çıkmıştır. "Kadın erkek, çoluk çocuk, haline göre herkes allı güllü en güzel urbalarını giyerek Hacıbayram Camii ile Büyük Millet Meclisi olarak kullanılacak olan binaya kadar, her tarafı bütün sokakları, bütün arsaları, bazan damlarının tepelerine kadar bütün binaları doldurmak üzere" her tarafı kaplamışlardı. Bu kalabalığın içinde yerli ve yabancılar vardır, herkes bu çevreye sıkışmaya çalışır "fakat mümkün olmadığı için" taşar. Görünüş, birbirini takip eden gel gitleri ve dalgalarıyla heyecan verici bir canlılık taşır.

Bin, binbeşyüz kişiyi içine alabilecek büyüklükteki Hacıbayram Camii'nde yer kapmak için erkenden gidenler olmuştur. "Öyle ki Mustafa Kemal ile arkadaşlarına yer bulmak" için zorluk çekilmiştir. Yunus Nadi, o gün kılınan namazın sadece bir cuma namazı olmadığının halk tarafından anlaşıldığını belirtir. O namaz, dinî bir görevin yerine getirilmesinden çok, millî beraberliği ve dayanışmayı göstermektedir.

Camide kucak kucağa olanlar, hür yaşama iradelerini bütün dünyaya böylece haykırmaktadırlar. Yunus Nadi bu ibadet dolayısıyla, o gün, Ankara'nın başka camilerinde cuma namazı kılınmadığını sanır. Zira herkes Hacıbayram'dadır. Bugün için "yaptıkları muhakkak ibadetlerin en yükseği idi. Bu kadar vicdan idraki ile yapılan ibadet, hakikaten nadir görülür bir şeydi" diyen Yunus Nadi, sonra Meclis'e kadar cemaatin yürüyüşünü tasvir eder. Kalabalık içinde "Mustafa Kemal Paşa ve mebuslar"ın meclise gitmek için adeta insan kütlesini yarmak zorunda kaldıklarını belirtir. Herkes gitmek istemektedir. Yürümekten ziyade dalga dalga ilerleyen halk, millet davasında beraber olduklarını gösterirler.

Sinop mebusu Şeref Bey'in açtığı Meclis oturumunda, önce Mustafa Kemal Paşa kısa bir konuşma yapar, encümenler kurulur.

"Türk Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır" .Meclis dolayısıyla, artık bütün dünyaya karşı "Ankara da bir hayat merkezidir", Türkiye'nin dayanağı ve kıblesidir.[6]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde aynı gün "Tarihî bir vaka: Büyük Millet Meclisi" başlığıyla çıkan yazıda, Ankara'nın bu

[6] *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal* (Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 189-193.

Levent Şahverdi Arşivi

olağanüstü gününden bahsedilirken, "hârikalarla dolu olan tarihimizde, milletin yaşama kabiliyetini isbat edici delillerin belki en yükseği" olarak, Meclis'in açılması anılır. Milletimiz, bu uzun tarihinde zor günler geçirmiş, fakat her zorluğu "akıllara hayret verecek yeni bir hayatın temelleri ve binaları takip" etmiştir. Yok oldu sanılan milletimiz, yeniden kalkınmış ve yükselmiştir. Yazının en ilgi çekici kısmı, millî şuurun, bu gibi günlerde yaşama iradesini kullanmak maksadıyla, şahlandığını belirten paragrafıdır. Millet fertlerinin var olmak maksadıyla yaptıkları, şahısların "kalb" veya "kafa"larından değil, "belki uzun bir tarihin" oluşturduğu manevî millî şahsiyetten kaynaklanmaktadır. [7]

Meclis hakkındaki yazıların çoğunda kurum ile şahısların ve milletin birleştirildiği görülür. Acaba halk temsilcileriyle görüşebilmekte midir? Halk ile temsilcilerinin temasına dair ilgi çekici yazılardan biri Çandar köyünden gelen Ömer Ağa'nın Ankara'da İzzet Ulvi ile yaptığı görüşmeden bahseden röportajıdır. Ömer Ağa, köyünden, geçmiş tecrübelerinden söz ettikten sonra, Ankara'ya niye geldiği sorusuna şu cevabı verir: "Sürüne sürüne Millet Meclisini görmeğe geldim. Acaba korlar mı? Mustafa Kemal Paşa'yı da göreceğim. Düşündüklerimi söyleyeceğim. Mustafa Kemal Paşa işi sıkı tuttu. Onun sayesinde gün görüyoruz. Bana vatan lâzım". [8]

Ömer Ağa'nın Mustafa Kemal Paşa ile görüşüp görüşmediğini, meclise gidip gitmediğini bilmiyoruz ama, mebusların, halktan kişilerin, meclis başkanı ile rahatça konuştuklarını biliyoruz. Buna dair çok canlı bir izlenim, Ahmet Emin Yalman'a aittir.

Malta dönüşü, *Vakit* gazetesinin muhabiri olarak Ankara'ya giden ve Mustafa Kemal Paşa ile uzun bir röportaj yapan Ahmet Emin halktan bir temsilcinin Mustafa Kemal Paşa ile "Ankara mebusu sıfatıyla" görüşme isteğinin nasıl kabul edildiğini ve kendisinin bu sahneyi, hayranlıkla seyrettiğini anlatır. Hiç sıkılganlık göstermeden, Paşa'nın gösterdiği yere oturan, verilen kahve ve sigarayı alarak "mantıkla ve serbestçe" söz söyleyen bu şahsı, Ahmet Emin, ne söylediğini tam anlamadan bir "sevimli manzara" olarak seyreder: "Bir kanapenin bir tarafında Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başku-

[7] *Hâkimiyet-i Milliye*, nr. 24, 23 Nisan 1336/1920.

[8] *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal* (Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman) Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 189-193. s. 514-517.

Levent Şahverdi Arşivi

mandan oturuyor, iki kat eğilmiş not alıyor, ara sıra sualler soruyor, cevaplar veriyordu". Başkumandanın karşısındaki halkın temsilcisi serbestçe sigarasını ve kahvesini içerek yolsuzlukları anlatıyor, halk ve ülke yararına süratle yapılması gereken işleri kendi açısından gösteriyordu. Bu sahne gerçekten çok mânâlıdır. Halk ile idarecinin (icra) birleştiğini göstermektedir. [9]

Aynı hatıralarında, "Birinci Büyük Millet Meclisi müzakerelerini dinlemek büyük bir zevkti" diyen Ahmet Emin Yalman'ın demokratik mekanizmanın bu işleyiş şekline duyduğu hayranlık sebepsiz değildir. O, demokrasinin işleyişini Amerika'da görmüş ve doktorasını da orada yapmıştı.

Meclisin açılışından sonra bu konuda görüşlerini dile getirenler, meclis çalışmalarının kendilerinde uyandırdığı duygu ve düşünceleri anlatanların yazıları pek çoktur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Habib Sevük, Yahya Kemal Beyatlı'nın yazılarında biz, birçok mânâlı sahne ve yorumla karşılaşırız ki, bunlar eserlerin tarihî değerine bir de o devreler hakkında yazılacak yeni eserleri besleyecek kaynak özelliğini kazandırır.

Millî irade kavramı Meclis'te tecelli etmiştir, oradan bütün ülkeye yayılmaktadır ve devrin basını bu konuyu geniş olarak işler. Millî irade her şeyin üstündedir. Meclis ve hükûmet sadece millî emellere bağlıdır. Daha meclis teşekkül etmeden *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanmış olan "İrade-i milliye'nin kuvveti, mahiyeti" adlı yazıda, çok ateşli bir dil ile, Anadolu'da başlamış olan teşkilâtlanmayı zayıflatmaya uğraşanlara şöyle denmektedir: "Millet, bugün bütün ümidini kendi teşkilâtına ve bu teşkilâtını vücuda getirmek suretiyle, ruh ve vicdanına" derinden sinmiş ve hâkim olmuş "vatanperverlere" bağlamıştır. Bundan dolayı da hiç bir kabine, hiç bir siyaset ve hiç bir manevra millî emeller dışında iş göremez. Millî birliğin, ülke şeref ve istiklâlinin ve toprak bütünlüğünün toplandığı esaslara bağlılık her vatanperverin görevidir. Bunlara katılmayan "haindir". Yazı çok çarpıcı olan şu cümle ile devam eder: "Ve dünyanın her tarafında hainler ekalliyettir". Bu hain azınlığın düşmanlarla işbirliği etmesi, onların yabancı güce dayandığını gösterir. Millet bunu bildiği için, sadece kendi "fedakârlığına" güvenmektedir. Millî

[9] a.e., s. 783-784.

Levent Şahverdi Arşivi

iradenin kuvveti de bu fedakârlıktadır: "İşte irade-i milliyenin kuvveti bu mahiyet-i fedakârânesindedir". [10]

Meclis faaliyetine devam ettikçe, zaferler kazanıldıkça, bu heyecan daha da artacaktır. 1922 de yazdığı bir yazıda Ahmet Hidayet, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk defa Meclis'te dinleyeceği gün, Meclis'e girmek isteyen kalabalık dolayısıyla alınan tedbirleri anlatır ve bir milletvekilinin kalabalıkla ilgili şu lâtifesini nakleder: "Azizim, izdihama bak, asillerimiz gelmiş, biz vekillere artık ihtiyaç kalmadı. Kalk gidelim" [11].

İsmail Habib de Meclis'in yıldönümü dolayısıyla yazdığı bir yazıda, salondaki kalabalığı anlatır. Meclis başkanını iyice görmek istemektedir. Salonun koridora açılan kapısı hizasındaki kanepenin üstüne çıkarak, hem salonu hem de Mustafa Kemal Paşa'yı görür. [12]

Yakup Kadri de 26 Ağustos 1921'de yazdığı "Büyük Millet Meclisi" adlı yazısında 300 mebusun oluşturduğu heyetten söz eder ve onların "müşterek psikolojileri" üzerinde durarak şunları yazar:

"Müşterek psikoloji diyorum, zira bu heyeti meydana getiren üyeler ayrı ayrı ele alınacak, ayrı ayrı incelenip, tahlil edilecek olursa, insanda bu şûranın fikrî ve mânevî kıymetine dair, pek eksik bir intiba edinmiş oluruz. Hiç kimse iddia edemez ki, bugün Ankara'da mebus ünvanını taşıyan kişiler, milletin en aydın, en seçkin ve en çok ilim ve dirayet sahibi şahıslarını temsil ediyor. Bunların çoğu doğrudan doğruya halktan çıkmış basit, mütevazi kimselerdir. Hüsnüniyetlerinden, milliyet ve imanlarına aşırı bağlılıklarından başka, bir faziletleri yoktur. Hattâ bazıları Türkeli'ni baştan başa ilâhi bir ateşle tutuşturan mefkûrenin enginliğini ve azametini tamamiyle kavrayamayacak derecede dardırlar."

Bundan dolayı Meclis henüz Avrupa parlamentolarına göre düzenlenememiştir. Bu meclis öncekilere hiç benzemez. Üyeleri sadece millî davamızı kazanmak emelindedir. Bunun dışında onları birbirlerine bağlayan bir fikir veya prensip birliği yoktur. Onlar "hiç değilse doğrudan doğruya bu duyguları olduğu gibi temsil edebilecek üstünlükte" dirler. Onlar konuşurken, "Anadolu halkının sesi hep bir araya toplanıp", "tek bir hançereden çıkmakta" imiş tesirini yapmaktadır. "Diyebilirim ki, hiçbir memlekette, hiçbir çağda, vekil, müvekkiline bu derece yakın olmamış ve hiçbir demokrasi

[10] *a.e.*, s. 260-264.
[11] *a.e.*, s. 813.
[12] *a.e.*, s. 801.

Levent Şahverdi Arşivi

bu kadar demokratik bir manzara arzetmemiştir. Bu bakımdan, Büyük Millet Meclisi milletin bütün emellerine, arzularına, irade ve mefkûresine, hattâ günün hâdiselerinden doğma heyecanlarına en sadık bir akis bulmaktadır. Verdiği kararların çoğu bizim bildiğimiz mânâda siyasî ve ilmî kıymetten mahrumdur. Fakat, Türkün, hele Anadolu Türkünün en büyük, en tabiî bir hissi olan 'sağduyu' sayesinde bu kararların çoğu, daima pek isabetli ve tam zamanında alınmaktan geri" kalmamaktadır.

Bu meclis son savaşlardan sonra, "halkın vicdanı gibi ve halkın vicdanı ile beraber harekete geçen, coşan, Büyük Millet Meclisi'nin günlerce ve hattâ gecelerce devam eden gizli ve açık celselerinden sonra, Reis Mustafa Kemal Paşa'yı bütün Anadolu ordularına başkumandan seçişi", bu tür, "sağduyu" ile verilmiş kararlardandır.

Bu seçim, halkı coşturur, herkese yepyeni bir ümit verir: "Bütün sinirlere bu taze kuvveti veren Büyük Millet Meclisi'dir. Orası mücadelemizin bu zor devresinde bana, ilk defa olarak millî irademizin bir kaynağı halinde göründü. Gerçi bu kaynak o derece duru ve arı değildir ama muhakkak suyu gür ve çağıltılı bir kaynaktır" ve "bu haliyle bu meclis son derecede demokratiktir" [13].

Mustafa Kemal Paşa'yı "millî sembol" olarak ilk niteleyen Yahya Kemal, onun hakkında birçok yazılar yazmıştır. "Onun sesi" adlı yazısında Mustafa Kemal Paşa'nın bir nutkunun üzerinde bıraktığı tesiri anlatırken "millî hareketin şimdiye kadar gösterdiği en büyük meziyet siyasettir. Millî siyasetiyle dağılan gönülleri topladıktan sonra, idarî siyasetiyle intizam, malî siyasetiyle geliri çıkarına uygun bir bütçe, askerî siyasetiyle yoktan ordular yarattı" der [14]. Son başarısını da dış siyasette Londra'da göstermektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ile, millî sembol olan Mustafa Kemal Paşa'nın beraberliğini daha önce de belirttiğim gibi, Yahya Kemal bir başka şairin, Abdülhak Hâmid'in bir mısraı ile ifade eder: "Akardı pâyine mahşer-misâl bir millet".

Gerçekten de biz, millî iradeyi temsil eden Meclis ile; kendi iradesini ortaya koyduğu gibi, millî iradeyi de icra eden Mustafa Kemal Paşa'yı birbirinden ayıramayız. Milletinin sembolü olan Mustafa Kemal Paşa, millet varlığına dayanarak, onun yaşama iradesini ortaya çıkaran ve ebediyete kadar yaşatacak teşkilâtı kurandır. Bundan dolayı, milletin en güç günlerinde millet, kurtuluşunu bu somutlaşmada bulacaktır.

[13] *a.e.*, s. 629-631. Yukardaki metin *Ergenekon*'dan alınmıştır. 1964, s. 7-77.
[14] *a.e.*, s. 497-500

Levent Şahverdi Arşivi

23 Nisan'ın ilk defa bir çocuk haftası olarak kutlanması dolayısıyla yazdığı "23 Nisan ve Himaye-i Etfal" adlı yazısında, Ruşen Eşref Ünaydın şöyle demektedir: Başlangıcımız olan Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı bu günü, vatanı korumak uğrunda canlarını feda edenlerin çocuklarını anma günü saymakla Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) çok önemli ve mânâlı bir harekette bulunmuştur. Zira böylece, millet "kendi kulağına ilk kurtuluş nidalarının geldiği bugünü şenlikle yadederken, Himaye-i Etfal onu, en yüksek millî servet olan çocuklarını düşünmeye davet" etmektedir. Millet gözlerini geleceğin "ümit ve emel" kaynağına çevirmektedir. Meclis'in ilk açılışı gününü çocuk bayramı haline getirmekle şunu demek istemektedir: "23 Nisan'ın ebedileşmesini dilersen, onun mânâsını senden sonrakilere de naklet. Öyle yap ki, her yıl daha çoğalmış Türkler, o manzaradan ibret alsınlar." Yazar, bunun bir gelenek haline gelmesini, bütün nesillerin millî iradenin mânâsını daha çocukluktan itibaren anlamalarını diler[15].

O devrin kalemlerinden, Meclis hakkında daha pek çok heyecan dolu yazı çıkmıştır. Fakat meclisler, sadece uyandırdıkları heyecanla değil, sağladıkları güven ile devam ederler ve saygı uyandırırlar. İlk Büyük Millet Meclisi hem heyecan uyandırmış hem de güven vererek, o müstesna günlerin unutulmaz bir anıtı olarak kalmıştır.

Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti faaliyetlerine devam ederken bir devlet durumundadır. Bu devletin resmî adı, başarı kazandıktan, kendisini ispat ettikten sonra, 29 Ekim 1923 tarihinde konacaktır. Nasıl ki eski Türkler, çocuklarına bir kahramanlık yaparak kendilerini göstermeden ad koymazlarsa, garip bir tesadüf, belki de kollektif gayrişuurun bir tecellisi olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti de, meclisin açılmasıyla fiilen kurulduğu halde adı yoktur. Bu dönem adeta devletimizin çocukluk dönemidir. O çocukluk günlerinde ise pek büyük işler başarılmış, millet şuuru uyandığı gibi, vatan kurtarılmış, millî birlik sağlanmış ve demokratik temel atılmıştır. Bu değerler, her Türkün, küçük yaştan itibaren öğrenmesi gereken değerlerdir. Onun için millî hâkimiyetimizin başlangıcı olan 23 Nisan tarihinin, 1929'dan itibaren çocuk bayramı olarak kutlanmasında, geleceğin idarecileri ve büyükleri olacak çocukları millî hâkimiyet kavramına ve geleneğine alıştırma bayramı saymak da, en doğru hareket olmuştur.

[15] *Milliyet*, 26 Nisan 1929.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JEOPOLİTİK TEHDİTLER KARŞISINDA "YURTTA SULH, CİHANDA SULH"

BEKİR TÜNAY

Konuya geçmeden önce, bazı açıklamalar gerekmektedir. Bu, hem konunun iyi anlaşılmasına hizmet edecektir hem de Atatürkçü düşünce sistemi'nin mükemmelliğini ortaya koyacaktır.

Atatürkçülük Nedir?

Atatürkçülük, kısaca Atatürk ilke ve inkılâpları demektir. Yapıcılık ve yaratıcılık, Atatürkçü düşünce sistemi'nin temel felsefesini oluşturur. Bunu kavramak, düşünce ile hareketi birleştiren yapıcı ve yaratıcı gücü kavramakla mümkün olur; bu da emek ister, cesaret ister, çok çalışmayı gerekli kılar. Hepsinin üstünde de, bilim, akıl ve deney üçlüsünün dengeli bir biçimde işletilmesini ister. Aslolan gerçekçi bir tutum ve davranıştır.

Atatürkçülük zordur. "Atatürkçüyüm!" demekle Atatürkçü olunmaz. Her şeyden evvel Atatürk'ü tanımak, anlamak ve sevmek gerekir; sonra da akıl, bilim yöntemi ile Atatürkçü Düşünce Sistemi'ni öğrenmeye çalışmak icabeder. Nihayet, her yönü ile tam ve mükemmel bir bütün olan Atatürk ilke ve inkılâpları'nı kavramak gelir. Böylece Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin bilincine ulaşılabilir. İşte bu noktadan sonradır ki koca bir insanlık dünyasının daha yüzyıllar boyu O'nu aşamayacağı kanaatına varılır. Bir düşünelim, "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir" gerçeği aşılabilir mi? "Çağdaş medeniyet düzeyinin üstüne çıkmak" düşüncesinden hangi millet vazgeçebilir?

Harp ve Sulh

Jeopolitik duruma geçmeden önce, kısaca da olsa, harp ve sulh deyimleri üzerinde durmak gerekmektedir. Her ikisinin de hareket noktası, çıkar ve yarar hesaplarıdır. Nerede bir çıkar çatışması varsa, orada bir mücadele belirir; bir mücadele alanı doğar. Çıkar uyuşmalarının görüldüğü yerde de bir anlayış birliği kendini gösterir. Mücadele, savaşa kapı aralar; anlayış, barışa yol açar. Bugünün

Levent Şahverdi Arşivi

yüksek bilim ve teknolojisi ile dünyamız çok küçülmüştür. Bu yüzden, uzaklık-yakınlık deyimleri de anlam değiştirmiştir. Savaş nerede, ne zaman, nasıl ve ne maksatla olursa olsun uzaklık-yakınlık düşünülmemektedir. Az çok her millet etkilenmektedir; etkilenecektir, hele nükleer bir savaş olursa...

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" içte huzur ve güvenle yaşamaktır. Dışta, milletlerarası güvenliktir; Türk İnkılâbı'nın ise temel prensiplerindendir. Türk dış politikasının da temel dayanağıdır. İster içte, ister dışta olsun bu; yüksek ve insanî bir görüştür; kaynağı ise insan sevgisidir. "Sevgi felsefesi" Atatürk'ün insanlık dünyasına en güzel ve en anlamlı armağanıdır. Atatürk der ki: "Biz kimsenin düşmanı değiliz. Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız."[1] Atatürk bir başka konuşmasında da şöyle der: "...Artık insanlık kavramı, vicdanlarımızı temizlemeye ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yüksektir. Olup bitenleri ve onların gereğini uygar insan düşüncesi ve yüksek vicdan aydınlığı ile çözüp incelersek, şu sonuçlara varırız. İnsanları mutlu edeceğim diye, onları birbirlerine boğazlatmak insanlık dışı ve çok ayıplanacak bir sistemdir. İnsanları mutlu kılacak biricik araç; onları birbirlerine yaklaştırmak, onları birbirine sevdirmek, karşılıklı iç ve dış ihtiyaçlarını sağlamaya yarayan, fiil ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ülkü yolcularının çoğalması ile olabilir." Bu içten temennilerin arkasından da: "...Eğer sürekli bir barış isteniyorsa, insan topluluklarının durumlarını iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır. İnsanların bütününün insanca yaşaması açlığın ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir."[2]

Şu büyük bir gerçektir ki Atatürk, çok uzakları gören, cihana nadir gelmiş bir dehadır. Zaman, O'nun için şeffaftır. Çok okurdu; çok esaslı bir tarih ve coğrafya kültürüne sahipti. Bunları üstün yapıcı ve yaratıcı gücü ile birleştirince de büyük bir jeopolitik ve stratejik güce ulaşıyordu. Nitekim: "Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk

[1] Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, s. 323.

[2] Ulus Gazetesi, 20 Mart 1937.

Levent Şahverdi Arşivi

milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir"'[3] der.

Türkiye'nin Jeopolitik Durumu

Türkiyenin 1923'teki durumuna baktığımız zaman şöyle görürüz: Bu tarihlerde Türkiye, Avrupa'nın büyük güçlü devletleri ile hukuken komşu durumdadır. Sovyetlerle doğu bölgesinde sınırlarımız birdir. Güneyde, Suriye mandası dolayısıyla, Fransa ile komşuyuz. Irak mandasından ötürü İngilizlerle komşu sayılmaktayız. Kıbrıs durumu nedeniyle yine İngilizlerle komşuyuz. 12 Adalar yönünden İtalyanlarla komşuluk etmekteyiz. Daha sonraları, Suriye ve Irak'la hudut komşusu olduk. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya iki bloka bölünmüş bir durumda göründü. Buna, ister Sovyet bloku, batı bloku diyelim ister demokrasi dünyası, komünist veya sosyalist dünya diyelim; hepsi de aynı kapıya çıkar. Sonra bir de tarafsızlar, Üçüncü Dünya ortaya çıktı. Türkiye batı dünyası, demokrasi dünyası içerisinde yerini aldı.

İşte, böyle bir durum içerisinde Türkiye'nin jeopolitik durumunu ele almadan önce, çok kısaca da olsa, jeopolitiğin ne olup olmadığına da değinmek gerekmektedir. Jeopolitik, dar ve açık anlamı ile dünya politikası demektir; toprak-politika ilişkisi demektir. Dünya olaylarına çok geniş açıdan, bir bütün olarak bakmaktır. Bu bakışa tarih, coğrafya, ekonomi ile sosyal ve askerî meseleler dahildir. Bilindiği gibi, siyasî hudutlar çoğu zaman değişikliğe uğramaktadır; yine de uğrayacaktır, çünkü hırsa, ihtirasa ve açgözlülüğe son yoktur. Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki orada haklara ve inancıl duygulara en az yer verilmektedir. O sebeple de bu çirkin gidiş, her gün biraz daha büyük hız kazanmaktadır. İnsanoğlu, âdeta insanlığın sefaletini hazırlamaktadır. Ülke hudutlarının değişmesi, güç merkezlerinin de değişmesine neden olmaktadır. Bazı güç merkezleri yıkılırken yeni yeni güç merkezleri de doğmaktadır, doğacaktır. Böylece dünya, devamlı bir değişiklik içerisinde bulunacaktır. İşte bu noktada unutulmaması gereken en büyük husus jeopolitiktir; çünkü jeopolitik, böyle zamanlar ve her zaman, siyasî hayata yön verir, çoğu zaman yol gösterir. Bir ülkenin jeopolitik durumu da, üç alanda kendisini gösterir; bunlar: kara, hava ve deniz alanlarıdır. Türkiye'-

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 389.

Levent Şahverdi Arşivi

nin jeopolitik, durumu da genel olarak bu alanlarda yoğunlaşmaktadır. Kara alanı bakımından Avrupa-Asya-Afrika kıtaları arasında olup bu kıtalarla bir çok noktalardan bağlantısı bulunmaktadır. Hava alanı bakımından da, yine bu üç kıta arasında, bir kavşak noktası halindedir. Deniz yönünden ise daha da büyük önem taşımaktadır. Türk boğazları, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlamaktadır; bu nedenle Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler için Türkiye'nin çok büyük bir değeri vardır. Hele bir süper devlet durumunda bulunan Sovyetler için bu durum son derece önemlidir.

Bunların dışında Türkiye'nin bir büyük önemi de politika alanında belirmektedir. Bu da Türkiye'nin Balkanlar, Orta Doğu, Sovyetler Birliği kuvvet merkezleri arasında bulunmasından ileri gelmektedir. Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler, ancak boğazlar yoluyla dış dünya ile temasa geçebilirler. Bu durum, barışta ve savaşta ülkelerin ekonomik durumlarına doğrudan tesir eder. Türkiye, bu durumu ile, yapılacak her hangi bir harekâtta, karşılıklı olarak köprü başı veya sıçrama noktası olarak kullanılmaya son derece elverişlidir.

Tahmin ve teorilerin ötesinde Türkiye'nin bir de petrol alanları yönünden önemi vardır. Bu önem, petrol alanlarının emniyetini yakından ve uzaktan sağlamasıyla kendini hissettirir. Bir yandan, Sovyet petrol alanlarına, demirperde petrol alanlarına yakınlığı önemini göstermektedir; öte yandan Arap ülkeleri petrol alanları için de aynı önem apaçıktır. İşte bu tablo, Türkiye'nin jeopolitik durumunun heybetini göstermektedir.

Hiç unutmayalım ki Atatürk, hem büyük bir fikir adamı hem de aynı ölçüde bir eylem adamıdır. Daima düşünce ile hareketi birlikte yürütür; şaşmaz ve sapmaz bir gerçekçidir; hayale, ihtimallere asla yer vermez; ilmin ışığında, aklın kılavuzluğunda ve teknolojinin aydınlığında yürür. Kendi deyişi ile: "Ben siyasî meseleleri de, askerî durumlar gibi, harita üzerinde incelerim"[4] demek suretiyle stratejiye verdiği değeri jeopolitiğe de verdiğini göstermektedir.

Atatürk'ün Dış Politikası

Atatürk, belli bir politika izlerken amacını ve elde edeceği hedefi çok iyi değerlendirir; bu amaca, bu hedefe ulaşırken belli

[4] Burhan Cahit, Gazi Mustafa Kemal, 1932, s. 74.

Levent Şahverdi Arşivi

başlı dayanakları çok ustalıkla hesaplar. Bundan dolayı da Atatürk'ün dış politikasından daima övgü ile söz edilmektedir. Çünkü Atatürk dünya tarihini çok iyi bilir; durumu gerçekçi bir görüşle değerlendirir; doğru çözüm şeklini kesinlikle bulur; millî çıkar ve yararları da çok iyi bildiği için, daima olumlu ve başarılı sonuçlar alır. İşte bütün bunlardan sonradır ki gerçekler, Atatürk'ü "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibine getirmiştir. Bunu bir süs, bir fantezi olarak değil, bir inancın ifadesi olarak söylemiştir. Biz de, zamanın akışı içinde ve olaylar zincirinde bunu daha da belirgin hale getirmeye çalışacağız.

Yıl 1905; Mustafa Kemal kurmay yüzbaşıdır. Şam'da sürgün olarak bulunmaktadır. Dünya durumunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu değerlendirir; gidişin kötüye olduğunu görür. Bugünkü güney komşularımız, o zamanlar İmparatorluğun bünyesi içinde bulunmaktadır. Fransız İhtilâli, milletleri uyarmıştır. Milliyetçilik akımı alıp yürümüştür. İmparatorluk, çeşitli din, ırk ve mezheplerle yamalı bir bohça halindedir. Ayaklanmalar, homurdanmalar başlamıştır. Menfaatçi devletler de İmparatorluğu parçalamak çabasındadır. Mustafa Kemal'e göre aydınların "Osmanlıcılık" çabaları da yararsızdır. İmparatorluk çökecek, çökertilecektir. Mustafa Kemal bu durumu, arkadaşlarına şöyle anlatır: "... Meşrutiyet köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine değil, Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmak, düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tafsiye yerine, ihtilâl idaresi, kendi başına bir Türk Devleti kurmalıdır". Sonra da; kurulmasını düşündüğü Türk Devleti'nin hudutlarını şu şekilde çiziyordu: "... Batı ve Doğu Trakya bizde kalmalı. Edirne vilâyeti hududu, kuzeye, Bulgaristan içlerine doğru genişlemeli . Arnavutluk bağımsız olmalı. Anadolu kıyılarına yakın olan adalar bizde kalmalı. Güneyde; Hatay, Halep, Musul bizim olmalı. Gerisi Araplara terk edilmeli"[5]. Bir düşünelim; o günlerin dünya durumunu, devlet olma çabalarını, Osmanlı İmparatorluğu'unn halini hatırlayalım. Elbette, bağımsızlık peşinde koşanlar buna kolaylıkla yanaşabilirlerdi; menfaatçi devletlerin de az çok işlerine gelebilirdi. Güney komşularımız ise, yıllar sonra, daha kötü şartlarla kavuşabildikleri bağımsızlıklarına bir an önce kavuşa-

[5] Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, 1981, s. 114-117.

Levent Şahverdi Arşivi

bilirlerdi; bir şartla ki, büyük çoğunluğu Türklerle meskûn bulunan bölgeler bizde kalmış olurdu. Millî Mücadele'nin Misak-ı Millî'si o zaman gerçekleşmiş olabilirdi. Atatürk, burada daha sonraki görüşleriyle bir büyük siyaset adamı olduğunu da ispatlamıştır.

Tarihe Bir Bakış

Tarih, milletler için büyük bir laboratuvardır. Yeter ki buraya gerçekçi bir görüşle girilmiş olsun. Şu ya da bu çıkar hesaplarıyla, peşin hüküm ve sabit fikirlerle girilmesin. Orada, Türk'ün asil ve büyük davranışları karşısında hayran kalınacaktır. İşte, bundan sonra da tarihi ile, coğrafyası ile, taşı toprağı, gülü, yaprağı ve insanı ile Türk olan yerlere sahiplenip sahiplenemeyeceklerini anlasınlar. Unutulmaması gerekeni, hakkın daima güçlünün değil hak sahibinin olması gerçekliğini kabul etsinler.

Büyük bir devlet adamı, büyük bir politikacı olan Atatürk, büyük bir askerdi. Bütün rütbelerini, savaş alanlarında dövüşe dövüşe; toz, duman, ateş ve kan deryası içinde aldı. Tarihte hiçbir büyük askere nasip olmayacak kadar asil ve kutsal bir savaş anlayışı vardı. Atatürk'e göre savaş: ne bir Tanrı belâsıdır ne insanlık için fazilettir ne bir tekâmüldür ne de cennet karşılığıdır. Atatürk diyor ki: ".. Behemehal şu veya bu nedenler için milleti savaşa sürüklemek taraflısı değilim. Savaş mecburî ve hayat için olmalıdır. Gerçek inancım şudur ki: Milleti savaşa götürünce vicdanımda acı duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lâkin, millet hayatı tehlikeye düşmedikçe savaş bir cinayettir"[6]. Mustafa Kemal, Millî Mücadele'ye bu görüşle başlamıştır. Daha 21 Şubat 1921'de, Büyük Millet Meclisi'nde şöyle konuşuyordu: "Harp etmemek için ne lâzımsa yapacağız. Çünkü; her zaman arz edildiği üzere, Büyük Millet Meclisi'nizin takip ettiği siyaset, harp siyaseti değildir"[7]. Bu sebeplerdir ki, Osmanlı İmparatorluğu çökertilmek istenirken, Türkler vatansız ve hürriyetsiz bırakılmak istenirken O, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da "Ya İstiklâl, ya Ölüm" diyordu. İstiklâl ve hürriyet sağlandıktan sonra da "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" anlayışını hakim kılmak istiyordu.

[6] Enver Ziya Karal, Atatürk ve Devrim, 1980, s. 11.

[7] TBMM Gizli Zabıtları, c. I, s. 453-454.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu noktada, bir kez daha geriye doğru bakmamıza gerek duymaktayım. Komşu devletleri bir kez daha görelim. Hiçbir duyguya kapılmayarak bakalım. Acaba hangisinin bünyesinde Türk yoktur. Hem de, hatırı sayılır ölçüde. Hem de sınır boyu bölgelerde. Çok iyi bilinsin ki, biz haksız emeller peşinde değiliz. Komşularımızın da, bu gerçekleri çok iyi bilmeleri ve haksız emeller peşinde dolaşmamaları, kendi yararlarınadır. Hak bunu söyler. İyi komşuluk ilişkileri bunu gerektirir. Bir gerçek daha vardır; o da; kuzey komşumuzun bilmesi zarurî olan bir gerçek. Bu komşumuz bizi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar hep hudutlarımızdan zorladı. Ama görüyoruz ki, bu gün, taktik ve strateji değiştirdi. Bizi başka devletlerin hudutlarından zorlamak sevdasına kapıldı. Dünyaya hakim olma hırsı onu bu yola itmektedir. Bize gelince; biz büyük Atatürk'ün yolundayız. O diyor ki: ".. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, evvelâ biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren ve bütün efal ve harekâtımızla gösterelim. Bilelim ki millî benliğini bulamayan milletler başka milletlerin avıdır".[8] Komşularımızın da, Atatürk'ün bu gerçekçi görüşlerine eğilmekte sayılamayacak kadar çok çıkar ve yararları bulunduğuna inanmaktayız.

Şu bir gerçektir ki Atatürk, daima ilk plânda Misak-ı Millî'yi düşünmüştür. Bu ise hiçbir zaman dış Türklere ilgisizlik anlamına gelmez. Çünkü, Atatürk'e göre en büyük birlik, kültür birliğidir. O, daima kültür birliğinin muhafazasından yana olmuştur. Bu görüşünü de, şu biçimde dile getirmektedir: "Türk Milleti, Kurtuluş Savaşı'ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile mahkûm milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülmez. Fakat, milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalâa ve müdafaa edilmemelidir. Milliyet davası siyasî bir mücadele konusu olmadan önce, şuurlu bir ülkü meselesidir. Şuurlu ülkü demek, müspet ilme, ilmî usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir. O halde propaganda da müspet usullere müracaat etmek şarttır. Hareketlerin imkân sınırları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış olan Türkler ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler".[9] Türk insanının hiç unutmaması gereken bir gerçek vardır:

[8] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 142-143.

[9] Abdülkadir İnan, Türk Kültürü Dergisi, sayı: 13, s. 115.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilelim ki Türkiye Cumhuriyeti, dünyanın en hassas bölgelerinden birisi üzerinde bulunmaktadır. Hem de, bir süper devletin yayılma yolları üzerindedir. Bu süper devlet ihtilâller yolu ile dünyaya hakim olmak istemektedir. Türkiye üzerindeki emelleri ise, Deli Petro'dan bu yana hiç değişmemiştir. İdareler, insanlar değişse de Deli Petro'nun vasiyeti değişmeyecektir. Bu vasiyetnamenin dokuzuncu maddesi şöyle demektedir:

"Mümkün olduğu kadar İstanbul'a ve Hindistan'a yaklaşmalı. Her kim, İstanbul'u ve Hindistan'ı ele geçirirse dünyanın hakimi olur. Bunun için Rusya, daima Türkiye ile harp etmeli .. Sonra da İran'la.. Karadeniz sahillerinde askerî limanlar kurmalı. Bu denizle beraber Baltık Denizi'ne de sahip olmalıdır. Her ikisi de projenin tahakkuk edebilmesi için köprü başları teşkil eder. İran Körfezi'ne ulaşabilmek için İran'ın çökmesini hızlandırmalı. Mümkün olursa, Suriye vasıtasıyla Rusya'nın Yakındoğu ile olan eski ticareti canlandırılmalı. Bu yolla dünya hazinesi olan Hindistan'a ulaşabilmeye çalışmalı."

Bugün haritaya ve dünya durumuna baktığımız zaman, bu emelleri yolunda ne kadar büyük adımlar atmış olduklarını görürüz. Afganistan'ın durumu apaçık ortadadır. İran ise arzuladıkları yola girmiş gibidir. Irak ve Suriye üzerindeki etkileri gözler önündedir. Ortadoğu da, hiçbir an boş durmamaktadır. Bu durum karşısında Türkiye, gerçekten çok kritik bir bölgede, çok hassas bir noktadadır. Görüldüğü üzere dört bir yandan Türkiye'yi sarmaya çalışmaktadır. Önce, Batıdan koparmaya çalışmaktadır. Türkiye'yi "kurtarılmış bir dünya yöresi" haline getirmek istemektedir. Sonra da, içten adamları vasıtasıyla davet alacağını ummaktadır. Böylece yutabileceğini hayal etmektedir. Gerçekle karşılaşınca, yutmayıp boğulduğunu anlayacaktır.

Dış politikanın önemli bir kuralı vardır. Dış politikada ne sürekli dostluklar vardır, ne de düşmanlıklar.. Ancak, millî çıkar ve yararlar vardır. Haklı hedefler vardır. Bütün mesele, hakları ve gerçekleri, yarının güvencesi olan gençlerimize tam, doğru ve güvenilebilir biçimde anlatabilmektedir. Genç dimağlar boş bırakılamaz. Her boşluk mutlak doldurulur. Yabanın, Türkiye için zararlı, hatta yok edici düşüncelerine, bu genç dimağları teslim etmemek gerekir. Bu noktada çok dikkatli ve uyanık olmamız icap eder. Çünkü, bu yüzden çok çektik. Gözlerimizi dört açmak zorundayız.

Levent Şahverdi Arşivi

Yurtta Sulh, Cihanda Sulh

Atatürkçü Politika, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" temeline dayanmaktadır. O nedenle de bu büyük prensibi çok iyi bilmek ve kavramak gerekmektedir. 1926 yıllarında, Atatürk bir konuşmasında şöyle diyor: "..Biz, milletlerarası münasebetlerde karşılıklı emniyet ve riayeti hedef tutan açık ve samimî politikanın en ateşli taraftarıyız. Hassasiyetimiz, bu yolda kendisini gösteren hazırlıklara ve uğraşmalara karşı, bunların bizim için fiilî ve hakikî bir güven vücuda getirip getirmeyeceği noktasındadır"[10]. Ayrıca 1 Kasım 1928'de de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken, şöyle demektedir: ".. Dış siyasetimizde dürüstlük memleketimizin emniyetine ve inkişafının masuniyetine dikkat, şiar-ı hareketimize kılavuz olmaktadır. Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem muhitinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz. Bu samimî arzudan mülhem olan dış siyasetimizde memleketin masuniyetini, vatandaşların haklarını, herhangi bir tecavüze karşı bizzat müdafaa edebilmek kudreti de, bilhassa gözde tuttuğumuz noktalardır"[11].

Daha sonraları 10 Mayıs 1931'de yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı'nda da bu konuya değinilmiştir. Kurultayın kabul edilen programında ise "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" başlıca prensip olarak yer almaktadır. Bu da, Atatürk'ün görüşleridir. Kaldı ki bu prensip, Atatürk'ün çeşitli yer ve zamanlardaki konuşmalarında sık sık kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi tamamen bir güçlü inancın ifadesidir.

Bugüne kadar bütün olup bitenler gösterdi ki Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik önemi büyüyerek sürmektedir. Bu nedenle dünü ve cereyan eden olayları çok iyi bilmek ve değerlendirmek zorundayız. Birinci Dünya Savaşı'nı hatırlayalım: Müttefikimiz Almanya ile bu savaştan yenik çıkmıştık. Almanlar, savaş sonu yapılan anlaşmalardan memnun değillerdi. Derhal durumu değiştirmek çabasına giriştiler. İtalya bile, galip olduğu halde, antlaşmalardan memnun görünmyordu. Onlar da, yeni bir gayretin içine düştüler. İkisi de, işlerini yürütebilmeyi dikta sisteminde aradılar.

[10] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I. s. 336.

[11] a.g.e., s. 242-243.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne gelince durum farklıydı. Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış, yok olmuştu. Yepyeni bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştu. Almanya ve İtalya'yı o duruma götüren, hiç şüphesiz milliyetçilikti. Türkiye Cumhuriyeti de milliyetçi bir tutumla yola koyulmuştu. Ama bu milliyetçilik, ötekilerden çok farklıydı. Ne ırkçı ne de mağrur ve bencildi. Birleştirici, bütünleştirici ve yükseltici bir milliyetçilikti. Herşeyin üstünde de insancıldı. Diğer milletlerin milliyetlerine saygılıydı. Daima millî duyguyu insanî duyguyla birlikte yürütmeyi esas kabul etmişti. Milletine benliğini kazandıran, kimliğini veren bir milliyetçilikti. Atatürk, milliyet prensibini şu şekilde açıklamaktadır : ".. Bir milletin diğer milletlere nisbetle tabiî ve kazanılmış hususî karakterler sahibi olması, diğer milletlerden farklı bir uzviyet teşkil etmesi, ekseriya onlardan ayrı olarak, onlara paralel gelişmeye çalışması keyfiyetine milliyetler prensibi denir"[12]. Bir başka notunda da: ".. Türk milleti, millî hissi dinî hisle değil, fakat insanî hisle yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında, millî hissin yanında insanî hissin şerefli yerini, daima, muhafaza eder"[13] diyordu.

Daha Millî Mücadele'nin başlangıcında, 1920 yılında, şöyle konuşuyordu: "Gerçi bize milliyetçi derler. Fakat biz öyle milliyetçileriz ki bizimle işbirliği eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz; her halde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir"[14]. Milliyetçiliğe bu derece önem veren Atatürk'ün dış ve iç politikası da milliyetçidir. Bu, kendine ve milletine güveni başta tutan bir milliyetçiliktir. Diğer dünya devletlerinin de bize saygıyı ve milliyetçiliğimize riayetini temel kabul eder. Bunu başka türlü anlamaya ve saptırmaya çalışmaya imkân yoktur. Maksatlı tutum ve çabalar, daima iflâs etmiştir; daima iflâs edecektir.

Bölge Güvenliği

Hepimizin de çok iyi bildiği gibi Balkanlar ve Ortadoğu, yüzyıllar boyu Türkler tarafından yönetilmiştir. Acı, tatlı müşterek anılar vardır. Anılar unutulmaz ve ölmez. Önce bunu bilmeye

[12] Afet İnan, Medeni Bilgiler, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969. s. 379-381.

[13] Afet İnan, Medeni Bilgiler, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969. s. 369-370.

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 1, s. 98.

Levent Şahverdi Arşivi

mecburuz; sonra da Büyük Atatürk'ün diğer ülkelere gösterdiği saygıyı hatırlamalıyız. Şimdi, bizden kopmuş, her biri bağımsız birer ülke olan komşularımızla ilişkilerinde, daima, eşitlik esasını kabul eden bir görüşten hareket ettiğini düşünmekte çok büyük yararlar vardır. Bu, gerçekten büyük ve ileri bir düşüncedir. Bu düşünceden hareket eden Atatürk, Balkan Devletleri arasında bir federasyon kurmayı düşünmüştür. Böylelikle, dünya güç dengesini etkilemeyi hesap etmiştir. Bu yolla iki hususu sağlayacaktı. Biri: Avrupa'da yeni bloklar teşkil ediliyordu. Bu bloklar arasında denge unsuru olmayı istemesiydi; öteki de: Herhangi bir saldırı karşısında, bu devletlerin birer ikişer bertaraf edilmesini önlemekti. Bulgaristan uyuşmaz, anlaşmaz bir tavır takındı, çünkü komşularının topraklarında gözü vardı. Arnavutluk ise, İtalya'ya bağımlıydı. Bu nedenle de federasyon gerçekleşemedi. Sadece, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya-Romanya arasında Balkan Antantı kurulabildi. Antant ise Bulgaristan'ın muhtemel saldırılarına karşı idi. İlgili devletlerin sınırlarını güvence altına almak esasına dayanıyordu; bir denge unsuru olmaktan uzaktı.

Bu ileri görüşü benimsememek yüzünden, bu devletlerin İkinci Dünya Savaşı sonuçlarına katlanmaları, bilmem kendileri için bir büyük ders olabilmiş midir? Güney ve güneydoğu ülkeleriyle de, böyle bir pakt düşünülmüştü. Atatürk gerçekçiydi; komşularına, bütün çıplaklığı ile gerçekleri anlatmak için çok çaba harcadı. Fakat Arap ülkeleri her şeyi din açısından görüyor ve değerlendiriyorlar, Türkiye'de hilâfetin kaldırılmasını ve lâik bir Cumhuriyet kurulmasını yanlış tefsir ediyorlardı. Türkiye, daha önceleri, 1926'da İran'la, 1928'de de Afganistan'la birer dostluk anlaşması yapmıştı. Bütün gayretler sonucu, bu bölgede de ancak bir pakt kurulabildi. Türkiye-İran-Afganistan ve Irak arasında Sadabat Paktı adıyla bir anlaşma oldu. Bu da askerî bir amaç taşımıyordu; bir dostluk ittifakı idi. Birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklardı; ortak sınırlara saygı göstereceklerdi; aralarında, birbirlerine karşı saldırı düzenlemeyeceklerdi.

Bütün bunlar, dünya jeopolitik durumuna da, ülkelerin stratejik ve jeopolitik durumlarına da deva olamadılar. Ancak, Atatürk'ün bu gerçekçi çabaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eski Osmanlı İmparatorluğu hayalini yaşamadığını ispatladı.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir de bütün bu ülkelerde bulunan Türk soydaşlarımız için güven vermiş oldu. Atatürk'ün çeşitli vesilelerle anlatmaya çalıştığı kültür birliğini pekiştirmeye yardımcı oldu.

Atatürk'ün dış ve iç politikası gerçekten barışçı idi. O'na göre içte barış, milletimize huzuru, güveni ve refahı getirecekti; millî birlik ve bütünlüğü sağlayacaktı. Şüphesiz bu çok doğru bir görüştü. Dışta barış ise milletlerarası insanî duyguları geliştirecekti; haklara saygıyı sağlayacaktı; ülkeler arasında sevgiye dayalı bir saygınlık başlayacaktı; karşılıklı güven doğacaktı. Ama bitip tükenmez hırslar ve açgözlülükler insanları bir türlü insanî duygulardan hareket ettiremez hale gelmiştir. Yalnız şunu kesinlikle bilelim ki Atatürkçü Düşünce Sistemi'nde barışçı politika asla taviz vermez. Taviz vermediği gibi yatıştırıcı da olamaz. O, daima haktan, haklıdan yanadır; bu sebeple de gerçekçidir. Nitekim, Atatürk, Lozan Antlaşması'ndan sonra diyor ki: ". . Bugün vardığımız barışın ebedî barış olacağına inanmak elbette safdillik olur. Bu o kadar önemli bir gerçektir ki, ondan bir an bile gaflet milletin bütün hayatını tehlikeye sokar. Şüphesiz, hukukumuza, şeref ve haysiyetimize saygı gösterildikçe karşı saygıda asla kusur etmeyeceğiz. Fakat, ne çare ki, zayıf olanların hukukuna saygının noksan olduğu veya hiç saygı gösterilmediğini, çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için her türlü ihtimallerin getireceği hazırlıkları yapmakta asla gecikmeyeceğiz." [15].

Sonuç

Memleketimizin bugünkü jeopolitik durumu karşısında, "Bize yönelik, memleket bütünlüğümüze yönelik tehditler var mıdır" sorusuna "Yoktur" demek mümkün değildir. Bu, gerçekten büyük bir safdillik olur. Hem dünya hakimiyetini amaç edinen bir süper devletin genişleme, yayılma yolları üzerinde bulunacaksınız hem de korkunç bır gaflet uykusuna dalacaksınız. İşte bu doğru ve mümkün değildir. Üstelik de, her gün biraz daha artan üstün bir jeopolitik ve stratejik durumunuz varken.

Bugün Sovyetler Birliği güney komşularımızla sıkı fıkı bir tutum ve davranış içindedir. Bu komşularımız, Sovyetlerin tatlı vaadlerini kendi ham hayalleri ile bağdaştırmak sevdasındadırlar. Bir yandan, bölücü çabalara dolaylı olarak karışmaktadırlar öte yandan,

[15] Mehmet Gönlübol, Ata Yolu, s. 276.

Levent Şahverdi Arşivi

tarihi ile, coğrafyası ile, insanı ile Türk olan bölgelerimize göz dikmektedirler; üstelik de kendi toprakları üzerinde, büyük kısmı Türk olan bazı bölgeler için biz susarken. Yıllarca beraber yaşadığımız bu ülkelerin yöneticilerinin Türkü çok iyi bilmeleri gerekir. Biz mütecaviz bir millet değiliz; fakat haklarımızdan vaz geçtiğimizi de bugüne kadar tarih kaydetmemiştir. Bir süper devlete sırtını dayamak, bağrını açmak, o devletin maksadı da apaçık ise, milletini nerelere götüreceğini hesabetmek yöneticilerin gerçek görevidir.

Batı bölgelerimizdeki komşularımız da ayrı bir âlem; gerçeklerden korkuyorlar. Bir gün korktukları o gerçekler hırslarından önce kendilerini boğacaktır. Bu bölgelerden de huzurlu ve güvenli değiliz. Kıbrıs apaçık ortada. Ege Adaları, burnumuzun dibindeki adalar için nerede ise tarih isyan edecek. Ne garip bir dünya değil mi? Söylemesi gerekenler susuyor; susması gerekenler bangır bangır bağırıyor. Bize göre çığırtkanlık, kendi öz varlığına ihanettir.

Şimdi; bütün bu açıklamalardan sonra, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine dönebiliriz. Bu ilke, hiç bir zaman körü körüne sulh anlayışı değildir. Miskinlik içinde, bencil tavırlarla pineklemek de değildir. Ölmemek için ölümü göze almak demektir. Ölmemek için öldürebilecek güçte olmak demektir. Atatürkçü Düşünce Sistemi'ne göre güçsüzlük içinde sulhçuluk sayıklamak, ölümü beklemek olur. Bu milletimizi acze, haysiyetsizliğe şerefsizliğe itmektir. Her Türk çocuğundaki istiklâl ve hürriyet duygusunu, inancını bilerek öldürmek olur. Bu sebepledir ki Atatürk, daima güçlü olmayı istemiştir; milletine ve kendisine güvenmeyi hayat şartı saymıştır. Apaçık konuşarak: "Gençliği, mutlaka ülkücü ve memleketle alâkalı olarak yetiştirmek, herkesin, hepimizin, her devlet adamının başta gelen görevidir".[16] Bir başka konuşmasında da; ".. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz: 1. Milletine 2. Türkiye Devletine, 3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne düşman olanlarla mücadele lüzumu... Fertleri bu mücadele gerekleri ve vasıtalarıyla donanmayan milletler için yaşama hakkı yoktur".[17]

Atatürk en çok vatanını ve milletini severdi. O'na göre, vatan ve millet sevgisinden üstün hiçbir sevgi olamazdı. Ömür boyu böyle

[16] Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, s. 62.
[17] Millî eğitimle ilgili söylev ve demeçler, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

olmuştur. Biz de diyoruz ki; vatanını ve milletini her şeyin üstünde tutup sevmeyen bir Türk, hiçbir şeyi, hatta anasını, babasını bile sevemez. Bu sebepledir ki, Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine bu açıdan bakmak zorundayız. Atatürk; Türk çocuklarını yetiştirme konusunda şöyle düşünüyor:" Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara, bilhassa varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çelişen bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve millî düşünceleri tam bir imanla, her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zorunluluğu aşılanmalıdır. Yeni neslin bütün ruhsal kuvvetlerine bu özellik ve kabiliyetin aşılanması önemlidir. Daimî ve müthiş bir savaş şeklinde beliren milletler hayatının felsefesi, bağımsız ve mesut kalmak isteyen her millet için, bu yüksek özellikleri şiddetle istemektedir". [18]

Şuna kesinlikle inanalım ki; Atatürk'ün istek ve amaçları birer emanet ve birer vasiyettir. Türkün tarihinde, ne emanete hiyanet ne de vasiyete ihanet vardır. Bütün bunları düşünen Atatürk şöyle diyor : "Millî mevcudiyetimize düşman olanlarla dost olmayalım diyor". [19]

Bizler, Atatürk ilke ve inkılâplarının emanetçileri ve varisleri olan bütün Türkler, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibini, bu açıdan görmek ve değerlendirmek zorunda ve mecburiyetindeyiz. Bizlere, Atatürkçü Düşünce Sistemi de bunu emretmektedir; bu ise, görevlerin en kutsalıdır.

[18] Atatürk'ün Marife Ait Direktifleri, s. 4.
[19] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 143.

Levent Şahverdi Arşivi

Alman yazarı Dagobert von Mihusch-Buchberg'in kaleminden "Sakarya öncesi günler"

DÖRT HAFTA SÜRMEZ DÜŞMANI TEPELEMİŞ OLACAĞIM!

(Sakarya'dan Geri Çekiliş)

Takdim ve Çeviri: Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

1929 yılının ilk aylarından biri idi. O zaman ben Kuzey Almanya'nın Rügen adasındaki yatılı bir okulunda, üniversiteye girmek üzere dil öğrenmeye çalışıyordum. Günün birinde Radbruch adında bir Alman öğrenci arkadaşım yanıma gelerek bir gazete uzattı ve bir şeyler açıklamağa uğraştı. Neden sonra anladım ki, gazetedeki yazı Mustafa Kemal Paşa hakkında imiş. Bağımsızlık Savaşımızı bir mucize olarak sayıyor ve zaferimizi imrenerek övüyordu. Hele yazının defalarca tekrarladığım son cümlesi beni o kadar etkisi altında bırakmıştı ki, hâlâ kulaklarımda çınlar gibi oluyor: "Ey Alman milleti, senin böyle bir evlâdın yok mu idi ki bu hale düştün" diye özlemle yakınıyordu. Gerçekten de o zamanın Almanyası Birinci Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğramıştı ve o sıralarda her bakımdan son derece sıkışık günler yaşamakta idi.

Bir vesile ile bu anımı, üzerinden bunca yıllar geçtikten sonra hatırlatmanın bence çok değeri olan bir nedeni var: Şimdi sözünü edeceğim önemli bir kitap tam o günlerde yayınlanmıştı. Arkadaşım Radbruch'un elime sıkıştırdığı gazetedeki yazı da bu kitabın bir tanıtılması ve değerlendirilmesi idi. Eserin adı "Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya arasında" adını taşımaktadır. Yazarının adı Dagobert von Mikusch'dur ve ilk kez 1929'da basılmıştır. Atatürk hakkında yazılan yapıtların ilklerinden biri olan kitabın yazarı aslında askerlikten yetişmedir ve binbaşılıktan emekliye ayrılmıştır. 1928 yılında aylarca İstanbul ve Ankara'da kalarak yeni Türkiye'nin Devlet Başkanı ile ilgili malzeme toplamış, o zamanın koşul ve olanakları ölçüsünde elinden geleni yaparak, kahramanının "hayat hikâyesini" kaleme almıştır. Çıktığında yapıt oldukça büyük bir yankı uyandırmış ve kısa sürede Fransız, İngiliz, İtalyan, Macar ve İsveç dillerine çevirileri yapılmıştır. Dagobert von Mikusch-

Levent Şahverdi Arşivi

Buchberg, Atatürk biyografisinden başka meşhur kişilerin yaşam öykülerini yazarak ve Almancaya çevirilerini yaparak da kendini tanıtmış bir yazardır.*

Çağdaş eleştirilere göre olumlu ve en güvenilebilir, merakla okunabilir bir üslupla yazılmış bir eser diye vasıflandırılan bu kitap nedense memleketimizde pek tanınmamaktadır. Halbuki gerçekte bence son derece samimi ve heyecan uyandırıcı bölümleri içermektedir. İşte ben burada örnek olarak, kitabın 246. sahifesinden, Sakarya'dan geriye çekiliş hareketinin kanımca pek canlı bir tasvirini Almanca'dan dilimize çevirip sunmak istiyorum:

SAKARYA'DAN GERİ ÇEKİLİŞ

Bu arada (Birinci ve İkinci İnönü zaferlerinden sonra) Yunanlılar, bu kez bütün güçlerini seferber ederek, yeniden bir askerî harekete girişmek için hazırlıklarını tamamlamışlardı. Memleketlerinde eli silâh tutan ne kadar insan varsa hepsini cepheye sürmüşler, ellerindeki son meteliği de bu uğurda harcamışlardı. Teknik bakımdan orduları, zamanın en modern silâhları ile donatılmış olduğu gibi moral bakımından da yüksek bir düzeyde bulunuyorlardı. Herkes artık son'un gelip çatmış olduğu kanısına varmıştı: Türkler tam kalpden vurulmalı idiler. Ankara hedef, Hellas ile Avrupa da parola olmuştu...

Temmuz ayının ilk yarısında, Asya kıt'asına özgü bir yazın sıcaktan ve kuraklıktan kavurduğu bir mevsimde, bu güçlü ve gururlu Yunan ordusu, kralının gözleri önünde, doğu yönüne doğru yürüyüşe koyuldu, tren yolu boyunca sağlamca pekiştirilmiş Türk mevzi'leri ile karşılaştı. Bu kez General Papulas daha akıllı davranmıştı. Geçen ilkbaharda yapmış olduğu gibi bu sefer de bir kilit noktası olan Eskişehir'e cepheden saldırıya kalkışmamış, kesin öldürücü yumruğu Eskişehir'in güneyindeki Kütahya'da indirmeğe karar vermişti.

* Kitabımızın yazarı Dagobert von Mikusch-Buchberg hakkında ayrıntılı bilgimiz yoktur. Yazarlık ve bilimsel faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi elde edebilmek için giriştiğimiz atılımların sonucu oldukça kısır kalmıştır. Türkiye ve Almanya'dan tedarik edebildiğim ve yararlandığım kaynaklar şunlardır: 1-Kürschers Deutscher Literatur-Kalender, 1943, sayfa 741-742. 2- Aynı eser, Nekrolog 1936-1970, Berlin, New York 1973. 3- Orientalistische Literaturzeitung 1931 ve 1937. OLZ. (Gotthard Jaeschke'in kitabı tanıtma ve eleştiri makaleleri. Bu vesile ile, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dil ve Edebiyatı Profesörü Dr. Buch ve Berlin Serbest Üniversite Profesörlerinden Dr. Reimer Hansen'e bu konuda yardımları için teşekkürlerimi arz ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet Paşa, bu üstün düşman kuvvetlerine on gün boyunca başarı ile karşı koymuştu. Fakat sonunda Kütahya yakınlarında Türk cephesi yarıldı. Umutsuzluk içinde İsmet Paşa, biraz nefes almak amacı ile üst üste karşı taarruzlar yapıyordu. Fakat buna karşın Türk ordusunun çevresindeki düşman çenberi gittikçe daralmakta idi. Daha güneyde Yunanlılar Afyonkarahisar'ı ele geçirmişler ve kuzeye doğru sarkmaya başlamışlardı. Böylece tehlike büsbütün büyümüş oluyordu. Gerçi meydan savaşı hâlâ bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Ama Türkler için durum her saat geçtikçe daha da fenalaşıyordu. Buna rağmen İsmet Paşa, her ne olursa olsun son nefesine kadar direnmek zorunda olduğu inancında idi. Cephedeki generaller de aynı kanıyı paylaşmakta idiler. Genel kanaata göre savaşın geleceği için hayatî önemi bulunan bir mevzii düşmana bırakıp gitmek asla düşünülemezdi.

Cepheden gelen endişe verici haberler üzerine Devlet Başkanı Paşa, Ankara'dan genel karargâha gelmişti. Gerçek durumun ne merkezde olduğu yeter ölçüde aydınlığa kavuşur kavuşmaz, hükûmet başkanı sıfatı ile hemen meydan muharebesini kesip doğuya doğru geri çekilme buyruğunu verdi. Daha uzun süre aynı bölgede kalması halinde ordu için büyük bir felâket olacağını görmüştü.

Bu kadar tehlikeli bir durumda bu kadar cesurca karar verebilmiş olan komutanlar tarihte her halde çok az görülmüştür. Eninde sonunda kendisini haklı çıkarabilecek tek şey, kazanılacak başarı idi. Ancak başarı sayesinde ayakta kalır ya da yıkılır giderdi. Mustafa Kemal Paşa neredeyse hiçbir umut beklenmeyen bir savaşa tutuşmuştu. Başarı sağlayamazsa cesareti suça, ısrarla direnişi de deliliğe dönüşürdü. Kendi yapısında organlaşmış olan bir devlet sarsıntılara katlanabilir, fakat bir ihtilâl sırasında her türlü başarısızlık her şeyi altüst ederdi.

Yenilgiye uğramış bir ordu sırtını düşmana dönmüş, geriye doğru akıp gidiyordu. Düşman hemen takip etmek durumunda olmadığından, teması kesmekte herhangi bir zorlukla karşılaşılmadı. Çok geçmeden, Eskişehir'den başlayarak gittikçe büsbütün ıssızlaşan İç-Anadolu'nun kireçli sitep toprakları, bu geri çekilen yorgun, bozguna uğramış askerle hemen baştan başa kaplanmıştı. İnsan kaybı büyüktü. Çok değerli savaş araç ve gereçlerinin çoğu yitirilmişti. Bir yılı aşkın bir süreden beri bu mevziler başarı ile tutulmuş, iki kez düşman saldırısı püskürtülmüştü.

Levent Şahverdi Arşivi

Asker ile birlikte ve omuz omuza, sonu gelmeyen arabalar, kağnılar ve her türlü taşıma araçlarından oluşan kafileler akın akın aynı yöne doğru koşuşuyorlardı. Bunlar, alelacele toparlanmış ev eşyaları ile tıkabasa dolu idiler. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan yığın yığın insan kitleleri perişan bir halde yanlarında yürüyorlardı. Kentlerden ve köylerden bütün ahali ayağa kalkmış, Yunanlıların önünden kaçmak için yollara dökülmüşlerdi. Bütünüyle bir millet bir başka diyara göçüyor gibi gözüküyordu. Sanki Türkler, pılıpırtılarını toplamış, yüz yıllar önce gelmiş oldukları Orta-Asya'daki anayurtlarına geri dönmekte idiler. Peşlerinden de, barınmakta oldukları evleri ile malları alevler içinde yakılıp yıkılıyordu.

Eskişehir'den Ankara yönüne gitmek üzere ayrılan son trenlerden birinde Mustafa Kemal Paşa oturuyordu. Yanında maiyetinden birkaç kişi de vardı. Artık hava kararmıştı. Basit bir kompartımanın tavanında isten kararmış bir gaz lambası yanıyordu. Yıpranmış lambanın gövdesinden damlalar halinde yağ sızıyordu. Camları kırık dökük olan pencereden rüzgârın ıslık sesleri acı acı yızıldıyordu. Işığın fersiz ve küçücük alevi her an sönecekmiş gibi titreyip duruyordu.

Paşa'nın yanında oturmakta olan kurmay subayların yüzlerine derin bir hüzün çökmüştü. Sanki korkuyorlarmış gibi, birbirleriyle fısıldaşarak konuşmakta idiler. Artık umut büsbütün kesilmiş ise felâketten söz etmek bir azcık olsun ferahlık getirir. Söyleşmeler tek bir nokta etrafında dönüp duruyordu. Diyorlardı ki, asıl umutsuzluğa düşüren olay yenilginin kendisi değildir; daha önemli sorun, bundan böyle direnip savunma olanağının artık mevcut bulunmamasıdır. Fransa ile Almanya devletleri topraklarının ikisi genişliğindeki koskoca Küçük Asya'yı baştan başa bağlayan bir tek demiryolu vardır. Bu yol ise Eskişehir ve Afyonkarahisar gibi önemli kavşak noktaları ile birlikte düşmanın eline geçmiştir. Modern savaşı tanıyanlar bunun ne demek olduğunu bilirler. Ordunun can damarı, savunmanın bel kemiği olan demiryolu, ne bahasına olursa olsun elden çıkarılmamalı idi. Şimdi ise bu yol bizim için kaybolmuştur ve bununla birlikte zengin kaynakları ile Batı Anadolu, artık yok olmuştur. Geri kalan Anadolu'nun yolsuz, verimsiz, kıraç bölgelerinde ne ordu beslenebilir, ne de askerî harekât yapılabilir. Hayır, Eskişehir'i kolay kolay bırakmamalı idik!....

Mustafa Kemal Paşa, dizleri üstünde açmış bulunduğu bir haritanın üzerine eğilmiş oturuyordu. Yüzü sanki kül rengi bir örtü

Levent Şahverdi Arşivi

ile kaplanmış gibiydi. Yüz çizgileri, bir maskenin donukluğunu andırıyordu. Hiç kıpırdamaksızın yerinde oturuyor, yalnız zayıf parmakları arasında elindeki tespihle hafifçe oynuyordu.

Birdenbire Paşa başını kaldırdı. Herhalde konuşulanların son cümlelerini duymuş olmalı idi. Çevik bir hareketle elindeki kırmızı tespihi önündeki haritanın üzerine fırlatıverdi ve dedi ki, "Demiryolu, Eskişehir ya da başka bir kent ne demektir? Önemli olan ordudur ve her şey demek olan ordu da hâlâ elimizdedir!".

Dışarda, camları delik deşik olmuş pencereden ayışığı altında parıldayan çıplak tepeler üzerinde yayılmış insan yığınları gözüküyordu. Askerler, sürünerek yürümeğe çalışan gölge yaratıklardan farksız idiler. Yürüyüş kolları seyrekleşmiş, birlikleri karmakarışık olmuş ve birbirinden kopmuş bir halde çabalamakta idiler. Böyle bir insan yığınına ordu demek acaba caiz olur mu?

Paşa, epeyce uzun bir süre düşündükten sonra, en nihayet bir sonuca erişmiş gibi sessizliği bozarak, "Dört hafta sürmez düşmanı tepelemiş olacağım!" dedi. Herkesçe bu söz, gerçekleşebilmek olanağından o kadar uzak görünüyordu ki, daha çok bir çılgının kuruntusu olarak kabul olunabilirdi.

Sakarya Irmağı vadisinin bataklık yatağı gerisinde, vadinin batıya doğru yükselen sarp tepelerden oluşmuş bir duvarın boydan boya uzandığı yerde bu geriye çekiliş hareketi durduruldu. Asker birliklerine yeniden çekidüzen verildi ve tekrar düşman karşısında bir cephe kuruldu. Yorgunluktan bitkin bir hale gelmiş bulunan askere ancak bir günlük kısa bir dinlenme zamanı verildikten sonra, denebilir ki kanlı tırnakları ile, sert ve kayalık arazide siperlerini kazmaya başladılar.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ TÖRENİ

I. Atatürk Uluslararası Barış Ödülü 19.5.1986 günü Devlet Opera Salonunda düzenlenen büyük bir törenle Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan EVREN tarafından NATO eski Genel Sekreteri Joseph Luns'a verilmiştir.

* * *

ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ PLÂKET, BERAT VE ROZETİNDE KULLANILAN SİMGESEL DEĞERLER

ŞEKİP DAVAZ

Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda dünya barışına, uluslararasında dostluk, anlayış ve iyi niyetin geliştirilmesine hizmet eden gerçek ve tüzel kişilere verilmek üzere tasarlanan "ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ" plâket, berat ve rozetinde kullanılan anlamlar şöyledir:

1. *PLÂKET*

Ödülün nüvesi olan plâket, kapakları iki tarafa açılan maun bir kutu ve içindeki gümüş üzerine altın kaplama formdan oluşmaktadır. Bu form, bir taban ve üzerinde Atatürk rölyefiyle "Atatürk Uluslararası Barış Ödülü 1986" yazısı bulunan ana kitle ve giderek barış güvercini biçimine dönüşen levhalardan meydana gelmektedir.

Formun en büyük ve belirleyici parçası olan ana kitle, Atatürk'ün, içinde "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin de yer aldığı yol gösterici düşünsel etkinliğini simgelemektedir. Bu durum, Atatürk rölyefinin ana kitle üzerine yerleştirilmesiyle daha da belirginleştirilmiştir.

Ana kitlenin üzerinde yer alan ve giderek barış güvercinine dönüşen levhalar da Atatürk'ün oluşturduğu alt yapının, barışa uzanan çabalar için bir hareket tabanı, bir kaynak meydana getirdiğini simgelemektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan, giderek güvercinleşen levhaların oluşturduğu kitap sayfaları çağrışımı, barışa uzanan çabaların kitapla simgelenen düşünsel gelişimle çok yakın bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Ödül formunu koruyan ve daha etkili sunulması için fon oluşturan maun kutunun her iki tarafa açılan kapak kanatlarının, güvercin kanatlarıyla çağrışımlı bir beraberlik oluşturarak etkisini bütünlemesi ve büyük bir sadelikle ortadaki formu daha belirginleştirmesi, anlamı güçlendiren etkenler olarak düşünülmüştür.

2. *BERAT*

Önceki simgesel değerlerin geçerli olmasının yanı sıra ödülü veren devlet olarak TÜRKİYE CUMHURİYETİ imajı, yukardan çapraz inen kırmızı iki bant ve yazı alanının zeminini oluşturan Türkiye Cumhuriyeti ve ay yıldız filigranlarının kullanılmasıyla ortaya koyulmuştur. Barış simgelerinden biri olarak bilinen zeytin dalının stilize edilmesinden oluşan kenar süslemesi de yazı alanını çevreleyerek vurgulayacak bir etken olarak düşünülmüştür.

3. *ROZET*

Küçük boyutlarda olması nedeniyle yalnızca Atatürk rölyefi ve onun altında yer alan ATATÜRK ULUSLARARASI BARIŞ ÖDÜLÜ yazısından oluşmaktadır.

* * *

DÜNYADA ATATÜRK ADINI TAŞIYAN OKUL, ANIT, CADDE VE MEYDANLAR

Şili'nin başkenti Santiago'da 1975 yılında, bir parkın bulvara bakan köşesinde bronz ay-yıldız ve Atatürk kabartmasının bulunduğu yaklaşık 4 metre yükseklikte kaidesi ile "Mustafa Kemal Atatürk" anıtı dikilmiştir. Kabartmanın hemen altında şu satırlar yazılıdır:

"Fundador de la republica de Turquıa, abnegado y fiel servidor de su patria, heroe sın par y sımbolo vivo del ideal de la humanidad. Consagro su vıda entera a la nacion turca e inspiro a su pueblo con el fuego de su espritu. Su memorıa perdurara como una antorcha Inextinguible manteniendo el esproto de su pueblo en ilmas".

(Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, vatanın fedakâr ve sadık hizmetkârı, benzeri olmayan kahraman, insanlık idealinin canlı

Levent Şahverdi Arşivi

timsali. Bütün hayatını Türk milletine vakfetmiş, milletine kendi ruhunun ateşini vermiştir. Anısı milletinin ruhunu ateşli tutan sönmez bir meşale olarak yaşamaktadır).

Atatürk'ün adı Şili'de bir okula da verilmiştir. Şili Eğitim Dergisi "Revista de Education"un 1984 Haziran sayısında şunlar yazılıdır : "Şili'deki Türkiye Büyükelçiliği 8 Haziranda 419 uncu ilk ve ortaokul (Escuela Basica) nın resmen hamisi olmuş ve modern Türkiye devletinin kurucusu Atatürk'e atfen Atatürk İlk ve Ortaokulu adını almıştır. Millî Eğitim Bakanı Horacio Aranguiz ile Türkiye Büyükelçisi Ekrem Gökşin'in başkanlık ettikleri açılış törenine bando eşliğinde Şili ve Türkiye Millî Marşlarının çalınması ve gönderlere iki ülke bayraklarının çekilmesi ile başlanmıştır. Konuşmacılardan Pudahuel Belediye Başkanı Bernardo Molina, bugünkü Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün hayat ve çalışmalarını anlatmıştır. Türkiye Büyükelçiliği okula eğitici malzemelerden oluşan bir doğa bilimleri labaratuvarı ile Avrupa, Asya ve Afrika haritaları hediye etmiştir.

Dünyanın başka yerlerinde Atatürk'ün adını taşıyan okul, meydan, cadde vb. hakkında edindiğimiz bilgiler şöyle özetlenebilir: Bangladeş'te (Dakka) bir cadde ile yine Bangladeş'te Noakhali'de bir lise (Atatürk High School) "Atatürk" adını taşımaktadır. Çekoslavakya'da Atatürk'ün 100. Doğum Yılı dolayısıyla Karlovy Vary'de, 1918'de kaldığı Volgagrad (eski adı Rudolfsdorf Kaplıca Oteli) binasına 1981'de bir plaket konmuştur. Bu plakette "Burada önemli bir devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk Temmuz 1918'de tedavi görmüştür" yazılıdır. Hollanda'da Türklerin 1960'ları izleyen yıllarda ilk yerleştikleri Amsterdam ve Zaandam kentleri arasında, Türk Kültür ve Tanıtma Ateşeliğinin hazırladığı projeye göre bir anıt dikilmiştir. Anıt üzerinde Atatürk'ün sözlerinin yazıldığı bakır bir plaket vardır. İsrail'in Hafya kenti yakınlarındaki büyük bir orman "Atatürk" adını taşır. EUR, Roma'nın önemli bir semtidir, bir meydanının adı "Kemal Atatürk"tür. Libya'da ise "Atatürk" adını taşıyan her iki cadde de Tarablus'ta bulunmaktadır. Pakistan'da 3 cadde (İslamabad, Karaçi, Lahor), 1 semt (Lahor) ve 1 okul (Kemal Atatürk Educational Society, Karaçi) "Atatürk" adıyla anılmaktadır. Türkiye-Polonya Kültür Derneği'nin bir okula "Atatürk" adının verilmesi için girişimlerde bulunduğu haber alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

DÜZELTME : 535. sayfanın 1. paragrafının 6. satırında geçen 'Birleşmiş Milletler' sözü 'NATO' olacaktır. Düzeltilir.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon: 28 61 00 ● Abone şartları: Yıllık abone (3 sayı) 3000 TL. (Yabancı ülkeler için 48 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Yazarlar yeni eserlerini Merkezimize gönderdikleri takdirde dergimizde tanıtmaları yapılacaktır. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara

*Derginin bu sayısı 6.000 adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

BAŞARILI ÖĞRETMENLERE, MEMURLARA, ÖĞRENCİLERE VE ÇOCUKLARINIZA VERİLEBİLECEK EN GÜZEL ARMAĞAN KİTAPTIR.

Dergilerimiz tek olarak, cilt olarak veya ilerde çok değerlenecek olan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi ile, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi (ERDEM) birinci sayısından son sayısına kadar armağan olarak verilebilir.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sayı : 1-6 (6'ıncı sayı Temmuz 1986)
Cilt : 1-3 (Birinci cilt), 4-6 (İkinci cilt)
Fiyat : 1000 TL (Her sayı)
Yıllık Abone : 3000 TL (Yılda 3 sayı)
İsteme Adresi : Atatürk Bulvarı No: 217, Kavaklıdere - ANKARA

TÜRK DİLİ (Türk Dil Kurumu Dergisi)

Sayı : 413
Fiyat : 200 TL (Her sayı)
Yıllık Abone : 2000
İsteme Adresi : Atatürk Bulvarı No: 217, Kavaklıdere - ANKARA

BELLETEN (Türk Tarih Kurumu Dergisi)

Sayı : 196
Fiyat : 1000 TL (Her sayı)
Yıllık Abone : 3000 TL
İsteme Adresi : Kızılay Sokak No: 1, Sıhhiye - ANKARA

ERDEM (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi)

Sayı : 1-4 (4'üncü sayı Ocak 1986)
Cilt : 1-3 (Birinci cilt)
Fiyat : 1000 TL (Her sayı)
Yıllık Abone : 3000 TL (Yılda üç sayı)
İsteme Adresi : Atatürk Bulvarı No: 217, Kavaklıdere - ANKARA

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU

BELLETEN

196. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler: Sayfa

YALÇINKAYA, IŞIN; MINZONI – DÉROCHE, ANGELA: Taş Aletlerin Teknik Betimleri İçin Türkçe - Fransızca Bir Sözlükçük Denemesi (13 şekille birlikte) 1

GÜLENSOY, Doç. Dr. TUNCER: Altan Topçi II. 9

ÜNVER, Doç. Dr. İSMAİL: Ahmed-i Rıdvân 73

SÜSLÜ, Doç. Dr. AZMİ: Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vahîd Efendi (4 resimle birlikte) 127

AKGÜNDÜZ, Arş. Gör. AHMET: İslam ve Osmanlı Hukukunda Giyapta Yargılama Müessesesi 169

AKYÜZ, KENAN: Türk Ocakları 201

ERDENTUĞ, AYGEN: Kültür Alanı Yaklaşımı 229

DURU, Prof. Dr. REFİK: Kuruçay Höyüğü Kazıları 1984 Çalışma Raporu (26 resimle birlikte) 247

Konferanslar:

KÖPRÜLÜ, Dr. ORHAN F. : Osmanlı Tarihi'nin Yabancı Kaynaklarından: İngilizce Kaynaklar 261

Çeviriler:

KIENITZ, FRIEDRICH KARL (Çev.: SAN, MİTHAT) Osmanlılardan Önceki Anadolu Türklerinin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi 279

MIJATEV, PETÂR, (Çev. : YÜCEL, YAŞAR) Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları (50 resimle birlikte) 291

1985 Yılının Birinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitap ve Dergiler 315

- Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir.
- Yazarlar yeni eserlerini Kuruma gönderdikleri takdirde dergimizde tanıtmaları yapılacaktır.
- Belleten'in bu sayısı altı bin adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

E R D E M

Atatürk Kültür Merkezi Dergisi

4. sayısı çıktı.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler **Sayfa**

MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL: Gençlik Kavramı 1

AHMET EDİP UYSAL: Destanlarımızdan *Dede Korkut Hikâyeleri* ile *Köroğlu*'nda Tabiatüstü Unsurlar 13

————: The Use of the Supernatural in the Turkish Epics of *Dede Korkut* and *Köroğlu* 31

MİNE MENGİ: Necati'nin Şiirinde Atasözlerinin Kullanımı 47

————: The Use of Proverbs in Necati's Poems (İngilizce özet) 57

MEHMET AYDIN: Turkish Contributions to Philosophical Culture 59

MELİHA AMBARCIOĞLU: Kıyasî'nin Mihr u Mah Mesnevîsi 87

EMEL ESİN: İlteriş Kağan (M. 681-692) (Türkçe) 171

————: İlteriş Kağan (A.D. 681–692) (İngilizce) 181

NEVİN ÖNBERK: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Mâhûr Beste", "Huzur" ve "Sahnenin Dışındakiler" Romanlarında Millî Kültür Meselelerine Bakış 189

TAHSİN CEMİL: Çağdaş Romen Tarihçiliğinde Eski Türk Kaynaklarının Değerlendirilmesi 205

SEVİM TEKELİ: Onaltıncı Yüzyıl Trigonometri Çalışmaları Üzerine bir Araştırma, Copernicus ve Takîyüddîn 219

————: Trigonometry in the Sixteenth Century, Copernicus and Taqî al Dîn 247

Yayın Tanıtmaları

İNCİ ENGİNÜN : Turan Oflazoğlu, *III. Selim Kılıç ve Ney*, Üç Perdelik Tragedya . 273

JACOB M. LANDAU: Machiel Kiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period: A Sketch of the Economic, Juridical and Artistic Preconditions of Bulgarian Post-Byzantine Art and Its Place in the Development of the Art of the Christian Balkans, 1370–1700. A New Interpretation.* 281

Levent Şahverdi Arşivi

Sayfa

JACOB M. LANDAU: (Tanıtma yazısı çev. Birtane Ferliel): Machiel Kiel, *Türk Döneminde Bulgaristan Sanatı ve Toplumu: Bizans Sonrası Bulgar Sanatını Hazırlayan Ekonomik, Hukukî ve Sanata İlişkin Koşulların Genel Çizgileri ve Bu Sanatın Hıristiyan Balkan Sanatının Gelişimi İçindeki Yeri, 1370–1700. Yeni Bir Yorum.* (İngilizce) 286

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU: Agostino Pertusi, *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli* 291

AYDIN SAYILI: Gotthard Strohmaier, *Die Sterne des Abd ar-Rahman as-Sûfî* 299

NECATİ ÖNER: Aristoteles, *Metafizik*, cilt 1. 301

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU: Justin McCarthy, *Muslims and Minorities. The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire* 303

————: "Joseph E. Jeffs, *The George C. McGhee Library. A Catologue of Books on Asia Minor and the Turkish Ottoman Empire* 305

————: Gino Benzoni-Tiziano Zenato, *Storici e politici Veneti del cinquecento e del seicento.* 307

————: J.P.A. Van Der Vinn, *Travellers to Greece and Constantinople. Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers' Tales* 310

ESİN KÂHYA: Laszlo Rasonyi, *Tuna Köprüleri* 313

ESİN KÂHYA: Aydın Sayılı, *İbn Sînâ, Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* 314

FATMA TULGA OCAK: Walter G. Andrews, *Poetry's Voice, Society's Song – Ottoman Lyric Poetry.* 315

MELEK DOSAY, Jens Høyrup, *Jordanus De Nemore, 13th Century Mathematical Innovator: An Essay on Intellectual Context, Achievement and Failure* . 319

İNCİ KOÇAK: Gelibolu'lu Mustafa Ali, *Hâlâtü'l-Kahire Mine'l Âdâti'z-Zâhire* ... 325

Haberler

Mahmut Şakiroğlu: Profesör Dr. Susan Anne Skilliter 327

Merkezimizden Haberler 331

Erdem yılda üç defa çıkar, Türk kültürünü en geniş anlamı ile inceler. Yazılar Türkçe ve kısmen de yabancı dilde veya yabancı dil özetlidir.

İsteme adresi : Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Bulvarı 217,
Kavaklıdere, Ankara
Tel : 28 61 00

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU

TÜRK DİL KURUMU DERGİSİ

413. sayısı çıktı.

İÇİNDEKİLER

A. Turan Oflazoğlu	: Duyarlık ve Bilinç	353
Nüzhet Erman	: "Aracımız Katır, Yakıtımız Arpa idi" (Şiir)	359
Özbek İncebayraktar	: Atatürk Çanakkale'de (Şiir)	362
İlkay Asana	: Atatürk'e Mektup	363
Prof. Dr. Mehmet Kaplan	: Yabancı Dil Öğrenimi ve Tercümeye Dair	365
Doç. Dr. İsmail Parlatır	: Türk Romanında Tipler : Feride (Çalıkuşu)	368
Zeki Ömer Defne	: Ayna (Şiir)	376
Mehmet Çınarlı	: Erteleme (Şiir)	377
Coşkun Ertepınar	: Yahya Kemal'i Düşünürken (Şiir)	378
İlhan Geçer	: Sonunda (Şiir)	379
Nevzat Yalçın	: Şafakta (Şiir)	380
Mustafa Necati Karaer	: İsmail Dede Efendi (Şiir) .	381
Mehmet Cemil Uğurlu	: Fatih Sultan Mehmet (Şiir)	382
Doç. Dr. Çiğdem Yıldırım	: Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Akımlar	384
Yrd. Doç. Dr. Nevzat Gözaydın	: Türklerin Toplam Nüfusu Üzerine	397
Yrd. Doç. Dr. Zafer Önler	: Hacı Paşa'nın *Müntehâb-ı Şifâ* Adlı Eserinde Geçen Bitki Adları Üzerine	403
	HİKÂYE	
Mihail Zoşçenko	: Zararlı Bir Kadın	407
	DEĞERLENDİRMELER	
Prof. Dr. Fatma Varış	: Sapaneli "Keloğlan'ın Rüyası"	411
Mustafa Yıldız	: Atatürk ve Ulusal Kurtuluşumuz	414
	HABERLER	
T. D. K.	: Talât Halman, ABD'de Çeviri Armağanı Kazandı ..	416

Levent Şahverdi Arşivi